

ANUL II, No. 1.

IANUARIE-MARTIE 1909.

BULETINUL

COMISIUNII

MONUMENTELOR ISTORICE

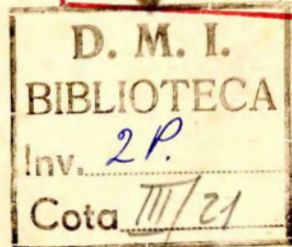
PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALA

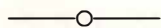
BUCUREȘTI

Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r I. St. Rasidescu
16, STRADA DOAMNEI, 16

<http://patrimoniu.gov.ro>

CUPRINSUL

TEXT

Mănăstirea lui Aron-Vodă din țarina Iașilor :

I. Note istorice.

II. Descriere arhitectonică.

Mănăstirea Hurezi :

Biserica cea mare.

Decorațiunile dela Paraclisul mitropolitan din București.

Din posesiunile Domnilor noștri în Ardeal: Vințul și Vurperul.

Cronică: Din lucrările Comisiunii, Un „mithreum” în Dobrogea și Raport despre lucrările de restaurare a mănăstirii Hurezi.

ILUSTRAȚIUNI

Mănăstirea lui Aron-Vodă :

1-2. Biserica înainte de lucrările din 1907.

3-4. Biserica după lucrările din 1907.

5. Filaret Beldiman Apamias, fost egumen.

6. Planul bisericii.

7. Secțiune longitudinală.

8. Desemnuri pe teracotele de ornamentație.

Biserica mănăstirii Hurezi :

9. Vedere dela apus-miazăzi.

10. Vedere dela apus.

11. Planul.

12. Vedere din față (desemn).

13. Fereastră.

14. Vedere laterală (desemn).

15. Detalii (desemnuri).

16. Chenarul ușii.

17. Pridvorul cel mic cu vedere în sloan.

18-19. Fragmente din chenarul ușii.

20. Morminte în biserică.

21. Coloană dela Pridvor (desemn).

22. Morminte în biserică (desemnuri).

Paraclisul mitropolitan din București :

23. Decorațiune pe perete.

24. Sf. Mercurie și Sf. Dimitrie.

25. Sf. Artemie și Sf. Mina.

26. Sf. Ierarh Grigorie Teologul.

27. Chenarul ușii.

28. Fragment de decorațiune.

29. Fragment de frescă: Sf. Ana.

30. Sf. Severian (final).

31-32. Ruinele Castelului din Vinț.

NOTĂ. — Ilustrațiile de sub No. 20, 23—30 sunt după fotografii făcute de d. Inginer Stelian Petrescu, iar desenurile — afară de cele dela pag. 11, 12 și 13 — sunt lucrate de d. I. D. Trajanescu, arhitect.

MĂNĂSTIREA LUI ARON-VODĂ

DIN

ȚARINA IAȘILOR

I. NOTE ISTORICE

Prepilda predecesorului său de întâe domnie, a lui Petru-Vodă Schiopul, care ridicase în preajma Iașilor mănăstirea Galatii ¹⁾, Aron-cel-Cumplit, Domnul Moldovei, socotind, cum zice cronicarul, ca după atâtea răutăți ce făcuse, să se apuce și de vreun lucru mai bun, să nu-i fie cu osândă de tot ²⁾, ridică și el, de cealaltă parte a târgului, «în țarină», mănăstirea ce-i luă numele—*Aron-Vodă*.

E actuala biserică de mir a lăcuiitorilor din Aroneanu ³⁾, sat așezat pe platoul dealului cu acelaș nume, ce se întinde dela nord spre sud, în partea estică a orașului, dea-stânga și alături cu dealul Șorogari, pe al

cărui capăt despre sud se desfac pitoresc Tătărașii Iașilor ⁴⁾. Nimic însă, afară de însemnările grecești ale unui târziu egumen, nu mai amintește astăzi în această sărăcăcioasă biserică de fostul ei ctitor ⁵⁾, — de acel Aron-Vodă, care-și rescumpără tiranica-i domnie prin răscoala îndrăzneată și luptele viteze împotriva Turcilor și care plăti cu închisoare și moarte silnică în temnița Vințului «legătura» cu capriciosul și ambițiosul Principe al Ardealului—Sigismund Báthory ⁶⁾.

Să cercăm dar a adună aci știrile ce am putut culege dintr'alte părți cu privire la ctitor și la ctitoria sa ⁷⁾.

*

Mănăstirea lui Aron-Vodă s'a ridicat în

¹⁾ Gh. Ghibănescu, *Bisericile din Iași*, 1902, 20-1.

²⁾ *Cronicele României sau Letopiseștele Moldaviei și Valahiei*, ed. 2-a Kogălniceanu, București 1872, I, 242 și 476.

³⁾ Dela Aroneni, cum se chemau «vecinii» sau ținării mănăstirii. N. Iorga, *Floarea Darurilor* II (1907), 217.

⁴⁾ *Marele dicționar geografic al României*, București 1898, I, 126.

⁵⁾ N. Iorga, *Floarea Darurilor*, l. c. și *Inscripții*

din Bisericile României II (vol. XV din *Studii și Documente*), București 1908, 182 și Melchisedec, *Notițe istorice și arheologice*, București 1885, 285-7.

⁶⁾ A se vedea la urmă articolul: *Din posesiunile Domnilor noștri în Ardeal: Vințul și Vurperul*.

⁷⁾ În cea mai mare parte după documentele mănăstirii, ce se păstrează: o samă la Academia Română, o alta la Arhivele Statului (partida Aron-Vodă). Pentru prescurtare vom însemna pe cele dintâiu AR, pe celelalte AS.

1594 (7102) ¹⁾ și a fost, după mărturia documentelor ce pomenesc de începutul ei, **НОВАГЪЗДАНИЕ**, adică *din nou zidită*, ceea ce presupune anterioara existență acolo a unui alt lăcaș dumnezeesc ²⁾. Și, într'adevăr, anumite cărți domnești de danie numesc, între alții, ca miluitori ai mănăstirii înainte de Aron-Vodă, pe Pătru-Vodă și pe bătrânul Alexandru-Vodă ³⁾. Cel dintâiu e Schiopul, despre care se spune că a în-

se explică rostul ctitoriei lui Aron-Vodă: *el rezidi mănăstirea tatălui său* ⁵⁾.

Puțina vreme cât mai domni, Aron-Vodă se îngriji de mănăstirea sa, confirmându-i vechile danii dela Lăpușneanu (mai multe sălașe de țigani), Iancu Sasu (Sălciianii, pe Bașeu, în ținutul Dorohoi) și Petru Schiopul (Nicoreștii și Girovul, pe Cracău, în ținutul Neamțu) și conferindu-i altele noi, între cari menționăm Avereștii, tot pe Cra-

1. Biserica mănăstirii Aron-Vodă
— Înaintea lucrărilor din 1907 —

chinat prima oară mănăstirea la Sf. Gheorghe Zografu din Svetagora ⁴⁾; celălalt e Lăpușneanu, care, din faptul că e arătat ca cel mai vechiu miluitor al mănăstirii, poate fi socotit ca întemeietor al ei. Astfel

cău, în ținutul Neamțu și Rânzeștii cu balta Hărceatele, pe Prut, în ținutul Fălciu ⁶⁾, sat, acest din urmă, pe care l-a luat, precum mărturisește o carte domnească de mai târziu ⁷⁾, dela Meleștean Postelnicul

¹⁾ *Cronicele României*, II, cc.

²⁾ Cf. și Melchisedec, *Notițe istorice*, I, c., care aduce în sprijinul acestui fapt pomelnicul mănăstirii (publicat la Iorga, *Inscripții* II, 179), în care se găsește înscris numele lui Petru-Voevod [Schiopul] și Iancul-Voevod [Sasu] cu (soția lui ?) Dafina-Doamna.

³⁾ Doc. 1624 Noemvrie 15, la I. Bianu, *Documente românești*, București 1907, I, 96 și 1632 Aprilie 19.

AR. LXXVII, 53.

⁴⁾ Doc. (còpie) 1606 Mai 25. AS. I, 2.

⁵⁾ Descendența lui Aron-Vodă din Alexandru Lăpușneanu e azi pe deplin dovedită.

⁶⁾ Doc. 1663 Aprilie 9, la Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, Iași 1907, IV, 181 sq.

⁷⁾ Doc. 1623 Februarie 8, la Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, Iași 1907, II, 309 sq.

pentru viclenie împotriva Domniei, când au năvălit cu Lobodă Hatmanul căzăcesc și multă pagubă au făcut țării...

Dar vremile turburi ce urmară după prinderea și scoaterea Domnului din Scaun, sub Ștefan-Vodă Răzvan și Ieremie-Vodă Moghila, nu mai putură fi, natural, spre folosul mănăstirii. Căci până la 1601, când liniștea se restabilă, nu mai avem nici o știre despre ctitoria lui Aron-Vodă¹⁾. Dela acest

Aroneni, cari, fiind în apropierea Scaunului domnesc, puteau prea lesne să se înfățișeze pentru aceasta la fiește care nouă domnie.

*

Astfel Ieremie Moghila, sub care se făcū a doua închinare a mănăstirii la Sf. Gheorghe Zografu din Svetagora²⁾, întărește satele din Neamțu³⁾ și dăruște un loc în oraș, în Iași⁴⁾. De asemenea fratele său Si-

2. Biserica mănăstirii Aron-Vodă
— Înaintea lucrărilor din 1907 —

an înainte însă, documentele se țin lanț: — două veacuri și jumătate, dela începutul sec. XVII până la mijlocul sec. XIX, toți Domnii ce s'au perândat pe tronul Moldovei — afară de cei cu efemeră sau nestatornică stăpânire — întăresc și acordă vechi și noi danii și privilegii călugărilor

meon⁵⁾ și fiu-său Constantin⁶⁾, dela care mănăstirea Sf. Nicolae din țină, cum i se zicea de comun, căpătă o vie la Copou⁷⁾ și mertic de pește pe tot anul dela Galați⁸⁾. Pe urma lor Radu-Vodă Mihnea confirmă daniile unchiului său Petru Schiopul⁹⁾ și adaugă patru fâlci de vie în Cotnari — două

¹⁾ Doc. 1601 Iulie 15. AR. LXXVII, 33.

²⁾ Doc. 1606 Mai 25. AS. I, 2.

³⁾ Doc. citat mai sus, nota 1.

⁴⁾ Doc. 1605. AR. LXXIX, 1.

⁵⁾ Doc. 1606 Noemvrie 25. AR. LXXVII, 34.

⁶⁾ Doc. 1608 Ianuarie 28 și Iunie 3, 1609 August 6, 1610 Martie 19. AR. LXXVII, 35, 36, 37 și 38.

⁷⁾ Doc. 1608 Septemvrie 19. AR. LXXVII, 114.

⁸⁾ Doc. 1608 Decemvrie 13. AR. LXXVII, 73.

⁹⁾ Doc. 1617. AR. LXXVII, 92 (Petru Schiopul e

în dealul Balamuci și două în dealul Piscopului ¹⁾. Iar Gașpar-Vodă, deși «neștiutor rândului și obiceiurilor țării», se arată și el destul de darnic, căci, pe lângă vechile proprietăți ²⁾, acordă altele noi — prisaca din făgărișul mănăstirii Hlincea, închinată de Dragoș Mustață Postelnicul, soția lui Ana și cumnatu-său Ionașco Coșarco ³⁾.

După aceștia, Alexandru Iliș judecă pe partea călugărilor Aroneni pricina lor cu călugării dela Golia pentru viile lui Radu-

cină cu călugării dela Roman pentru satul Nicorești ⁶⁾ și o alta cu cneaghina Mihalcei Meleștean și copii ei pentru siliștea dela Rânzești ⁷⁾. Venind apoi, pentru a doua oară în Scaun, Radu Mihnea, ca și urmașul său Miron Barnovski, reîntărește bătrânele danii ⁸⁾, adăogând o vie la Cotnari, în dealul Cârjești, dela Gheorghe Jora Pârcălabul Hotinului și dela cneghina lui Maria ⁹⁾.

Chiar scurta stăpânire a lui Alexandru

3. Biserica mănăstirii Aron-Vodă

— După lucrările din 1907 —

Vodă dela Cotnari ⁴⁾. Asemenea lui, Ștefan Tomșa, reinnoind privilegiile pentru proprietățile din Neamțu ⁵⁾, judecă o pri-

Cuconul nu trecu fără oarecare profit pentru călugării dela Aron-Vodă ¹⁰⁾. Cât privește domnia lui Moise Moghila, ea le-a

numit în mai multe documente унѣка [⇒ avunculus, unchiu] господсѣвѣмѣ. Cf. doc. 1618 Noemvrie 12. AR. LXXVII, 39 și 40, scrise chiar în mănăstire.

¹⁾ Doc. 1618 Noemvrie 16. AR. LXXVII, 126.

²⁾ Doc. 1619 Aprilie 20 și 1620 Mai 12. AR. LXXVII, 41, 42 și 43.

³⁾ Doc. 1620 Aprilie 21. AR. LXXVII, 26. — Zapisul de danie al Anei Mustețoae din 1619 Iulie 20. AR. LXXVII, 49.

⁴⁾ Doc. 1621 Iulie 4, la I. Bianu, *Documente românești*, 62.

⁵⁾ Doc. 1622 August 19 și 20, la I. Bianu, *Docu-*

mente românești, 75 și 1622 Octomvrie 28. AR. LXXVII, 115.

⁶⁾ Doc. 1621 Noemvrie 12. AR. LXXVII, 44.

⁷⁾ Doc. 1623 Februarie 8, la Ghibănescu, *Surete și Izvoade* II, 309 sq.

⁸⁾ Doc. 1624 Noemvrie 15, 1625 Ianuarie 7, 1626, Martie 24 și Septemvrie 23, 1627 Martie 19, 1628 Ianuarie 9 și Iulie 19, la I. Bianu, *Docum. românești*, 96, 98, 119-120, 135 și la AR. LXXVII, 94 și 130.

⁹⁾ Doc. 1625 Octomvrie 7 și 1626 Martie 23, la I. Bianu, *Documente românești*, 107 și 118.

¹⁰⁾ Doc. 1629 Octomvrie 1. AR. LXXVII, 51.

fost de osebit folos: în șase hrisoave rămase dela dânsul pentru Sf. Nicolae din țarina Iașilor, el confirmă averea vechii mănăstiri ¹⁾, crescând-o cu un iaz în valea Ciricului, o prisacă de stupi în Moreni și o livadă de fân tot acolo ²⁾. În sfârșit, Alexandru-Vodă Iliș dă carte de stăpânire pentru Averești, Girov și Nicorești ³⁾, iar Moise Moghila pentru daniile sale din întâia domnie ⁴⁾.

În lunga domnie a lui Vasile-Vodă Lu-

garilor dela Ionașco Cujbă biv vel Vornic⁶⁾, o alta, tot acolo, dela Ghica vel Vornic de țara de jos și mai apoi Domn al Moldovei ⁷⁾, o prisacă în hotarul satului Crăciunești din ținutul Vasluiului ⁸⁾ și mai multe dugheni în Iași, cumpărate de Iosif, egumenul mănăstirii, dela Neculai Zugraful ⁹⁾ și dela călugării Hlinceni ¹⁰⁾.

Acest Iosif, egumen la Aron-Vodă, eră, zice Miron Costin, pe acele vremi duhovnic tuturor boerilor¹¹⁾ și avu un însemnat

4. Biserica mănăstirii Aron-Vodă

— După lucrările din 1907 —

pul, călugării Aroneni dobândiră, pe lângă confirmarea celor vechi ⁵⁾, — noi danii și privilegii. Astfel: o vie în dealul Șoro-

rol în conjurația curtenilor moldoveni ce aduse întâia răsturnare a lui Vasile-Vodă Lupul, în Martie 1653 ¹²⁾: el fù acela

¹⁾ Doc. 1630 August 27. AR. LXXVII, 52 și 131.

²⁾ Doc. 1631 Martie 26, Aprilie 13, Mai 25 și Iunie 15. AR. LXXVII, 75, 76 (acesta pub. și în *Uricarul* V, 272—3), 77 și 78.—Doc. 1622 Ianuarie 10 cu zăpăsul fără dată. AS. IV, 2 și 3.

³⁾ Doc. 1632 Aprilie 19 și 1633 Ianuarie 22. AR. LXXVII, 53 și 79.

⁴⁾ Doc. 1634 Februarie 4. AR. LXXVII, 27.

⁵⁾ Doc. 1635 Decembrie 17, 1638 Aprilie 20 și Iunie 26, 1642 Aprilie 6 și August 17. AR. LXXVII, 95, 96, 133, 6 și 5.

⁶⁾ Doc. 1639 Martie 12. AR. LXXVII, 116.

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice.

⁷⁾ Doc. 1642 Ianuarie 20, la N. Iorga, *Studii și Documente* IV, CCLXXXIX nota 2.

⁸⁾ Doc. 1652 Martie 14. AR. LXXVII, 111.

⁹⁾ Doc. 1652 Ianuarie 17. AR. LXXVII, 8.

¹⁰⁾ Doc. 1651 Aprilie 25 și Mai 12. AR. LXXIX, 6 și 7.

¹¹⁾ *Cronicele României*, ed. 2-a Kogălniceanu, I, 324. Numele egumenului, dat, desigur prin greșeala copietorilor, *Ioasaf*, trebuie rectificat prin Iosif, cum îl găsim în documente.

¹²⁾ Întreaga literatură a cestiunii la V. Pârvan, *Un vechiu monument de limbă literară românească*, București 1904, 43-4.

ce înfățișe Domnului răvașul Ciogoleștilor, prin care se descoperia fuga Logofătului Gheorghită Ștefan și ridicarea lui asupra Domniei cu Ungurii lui Kemény Iános și Muntenii lui Diicul Spătarul ¹⁾).

«Și au stătut [Vasile-Vodă] — zice mai departe cronicarul — cu mare strânsoare asupra egumenului să-i spue dela cine au eșit acel răvaș. Au stătut dintâiu călugărul foarte tare, primind și moarte, iar a vădire nu putea, că era dat cu taină de ispovedanie răvașul. Iar dacă s'au strâns boerii la sfat, și arătând călugărului și munca, Vasile-Vodă, ca pentru un lucru ca acela ce se atinge de domnie și de atâtea case, deci, luându-și egumenul și dela vlădica Varlaam, ce era pe atunci Mitropolit, deslegare, au spus călugărul anume cine au dat răvașul» ²⁾).

Aceasta se petrecea în Dumineca din 30 Martie (9 Aprilie) 1653 ³⁾, — adică tocmai în ziua în care Vasile-Vodă Lupul plănuise să viziteze, împreună cu Patriarhul Macarie al Antiohiei, mănăstirea lui Aron-Vodă. Căci, într'adevăr, iată ce cetim în memoriile arhidiacoului Paul de Aleppo:

«În a cincia Duminecă din Post, ... Înălțimea sa Beiu înștiință pe Domnul nostru Patriarhul că va ascultă liturghia la mănăstirea Aron-Vodă, afară din oraș. Însă în acea dimineață el apărură foarte supărat... Acum se întâmplă o nenorocire, care opri pe Beiu a se mai arăta în public în acea zi... Un preot duhovnic îi aduse o hârtie

ce-i dovedia că boerii au conspirat... ca să omoare pe Beiu» ⁴⁾)... Urmează apoi povestirea evenimentelor, prea bine cunoscute, care ridicară în tronul Moldovei pe Gheorghe-Vodă Ștefan ⁵⁾).

Astfel se zădărnici plănuita vizită și deci, ca urmare, transmiterea, prin prețioasele memorii ale arhidiacoului Paul de Aleppo, a descrierii ce el, precum tuturor celorlalte biserici și mănăstiri văzute în Moldova și Țara-Românească, ar fi făcut-o ctitoriei lui Aron-Vodă, despre a cărei stare din trecutul mai depărtat nu posedăm, din nefericire, nici o mărturie scrisă. Trebuie dar să ne mulțu-

mim, în această privință, cu elementele de reconstituire ce biserica însăși a păstrat până la noi ⁶⁾).

În vremea lui Vasile-Vodă cade și așe-

5. Filaret Beldiman Apamias
— Fost egumen la Aron-Vodă —
(Portret mural în biserica domnească din Câmpulung)

¹⁾ *Cronicele României*, I. c.

²⁾ *Ibidem*.

³⁾ Precizarea datelor, la I. Sirbu, *Mateii-Vodă Bărsărabă auswärtige Beziehungen*, Leipzig 1899, 326-7.

⁴⁾ *Călătoriile Patriarhului Macarie*, ed. Em. Cio-

ranu, București 1900, 39—40.

⁵⁾ Iorga, *Studii și Documente* IV, CCXLII sq. și Sirbu, *ibidem*, I. c.

⁶⁾ A se vedea mai departe articolul d-lui arhitect N. Ghika-Budești.

zarea călugărilor dela Halki, de lângă Constantinopol, în mănăstirea lui Aron-Vodă, — mai întâiu provizoriu, apoi statornic. Și anume. Venind după elemosină la curtea bogatului Voivod, ei căpătară adăpost în chiliile dela Sf. Nicolae din țarina Iașilor, adăpost pe care-l reînnoiră ori de câte ori, potrivit hrisovului de danie ce obținură în 1644 Aprilie 18¹⁾, trebuiau să vină în țară după mila acordată. Astfel, cu vremea, mănăstirea deveni metoh al călugărilor dela Halki, ceea ce, cum vom vedea, va întârzi chiar cărțile domnești de mai târziu ²⁾.

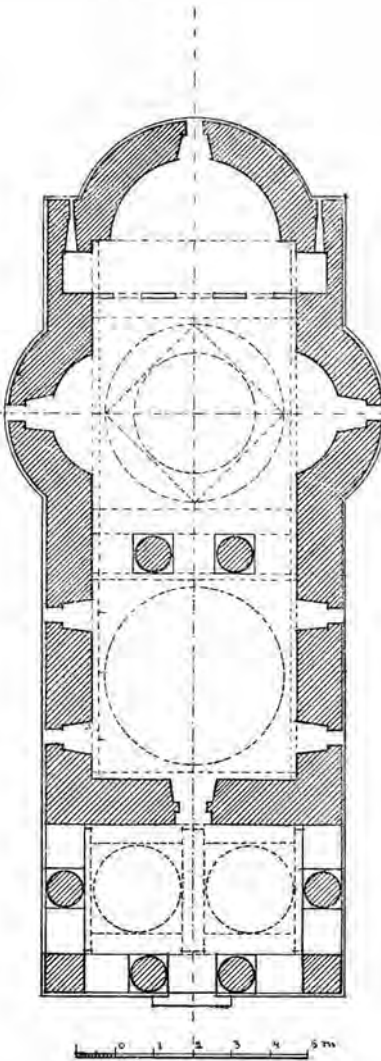
*

După Vasile Lupul, Ștefăniță-Vodă, fiu-său, iartă de dările domnești satele mănăstirii din Neamțu ³⁾ precum și Rânzești din ținutul Fălciului, slobozie pe seama căreia învoește să se aducă și să se așeze oameni streini, fie de celimbă vor fi, din țara muntenească, ungurească, leșească sau dintr'alte părți ⁴⁾. Tot el scutește de camână și bezmen pivnițele și dughelele din Iași ale mănăstirii ⁵⁾. Reînnoirea acestui din

urmă privilegiu, călugării o dobândiră și dela Constantin-Vodă Cârnu, cu una din acele rarissime cărți ce ne-au rămas din vremea stăpânirii de câteva săptămâni a acestui Basarab de rassă în Moldova ⁶⁾.

Dar Domnul care avu pentru mănăstirea lui Aron-Vodă o mai mare solitudine fu Eustratie Dabija-Vodă. Într'adevăr, din multele sale hrisoave vedem că, după ce confirmă privilegiile de care făcuse vorba mai sus ⁷⁾, el dăruiește sfântului lăcaș o samă de poslușnici ⁸⁾ precum și un loc de hrană împrejurul mănăstirii din hotarul domnesc al târgului ⁹⁾. Apoi, printr'un mare document din 1663 Aprilie 9, întărește toate proprietățile de până atunci ale mănăstirii ¹⁰⁾.

Din acest document aflăm că, afară de cele menționate până aci, fundația lui Aron-Vodă mai posedă următoarele proprietăți: Ochintestii, în ținutul Sorocii, dela Nastasia Oproae; Pârliții, tot în ținutul Sorocii, dela Leondari Vameșul, care-l avea de cumpăratură dela Eustratie Lo-

6. Biserica mănăstirii Aron-Vodă
— Planul —

¹⁾ Doc. orig. AS. I, 3. La reîntoarcere Gecii trecură prin Țara-Românească, cerșind milă și de aci. Hrisovul lui Matei Basarab din 1644 Iulie 17, prin care le acordă o danie anuală, se găsește în actele mănăstirii Aron-Vodă la AS. I, 4. O traducere grecească, tot acolo, V, 3.

²⁾ Pentru o danie dela Maria, fica lui Vasile Lupul și soția lui Ianus Radziwill, v. N. Iorga, *Studii și Documente* IV, 31 n. 1.

³⁾ Doc. 1659 Noemvrie 29 și 1660 Mai 18. AR. LXXVII, 54 și 55.

⁴⁾ Doc. 1659 Decemvrie 26, 1660 Martie 8, Mai 7 și Septemvrie 1. AR. LXXVII, 7, 8, 9 (acesta pub. de d. Iorga, în *Studii și Documente* IV, 270-1) și 10.

⁵⁾ Doc. 1659 Decemvrie 13 și 1660 Iunie 12. AR. LXXVII, 139 și LXXIX, 9.

⁶⁾ Doc. 1661 Ianuarie 26, la Iorga, *Studii și Documente* IV, CCCIX n. 1.

⁷⁾ Doc. 1659 Decemvrie 15, 1661 Decemvrie 15, 1662 Ianuarie 2 și 6, Octomvrie 8, Noemvrie 9, 1664 Ianuarie 28 și 1665 Mart 3. AR. LXXVII, 140, 56, 11, 12, 134, 13, 57, 14 și 15.

⁸⁾ Doc. 1661 Decemvrie 18. AS. I, 5.

⁹⁾ Doc. 1662 Iunie 6 (Ghibănescu, *Surete și Izvoade* IV, 173), Iunie 7 (AR. LXXVII, 80), Iunie 10 (AR. LXXVII, 81) și Octomvrie 12 (Ghibănescu, *ibidem*, 317).

¹⁰⁾ Doc. 1663 Aprilie 9, la Ghibănescu, *ibidem*, 181 sq.

gofătul, iar acesta de danie dela Moise Moghila; Mieraștii, în ținutul Tecuciului, pe apa Bârladului, dela Enache Postelnicul; Coropcenii, jumătate de sat, în ținutul Iașilor, dela Ionașco Coropcă; Fetioneștii și Coțmăneștii, câte jumătate de sat, ambele în ținutul Iașilor, schimb dela Gheorghe Jora Părcălabul, pentru siliștea Sălciunii dela ținutul Dorohoiului. Apoi vii: la

lul Vacota — una dela un anume Nanu, alta cumpărată de călugări ¹⁾).

Acum că cunoaștem întreaga avere a mănăstirii lui Aron-Vodă, nu mai e nevoie să înșirăm aci arătările cu privire la această avere din sutele de documente, pe cari călugării le dobândiră dela Domnii următori până târziu în sec. XIX. E destul numai să menționăm noile danii, cumpără-

7. Biserica mănăstirii Aron-Vodă

— Secțiune longitudinală —

Cotnari, în dealul Mândrul și în Buhalnița, la Zlodinca, aproape de via părintelui Sava Mitropolitul, dela Safta Prăjească, fica lui Grama Stolnicul, în sfârșit, la Iași, în dea-

turi și privilegii cuprinse în ele. Astfel, dela Gheorghe Duca ²⁾ până la Constantin Cantemir ³⁾, Aronenii obținură o sumedenie de hrisoave dela Iliaș Alexandru ⁴⁾, Gheor-

¹⁾ După doc. citat în nota precedentă.

²⁾ Doc. 1605 Noembrie 28, Decembrie 13, 1666 Februarie 28, Martie 22, Aprilie 6 și iarăși Aprilie 6. AR. LXXVII, 16, 29, 17, 58, 18 și 82.

³⁾ Doc. 1686 Mai 8, 1690 Octombrie 5 și 1692 Ianuarie 30. AR. LXXVII, 63, 30 și 22.

⁴⁾ Doc. 1666 August 1, 5, 20, 24 și 30, Septembrie 12. AR. LXXVII, 141, 135, 19, 20, 59 și 83.

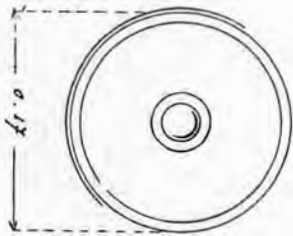
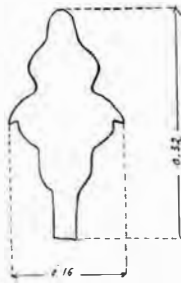
ghe Duca în a doua domnie ¹⁾, Ștefan Petriceicu-Vodă ²⁾, Antonie Ruset ³⁾, Gheorghe Duca în a treia domnie ⁴⁾ și Dumitrașcu Cantacuzino ⁵⁾. Toate aceste hrisoave privesc însă zestrea cea veche a mănăstirii, și abia în vremea lui Constantin Cantemir soborul și egumenul dela Aron-Vodă ajung să mai cuprindă o casă în Iași, «la poporul Curărarilor, lângă școala Jidovilor» ⁶⁾, două dugheni tot acolo, «în târgul Făninei» ⁷⁾ și o vie la Șorogari ⁸⁾.

Între cele două domnii ale lui Constantin Duculeț, dela cari nu avem nimic nou ⁹⁾, Antioh-Vodă întărește mănăstirii stăpânire peste părțile de moșie dăruite de Lupul Prăjescu biv Clucer în Hănăseni și Știubeeni la ținutul Fălciului ¹⁰⁾. Iar în timpul celei de a doua domnii a lui Mihai Racoviță — căci dela întâia nu ne-a rămas ceva mai deosebit ¹¹⁾ — mănă-

ce se chiamă Prisăcile, costișa despre apus, în țarina Iașilor ¹⁴⁾.

Dela Nicolae Mavrocordat, din prima domnie nu posedăm decât o reconfirmare a siliștei dela Prisăci ¹⁵⁾; din a doua domnie însă avem: o moșie la Pietreni, în ținutul Iașilor ¹⁶⁾, o dughiană pe podul Hagioaei ¹⁷⁾ și o vie în dealul lui Brândză ¹⁸⁾. Tot acum călugării dela Halki se reîntorc după elemosină. Și, fiindu-le mănăstirea la mare nevoe, Domnul, cu arhieriei țării și cu sfatul boerilor, reînoește mila lui Vasile-Vodă Lupul (6600 aspri), milă ce, din tâmplarea

vremilor, au lipsit până atunci ¹⁹⁾: În acelaș timp scutește de toate dările și angheriile mănăstirea lui Aron-Vodă ²⁰⁾, ca una ce eră — precum întărește un hrisov dela Constantin Mavrocordat, al doilea urmaș al lui Mihai Racoviță în ultima sa domnie ²¹⁾ — metoh Halkiei.

8. Biserica mănăstirii Aron-Vodă
— Desemnuri pe teracotele
de ornamentație —

stirea câștigă un vad de moară în șesul Ciricului ¹²⁾, o vie la Șorogari ¹³⁾ și o siliște

Căci avut-au — se zice în acest hrisov — metoh aici în țara Moldovei pre această

¹⁾ Doc. 1668 Noemvrie 28, 1669 Februarie, 1670 Februarie 13 și Mai 6. AR. LXXVII, 60, 136, 142 și 137.

²⁾ Doc. 1673 Ianuarie 28. AR. LXXIX, 11.—Cf. și 1675 Aprilie 26. AR. LXXVII, 68.

³⁾ Doc. 1675 Decemvrie 19 (AR. LXXVII, 143) și 20 (Ghibănescu, *Surete și Izvoade* V, 91 sq.), Decemvrie 29 și 1678 Ianuarie 9. AR. LXXVII, 21 și 61.

⁴⁾ Doc. 1679 Iunie 20. AR. LXXVII, 5 și 1681 Ianuarie 10. AR. LXXVII, 62.

⁵⁾ Doc. 1685 Februarie 17. AR. LXXVII, 84.

⁶⁾ Doc. 1691 Martie 15. AR. LXXIX, 16. — Cf. și 1693 August 30. AR. LXXVIII, 8.

⁷⁾ Doc. 1692 August 28. AR. LXXIX, 17.

⁸⁾ Doc. 1692 Octomvrie 19. AR. LXXVII, 122.

⁹⁾ Doc. 1693 Septemvrie 8 și 15, 1694 Februarie 3 și 1701 Noemvrie 22. AR. LXXVII, 23 și 31, LXXIX, 18 și LXXVII, 64.

¹⁰⁾ Doc. 1699 Decemvrie 11. AR. LXXVII, 51.— Cf. și 1699 Ianuarie 13. AR. LXXVII, 144.

¹¹⁾ Doc. 1703 Noemvrie 26, Decemvrie 18 și 1704 Martie 16. AR. LXXVII, 85 și LXXVIII, 7 și 6.

¹²⁾ Doc. 1707. AS. IV, 4.

¹³⁾ Doc. 1709 Martie 2. AR. LXXVII, 123.

¹⁴⁾ Doc. 1709 Septemvrie 15. AR. LXXVII, 86.

¹⁵⁾ Doc. 1710 August 9. AR. LXXVII, 87.

¹⁶⁾ Doc. 1712 Iunie 25. AS. IV, 5.

¹⁷⁾ Doc. 1713 Octomvrie 15. AR. LXXVII, 145.

¹⁸⁾ Doc. 1715 Septemvrie 8. AR. LXXVII, 112.

¹⁹⁾ Doc. 1714 Mai 9. AS. I, 9.

²⁰⁾ Doc. 1714 Noemvrie 10. AS. I, 7.

²¹⁾ Doc. 1716 Februarie 25, Iulie 23, 1717 Mai 1 și 1717 (fără lună și zi). AR. LXXVII, 88, 88, 90 și 91.— De la acesta avem un doc. pentru siliștea dela Prisăci din 1721 Decemvrie 4. AR. LXXVIII, 1.

sfântă mănăstire a lui Aron-Vodă... dela care însă nu-i putea merge nici un venit, nici un ajutor, fiind și această sfântă mănăstire căzută la mare lipsă și slăbiciune, din tâmplarea vremilor ce au venit asupra acestui pământ. Drept aceea se reînnoește scutirea de toate dările și angheriile, între altele și pentru ca «metohul să-l aducă la starea ce să cade, după mila ce-am făcut, să îngrădească mănăstirea, și toate cele stricate și pustiite să le direagă»¹⁾.

*

Iată dar în ce stare se găsea pe la jumătatea sec. XVIII mănăstirea lui Aron-Vodă. Și eră firesc. Căci proprietățile ei — moșiile, viile, pădurile, fânețele, prisăcile, livezile, iazurile, morile etc. — erau neglijate și înstrăinate²⁾. Venitul sfântului lăcaș rămase numai în prăvăliile din Iași și în privilegiile domnești: parte din vamă, sare din ocnă, scutiri de bir — pentru poslușnici, de văcărit — pentru vite, de desetină — pentru stupi, de gorștină — pentru oi, de camănă și bezmen — pentru dugheni și pivnițe, de pogonărit și vădrărit — pentru vii și crame. Și așa mai departe, precum reese din documentele acestei vremi, date de Grigorie Ghica, în a doua domnie³⁾, de Ioan Mavrocordat⁴⁾, de Constantin Racoviță⁵⁾, de Matei Ghica⁶⁾, de Constantin Racoviță în a doua domnie⁷⁾, de Scarlat Ghica⁸⁾, de Ion⁹⁾ și Grigore Callimachi¹⁰⁾,

de Grigore Ghica¹¹⁾, de Constantin Muruzi¹²⁾, de Alexandru Const.¹³⁾ și Alexandru Ioan Mavrocordat¹⁴⁾, de Alexandru¹⁵⁾ și Constantin Ipsilanti¹⁶⁾ și de Scarlat Callimachi¹⁷⁾.

La atât se redusese așa dar acum viața mănăstirii Sf. Nicolae din țarina Iașilor: — ea nu mai avea nici măcar atât cât să-și apere de ruină biserica și clădirile. Astfel, din pomenita «samă» a anului 1781, vedem că mănăstirea lui Aron-Vodă se află «neîngrijită și pe multe locuri oborită, cu turnul descoperit, fără ogradă, casele vechi și mai de tot descoperite»¹⁸⁾. Trei ani după aceasta, la 1784 August 16, Domnul însuș, Alexandru Const. Mavrocordat, ne arată că mănăstirea e stricată și aproape de cea de istov cădere, că de nu se va tocmi, în curând este a se surpă. Drept aceea el poruncește egumenilor dela Trei Sfetitele și dela Barnovski ca împreună cu Ioniță Cantacuzino biv vel Vornic și Costandin Paladi biv vel Agă să meargă la fața locului, să cerceteze stricăciunile ce sunt atât la biserică cât și la mănăstire și să socotească suma de bani trebuitoare pentru a lor tocmire¹⁹⁾.

Izvodul pentru meremetisitul bisericii, chiliilor, precum și a celorlalte clădiri, s'a întocmit îndată de către doi meșteri — un lemnar și un zidar — și prevede reparații radicale peste tot²⁰⁾. Dar se vede

¹⁾ Doc. 1734 Ianuarie 20. AS. I, 12.

²⁾ În această privință e caracteristică «sama» pe 1781 a mănăstirii -- AS. V, 35 — din care aflăm că avea, între alte moșii, în ținutul Iașilor, Tăisenii, *care nici nu să știe unde iaste* și Buciumenii, *care se stăpânește de alții*. Asemenea mărturia lui Dometian Arhimandritul, egumenul din 1789—94, că la venirea sa în mănăstire. a găsit patru moșii vândute. V. Iorga, *Inscripții* II, 182.

³⁾ Doc. 1736 August 13. (AS. I, 13), 1736 Mai 21 și 1737 Iunie 11. AR. LXXVII, 101 și 102.

⁴⁾ Doc. 1744 Ianuarie 21. AS. I, 15 și 1744 Mai 29. AR. LXXVII, 24.

⁵⁾ Doc. 1751 Mai 9. AR. LXXVII, 104.

⁶⁾ Doc. 1755 Aprilie 13. AS. Ib, 1.

⁷⁾ Doc. 1756 Septembrie 12. AR. LXXVII, 105.

⁸⁾ Doc. 1756 Septembrie 30. AS. Ib, 2.

⁹⁾ Doc. 1760 Iunie 11. AR. LXXIX, 19.

¹⁰⁾ Doc. 1762 August 5. AR. LXXVII, 65 și 1764 Februarie 10. AS. Ib, 3.

¹¹⁾ Doc. 1765 Iunie 24. AR. LXXVII, 107; 1764 Iulie 12, 1776 Noembrie și 1777 Mai. AS. Ib, 4, 5 și 6.

¹²⁾ Doc. 1780 Iulie 6. AR. LXXVII, 152; 1780 Septembrie și 1782 Martie 20. AS. Ib, 7 și 8.

¹³⁾ Doc. 1783 Noembrie 12. AS. Ib, 9.

¹⁴⁾ Doc. 1786 Mai 15. AS. Ib, 10.

¹⁵⁾ Doc. 1788. AR. LXXVII, 109.

¹⁶⁾ Doc. 1801 Aprilie 16. AS. Ib, 13. Către Cămărașul Ocnei pentru 1000 ocă de sare anual.

¹⁷⁾ Doc. 1813 Martie 24, 1818 Iunie 12 și 1819 Mai 14. AS. Ib, 14, 16 și V, 94.

¹⁸⁾ Doc. AS. V, 35.

¹⁹⁾ Doc. AR. LXXIX, 20.

²⁰⁾ Doc. 1784 August 26. AS. V, 39.

că, atunci ca și azi, lucrurile nu se prea zoriau. Căci abia în 1787 se executară me-remetisirile puse la cale în 1784, anume în timpul lui Dometian Arhimandritul, grec dela Halki, dar, cum vom vedeà, călugăr cucernic și egumen vrednic, care, când veni în mănăstire, precum însuș mărturisește, află biserica pustie și cu totul goală, — cât nici rogojină să aștearnă, nici ușe să închidă n'aveà...¹⁾ Dar cu aceasta am ajuns la seria egumenilor mănăstirii lui Aron-Vodă.

*

Cel dintâiu menționat e Isaia la 1619 Iulie 20²⁾. După el urmează Gavriil, pe care-l găsim pomenit la 1627 Mai 18³⁾. Apoi, de sigur pe urma unui predecesor al cărui nume documentele nu ni l-a păstrat, vine Iosif, între 1651 Aprilie 25 și 1666 Aprilie 6⁴⁾, egumenul din timpul lui Vasile-Vodă Lupul, despre care s'a amintit mai sus.

După acest «duhovnic al boerilor din Iași» și, desigur, iarăș pe urma unui anonim, al doilea până acum din serie, cunoaștem pe Ioanichie, între 1690 Octomvrie 5 și 1710 August 9⁵⁾ și apoi pe vlădica Dionisie proin episcop de Ciorlă (Τζορλῶς) între 1713 Octomvrie 15 și 1717 Mai 1⁶⁾. Lui îi urmează o și mai înaltă față bisericească — Mitrofan proin mitropolit de Corint, pe care-l găsim pomenit la 1721 Decemvrie 14⁷⁾. Succesorul acestuia fù — cu

vre-un intermediar sau uu, e greu de hotărît — Neofit, menționat la 1736 Mai 21 și 1737 Iunie 11⁸⁾. Apoi, acesta de sigur cu predecesor, Filaret între 1756 Septemvrie 12 și 1765 Iunie 24⁹⁾.

Sofronie—1767 August 17¹⁰⁾—precedează pe Teofil, care egumenește dela 1776 Octomvrie 16 până la 1781 Mai 1 și care, vinovățindu-se cu administrarea averii sfântului lăcaș, se întoarce de unde veni, dispărând cu butca și telegarii mănăstirii¹¹⁾. Chiril fù pus să aducă rânduială în moștenirea prădată a lui Teofil. — Ce făcù și acesta, am văzut când am arătat în ce stare se găsià ctitoria lui Aron-Vodă între 1781 — 1784, tocmai timpul egumeniei sale¹²⁾. Lui îi urmă Dometian Arhimandritul, care păstori până la moarte-i, întâmplată în Septemvrie 1794¹³⁾. Acesta fù, pentru vremile-i scăzute și ticăloșite, un adevărat ctitor al mănăstirii. Căci sub el s'a restaurat biserica, pe care a înzestrat-o cu odoare, cărți și odăjdii¹⁴⁾, pe lângă alte multe lucruri de gospodărie, procurate pe sama mănăstirii, ce erà «cu totul lipsită de cele trebuincioase»¹⁵⁾. Sentimentul de recunoștință pentru buna-i administrație se exprimă în hotărîrea lui Alexandru Ipsilanti din 1787 Iunie 11, prin care se mărturisește că de vreme ce prea cuviosul Arhimandrit Dometian, ca unul ce s'au arătat silitor, folositor și bine chivernisitor

¹⁾ Iorga, *Inscripții* II, 182.

²⁾ I. Bianu, *Documente românești*, 44.

³⁾ Idem, *ibidem*, 139.

⁴⁾ Doc. AR. LXXIX, 6 și LXXVII, 82. Cf. și doc. din 1651 Mai 12, 1652 Ianuarie 1 (AR. LXXIX, 7, 8), 1662 Martie 20, Iunie 10 (AR. LXXVII, 218, 81) și 1662 Octomvrie 12, la Ghibănescu, *Surete și Izvoade* IV, 317.

⁵⁾ Doc. AR. LXXVII, 30 și 87. — Cf. și doc. din 1693 Septemvrie 8, 1699 Decemvrie 11 (AR. LXXVII, 31, 151), 1704 Martie 16 (AR. LXXVIII, 6) 1708 (AS. IV, 4) și 1709 Martie 2.

⁶⁾ Doc. AR. LXXVII, 145 și 91. Cf. și doc. din 1715 Septemvrie 8 și 1716 Iulie 23 (AR. LXXVII, 112, 89).

⁷⁾ Doc. AR. LXXVIII, 1.

⁸⁾ Doc. AR. LXXVII, 101 și 102.

⁹⁾ Doc. AR. LXXVII, 105 și 107. Cf. și doc. din 1756 Octomvrie 10 și 1762 August 5 (AR. LXXVII, 106, 65), 1763 Iunie 1 (AS. IV, 6) și 1764 Februarie 10 (AS. I, 3).

¹⁰⁾ Doc. AR. LXXVII, 124.

¹¹⁾ Doc. AS. I-b, 11. Cf. și doc. 1780 Iulie 6.—AR. LXXVII, 152.

¹²⁾ Doc. AS. V, 35, 38. Cf. și doc. 1782 Martie 20, 1783 Noemvrie 12. AS. I-b, 8 și 9,

¹³⁾ Doc. AS. V, 46, 55. Cf. și doc. 1787 Iulie 30, Octomvrie 8, 1788 Februarie 31, 1789 Februarie 20 și 1791 Aprilie 1. AS. V, 48, 49, III, 2, V, 56.

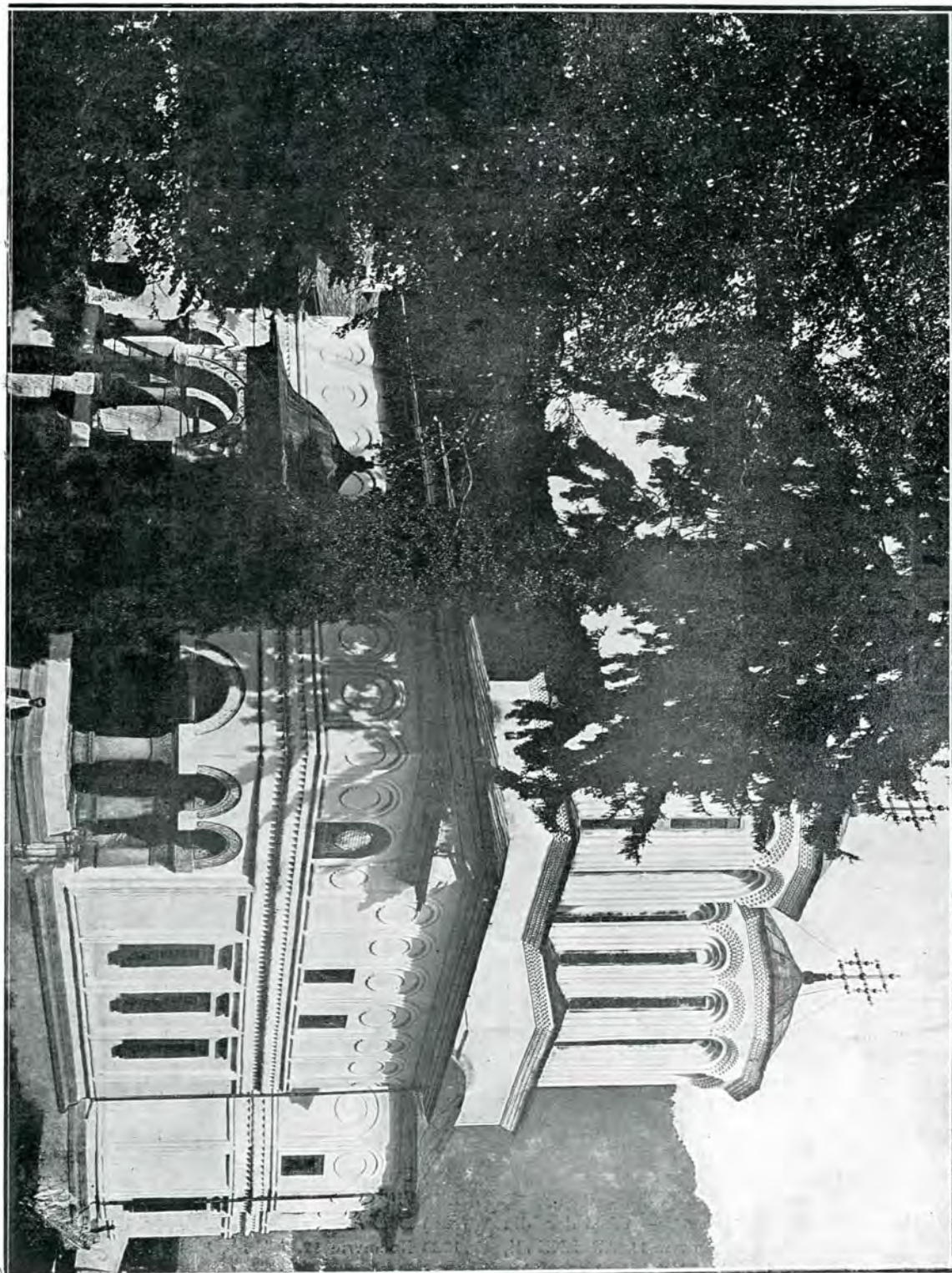
¹⁴⁾ Doc. 1785 Mai 1. AS. V, 47 și Iorga, *Inscripții* II, I. c.

¹⁵⁾ Doc. 1787 Octomvrie 20. AS. I-b, 12.

până acum mănăstirii Aron-Vodă, precum au dovedit dumnealor boerii epitropi, cari

men, i se dă iarăș mănăstirea pe a sa purtare de grije ¹⁾).

9. Mănăstirea Hurezi

— Biserica cea mare : Vedere dela apus miază-zi —

l-au cerut, a rămâne și mai departe egu-

După moartea lui Dometian, întâmplată

¹⁾ După rezoluția domnească pusă pe anaforaua

veliților boeri din 1787 Iunie 11. AS. V, 45.

în mănăstire, se așează egumen părintele vlădica Teoclit Evhaiton (Εὐχαιτόν), care

25, ne-a rămas cartea lui Veniamin Mitropolitul, prin care dă ocărmuirea mănăstirii

10. Mănăstirea Hurezi
— Biserica cea mare: Vedere dela apus —

stăpâni îndelung, dela 1794 până dincolo de anul 1827. Căci din acest an, August

lui Aron-Vodă «prea sfinției sale fratelui Teoclit Evhaiton, precum și mai 'nainte au

avut-o»¹⁾. Se vede dar că egumenia lui fusese cu întreruperi. Și, în adevăr, pentru intervalul 1811 Martie 7—1812 Septembrie 1, găsim în fruntea mănăstirii lui Aron-Vodă pe Filaret Arhimandritul²⁾, vlădica Apamias de mai târziu, fratele cunoscutului scriitor Alexandru Beldiman Vornicul³⁾, care egumeni multă vreme la Slatina în Moldova⁴⁾ și, după ce trecu în Țara-Românească, la mănăstirea domnească a Câmpulungului, unde i se vede chipul, ca ctitor, de oarece, sub privigherea lui, în 1827, s'a restaurat biserica de Grigorie-Vodă Ghica (1822—1828)⁵⁾.

Cu Antim, menționat la 1842 Iunie 6 și Noemvrie 9⁶⁾, se încheie seria egumenilor dela Aron-Vodă, așa precum și precât s'a putut ea reconstitui după documentele cercetate.

*

Ca încheere amintim că între aceste documente se găsește o carte din 1788 August 31, prin care Generalul-șef al armatelor rusești de ocupație a țării poruncește ca mănăstirea lui Aron-Vodă să fie scutită de greutate și apărută de răutăți⁷⁾. Evident, această carte a fost cerută de călugării Aroneni, cari erau, precum dovedesc întâmplările trecute, serios și direct amenințați ori de câte ori oști pământene sau streine veniau asupra Capitalei, lăcașul fiindu-le în marginea Iașilor, pe drumul Hotinului⁸⁾. Căci nu odată atari oști tă-

bărșeră și se bătuseră în preajma mănăstirii, aducând pagubă și insuflând temere pașnicilor ei rugători.

Astfel, pentru a nu pomeni decât evenimentele mai de seamă, aci s'a dat, în Februarie 1661, lupta dintre Țătarii lui Ștefăniță-Vodă Lupul și Cazacii lui Constantin-Vodă Cârnu, — luptă ce puse capăt domniei efemere a acestui Basarab în Moldova⁹⁾, aci tăbăriră, în Octomvrie 1685, oștile Țării-Românești ale lui Șerban-Vodă Cantacuzino, chemate de Turci a participa la marea lor expediție din acest an împotriva Leșilor¹⁰⁾ și aci se refugie cu slujitorii săi Dumitrașcu-Vodă Cantemir, când, în așteptarea mântuitoare a Muscalilor, primi vestea amăgitoare că Turcii vin să-l mazălească¹¹⁾.

Evident că întâmplări ca aceste nu puteau trece fără pagubă pentru mănăstirea lui Aron-Vodă, care, cum s'a văzut mai sus, din felurite alte pricini, mergea din ce în ce mai rău și mai spre scădere, așa că, pe la miezul secolului trecut, averea ei, vândută la licitație pe *trei* ani, abia aducea 3.620 galbeni¹²⁾. Curând apoi, la secularizare, se pierd și puținul acesta, ce, de altminterlea se împărția cu Patriarhia la care eră închinată și care, în nemernicia ei, *dăduse* în arendă — ne spune cu multă mâhnire și legiuită revoltă fericitul Melchisedec — mănăstirea cu egumenia și proprietățile ei unei femei dela Constantino-

¹⁾ Doc. AS. V, 97. Cf. și doc. 1795 Februarie 20, 1800 Noemvrie 5, 1801 Octomvrie 5 și 26, 1803 Ianuarie 20. AS. III, 7, V, 69, 70 și 71. Apoi, după Filaret, 1813 Aprilie 22, 1815 Aprilie 25, 1816 Martie 30. AS. Ib, 14, V, 85, 86 și 90. — În sfârșit, 1816 Mai 30, la I. Bianu, *Catalogul manuscriselor românești I*, 540 și 1818 Iunie 12, 1814 Mai 14. AS. Ib, 16 și V, 94. Cf. și Erbeceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei*, 331.

²⁾ Doc. 1815 Mai 10. AS. V, 87. Apoi 1812 Februarie 22, August 10 și 1811 Noemvrie 15. AS. 77, 82 și 76. Din acest din urmă document vedem că mănăstirea avea și venitul dela șase vaduri pe apa Nistrului, în ținutul Sorociei, și anume: Iarova, Vasilcău, Cerlina, Sinăteaca (?). Rașcovul și Tarosie.

³⁾ A se vedea pentru el, Iorga, *Istoria Bisericii*

Române, Vălenii de Munte 1909, II tabla.

⁴⁾ În doc. Slatinei (azi la Casa Bisericii), cari vor fi publicate, se găsesc foarte multe știri cu privire la egumenia sa în această mănăstire.

⁵⁾ N. Iorga, *Inscripții din Bisericele României I*, 127.

⁶⁾ Doc. AS. V, 104 și 105.

⁷⁾ Doc. AS. V, 50.

⁸⁾ Ghibănescu, *Bisericele din Iași*, 20.

⁹⁾ Iorga, *Studii și Documente IV*, CCCVIII-CCCX. Cf. și *Cronicle României I*, 370.

¹⁰⁾ Iorga, *Studii și Documente*, XI, 158.

¹¹⁾ Idem, *Istoria literaturii românești în sec. XVIII*, I, 127.

¹²⁾ V. Uricarul VI, 93.

pol, care știu să dobândească această fa-voare dela diplomația țarigrădeană ¹⁾.

Devenită biserică de mir pe seama sa-tului alcătuit în juru-i, fundația lui Aron-Vodă rămase cu totul tot părăsită și ne-îngrijită. Așa se explică starea cea mizeră și ticăloșită în care învățații cercetători ai monumentelor noastre străbune ne arată

că găsiră acest sfânt lăcaș dumnezeesc ²⁾. Prin lucrările de conservare, recomandate de Comisiunea monumentelor istorice și întreprinse în vara anului 1907, sub con-ducerea d-lui Arh. N. Ghika-Budești, bise-rica din Aroneanu a fost readusă, firește, în marginea mijloacelor disponibile, la cea mai de cuviință stare ³⁾.

ALEX. LĂPĂDATU.

II. DESCRIERE ARHITECTONICĂ

Biserica zisă azi Aroneanu este așezată la marginea satului cu acelaș nume, într'un loc ridicat, pe vârful unui deal, de unde priveliștea se întinde, de o parte, până spre Iași și frumoasele lui împrejurimi, de altă parte, spre Prut, până în Basarabia.

Înfățișarea bisericii — a cărei siluetă albă cu o singură turlă se vede din mare depărtare — este plăcută ; propor-țiile-i sunt potrivite. În fațada dinspre apus are un pridvor cu stâlpi, boltit prin două cupole sferice, răzimate pe arcuri. Acest pridvor eră la origină deschis. Mai târziu însă a fost înfundat cu zidărie grosolană, astfel că stâlpii au rămas îngropați sub ten-cueli. Cu ocazia lucrărilor de conservare ce s'au făcut acum doi ani, s'a pus în evi-dență structura pridvorului, după cum se poate vedea din ilustrația dată, de oare-

ce, din motive practice, nu s'a putut dă-rămă toată zidăria adăogată între stâlpi, întru cât biserica, fiind așezată, cum am zis, în loc deschis și ridicat, e foarte mult expusă vânturilor. E deci absolut necesar ca — mai ales pentru timp de iarnă — cre-dincioșii să aibă o intrare închisă.

Pridvorul deschis, cu arcade răzimate pe stâlpi, se întâlnește rar în bisericile din Moldova și numai din secolul al XVII-lea încoace. Astfel la biserica fostei mănăstiri Hlincea de lângă Iași și la biserica din Iț-cani ⁴⁾. El pare a fi o influență a arhitec-turii din Țara-Românească, unde pridvoa-rele deschise cu stâlpi, erau adesea între-buinate, bunăoară : la vechia Mitropolie din Târgoviște ⁵⁾, la biserica Snagovului ⁶⁾ și la bolnița Coziei ⁷⁾ etc.

Un alt indiciu al influenței muntene la biserica din Aroneanu este lipsa contra-forților. Și, din acest punct de vedere, este în ceea ce privește bisericile cu turlă, un

¹⁾ *Notițe istorice*, 286.

²⁾ Răp. Melchisedec în 1885 și d. N. Iorga în 1906.

³⁾ V. Raportul Comisiunii pe a. 1908, în acest *Bu-letin*, a. I, 37.

⁴⁾ Romstorfer, *Die Moldauisch-Byzantinische Bau-Kunst*, Wien 1896, tabla 4 și, pentru Hlincea, această publicație, anul I, pag. 87.

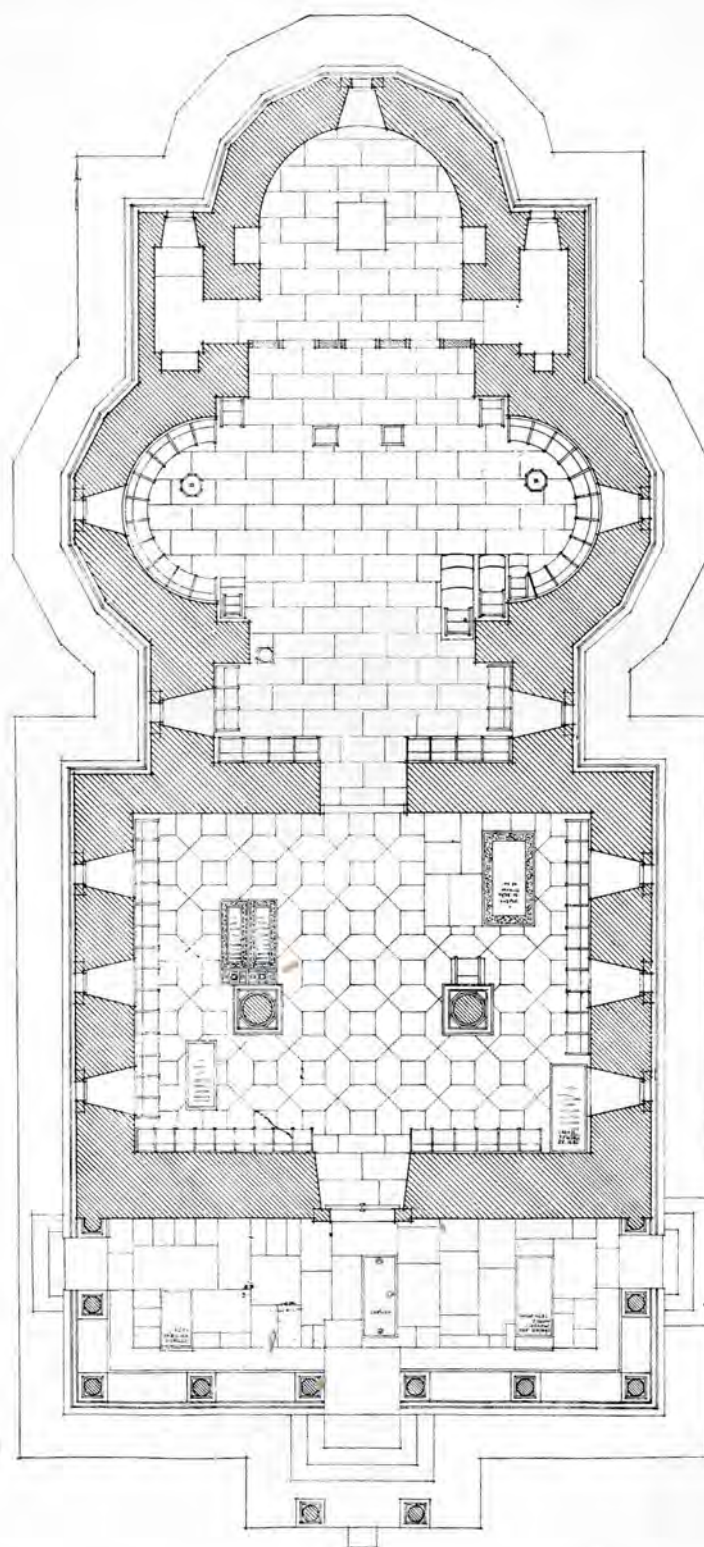
⁵⁾ O ilustrație a vechei Mitropolii târgoviștene — nu după cunoscuta acuarelă de C. Száthmáry, azi în co-lecțiile Comisiunii Monumentelor Istorice — a reprodus G. Ionescu-Gion în a sa *Istorie a Bucureștilor*, 157.

⁶⁾ G. Mandrea, *Mănăstirea Snagov*, București 1904.

⁷⁾ P. Antonescu, *Mănăstirea Cozia* (extras din *Li-teratura și Arta Română* pe 1903).

PLANUL
SCAR: 1:500

• MĂNĂSTIREA • HÂRCEZI •
• REŢEVELE • BISERICA • HÂRCEZI •

1:500

exemplu aproape unic în Moldova. Un altul ar fi biserica Golia din Iași. Aceasta însă a suferit atâtea schimbări, în cât, până la

perit cu o boltă sferică, dispoziție comună bisericilor Sf. Nicolae-Domnesc din Păpăuți, din Dorohoi și din Iași. El este lu-

facerea cercetărilor necesare, e greu de știut cum va fi fost la început.

Pronaosul bisericii este pătrat și aco-

minat prin patru ferestre înguste de formă ogivală și este despărțit de naos prin trei arcade răzimate pe doi stâlpi rotunzi (ca

și cei dela pridvor), dispoziție rare ori întrebuințată în Moldova, căci se găsește, după cât îmi amintesc, numai la Sf. Nicolae-Domnesc din Iași, la Hlincea, la Ițcani, la Treierarhi și la Golia ¹⁾.

Naosul are forma și structura de bolți obișnuită bisericilor din Moldova, cu turla răzimată pe două rânduri de arcuri suprapuse, din care rândul de sus este așezat pe cheile celui de al doilea. Sâmurile și altarul sunt rotunde atât în interior cât și în exterior și primesc lumina fiecare prin câte o fereastră asemenea celor dela pronaos.

Lungimea bisericii în afară este de 23 m. pe o lățime de 7,70 m., iar înăuntru lățimea ei este de 5,50 m.

Exteriorul se deosebește prin o decorațiune de teracote smălțuite, care nu se întâlnește la alte biserici. Aceste teracote au forme diferite de acele din timpul lui Ștefan-cel-Mare dela bisericile din Hârlău, Păpăuți, Dorohoi, Sf. Nicolae-Domnesc din Iași și Sf. Ion din Piatra. Ele sunt de trei tipuri. Primul tip are forma unei frunze de stejar sau a unui vârf de sulită (fier de lance) și se aseamănă într-o câțiva cu un motiv decorativ întrebuințat adeseori în arta arabă. Dimensiunile sunt 32 cm. înălțime, 16 cm. lățime (cea mai mare) și 1 cm. grosime. Lucrul este puțin îngrijit ca desemn și formă neregulată. Al doilea tip este o stea cu șase vârfuri, de 20 cm. lățime și 1 cm. grosime. Al treilea tip este un disc circular de 17 cm. în diametru cu marginea puțin ridicată și cu o găurice la mijloc ²⁾.

Toate aceste teracote sunt smălțuite în

tr-o culoare verde cu reflexe albastrii irizate și sunt aplicate în tencuiala de ipsos a fațadelor bisericii, după o dispoziție care se poate vedea în ilustrațiile date.

Ciubucăriile fațadelor par a fi suferit modificări. Cornișa are un profil modern, fără caracter. Restul fațadei e cam confuz ca compoziție. Arcadele sunt foarte neregulate. Partea de jos a fațadei este decorată cu nește caneluri verticale, săpate în piatră; restul zidăriei este de cărămidă, afară de capitulele stâlpilor și de soclul bisericii, care este foarte diformat și stricat în multe părți.

Turla se razimă pe două baze, întâia o stea cu douăsprezece vârfuri, a doua un patrat. Ea are douăsprezece fețe, din care patru sunt străpunse cu tot atâtea ferestre mici, foarte înguste. Decorația ei exterioară se compune din arcaturi formate din câte două arcuri de zidărie de cărămidă, unul în retragere față cu celălalt și totul încadrat cu un ciubuc rotund (tor), care urmează forma arcaturilor.

Forma dodecagonală a turlei, lipsa contraforților mici la ea, cari sunt aproape constanți la bisericile din Moldova, precum și decorația arcaturilor oarbe, încadrate cu un ciubuc rotund, denotă de asemenea evidenta influență muntenească în arhitectura bisericii din Aroneanu, lucru pe care, de altfel, ni-l explică și confirmă și istoricii noștri ³⁾.

Interiorul bisericii nu este zugrăvit și, afară de forma bolților, care, cum am spus, este cea obișnuită, nu prezintă absolut nimic deosebit.

ARH. N. GHICA-BUDEȘTI.

¹⁾ Pentru aceste trei din urmă, a se vedea planurile la Romstorfer, *op. cit.*, tabelele 2 și 7.

²⁾ Desemnurile dela pag. 13.

³⁾ N. Iorga, în *Floarea Darurilor* II, pag. 217.

MĂNĂSTIREA HUREZI

— BISERICA CEA MARE —

Indată ce, trecând pe sub clopotniță, pătrunzi în curtea mănăstirii Hurezi, biserica se înfățișează vederii. Cu fațada-i albă strălucind sub razele soarelui, cu turla-i bine proporționate, cu compoziția generală ales concepută și cu pridvorul pe stâlpi de piatră frumos decorat, — ea stăpânește cadrul bogat pe care i-l fac chiliile mănăstirii cu dublu rând de arcade deschise, strejuită par'că de bradul secular ce se înalță în preajmă-i. Totul aci îți dă impresia măreției și bogăției ce altădată sălășluia în cuprinsul acestei vestite mănăstiri brâncovenești.

Biserica are împărțirea obișnuită epocii: pridvor, pro-naos, naos și altar ¹⁾.

Pridvorul sau, cum se zicea pe vremuri, slomnul bisericii, se sprijină pe zece stâlpi de piatră, scurți, cu baze formate din postamente decorate cu foi de acantus ²⁾ și cu capitule imitate după forma corintică și

inspirate de stilul renașterii ³⁾. Stâlpii aceștia sunt împreunați prin arcade în plin centru și legați între ei prin coarde de lemn ⁴⁾. Peste arcade e aruncată o frumoasă boltă,

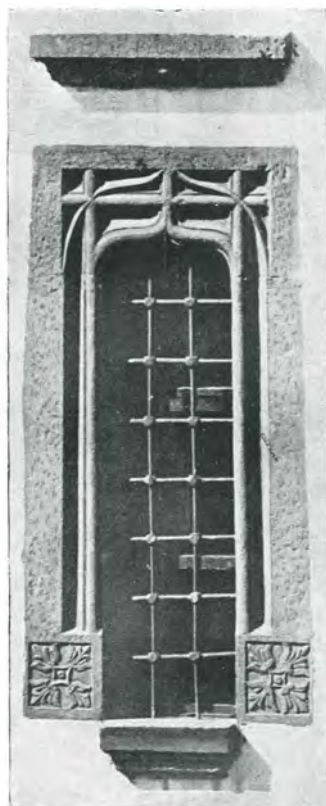
compusă din trei calote sferice, despărțite prin arcuri dublouri.

În interior pridvorul e împodobit pe deantregul cu îmbelșugată zugrăveală, iar în exterior e acoperit cu o învelitoare ce se găsește la un nivel mai jos decât corpul bisericii. El are trei deschideri pentru intrare: una în față, două laterale. O laiță de piatră mărginește pe dinlăuntru parapetul pe care sunt așezați cei zece stâlpi ai pridvorului ⁵⁾.

La intrarea din față, pe axul longitudinal al bisericii, s'a construit mai târziu, un al doilea pridvor ⁶⁾, mai mic, pătrat, boltit și răzimat pe doi stâlpi mai lungi, canelați oblic în partea superioară, cu bazele și capitulele decorate cu

stalactite, amintind influența arabă ⁷⁾.

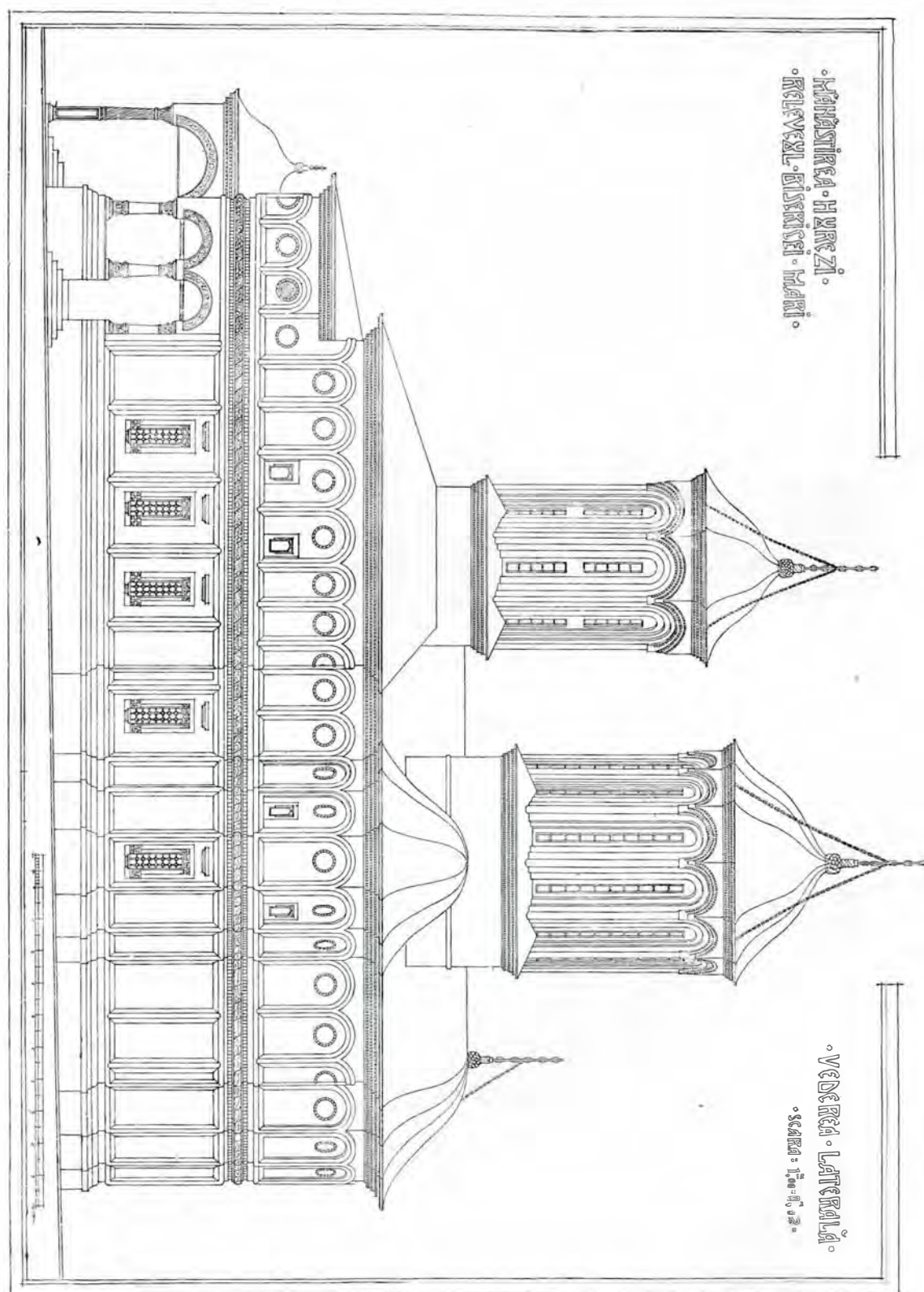
Ușa bisericii, de marmoră albă, e încadrată, ca și pisania, cese găsește deasupra,

13. Mănăstirea Hurezi
— Fereastră dela biserică —

cu un chenar frumos săpat, care înfățișează o ramură de acantus cu flori, ce șerpuește

sub pisanie, partea superioară a intrării e terminată în formă de accoladă joasă, a-

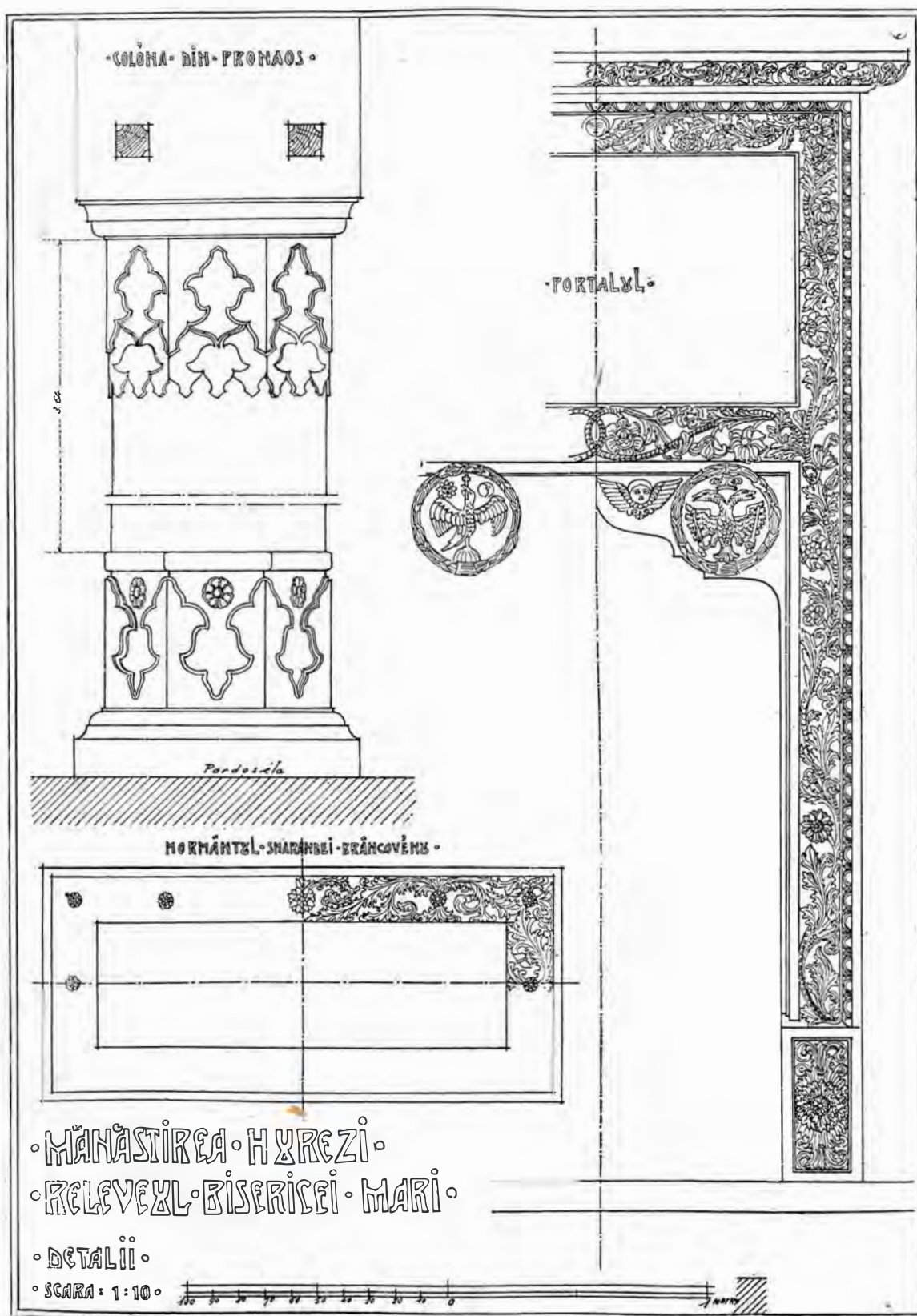

în mod regulat de jur-împrejur ⁸⁾. O cornișă sculptată împodobește ușa sus, iar jos,

vând la colțuri două mari rotocoale, în care s'a sculptat: în cel din dreapta vulturul

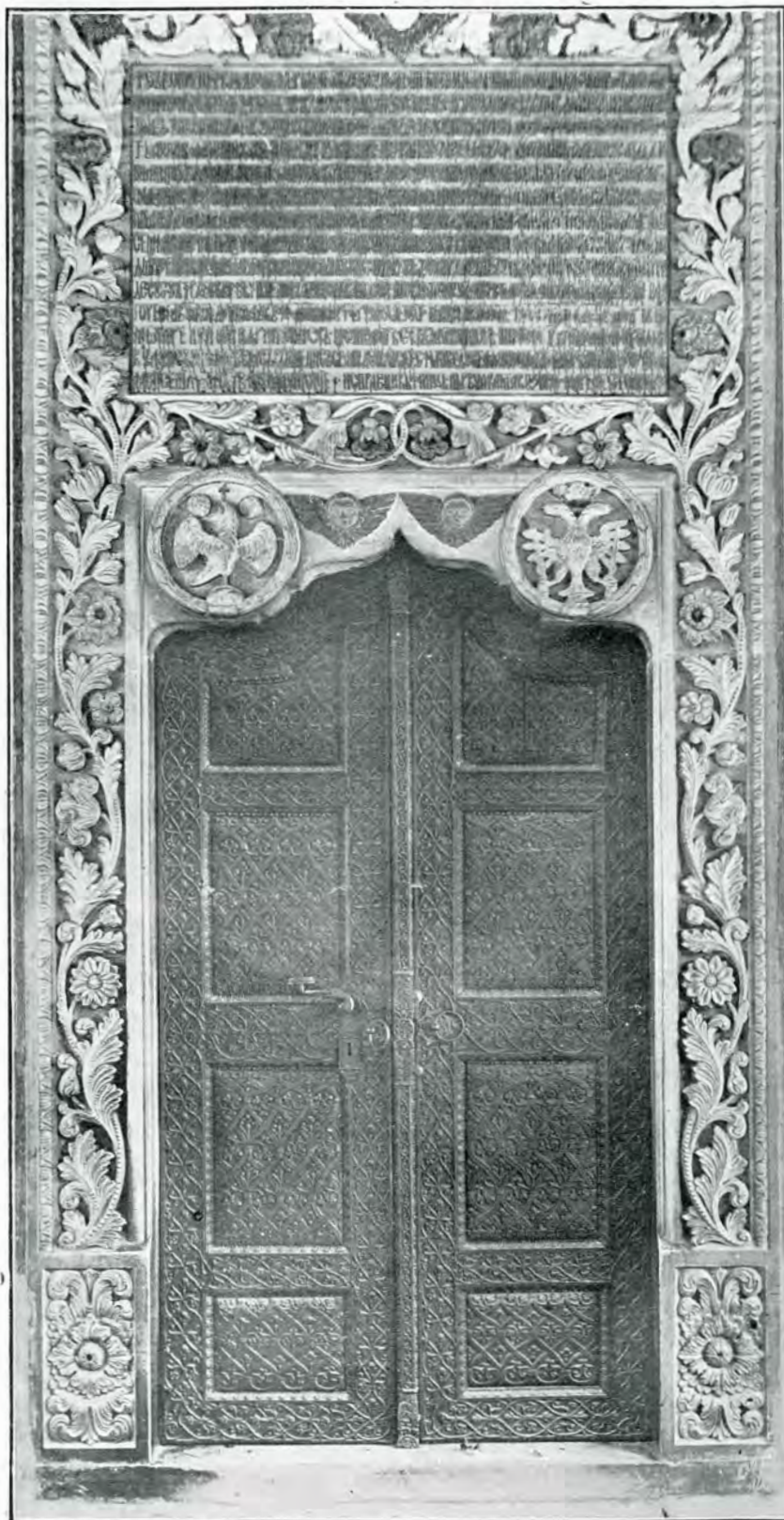

cu două capete — stema Cantacuzinilor⁹⁾, cea în plisc — stema Țării-Românești¹⁰⁾.

în cel din stânga acvila noastră cu cru-

În interiorul bisericii cele două mari des-

16. Mănăstirea Hurezi
— Ușa bisericii —

(Pisania săpată deasupra s'a publicat și de d. N. Iorga în *Inscripții din Bisericele României* I, 184-5).

părțăminte, naosul și pronaosul, comunică între ele prin o ușă în semicerc.

zece ferestre: șase — câte trei de fiecare parte — mai mari, jos; patru — câte

17. Mănăstirea Hurezi

— Pridvorul cel mic al bisericii cu vedere în slomn —

Pronaosul are forma dreptunghiulară și e mai larg decât naosul. E luminat prin

două de fiecare parte — mai mici, sus, în dreptul bolților. În mijlocul lui, sprijinită

pe zidul ce-l desparte de naos și pe doi stâlpi puternici, octogonali, cu bazele și capitălele decorate cu flori orientale¹¹⁾, — se ridică turla cea mică a bisericii, care se razimă, prin intermediul pendantivelor, pe patru arcuri de cerc, legate prin coarde de lemn zugrăvite. Spațiile laterale sunt acoperite cu bolți cilindrice, cari se întretaie, întărite fiind prin arcuri dublouri, răzimate deoparte pe cei doi stâlpi centrali, de care-am vorbit mai sus, de altă parte

nord-vestic, un mormânt al cărui epitafșters nu mai poate mărturisi astăzi numele întreg al celui pe care-l acoperă¹⁶⁾.

Naosul impresionează prin proporția lui înaltă și măreață, cu tâmpla bogat împodobită și poleită, strălucind pe fondul înegrit al bolților dela altar. El e boltit după tipicul bizantin obișnuit, adică prin patru arcuri de cerc mari, peste cari, prin intermediul pendantivelor, se razimă turla cea mare a bisericii. În dreapta și în stânga

18. Mănăstirea Hurezi

— Fragment din chenarul ușii dela biserică —

pe pereții marginali ai încăperii.

În aceste spații laterale se găsesc mai multe morminte: la dreapta, în față, mormântul, în marmoră, al Doamnei Ancuța Brâncoveanu¹²⁾, iar îndărăt, și anume în colțul sud-vestic, mormântul lui Ioan Arhimandritul¹³⁾, întâiul egumen al mănăstirii, al cărui chip se vede zugrăvit deasupra pe perete¹⁴⁾; la stânga, în față, mormintele Mariei, fica lui Diicul Bengescu, și soția lui Ion Băleanu, și al lui Ioan Măldărescu¹⁵⁾, iar îndărăt, și anume în colțul

naosului se află sâmurile semi-circulare ale bisericii, care primesc lumina fiecare prin câte patru ferestre asemenea celor dela pronaos, două mari jos, două mici sus, potrivit dispoziției văzută în plan și în desemnul dela pag. 24. În fund e altarul, boltit cilindric și terminat printr'un sfert de sferă, având în părțile laterale, la miază-noapte proscomidia, la miază-zi diaconicul. Ambele aceste despărțiri boltite cilindric sunt spațioase și primesc lumina prin câte o fereastră deschisă în fund, spre ră-

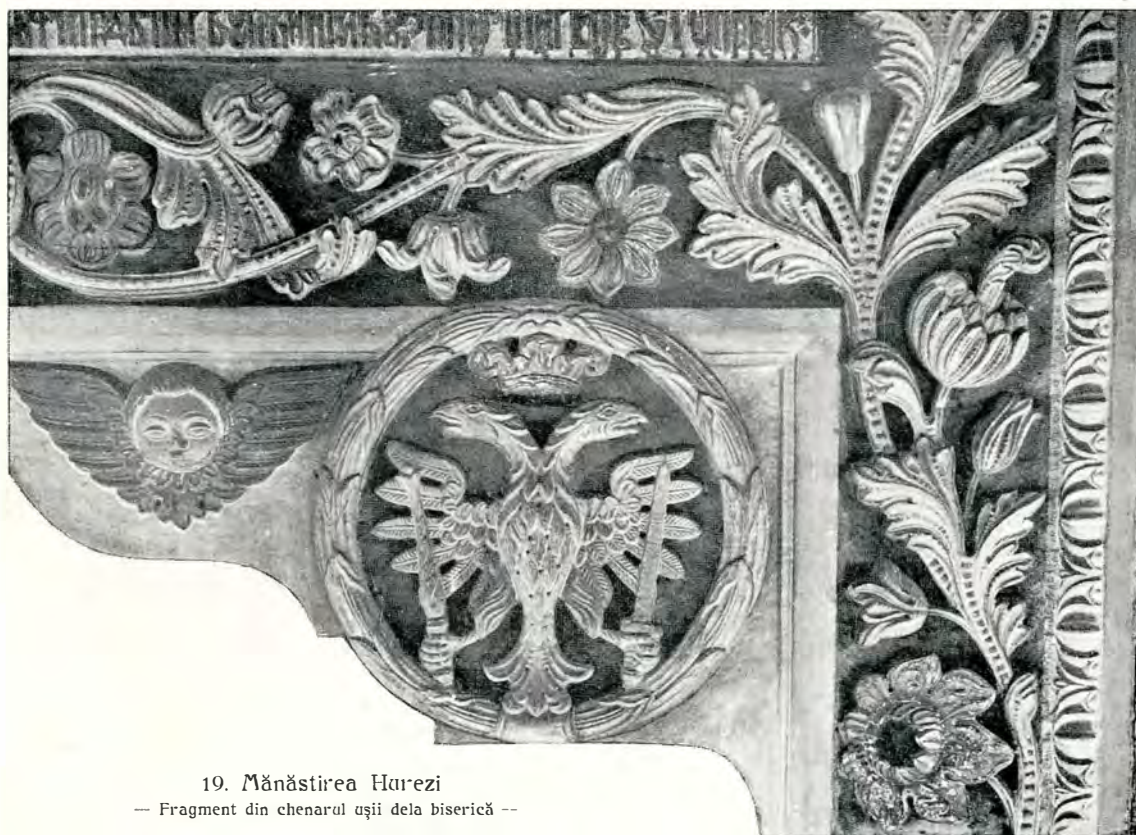
sărit, în aceeași direcție cu fereastra altarului, care se află pe axul longitudinal al bisericii.

Întreg interiorul bisericii e acoperit, de sus până jos, dela bolți până la înălțimea stranelor, cu o bogată zugrăveală. De jur împrejurul pereților se află jețuri și strane măestrit sculptate. Asemenea ușa dela intrare, de lemn înegrit de vremuri, e împodobită pe deantregul cu sculpturi ¹⁷⁾.

Exteriorul bisericii e tencuit și spoit cu

ferior de chenare. Ele sunt de piatră cioplită și amintesc într-o câțiva forma ferestrelor dela bisericile din Moldeva, zidite sub influența gotică ²⁰⁾. Ferestrele mici, de sus, se deschid în rândul superior de arcade, cari sunt împodobite fiecare cu câte un rotocol cu marginile în formă de sfoară împletită ²¹⁾.

Cornișa se compune din mai multe rânduri de cărămizi, alternativ așezate în lung și în colți, aceste din urmă spre a formă

19. Mănăstirea Hurezi
— Fragment din chenarul ușii dela biserică —

var. Decorația fațadelor se compune din două rânduri de chenare suprapuse și despărțite printr'un brâu bogat, închipuind o ghirlandă de foi decorativă, între două rânduri de zimți de cărămidă tencuită. Aceste chenare sunt compuse din fuse cilindrice. Cele din rândul de jos sunt dreptunghiulare și se razimă deadreptul pe soclul puternic al bisericii, ¹⁸⁾ — pe când cele din rândul de sus sunt terminate în arcuri în plin centru ¹⁹⁾.

Ferestrele mari se deschid în rândul in-

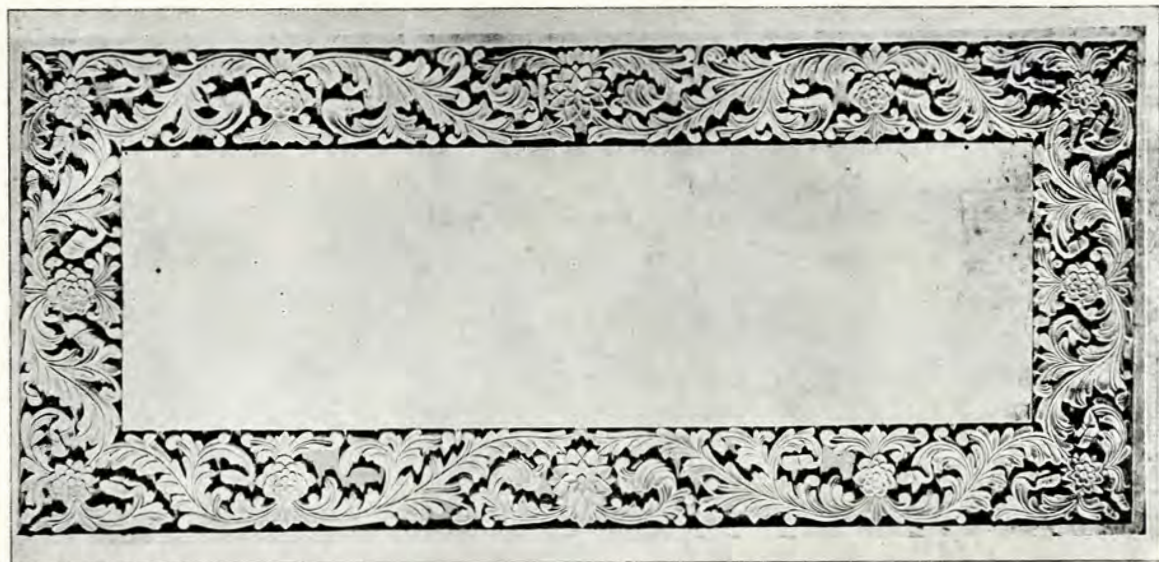
zimțuri (dinți de fereastră). Fiecare rând e scos mai în afară decât cel de dedesubtul lui, așa că se formează o cornișă alcătuită din trei rânduri de zimți și tot atâtea rânduri de linii drepte.

Turlele bisericii — cea din fața mai mică și octogonală, cea din dărăt mai mare și dodecagonală — se compun fiecare din mai multe serii de arcade circulare și concentrice, răzimate pe picioare drepte, ce se retrag spre interior, cu cât razele lor descresc.

Dispoziția aceasta de retragere a arca-
delor, una față cu cealaltă, pe lângă că

zidăria picioarelor dela turle, contribuind
astfel la menținerea împingerii ce o exer-

20. Mănăstirea Hurezi

— Morminte in biserică —

- 1) Sus :
Aneța Brâncoveanu.
- 2) La dreapta :
Maria Băleanu.
- 3) La stânga :
Ioan Măldărescu.

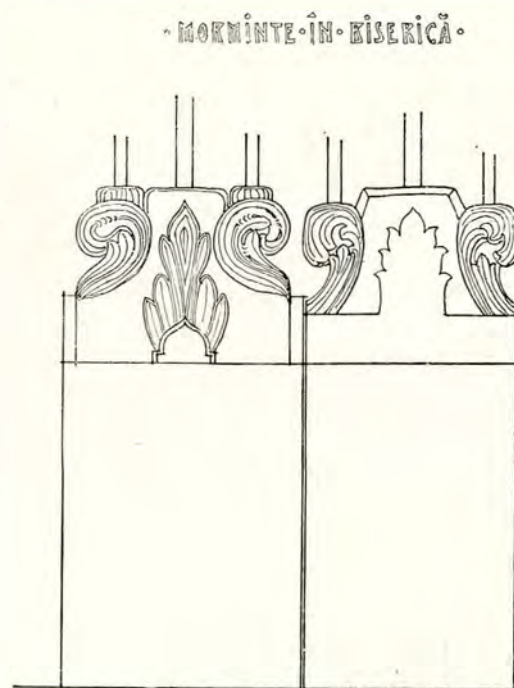
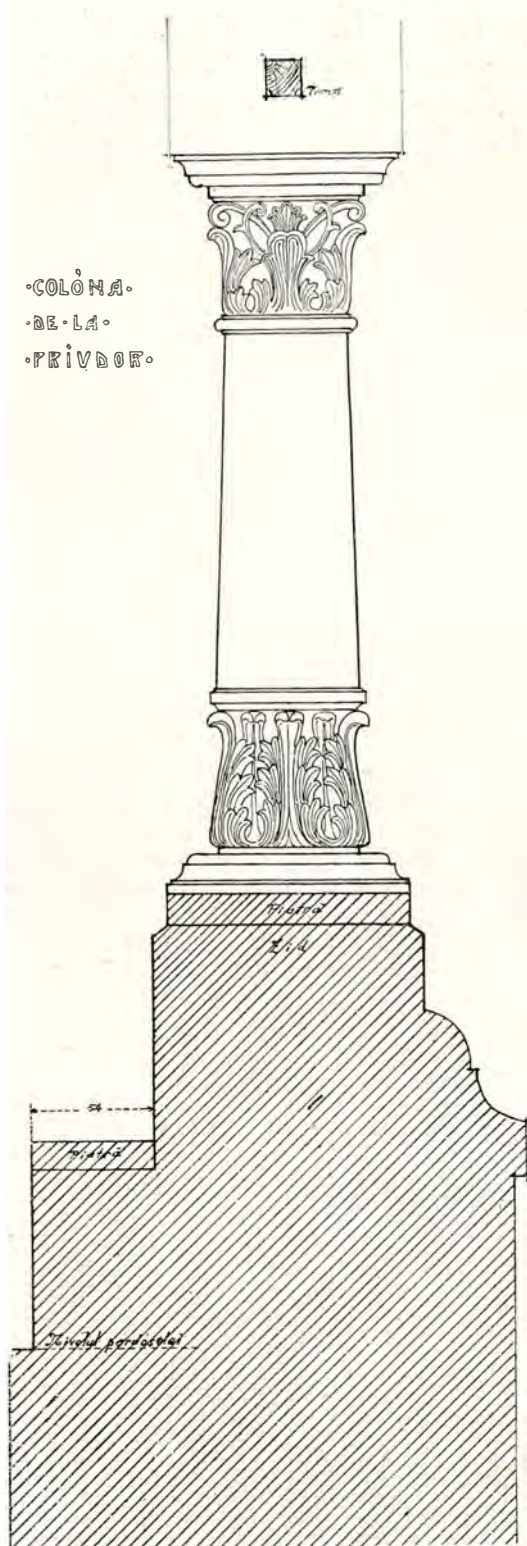
produce efecte de umbră și lumină alter-
nate, are și un scop constructiv: îngroașe

cită bolțile semi-sferice dela partea superi-
oară a turelor asupra picioarelor lor.

Arcadele sunt decorate în partea lor superioară semi-circulară cu mai multe rân-

Ferestrele sunt așezate în cele din urmă arcade de pe fiecare față a turlei. Ele sunt

VEDEREA

duri de arcuiri de cărămizi, așezate în dinți de ferestru, ca și la cornișe.

lungi și înguste și sunt despărțite la turla cea mică în sens transversal, cam pe la

jumătatea lungimei lor, prin câte o mică fâșie de zidărie.

Turlele sunt așezate pe baze pătrate, încoronate și ele, ca și turlele, cu o cornișe în genul descris mai sus.

În sfârșit, biserica e acoperită cu o învelitoare de aramă, formând o strașină, înfundată cu scânduri. Învelitoarea aceasta a suferit însă modificări ulterioare, cari i-au

alterat formele primitive. Turlele ca și sănurile au învelișuri în formă de cupole pleoștite după modul bizantin. Ele poartă în vârf cruci de fier împodobite cu discuri aurite și legate cu lanțuri de colțurile învelitoarelor. Bazele în care sunt implântate aceste cruci sunt de piatră rotundă în formă de ghem și decorate cu impletituri.

ARH. N. GHICA-BUDEȘTI.

¹⁾ A se vedea planul la pag. 20.

²⁾ Ilustrațiile dela pag. 17 și 21.

³⁾ Ilustrațiile dela pag. 27 și 31.

⁴⁾ Ilustrațiile dela pag. 21 și 27.

⁵⁾ Pe pardoseala pridvorului, după cum se poate vedea în plan, se găsesc următoare două inscripții:

1) — la dreapta — «† Ionichie Arhimandrit, 1870 Ianuar. Aici să odihnește robul lui Dumnezeu Arhimandritul Ionichie egumenul sf. m(ănăstiri) H(urezi), de nație român, născutu în Rominia, la anulu 1790. Eu am fost ca voi, și voi veți fi ca mine. Și s'a lucratu acestea acumu la anulu 187—». Cum se vede e mormântul ce-și pregătise Ioanichie, ultimul egumen al Hurezului, care însă a murit și s'a îngropat la Bistrița, unde, la 1862, au fost strămutați călugării Hurezeni. V. aceasta publicație, anul I, pag. 70—71.

2) — la stânga — «Romano ieroshimon(ah); Ghermano Arhiman(drit) 1829». Acest din urmă, fost și el egumen al mănăstirii, *ibidem*, 69.

Pe parapetul pridvorului, în partea de miază-noapte, se mai găsește următoarea inscripție inedită, pe care o tipărim, ca și cele precedente, după còpiile d-lui A. Lăpădatu: «Aicea să odihnesc oasele robului | lui D(u)mn(e)zeu | Iosifū ieromonah proigu | menul, care au dat sf(in)tei | mănăstiri partea lui de | moșie din Băl-teani, leat 7260 (=1752)⁶. Despre acest proigumen, *ibidem*, 68.

^{6—7)} Ilustrațiile dela pag. 17 și 27.

⁸⁾ Ilustrațiile dela pag. 25 și 26.

⁹⁾ Ilustrația dela pag. 29.

¹⁰⁾ Ilustrația dela pag. 28.

¹¹⁾ Desemnul la pag. 25.

¹²⁾ Fără inscripție. Ilustrațiile dela pag. 25 și 30.

¹³⁾ Inscripția publicată de d. N. Iorga, *Inscripții din Bisericile României* I, 189—90.

¹⁴⁾ V. această publicație, anul I, pag. 71.

¹⁵⁾ Ilustrațiile dela pag. 30 și 31. Iată lectura lor după d. N. Iorga, *op. cit.*, pag. 189:

1. «Supt această peatră odihnesc osăle roabei lui Dumnezeu Maria flica dumnealui Dicul Bengescu, care o-u ținutū dumnealui Ion Băleanu».

2. «Supt această piatră să odihnesc oasele răposatului robului D(u)mn(e)zeu Ion Măldărescu, bivū vāt(av) za Aprozi și a soției lui Stanca. Aceștia au datū vița dumnialor de la Toianū cu locu».

Pentru situația acestor morminte în biserică, a se vedea ilustrația din anul I, pag. 75, a Buletinului.

¹⁶⁾ Inscripția publicată la d. Iorga, *op. cit.*, I, 190.

¹⁷⁾ Zugrăveala, mobilierul și odoarele vor forma obiectul unor articole speciale. *N. R.*

¹⁸⁾ Lângă biserică, drept sânul dela miază zi, e locul de înmormântare al lui Pahomie Polovrăgianul, fost egumen al mănăstirii, după cum arată inscripția prinsă în soclu.

¹⁹⁾ Ilustrațiile dela pag. 16 și 24.

²⁰⁾ Ilustrația dela pag. 23.

23. Paraclisul mitropolitan
— Decorațiune pe peretele nordic —

DECORAȚIUNILE

DELA

PARACLISUL MITROPOLITAN

DIN BUCUREȘTI

Printre monumentele de artă pământească din Capitala țării noastre se prenumără și Paraclisul Mitropoliei, ascuns privirilor pe deoparte de biserică cea mare, iar pe de alta de clădirile alăturate ale Reședinței Mitropolitane cât și de clădirea Camerei Deputaților. Din punct de vedere decorativ, monumentul acesta intră și el în șirul de monumente istorice cunoscute ca posedând o artă cu caracter bizantin, fapt ce îndreptățește sarcina ce mi-am luat de a notă aci câteva impresii cu privire la acest monument.

În exterior ¹⁾, Paraclisul nu are drept decorație decât un șir de arcaturi plin-centru, aceleași cari se văd la cele mai multe din bisericile noastre vechi, cum sunt, în

Capitală, Biserica Enei, Biserica Dintr'o zi, Paraclisul dela Colțea, iar în țară la Schitul Sf. Ștefan și Clopotnița dela Hurezi, Biserica Stelea din Târgoviște, Curtea-de-Argeș, Biserica Domnească din Câmpulung etc. Aș greși poate, dacă, rânduind acest monument printre monumentele de artă bizantină, aș lăsa aceste arcaturi pe seama aceleiaș arte bizantine. E locul cred să risipim un neînțeles cu privire la o parte din decorația sculpturală a monumentelor noastre istorice, decorațiune ce dacă nu a fost în întregime considerată ca derivând din arta bizantină, nu a fost totuș găsită ca fiind înrudită cu arta armenească. Vom arăta în altă parte cari sunt elementele acestei arte, a unei țări atât de depărtate de a noastră, cari au pătruns în arta noastră pământească. Deocamdată să ne oprim la aceste arcaturi atât de răspândite în

¹⁾ A se vedea planșa din Albumul *Monumentelor Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*.

din *România*, editat de Soc. «Arta românească».

24. Paraclisul mitropolitan
— Sf. Mercurie și Sf. Dimitrie —

decorațiunea sculpturală a monumentelor noastre istorice.

Este sigur că o decorațiune de arcaturi ca acele de cari e vorba presupune un perete, în care aceste arcaturi să se poată săpă, să fie cu alte cuvinte un perete de piatră. Or se știe că aproape toate clădirile bisericesti din Armenia, din lipsă de cărămidă, erau construite în piatră (*pierre de taille*). Și, firește, în ziduri de piatră, se putea săpă orice fel și oricâte decorațiuni sculpturale, cum sunt, în afară de aceste arcaturi, rozete, cruci, trese, antrelacuri, meandre etc. Dimpotrivă, pe ziduri de cărămidă nu se putea săpă nici un fel de decorațiune, și aceasta este cauza pentru care în toată decorația exterioară a edificiilor bi-

zantine lipsesc decorațiunile sculpturale, ea fiind reprezentată mai mult prin jocuri de cărămizi polichrome.

Dar, pentru a nu merge mai departe, aceste arcaturi plin-centru nu pot să aparțină decât stilului armenesc, de oarece numai în monumentele Armeniei creștine se întâlnesc, și se întâlnesc des, aceste arcaturi. Niciodată nu vom întâlni în decorația sculpturală bizantină aceste arcaturi de ciubuce. D-l Choisy, o autoritate necontestată în arhitectură și care, după Dubois de Montpereux, e cel mai prețios informator pentru arta armenescă, studiind aceste arcaturi, spune: «... Un fel de ornamentație usuală în Armenia și în totul străină artei bizantine consistă în a tapisă nuda zidurilor prin rânduri de arcaturi, fie în plin centru, fie în potcoavă» ¹⁾. De altfel acest fapt se poate dovedi răsfoind paginile cu gravuri ale unei cărți apărută în timpul din urmă care tratează numai despre arta în Caucazia ²⁾ și e datorită d-lui I. Mourier,

un zelos cercetător al istoriei și civilizațiunei țărilor caucasiene. Aceste arcaturi plin-centru, atât de răspândite în bisericile noastre și pe cari le descoperim acum și la Paraclisul Mitropoliei din București, sunt aceleași cari se văd în monumentele religioase ale Armeniei creștine din veacurile X, XI, XII — Catedrala din Ani, Biserica din Caben, Ananur etc.

D-l Choisy, care a vizitat vechile noastre monumente religioase, se exprimă categoric: «In valea Dunării, în Serbia, în România, în Moldova caracterul armean al decorațiunii este mai marcat încă...»

«Les églises de Kurtea-de-Argesch, Tergoviste, Dragomirna ne présentent aucun ornement qui n'appartienne à l'Arme-

¹⁾ *Histoire de l'Architecture*, vol. II, p. 61 și urm.

²⁾ *L'Art au Caucase*, Bruxelles 1907.

nie, et au point de vue de l'architecture decorative, la vallée du Danube semble une colonie armenienne» ¹⁾).

În afară de aceste arcaturi, Paraclisul Mitropoliei mai are ca decorațiune exterioră un brâu simplu, nu format din jocul a două rânduri de cărămizi, așezate de-a-curmezișul, așa cum se vede la Biserica Scaune sau Biserica Dintr'o zi.

În interior, Paraclisul are la ușa de intrare un chenar săpat cu sculpturi reprezentând cunoscutele *rinsouri*, cari nu mai sunt rinsourile bogate de acant ca cele de la brâul Bisericii Sfântul Gheorghe din Capitală sau din alte biserici, ci simple tije, cari se răsucesc, înlănțuindu-se una de alta și cuprinzând în ochiuri câte o floare. În latura de sus a acestei îmbrăcăminte în piatră a ușei, care corespunde boiandrocului, se vede, în centru, stema mitropolitană cu cîrja arhipăstorească, crucea și mitra arhierască. La capătul laturilor verticale se află câte o floare, o rozetă fără un mare interes decorativ. Pentru a termina cu decorațiunea sculpturală mai rămâne să spun că Paraclisul are și o frumoasă tîmplă, un model de artă venețiană inspirată din arta Orientului. Pe lângă viță impletită, foi stilizate, e și un motiv original, format dintr'un cap de înger, din gura căruia pornesc cozile a doi știuleți de porumb, cari se îndoaie către capete. Exact acelaș motiv, acelaș iconostas chiar, se găsește și la Biserica Sf. Gheorghe din piața cu acelaș nume. Acest model de iconostas, cu aceste motive face parte din modelele de artă italiană atît de răspîndită în Italia în sec. VIII și IX. Este decorațiunea zoomorfică și vegetală, pe care

au cultivat-o atît de mult Inconoclaștii ²⁾ și, după ei, decoratorii bizantini din sec. XI și XII. Epoca aceasta, în care toaia de acant dispare aproape cu totul, a adus și acele animale fantastice, cari răsar din cozile florilor, acele «fiare devorând gazele», așa cum se văd și în superbul iconostas din Biserica Ludeștilor dela noi ³⁾. Și e drept să credem că motivul, care în tîmpla din Ludești reprezintă un balaur devorînd un cerb, e adînc înrudit — dacă cumva nu ne va fi venind direct de acolo — cu motivul similar din fiala mănăstirii Lavra dela muntele Atos, care reprezintă, alături de animale fantastice, sgrîpitori, vulturi răpind iepuri și aceste «fiare devorînd gazele». Tot în stilul acestor iconostase, tot în aceeaș concepție decorativă intră și iconostasul din Paraclisul Mitropoliei.

*

Decorațiunea picturală a interiorului a fost făcută *al fresco* ca la cele mai multe din monumentele noastre vechi. Și aciînsă,

25. Paraclisul mitropolitan
— Sf. Artemie și Sf. Mină —

¹⁾ *Ibidem*, pag. 61.

²⁾ Gabriel Millet, *L'Art byzantin* și André Michel, *Histoire de l'Art*, vol. I, pag. 153.

³⁾ A se vedea fragmentele din această tîmplă, reproduse în articolul Biserica din Ludești, publicat în acest Buletin, anul I, pag. 164-5.

ca și la Colțea, s'a revenit pe alocuri cu culatori tempera, fie pentru a îndrepta o decorațiune pe cale de a dispărea, fie pentru a repicta un perete acoperit cu tencuială nouă. Ca frescă ne-a rămas totuși o bună parte din decorațiuni, mai cu seamă cele ale plafonului, afară bine înțeles de Pantocrator, care a fost nimicit și înlocuit cu un Crist în factură nouă și urâtă.

Dintre decorațiuni, cele de pe perețele dela miazănoapte, sunt cele mai bine păstrate și cele mai importante ca valoare decorativă. Cum toată naia bisericii până la iconostas e foarte mică, cupola Pantocratorului, — cupolă joasă (surbaissé) — se unește prin pandantifi, în mod indirect însă, de chiar pereții laterali, ale căror suprafețe în partea lor superioară sunt rotunjite de arcuri dublouri. Astfel acești pereți prezintă două mari suprafețe în hemicelu, cari se pot împărți în zone destinate să primească decorațiuni

variate. Așa perețele nordic e împărțit în

jumătatea de sus în cinci compartimente.

26. Paraclisul mitropolitan
— Sf. Ierarh Grigorie Teologul —

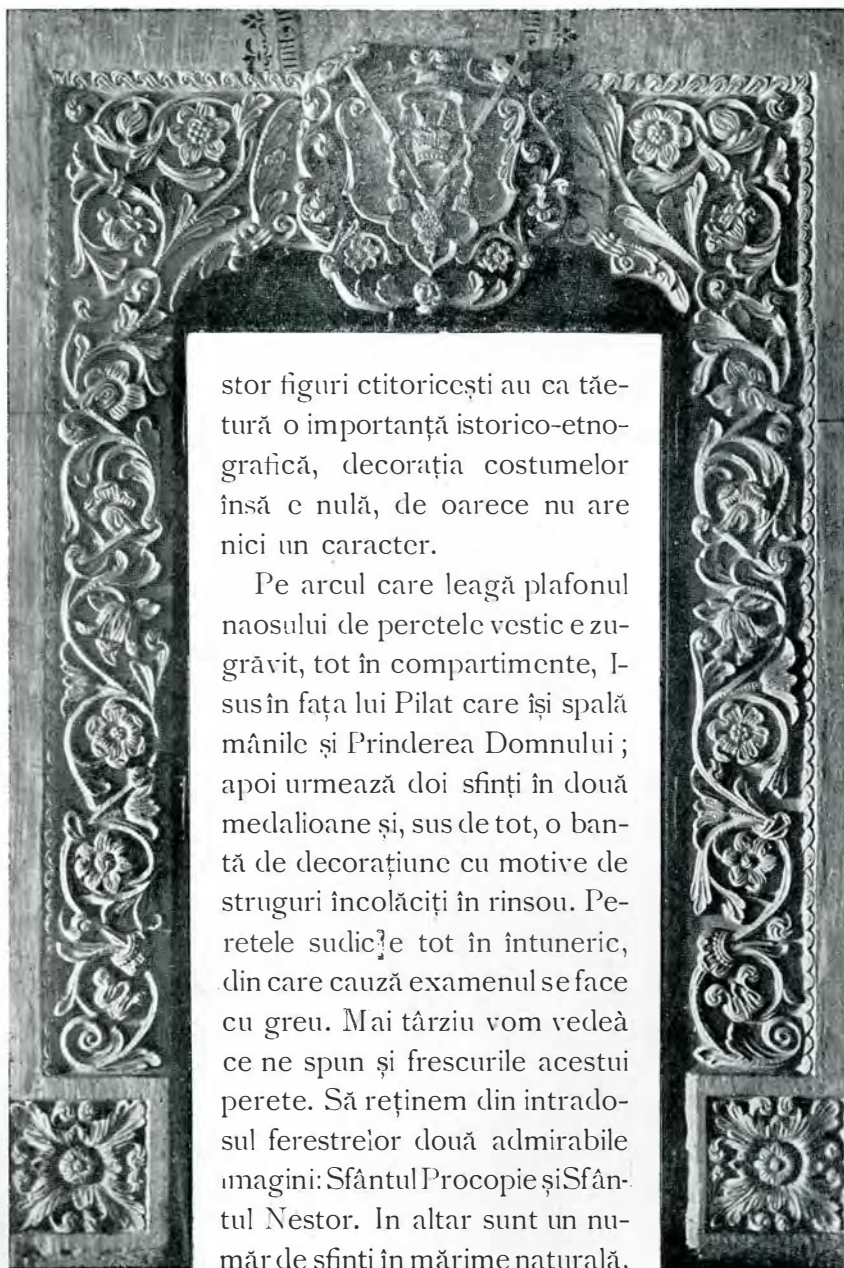
Unul sus de tot, semicircular, pe care e zugrăvit: Buna-Vestire. Alte două alăturate, unde se reprezintă: Intrarea în Ierusalim și Crist bine-cuvântând două femei. După aceasta vine o bantă îngustă cu admirabile decorațiuni de flori și frunze, garoafe, lalele, dispuse în rînsouri, apoi medaliioane cu sfinți, legate printr'o decorațiune în stilul renașterii. În jumătatea inferioară sunt, în dreapta ușei, două compartimente, unde sunt zugrăviți: în cel din tîlău, Sfinții Dimitrie și Mercurie — două admirabile specimene de stil bizantin — iar în cel de al doilea Mitropolitul Daniil, care va fi fost zugrăvit frescă, dar la care s'a revenit cu culori de ulei, peste care, se înțelege, se așterne la epoci diferite câte un strat de vernis, pentru a-i da mereu un aspect de noutate. În stînga ușei sunt, deasupra, doi îngeri, purtând pisania, iar mai jos și către unghiul

nord-vestic doi Sfinți: Artemie și Mina.

Pe peretele vestic, jos, ctitorii, rezugrăviți mizerabil, cu culori de ulei și vernizați ca și Mitropolitul Daniil. Reîmprespătarea cu culori de ulei și vernisajul acestor cti-

dar asupra cărora s'a revenit din nenorocire, pierzându-se, odată cu frăgezimea și transparența frescului și câteva din amănunțele foarte prețioase ale costumelor.

stor figuri ctitoricești au ca tăetură o importanță istorico-etnografică, decorația costumelor însă e nulă, de oarece nu are nici un caracter.

Pe arcul care leagă plafonul naosului de peretele vestic e zugrăvit, tot în compartimente, I-sus în fața lui Pilat care își spală mânilor și Prinderea Domnului; apoi urmează doi sfinți în două medalioane și, sus de tot, o bandă de decorațiune cu motive de struguri încolăciți în rinsou. Pe rețele sudice e tot în întuneric, din care cauză examenul se face cu greu. Mai târziu vom vedea ce ne spun și frescurile acestui perete. Să reținem din intradosul ferestrelor două admirabile imagini: Sfântul Procopie și Sfântul Nestor. În altar sunt un număr de sfinți în mărime naturală,

27. Paraclisul mitropolitan
— Chenarul așii —

tori amintește pe acei dela Schitul Icoana, despre cari vorbește și d-l Iorga într'una din operele d-sale ¹⁾ și cari au suferit aceeaș preschimbare. Dacă costumele ace-

Dar din toate zugrăvelile Paraclisului, cei doi sfinți, Mercurie și Dimitrie, apar în toată splendoarea și magnificența unei decorațiuni de cel mai pur și cel mai înain-

¹⁾ Despre «Imbrăcămintele și locuința» în *Istoria Ro-*

mănilor în chipuri și icoane, București 1905, I, 105 sq

tat bizantinism. Va fi avut și bizantinismul epoca lui de formație, cum va fi avut și epoca lui de decadență. A fost însă o epocă când artiștii bizantini, cari construiau sfinți numai din imaginație, s'au gânditsă controleze ici colo natura sau

măcar operele rămase dela clasici, pregătind astfel începutul unei arte, care urmă să însemne mai târziu arta premergătoare Renașterii. Exact la această epocă apar acei sfinți frumoși, senini, investmânați bogat, cu haine și armuri presărate cu pietre scumpe. Astfel de sfinți au fost zugrăviți la Catedrala din Cefalù și de aci, multă vreme chiar după Renaștere, tipul bizantin, înfrumusețat sub întreitul raport al formei, al proporțiilor și al decorului, a trecut mai departe și a persistat în arta decorativă bizantină, care a stăpânit sudul Europei până mai ieri. După mine sfinții dela Curtea-de-Argeș sunt sfinții dela Cefalù și sfinții Mercurie și Dimitrie dela Paraclisul nostru sunt din aceeaș familie de sfinți frumoși ca formă, proporție și decorațiune ca și aceștia.

O deosebire între acești sfinți — și puteți pune în comparație și pe cei dela Cefalù fără teamă de a făptui o greșală — este și aceea că pe când la Curtea-de-Argeș — pentru a ne mărini numai la noi — Sfântul Dimitrie, sfânt răz-

boinic, are trupul acoperit numai până mai sus de genuchi, iar de aci în jos e descoperit, lăsând să se vadă picioarele încălțate și înfășurate în cârpe, — la Paraclisul Mitropoliei, sfântul poartă cămașe lungă până în călcâie prin care to-

tuș se străvede forma picioarelor. O altă deosebire e aceea că pe când la Curtea-de-Argeș sfântul are arc, tolă cu săgeți și pavăză, aci nu are decât o cruce în mâna dreaptă. Ca vestmânt Sf. Dimitrie dela Paraclisul Mitropoliei poartă peste rochia cea lungă o tunică scurtă roșie, cu flori pembé cu chenare aurite, cu desenuri în losange, sub care totuș nu se ghicește platoșa cea grea de oțel dela Sf. Dimitrie dela Curtea-de-Argeș. Aci, la Curtea-de-Argeș, avem un Sfânt Dimitrie războinic, pe când la Paraclisul mitropolitan un Sfânt Dimitrie cu figură și gest de apostol, deși figura arată aceeaș expresie juvenilă ca și la Argeș.

Un sfânt, iarăș de o plasticitate remarcabilă, e sfântul Artemie de pe peretele dela miază-noapte. Trupul trebuie să fi fost refăcut ulterior și chiar în mai multe rânduri, de oarece nu prezintă nici-o urmă de decorație, cum e la vecinul său

Mercurie. Capul însă s'a păstrat bine și e de o expresivitate uimitoare. Nu m'am

28. Paraclisul mitropolitan
— Fragment de decorațiune —

29. Paraclisul mitropolitan
— Fragment de frescă: Sf. Ana —

gândit poate nici odată să fac vre-o apropiere între sfinții bizantini și figurile din arta premergătoare Renașterii. Nu mă pot opri însă de a nu mă gândi la capetele oricărui precursor al lui Giotto, când privesc capul Sfântului Artemie din Paraclisul Mitropoliei.

Decorația ornamentală este și ea bine reprezentată în Paraclisul Mitropoliei. Avem arabescuri de flori, rinsouri de viță, câteva numai, motive rudimentare de palmete, care însemnează ceva, atât prin natura motivului cât și prin culoare. Și chiar dacă ar fi fost numai acele rinsouri de garoafe și lalele, totuș ne-am putea crede

mulțumiți față de alte bogate decorațiuni monumentale dela alte biserici, cărora însă, dacă au o mai îmbelșugată ornamentație, le lipsește tocmai acest motiv din Paraclisul Mitropoliei. Lipsesc însă de aci acele panglici încolăcite, cari se văd la Batiște și la Colțea, de origină pur bizantină, ghirlande de fructe și flori pe fond negru, cum sunt la Colțea, înrudite cu aceleași motive din absidele Sf. Sofii și Sf. Vital din Ravena. Perdelele însă din josul zidurilor dau o notă caracteristică ornamentației Paraclisului și cu ele sfârșim prezenta descriere asupra decorațiunii acestui monument istorico-religios.

A. BALTAZAR.

30. Paraclisul mitropolitan
-- Sf. Severian --

DIN POSESIUNILE DOMNILOR NOȘTRI ÎN ARDEAL

— VINȚUL ȘI VURPERUL —

Știe că Vlad-Vodă Țepeș (1456—1462) a fost cel din urmă Domn al Țării-Românești, care a stăpânit în mod efectiv Amlașul și Făgărașul, ca feude ale Coroanei ungurești¹⁾. Urmașii săi, afară de un singur caz la 1503, nu-și mai afirmară pretensiunile pentru stăpânirea acestor două vechi posesiuni românești transcarpatine, decât menținându-le în titlul lor de domnie până departe în sec. XVII²⁾. Trei din ei însă—Radu IV cel Mare (1496—1508), Radu V dela Afumați (1522 — 1529) și Radu VI Paisie (1535 — 1545)—dobândiră noi stăpâniri în Ardeal³⁾. Și anume: cel dintâiu — Ștremțul (Aldiod) și Gioagiul de sus (Felgyogy); cei din urmă — Vințul

de jos (Alvincz) și Vurperul (Borberek) cu satele românești (possessiones valachorum) ce țineau de ele: Inuri (Borsómezö), Cârna (Kârna), Răcătău (Rakató), Sibîșani (Szebesen) și Ascuta (Vashegy)⁴⁾.

* * *

Istoricul pe scurt al acestor două din urmă posesiuni îl găsim cuprins în raportul comisarilor (Paul Bornemisza, episcopul Vesprimului, și George Vernherus) trimiși de Regele Ungariei la 1552 în Ardeal să cerceteze veniturile fiscale ale țării, — raport în care se arată că Ludovic II (1516—1526) cedă Vințul și Vurperul — ce până atunci aparțineau națiunii săsești — lui Radul, Voevodul transalpin, primind în schimb dela el cetatea Poenari din Țara-Românească (arce Transalpina Ponayer

¹⁾ D. Onciul, Titlul lui Mircea cel Bătrân și posesiunile lui, în *Convorbiri Literare* XXXVII (1903), 228 sq.

²⁾ Aproape consecvent până la Matei Basarab; după aceea la Constantin Șerban Basarab și, după cât ne amintim, la Grigorașcu Ghica.

³⁾ Onciul, *ibidem*, 230—1. Mai de aproape a tratat cestiunea Păr. Can. Bunea, în *Vechile episcopii românești*, Blaș 1902, 28—32.

⁴⁾ Bunea, *ibidem*, după Kövári László.—Toate lo-

calitățile enumerate aci sunt în comitatul Albei de jos (Vințul și Vurperul pe Mureș, față 'n față, puțin mai jos de Alba-Iulie). Faptul că în *Documentele Hurmuzaki* (II — 2, 572) se găsește Algyogy în loc de Aldiod (cum se numia pe atunci Ștremțul) a făcut să se creadă că e vorba de Gioagiul de jos, din comitatul Hunedoarei. Pentru cele două Gioagiuri, N. Iorga, *Neamul românesc în Ardeal și Țara-Ungurească*, București 1906, I, 252 sq. și 394 sq. Asemenea pentru Vinț, *ibidem*, 229 sq.

dicta). Aceasta ca cheazășie a credinței și bunei înțelegeri de amândouă părțile ¹⁾, așa dar întru reînnoirea vechilor raporturi politice, pentru care mai de mult, în sec. XIV și XV, se dăduse Domnilor noștri Amalașul și Făgărașul, iar acum, la începutul sec. XVI, Ștremțul și Gioagiul de sus ²⁾.

Cesiunea pare a se fi făcut în anul dintâiu al domniei lui Radul dela Afumați și a fost pusă în legătură cu desele refugieri din acest an ale Domnului român în Ardeal, pentru a găsi *adăpost* și a căuta ajutor împotriva lui Mehemed-Beg la Voevodul transilvan Ioan Szapolyai³⁾. Căci din 1522 se crede a fi diploma prin care Capitolul din Alba-Iulia introduce pe noul stăpânitor în posesiunea domeniilor de curând conferite⁴⁾, cari, după cum se spune în raportul citat, fură ocupate, în numele Domnului român, de Ioan Szalanthay⁵⁾. Sarcina acestuia eră, negreșit, de a strânge veniturile cuvenite stăpânului său, venituri ce, pe atunci — sub Vajvodis Transalpinis — se arată a fi fost, numai dela satele dependente, de trei sute floreni anual ⁶⁾.

Radul stăpâni Vințul și Vurperul până la sfârșitul vieții. Cu moartea lui (2 Ianuarie 1529) cestiunea moștenirii acestor domenii se deschise. Cei dintâi competitori fură, firește, vechii posesori, Sașii. Într'adevăr, în o scrisoare a lor către Arhiducele Ferdinand, din 6 Ianuarie 1529 — patru

zile deci în urma uciderii lui Radul — după ce arată că prin moartea Voevodului muntean, Vințul și Vurperul și-au recăpătat vechia libertate, se roagă, ca niște credincioși supuși ce-l recunoșteau ca Rege al Ungariei, să nu dăruască nici unuia din solicitori aceste domenii, până ce mai întâiu nu se vor revizui drepturile lor⁷⁾. Cu alte vorbe — tari pe aceste drepturi — Sașii reclamau vechile lor bunuri.

Dar cuvântul hotărîtor în această cestiune nu putea fi, atunci cel puțin, la Ferdinand, ci la rivalul său Ioan Szapolyai, stăpânitorul de fapt al țării. Și dela acesta, probabil, Vințul și Vurperul au fost solicitate de cel al doilea competitor la moștenirea lor, de succesorul în domnie al lui Radul dela Afumați, de Moise-Vodă Basarab (1529 — 1530), Domnul Turcilor și deci partizanul Ardelenilor. Căci în această afacere — pro ratione Vincz et Borberek — se găsiă la 1 Iulie 1529 un trimis al noului Voevod român în cetatea Sibiiului⁸⁾.

Ferdinand nu satisfăcî cererea Sașilor și nici Szapolyai pe a lui Moise Basarab⁹⁾ și cu atât mai puțin, dacă cumvă ea se va fi făcut, pe a succesorului acestuia Vlad-Vodă (1530 — 1532), despre care un act omagial al lui Radul Paisie către Regele Ungariei din 7 Ianuarie 1543 ne spune hotărît că a fost cu totul devotat Imperialilor¹⁰⁾: Vințul și Vurperul aurămas vacante

¹⁾ Hurmuzaki-Densușianu, *Documente* II—4, 721. — E vorba de cetatea numită astăzi, prin influență literară, a lui Țepeș-Vodă (cărui *Cronica Țării* îi atribue zidirea acestei cetăți), în Căpățineni, com. Corbeni, jud. Argeș. Cf. *Marele dicționar geografic al României*, ad nomen, și art. d-lui V. G. Stephanescu în rev. *Arhitectura* I (1906), No. 1. O cercetare istorică specială cu privire la această cetate va trebui făcută ca lucrare prealabilă a săpăturilor ce se vor întreprinde cândva acolo.

Că în Poenari a rezidat pe vremea lui Radul dela Afumați garnizoană ungurească, e dovadă scrisoarea lui Nic. Tomori, castelanul Făgărașului, dată în Argeș la 10 Septemvrie (=Sabbato post festum Nataivitatis Mariae) 1524 către Sibiieni, prin care-i roagă să lase liberă trecere negustorilor ce aduc provizii în ce-

tatea dela Poenari (ad castrum Poynar). Còpie la Acad. Rom. Cf. N. Iorga, *Stud. și Doc.* III, p. XLVII.

²⁾ Onciul, *l. c.*

³⁾ Bunea, *l. c.*, după Szilágy Sándor.

⁴⁾ Hurmuzaki-Densușianu, *Documente* II—3, 408. Doc. se cunoaște numai dintr'un scurt regest comunicat de Eder lui Engel (*Geschichte der Moldau und Walachey* I, 204), în care se spune că anul e rupt, dar că, după titulatura regelui Ludovic, se crede a fi 1522.

⁵⁾ Hurmuzaki-Densușianu, *Documente* II—4, 721.

⁶⁾ *Ibidem*, 722.

⁷⁾ Pub. în *Archiv des Vereines für siebenbürgische Landes-Kunde*, N. F., XXVI, 627—8.

⁸⁾ Hurmuzaki-Iorga, *Documente* XI, 853.

⁹⁾ Iorga, *Studii și Documente* III, p. L.

¹⁰⁾ Hurmuzaki, *Documente* II—1, 240—1.

până la 1532, când doi noi competitori la stăpânirea lor se iviră: George Reicherstorffer, cunoscutul sol la curtea lui Petru-Vodă Rareș și autor al Horografiei Moldovei din acea vreme, care le solicită dela Ferdinand ¹⁾ și Nicolae Koczárdy, castelanul cetății Vișegradul de sus, care le și obțină — perpetuo jure — la 2 Martie (=Sabbato proximo ante Dominicam Oculi) dela Szapolyai ²⁾.

Dela Koczárdy Vințul și Vurperul trecă — cumpărate fiind cu opt mii de floreni — în posesiunea lui Ștefan Majláth,

zice Antoniu Verancsics într-o scrisoare adresată curând după aceea Episcopului Ioan Statilius din Alba-Iulia ⁶⁾.

Așa dar Radul Paisie dobândi Vințul și Vurperul pe temeiul vechilor drepturi ce le-ar fi avut asupra lor. Engel credeă că donațiunea s'a făcut ca răsplată a ajutorului pe care Domnul Țării-Românești l-ar fi dat lui Szapolyai în timpul pregătirilor militare începute în Ardeal, înainte de a se cunoaște scopul marei expedițiuni turcești din 1538, îndreptată, cum se știe, împotriva lui Petru-Vodă Rareș ⁷⁾. Lucrul nu

31. Ruinele castelului domnesc din Vințul-de-jos

Voevodul Ardealului ³⁾, care le stăpâni până când, trecând în partea lui Ferdinand, se răzvrăti împotriva lui Szapolyai (Octomvrie 1539). Atunci acesta, desposedând pe rebel de bunurile sale, îi luă cu puterea — per violentas manus — domeniile cumpărate ⁴⁾, pe cari se pare că începă acțiunea de răzvrătire ⁵⁾, restituindu-le lui Radul Voevodul Țării-Românești, «cujus vetusto jure fuisse perhibentur», —

se mai poate susține. Dar, evident, ținând seamă de împrejurări, noua cesiune a domeniilor mureșene s'a făcut și cu scopul de a atrage în partea Regelui maghiar pe Voevodul român în lupta pentru coroană ce, încetată câtva timp prin pacea dela Orade (1538), reîncepeă acum din nou cu Imperialii.

Moartea lui Szapolyai, întâmplată curând după aceasta (22 Iulie 1540), nu a-

¹⁾ Hurmuzaki, *Documente* II—1, 82.

²⁾ *Ibidem*, II—4, 25 și 471.

³⁾ *Ibidem*, 471.

⁴⁾ *Ibidem*, 663.

⁵⁾ Șincai, *Cronica Românilor*, ed. 2-a, II, 278.

⁶⁾ Hurmuzaki, *Documente* II—4, 237.

⁷⁾ Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey*, Halle 1804, I, 215 nota.

duse nici o schimbare în posesiunea domeniilor dela Vinț și Vurpăr, pe cari Radul Paisie le stăpâni până la sfârșitul domniei sale, încasând, ca și fratele său Radul dela Afumați, veniturile cuvenite. Faptul reese limpede din raportul menționat la început, al comisarilor Regelui Ferdinand ¹⁾. Căci, dacă cumva vre-o schimbare s'ar fi ivit în posesiunea acestor domenii, fără îndoială că ea ar fi fost menționată.

Cu sfârșitul domniei lui Radul Paisie (1545), se încheie stăpânirea efectivă a Domnilor noștri în Vinț și Vurpăr, rămase

ce am văzut că țineau de domeniu lui Petru More ³⁾. În sfârșit, se pare că aci, în Vinț, eră acel «unum castellum» pe care «Băratul», cum îi ziceau și ai noștri, îl dădă în 1547 ca locuință Vistierului Barbul din Țara-Românească, ce, fugind de urgia lui Mircea Ciobanul, trecu munții împreună cu alți tovarăși, să caute mântuire și adăpost în Ardeal ⁴⁾. Pribeagul, ginere al tiranului său Domn și poate chiar fiu (natural) al lui Neagoe-Vodă Basarab ⁵⁾, merită desigur o atare locuință, de care însă el nu avu parte mai îndelungată. Căci, recla-

32. Ruinele castelului domnesc din Vințul-de-jos

acum la dispoziția lui Martinuzzi, locotenentul regesc al țării, care le țină pentru sine sau, mai bine, pentru combinațiunile sale politice. Astfel el transformă mănăstirea Predicatorilor — din care Koczárdy încă își făcuse reședință — în castel domnesc ²⁾ și conferi unul din satele românești

mat fiind la Sultan de răzbunătorul său socru, în urma unei scrisori dojenitoare și amerințătoare ce primi dela Poartă ⁶⁾, Martinuzzi trebui să îngăduiească ca protejatul său să fie prins și dus în Țara-Românească ⁷⁾, unde Mircea-Vodă Ciobanul puse de îi tăe capul la 22 Aprilie 1548 ⁸⁾.

¹⁾ Hurmuzaki-Densușianu, *Documente* II—4, 722. De altfel singurul care eră îndreptățit a reclama Vințul și Vurperul, Ștefan Măjlath, se găsiă în tot acest timp în captivitate la Turci, iar fii săi abia în 1551 reclama rădă dela Regele Ferdinand, prin dieta din Târgul-Mureșului, restituirea posesiunilor cumpărate de părintele lor și confiscate cu puterea. *Ibidem*, 663.

²⁾ *Ibidem*, 721.

³⁾ *Ibidem*, 722.

⁴⁾ *Ibidem*, 417.

⁵⁾ Iorga *Documente-Hurmuzaki* XI, p. III și Pretendenți domnești, în *Analele Academiei Române*, seria 2-a, XIX, 227.

⁶⁾ Hurmuzaki-Densușianu, *Documente* II—4, 417.

⁷⁾ *Ibidem*, 418.

⁸⁾ Iorga, *Documente* XI, l. c.

Dar, pe lângă faptul foarte însemnat că a fost posesiune a Domnilor din Țara-Românească,—Vințul mai stă în legătură cu trecutul nostru și prin împrejurarea că aci a fost închis și apoi ucis Aron-Vodă, Domnul Moldovei. Întâmplările sunt bine cunoscute: nevoind a se infeoda cu totul lui Sigismund Báthory și trădat de Hatmanul său Ștefan Răzvan, Aron-Vodă fu prins în ziua de 23 Aprilie 1595 de garda ungurească ce-o avea pe lângă sine și predat lui Gașpar Kornis și Francisc Daczo, trimișii Principelui Ardelean. Aceștia îl trecură munții împreună cu soția (Stanca Doamna), cu fiul (Bogdan-Vodă) și averile sale. La 10 sau 11 Mai prizonierul Voevod se găsiă în Brașov ¹⁾, unde, cu un an mai înainte, se făcuse ctitor bisericii Sf. Nicolae din Schei, pe care o isprăvi de zidit, o împodobî cu zugrăveli, o dăruî cu toate odoarele și o întări cu venit de douăsprezece mii aspri pe fiecare an²⁾. Dela Brașov Aron-Vodă fu dus și închis în castelul domnesc

dela Vinț, unde amintirea asasinării lui Martinuzzi (17 Decembrie 1551) îi va fi fost un semn al sfârșitului tragic ce i-se pregătise. Și, într'adevăr, după doi ani de temniță grea și amară, nefericitul Voevod fu înveninat din porunca lui Sigismund Báthory ³⁾, pentru că, scrie Mihai-Vodă Viteazul în cunoscutul său memoriu adresat Împăratului Rudolf II, a voit să asculte de Măria Ta, și nu de Principele Ardealului⁴⁾.

Nefericitul său mormânt nu se mai găsește la Vinț. «Vântul a măturat de mult—scrie d. Iorga, care l-a căutat zădarnic în două rânduri ⁵⁾—cenușa aceluia căruia i s'a zis *cel rău*, mai înainte de a i se putea zice *cel nenorocit*». Singurul lucru ce mai mărturisește astăzi acolo, lângă cursul lin al Murășului, tragicul sfârșit al lui Aron-Vodă, sunt ruinele castelului domnesc de osândă și peire, ale cărui vederi s'au dat în paginile precedente, între altele și pentru a împlini oarecari gânduri bune și dorinți legitime exprimate mai de departe...

ALEX. LĂPĂDATU.

¹⁾ După I. Sirbu, *Istoria lui Mihai-Vodă Viteazul*, București 1904, I, 249—254.

²⁾ *Istoria bisericii Scheilor Brașovului*, pub. de d. St. Stinghe, Brașov 1899, 174.

³⁾ Sirbu, *op. cit.*, 253.

⁴⁾ Papiu, *Tesauru de monumente istorice* I, 254.

⁵⁾ Iorga, *Neamul Românesc în Transilvania și Țara-Ungurească* I, 229.

I. Ședința dela 7 Februarie.

— S'a recomandat spre aprobare devizul prezentat pentru efectuarea ultimelor lucrări necesare la biserica Zlătari din Capitală.

— S'a înscris biserica Sf. Gheorghe din ograda Catedralei mitropolitane din Iași pe tabloul celor ce urmează a fi reparate în campania de lucrări a anului curent.

— S'a hotărât o vizită a Comisiunii la Iași, spre a se examina, potrivit cererii d-lor arhitecți respectivi, lucrările de restaurare și conservare întreprinse în ultimii ani la bisericile Golia, Aroneanu, Hlincea și Cetățuia.

— Asemenea o vizită la mănăstirea Hurezi, spre a se examina lucrările de restaurare întreprinse în anul trecut acolo și a se întocmi programul celei de a treia serii de lucrări ce urmează a se recomanda spre aprobare.

— S'a recomandat cererea d-nei Maria D. Pleniceanu din Târgu-Jiu de a se aproba restaurarea pe cheltuelile proprii a bisericii din Vădeni-Gorj, în care scop s'a delegat un d. arhitect spre a examina monumentul și a referi asupra cererii.

— S'a dat în cercetare cererea epitropiei bisericii din comuna Cornățel, județul Dâmbovița, pentru reparațiile trebuitoare la această biserică.

— S'a luat în cercetare cererile de a se înscrie în Inventarul monumentelor istorice bisericile din Preajba și Coțofeni, județul Dolj.

— De asemenea cererea de a se declara monument istoric biserica din satul Bâscenii-de-jos, comuna Calvinii, județul Râmnicul-Sărat.

II. Ședința dela 16 Martie.

— S'a dispus, potrivit cererii Cancelariei Mitropoliei Moldovei, cercetarea vechii biserici din cătunul Poiana, comuna Ciurea, județul Iași, în vederea înscrierii ei în Inventarul monumentelor istorice.

— S'a cerut de Primăria com. Hârlău autorizare pentru dărâmarea clopotniței bisericii Sf. Gheorghe de acolo, în interesul împrejurii acestui monument. D. arh. N. Ghika a fost delegat a cerceta lucrurile la fața locului și a referi.

— S'a primit raportul și devizul întocmit pentru lucrările de restaurare necesare la biserica din comuna Vădeni-Gorj, dându-se spre examinare d-lui N. Gabrielescu, membru al Comisiunii.

— S'a dat în cercetare cererea de a se înscrie în Inventarul monumentelor istorice biserica din comuna Goleștii-Badii, județul Muscel, fostă metoh a mănăstirii Nucet.

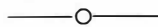
— S'a recomandat spre aprobare construirea unei împrejurii la biserica din com. Aroneanu de lângă Iași, însărcinându-se d. arh. N. Ghika cu întocmirea planului și devizului acestei lucrări.

— S'a recomandat spre aprobare cererea prin care se solicită reparații absolut necesare la biserica fostei mănăstiri Mamu din Vâlcea, în care scop s'a delegat un d. arhitect a cerceta lucrurile la fața locului și a referi.

— Deasemenea s'a recomandat aprobarea lucrărilor pentru consolidarea bolților și temeliilor vechii Stăreții dela Mănăstirea Dintr'un lemn, jud. Vâlcea.

A. L.

UN „MITHREUM“ ÎN DOBROGEA

În Mai, anul trecut, cu ocazia unor lucrări întreprinse la locul numit «Cișmèle» din satul Acpunar (jud. Tulcea), s'au găsit în pământ mai multe plăci de marmură, cu sculpturi în basorelief, cari reprezintă scene referitoare la cultul zeului Mithra.

Cea mai mare din aceste plăci (51×53 cm.) reprezintă pe Mithra tauroctonul în peștera sfântă, sacrificând taurul. Din sângele victimei iesă obișnuitul șarpe, iar cânele, însoțitorul credincios al zeului, păzește sufletul animalului ucis. Deasupra, în colțul stâng al plăcii, un cap, încunjurat de raze, reprezintă soarele, iar în colțul drept, alt cap, împodobit cu semiluna, reprezintă luna. Alte plăci mai mici (18—20 cm.) sunt fragmente dintr'o decorațiune murală și reprezintă scene din mitologia zeului. Unul are gravată o inscripție greacă, care

conține un nume, probabil acel al sculptorului.

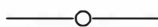
Numeroase zidării găsite în acelaș loc ne face să bănuim că a fost acolo un templu al lui Mithra, un «mithreum», și sculpturile acestea formau decorațiunea interioară obișnuită la orice templu al acestui zeu. Arta cu care sunt lucrate e cea a sec. II sau III d. Cristos. De altfel împreună cu ele s'au găsit și câteva candeloromane de lut.

Mulțumită d-lui Ilie Stănescu, învățătorul din satul vecin Cârjelari, sculpturile de care vorbim au putut fi salvate și prin intermediul Prefecturii s'au înaintat Muzeului național de antichități din București.

Existența acestui «mithreum» e o nouă dovadă de răspândirea mithracismului printre soldații și populațiunea dela gurile Dunării, în epoca romană.

CONST. MOISIL.

RAPORT DESPRE LUCRĂRILE DE RESTAURARE A MĂNĂSTIRII HUREZI

Lucrările s'au început către sfârșitul lunii Iunie. Până să se aprovizioneze materialele și să se angajeze lucrătorii, s'a făcut o recunoaștere a lucrărilor executate în vara anului 1907 — și anume:

1. Clopotnița s'a restaurat în întregime dela acoperiș până la acoperământul cel mare al corpului de clădiri alăturate.

2. S'au schimbat 20 coloane de piatră dela clădirea din spre nord și o parte din clădirea din spre vest până la foișorul lui Hrisante, refăcându-se și tencuelile la parter tot pe această porțiune, pe o întindere de 60 m.

3. La schitul Sf. Ștefan s'a făcut din nou tencuiala exterioară dimpreună cu acoperișul de șindrilă.

La începerea lucrărilor în vara anului 1908 nu s'a găsit pe șantier decât un material de lucru foarte restrâns și insuficient pentru con-

tinuarea lucrărilor, și anume: 124 buc. lemn de anin pentru schelă, cu lungimi între 3—9 metri, 2 varnițe la schitul Sf. Ștefan, $\frac{1}{2}$ m. c. var alb în pastă, 3 butoaie mici pentru apă, 30 scoabe.

Aceste materiale fiind insuficiente pentru continuarea lucrărilor, a trebuit să se facă aprovizionamente complete: unelte de lucru, lemne de schelă, var, nisip, lemn ărie de brad și stejar, ferăria necesară etc.

Odată materialele strânse pe șantier și în magazii, s'au adus lucrătorii trebuincioși și astfel la începutul lunii Iulie s'a putut începe lucrul.

Cu toate acestea lucrarea nu și-a luat curs decât către sfârșitul lunii Iulie, din cauza dificultăților întâmpinate cu aprovizionarea materialelor și cu lucrătorii, cari plecau dela lucru, deși erau plătiți cu 8—9 lei pe zi, din cauza greutatei traiului în localitate.

Totuș, în lunile August-Septembrie, timpul

fiind favorabil, lucrul a sporit, așa că s'a executat în acest timp partea importantă a lucrărilor, continuându-se mai departe în luna Octombrie și Noiembrie până la 15, când s'a concediat cei din urmă lucrători lemnași, iar până la 1 Decembrie s'a lucrat la înmagazinarea materialelor, faceri de șoproane provizorii pentru cele rămase afară și inventarierea lor precum și darea în seama jandarmeriei locale spre bună pază până în primăvara anului 1909, când, probabil, lucrarea se va continua.

Lucrările executate în acest timp se pot împărți astfel:

1. *La casele domnești.*

S'a răzuit toată tencuiala veche până la cărămidă și s'a scobit rosturile și tencuit din nou cu mortar de var alb și călți, după datina veche.

S'a desființat strașina orizontală ce era între cele două foișoare domnești și s'a tencuit până sub strașina cea înclinată, așa după cum era mai înainte. Cu ocazia răzuirii tencuelilor la casele domnești s'a găsit forma veche a ferestrelor din fațadă, cari erau în arc la partea lor superioară și mai largi, iar nu drepte și mai mici, cum se aflau la începerea lucrărilor. Cu această ocazie s'a refăcut cornișa cea veche, care era ascunsă prin strașina cea orizontală.

2. *La foișorul domnesc din stânga.*

S'a înlocuit două coloane de jos dimpreună cu bazele și cu capitulele, iar cea de-a treia s'a curățit.

S'a răzuit și făcut din nou tencuiala pe din afară, și la bolta de jos, iar bolta de sus s'a făcut din nou, de oarece s'a găsit spartă și înlocuită cu un tavan de lemn, șipci și tencuială. S'a înălțat la partea superioară cu zidărie până la nivelul ciubucului de sus, care s'a găsit că înconjură la început și acest foișor, ca și casele domnești.

Printr'o proptire îngrijită deasupra a rămas tot acoperișul cel vechiu până la schimbarea lui definitivă.

De remarcat este că golul dintre arcadele de jos, la acest foișor era astupat cu zidărie și astfel partea de jos a foișorului transformată în magazie. Prin dărâmarea acestor umpluturi s'a dat foișorului vechea lui înfățișare.

Neobservându-se nici o crăpătură nu s'a făcut nici o reparație la fundațiune.

Din cauză că nivelul curții s'a ridicat cu timpul, baza coloanelor era în întregime astupată, luând astfel din proporția veche a foișorului, ca

și a întregii clădiri. În scop de a redă vechiul nivel al curții, peste care se va pune un trotuar de 10 cm. înălțime în jurul construcției, s'a lăsat liberă vederii baza coloanelor pe o înălțime de 13 cm.

3. *La foișorul domnesc din dreapta.*

Acest foișor, prezentând crăpături la partea de sus și la cea de jos, ne-a făcut să bănuim că fundația sa trebuie să fie slabă, ceea ce s'a și confirmat, făcându-se sondagii.

Pentru că un colț al foișorului era cu 20 cm. mai jos ca celalt și pentru că zidăria era crăpată în toate sensurile, s'a renunțat la ideea de a se face o subzidărie, neavând la îndemână nici aparate speciale pentru proptire și ridicare și, mai mult, din cauza irumoașelor coloane sculptate, cari, printr'o manevră greșită, s'ar fi sfărâmat poate în dărâmurile zidăriei. De aceea s'a hotărât dărâmarea completă a lui și refacearea din nou, la fel cu cel vechiu, pe o temelie solidă din beton de ciment.

După ce mai întâiu s'a luat exact releveul acestui foișor, spre a servi la reconstruire, s'a început dărâmarea lui cu cea mai mare atențiune, spre a nu primejdui coloanele de sus. Printr'o proptire îngrijită s'a păstrat acoperișul în vechea lui pozițiune, coloanele s'au dat jos cu ajutorul unor cutii solide, în care se culcă coloana, și apoi se dă jos pe un pod înclinat, nu fără oarecare greutate. Coloanele odată date jos, s'au pus la adăpost și s'au dat în lucru sculptorului, spre a le curăți de straturile de vâpsea și var ce era dat peste piatră.

Săpându-se temelia veche, s'a găsit pământul foarte slab; de aceea s'a săpat mai jos până la pământ sănătos și, spre mai mare siguranță, s'au bătut piloți de 1—2 metri lungime, cu 0,20 diametru, iar în dreptul coloanelor s'au bătut câte 4 piloți. Capetele piloților s'au lăsat afară de 40 cm., ca să formeze un corp cu betonul de ciment cu care s'a făcut fundația.

Timpul fiind nefavorabil, nu s'a putut așeza decât coloanele de jos, cu bazele și capitulele lor, urmând să se completeze în campania viitoare.

La așezarea bazelor dela aceste coloane s'a avut în vedere panta de scurgere a curții, lăsându-se vizibil tot 13 cm., ca și la foișorul din stânga.

4. *La Paraclis.*

S'a răzuit tencuiala veche și s'a tencuit din nou până aproape de acoperișul cel mare. Lu-

crarea s'a intrerupt din cauza timpului rău, venit prea de timpuriu.

S'au schimbat toate acoperişurile, începând cu acoperişul de sus al cupolei.

Crucea de sus a rămas aceeaşi, doar că i s'a completat paftalele de aramă ce-i lipsiau, fierul s'a vopsit cu negru precum şi laturile, iar paftalele şi cruciuliţele s'au aurit cu foi de aur. S'a înlocuit acoperişul de aramă cu olane smălţuite, făcute în localitate în foarte bune condiţiuni de soliditate şi înfăţişare.

S'a păstrat neatinsă forma cea veche a acoperişului, cu singura deosebire că i s'a făcut o straşină de stejar aparent de 20 cm. eşitură, care la acoperişul vechiu eră îmbrăcată în aramă.

Arama veche s'a vândut prin licitaţie în folosul Statului. Pe deasupra bolţilor de sus s'a pus o şapă de ciment. Ferestrele cele vechi s'au înlocuit cu altele noi de stejar, iar cele interioare sunt făcute, dar neaşezate.

La partea pătrată olanele sunt aşezate de-a dreptul pe zidărie. Cornişele în general fiind stricate şi nealiniat, s'au refăcut în mare parte. Cupola şi bază pătrată fiind complet terminate s'au şi vărut; corpul Paraclisului a rămas în parte netencuit. Acoperişul la acest corp s'a făcut în mod provizor cu ruberoid pus peste şarpanta definitivă; asemenea la cerdacul Paraclisului.

Icoana cea mare de deasupra trapezii s'a învelit cu pânză spre a fi la adăpost de eventuale stricăciuni.

5. *La foişorul călugăresc (nord).*

La acest foişor s'au curăţit coloanele de straturile de vâpsea şi var ce le acoperia.

6. *La clădirile cu cerdac din spre nord, vest şi sud.*

La clădirile din spre vest şi sud s'au desfundat arcadele şi s'au înlocuit coloanele stricate dinpreună cu bazele şi capitèele lor;—de asemenea s'au completat arcurile ce lipsiau precum şi lemnele de stejar ce vin deasupra capitèelor.

Tot la aceste clădiri s'a răzuit tencuiala veche şi s'a refăcut în parte, iar la acoperiş s'a schim-

bat cu totul şarpanta veche prin alta nouă, dela calcanul caselor domneşti până la foişorul lui Dionisie, pe o întindere de 550 m. pătraţi.

S'a desfundat şi refăcut canalul de scurgere ce duce din curte la hasnaua cea mare din grădina din dos.

Timpul schimbându-se brusc, nu s'a putut acoperi cu olane, ci cu ruberoid şi tablă veche, spre a le proteja în mod provizor în timpul iernei.

7. *La clădirea spitalului.*

La această clădire s'a răzuit tencuiala interioară din saloane, spre a se risipi mirosul greu ce a rămas după evacuare. Deasemeneas s'a dărâmat latrinele spitalului tot pentru acest motiv, iar cărămida bună scoasă din dărâmături s'a strâns în figuri şi s'a întrebuinţat în parte la reparaţia zidărilor, unde a fost trebuinţă.

Duşumelele scoase dela această clădire s'au întrebuinţat la schelăria şantierului.

Lemnăria de stejar fiind foarte uscată s'a depozitat sub şoproane, spre a servi la tâmplăria ce se va face mai târziu.

8. *La chili.*

Către sfârşitul campaniei de lucru s'a făcut o reparaţie generală la toate chiliile, revizuiindu-se cu deamănuntul sobele şi tâmplăria.

9. *La schitul Sf. Stefan.*

La acest schit s'a descoperit ruinele chiliilor, clpotniţei şi zidului înconjurător.

Prin aceste lucrări, destul de importante, s'a pus în evidenţă vechea alcătuire a acestui schit şi s'a înconjurat cu un şanţ protector atât zidurile înconjurătoare cât şi biseriţa schitului, care, până mai anii trecuţi, servia de adăpost vitelor pe vreme rea.

10. *Unelte şi materiale.*

Hotărîndu-se închiderea şantierului din cauza timpului nefavorabil pe ziua de 15 Noemvrie, s'a strâns materialele şi unelte în magazii, cari s'au încuiat, sigilat şi s'au dat în primire jandarmeriei locale, prin proces-verbal şi inventar, dimpreună cu materialele depozitate în curte.

N. GHICA-BUDEŞTI

Arhitect-Şef

I. D. TRAJANESCU

Arhitect

Erratum: La pag. 18, col. 2-a, rândul 25 de sus în jos e o greşeală de tipar lesne de observat.

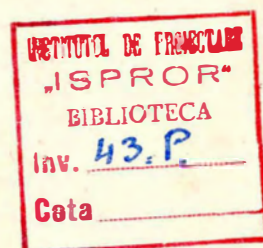

ANUL II, No. 2.

APRILIE-IUNIE 1909.

BULETINUL

COMISIUNII

MONUMENTELOR ISTORICE

PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

BUCUREȘTI

Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r I. St. Rasidescu
16, STRADA DOAMNEI. 16

1909

BULETINUL
COMISIUNII
MONUMENTELOR ISTORICE

COMITETUL DE REDACȚIE

D-nii: ION KALINDERU, GR. G. TOCILESCU, GR. CERKEZ, N. GABRIELESCU,

Membrii Comisiunii Monumentelor Istorice

și

P. GARBOVICEANU

Administratorul Casei Bisericii

Secretar, ALEX. LĂPĂDATU.

ABONAMENTUL ANUAL:

IN ROMÂNIA . . . . . 10 Lei
IN STRĂINĂTATE . . . . . 12 „

REDACȚIA: la Administrația Casei Bisericii, București.

Extras din Deciziunea Ministerială privitoare la redactarea Buletinului.

1. Cu începere de la Ianuarie 1908 se va publica, sub direcția Comisiunii Monumentelor Istorice și în editura Administrației Casei Bisericii, o revistă periodică numită *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*.

2. Acest Buletin va fi organul oficial al Comisiunii, va apărea trimestrial și va cuprinde:

a) O parte științifică, în care se vor publica tot felul de monografii, studii, lucrări, comunicări și materialuri de natură istorică, arhitectonică și artistică, privitoare direct și numai la monumentele noastre istorice;

b) O parte oficială, în care se vor publica rapoartele anuale ale Comisiunii, procesele-verbale ale ședințelor ei, referatele arhitecților însărcinați cu conducerea și executarea lucrărilor de conservare și restaurare, precum și eventualele circuli, informațiuni și deciziuni ale Ministerului și ale Comisiunii, privitoare la monumentele noastre istorice.

3. Buletinul apare sub direcția membrilor Comisiunii, cari, împreună cu administratorul Casei Bisericii, alcătuiesc comitetul de redacție. El e pus sub îngrijirea secretarului Comisiunii, care e îndatorat să pregătească și să procure materialul necesar, să-l aducă la cunoștința comitetului de redacție și să supravegheze tipărirea lui.

4. Pentru ca publicațiunea să se prezinte cât mai sistematică și cât mai folositoare, se stabilește următorul program cu privire la felul lucrărilor ce va trebui să cuprindă Buletinul:

a) Monografii istorice, arhitectonice și ar-

tistice asupra monumentelor noastre istorice, monografii cari vor fi ilustrate și documentate cu reproduceri necesare de fotografii, desenhuri, aquarele etc.;

b) Releveuri dela cele mai însemnate și caracteristice, din punct de vedere arhitectonic, monumente istorice;

c) Studii și lucrări unitare, asemenea ilustrate și documentate, bunăoară: asupra inscripțiunilor murale și tombale din epoca lui Ștefan-cel-Mare, Matei Basarab, Vasile Lupu, Constantin Brâncoveanu etc., asupra artei decorative, în sculptură și pictură, întrebuințată în bisericile și mănăstirile noastre în anumite epoci, asupra portretelor murale de ctitori: Domni, Doamne, Arhierei, Boeri, Jupănase etc., asupra picturii bisericești, asupra costumelor etc.;

d) Materialuri: scurte fragmente, comunicări, însemnări și note de interes deosebit privitoare la monumentele noastre istorice;

e) Note bibliografice și critice asupra publicațiunilor și periodicelor de specialitate;

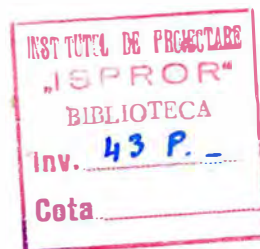
f) În sfârșit, suplimente artistice, în culori, cari să înfățișeze biserici, mănăstiri, reproduceri de portrete murale, de picturi, de ornamentațiuni etc.

În cadrul lucrărilor înșirate mai sus se cuprind și acele privitoare la monumentele istorice din afară de Regat, întru cât acestea vor fi de origină românească — înălțate de Voevozii noștri sau în legătură directă cu trecutul nostru.

Buletinul se găsește de vânzare la Librăriile Sococ, Sfetea și Alcalay.

BULETINUL

COMISIUNII

MONUMENTELOR ISTORICE

PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

**SUB AUSPICIILE MINISTERULUI DE CULTE ȘI INSTRUCȚIUNE PUBLICA
ȘI ÎN EDITURA ADMINISTRAȚIEI CASEI BISERICII.**

1909

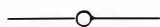
APRILIE-IUNIE

BUCUREȘTI

**Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r Ion St. Rasidescu
16, Strada Doamnei, 16
1909**

CUPRINSUL.

TEXT.

Antichitățile dela Baia :

I. Note istorice.

II. Note arhitectonice și lucrări noi.

Frescurile dela Hurezi :

Biserica cea mare (Pridvorul).

Cetăți romane la Dunărea de jos :

Pe brațul Sf. Gheorghe.

Cronică : Câteva cuvinte de lămurire cu privire la conservarea monumentelor, În cestiunea fondurilor de restaurări și Din lucrările Comisiunii.

ILUSTRAȚIUNI.

Antichitățile dela Baia :

1. Ruinile Bisericii catolice.
2. Planul Bisericii catolice.
3. Biserica Albă (înainte de restaurare).
- 4-5. Biserica Albă (după restaurare).
6. Biserica lui Petru Rareș.
7. Planul.
8. Pisania.
9. Vechiul sigiliu al Târgului Baia.
10. Biserica Albă (restaurată).
11. Planul.
12. Ușa cea veche.
13. Fațada.
14. Vedere laterală și secțiune prin baza turlei.
15. Detaliu dela fețele turlei.
16. Detaliu dela baza turlei.
17. Bolți în Naos.
18. Bolți în Pronaos.
19. Frescurile dela Hurezi :
20. Detaliu pe arc de boltă în Pridvor.

20. Bolta Pridvorașului.
21. Bolta centrală a Pridvorului.
22. Bolta stângă a Pridvorului.
23. Bolta dreaptă a Pridvorului.
24. Peretele din stânga ușei : Raiul.
25. Peretele din dreapta ușei : Iadul.
26. Decorațiuni pe arcurile Pridvorului.
27. Inscripția zugrăvită la Pridvor (afară).
28. Pendantiv dela bolta Pridvorașului.
- Cetăți romane la Dunărea de jos :
29. Harta brațului Sf. Gheorghe.
30. Salsovia.
31. Salmorude.
32. Detaliu din cetatea dela Dunavățul de jos.

În supliment:

33. Biserica Albă din Baia : Secțiune longitudinală.
34. Biserica catolică din Baia : Vedere în altar.

NOTA. — Desemnurile — afară de No. 1, care e lucrat de d. Dem. Stoica — se datoresc d-lui Arh. N. Ghika-Budești; ilustrațiile de sub No. 29—32 s'au procurat de d. Const. Moisil; iar vechiul sigiliu al Târgului Baia s'a obținut prin bunăvoința d-lui I. Bianu din colecțiile Academiei Române.

a una din cele mai bătrâne aşezări orăşeneşti ale ţării, Baia Sucevii, azi un sat ca multe altele, păstrează în cu-prinsul său rămăşiţe istorice a căror vechime se ridică de-parte în sus, dealungul vea-curilor, până în vremea celei mai bogate înfloriri a târgului săsesc de odinioară, până în anul memo-rabil al ruşinoasei înfrângerii a lui Matiaş Craiul în Moldova şi până în epoca întâiei şi celei mai vrednice domnii a lui Petru-Vodă Rareş. Ele sunt: 1)—ruinile bisericii catolice, reedificată de Alexandru cel Bun la 1410, 2)—biserica Albă, acum re-staurată, înălţată de Ştefan cel Mare şi 3)—biserica zisă, pe numele ctitorului, a lui Petru Rareş, zidită la 1532.

1.

Măreţele ruini ale bisericii catolice, a-flătoare azi în grădina proprietăţii locului, provin, cum s'a spus, din străvechia ctitorie a lui Alexandru cel Bun dela 1410, pe care Voievodul a înălţat-o, precum mărturisesc izvoarele, pe seama lăcuiitorilor sasi, în amintirea răposatei sale soţii Margareta,

îmmormântată aci ¹⁾. Înainte însă de a arăta împrejurările în cari s'a făcut aceasta şi de a înşira datele mai însemnate ce avem cu privire la domneasca fundaţie, e necesar, pentru lămurirea lucrului, să spunem câteva cuvinte despre târgul însuşi. Căci cu întemeierea, dezvoltarea şi decăderea lui stă în strânsă legătură istoria bisericii catolice din localitate.

Baia, cum i-au zis totdeauna ai noştri, *Stadt Molde*, cum o numiau dirigaţii sasi în bogata lor corespondenţă cu Bistriţa Ardealului ²⁾, *Moldavia*, cum o găsim însemnată în hărţile cele mai vechi ³⁾, *Civitas Moldaviensis*, cum o scriiau străinii în documentele şi actele lor latineşti ⁴⁾, a fost descălecată de Sasii ce colonizaseră vecina Rodnă de peste munţi şi o aduseră la mare înflorire în a doua jumătate a sec. al XIII-lea ⁵⁾. În *Baia*— scrie d. Iorga — se recunoaşte ungurescul *Banya*, ce slavoneşte e tot atât cât *Rodna*, — Rodna din vecinătatea Bistriţei ⁶⁾.

În întâia jumătate a secolului al XIII-lea, târgul eră întemeiat şi organizat definitiv, după modelul cetăţilor săseşti din noua patrie a descălecătorilor — din Ardeal ⁷⁾. O arată aceasta mărturia documentelor posterioare, nu prea târzii (cel dintâiu dela

1413), cari numesc Baia capitală a «Țării Moldovei»⁸⁾. Firește, nu a Moldovei lui Bogdan-Vodă Descălecătorul, care va fi rezidat la Rădăuți, unde s'a înmormântat, ci a Voevodatului întemeiat, puțin mai înainte (c. 1352), de Dragoș-Vodă și fiul său Sas,—Voevodat numit în diplomele Regelui Ludovic «terra Moldaviæ» și pe care l-a supus și luat în stăpânire Bogdan⁹⁾. Faptul acesta se atestă și prin pecetea contemporană—căci, după sigilografi, e gravată

Intemeiat în astfel de condițiuni, de o populație harnică, cu spirit de organizare și năzuinți de propășire, Baia, mijlocind o bună parte a relațiilor noastre economice cu Ardealul, ajunge, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, unul din cele mai însemnate târguri ale Moldovei și se menține ca atare în secolul următor, alături cu celelalte așezări orășenești ale țării, cari, deși întemeiate mai târziu, se dezvoltaseră și ele destul de repede¹¹⁾. Acea-

1. Ruinile Bisericii catolice.

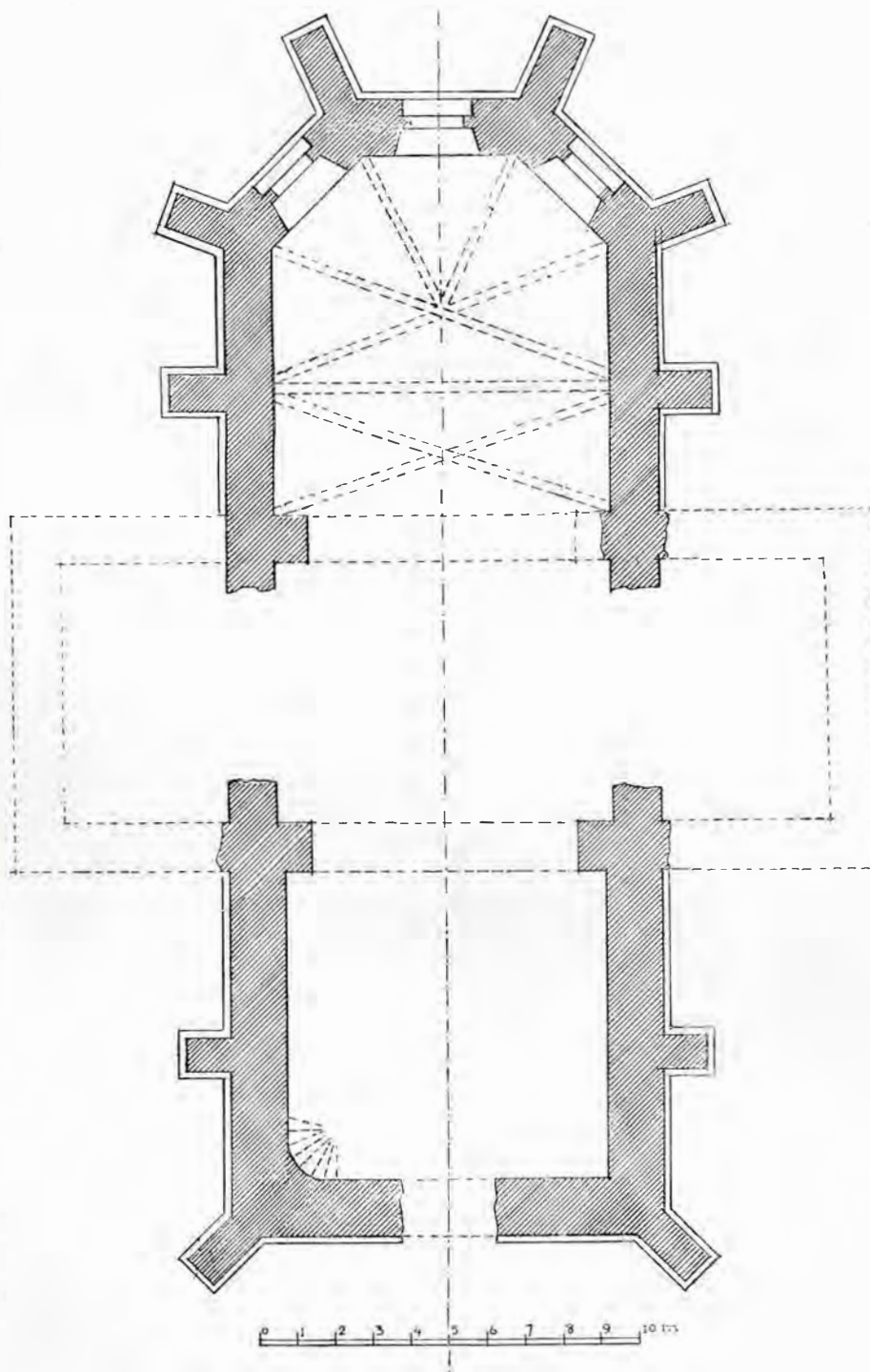
— După „Calendarul pentru Neamul Românesc” (Asaki) pe 1845 —

în secolul al XIV-lea—a sfatului orășenesc, pe care târgoveții din Baia au întrebuințat-o în actele lor, generație după generație, până târziu în secolul al XVII-lea,—«pecete ce are, ca stemă a orașului, un cerb în fugă spre dreapta, cu capul întors, între ale cărui coarne se află un crucifix, iar în exergă inscripțiunea: SIBILLII * CAPITALIS * CIVITATIS * MOLDAVIÆ * TERRE * MOLDAVIENSIS¹⁰⁾.

sta se vede din bogata corespondență a orașului cu Bistrița, din vechile privilegii comerciale, acordate neguțitorilor străini, în cari Baia figurează între târgurile de frunte ale țării¹²⁾ și din faptul că aci, la începutul secolului al XV-lea, s'a cerut și s'a obținut dela Scaunul Pontifical înființarea unei Episcopii catolice¹³⁾, mai mult pentru lăcuitorii sasi ai orașului și mai cu seamă pentru scopurile generale ale propa-

gandei între «schismatici», sprijinită atunci, cu mult zel, de Margareta-Doamna, soția lui Alexandru-Vodă cel Bun — «illa gem-

siderată de tradiția bisericească ca întemeietoare a cultului catolic în Moldova¹⁵⁾ — edifică Alexandru cel Bun la 1410 — ne

2. Planul Bisericii catolice.

ma pretiosa, Moldavicarum ecclesiarum fundatrix»¹⁴⁾.

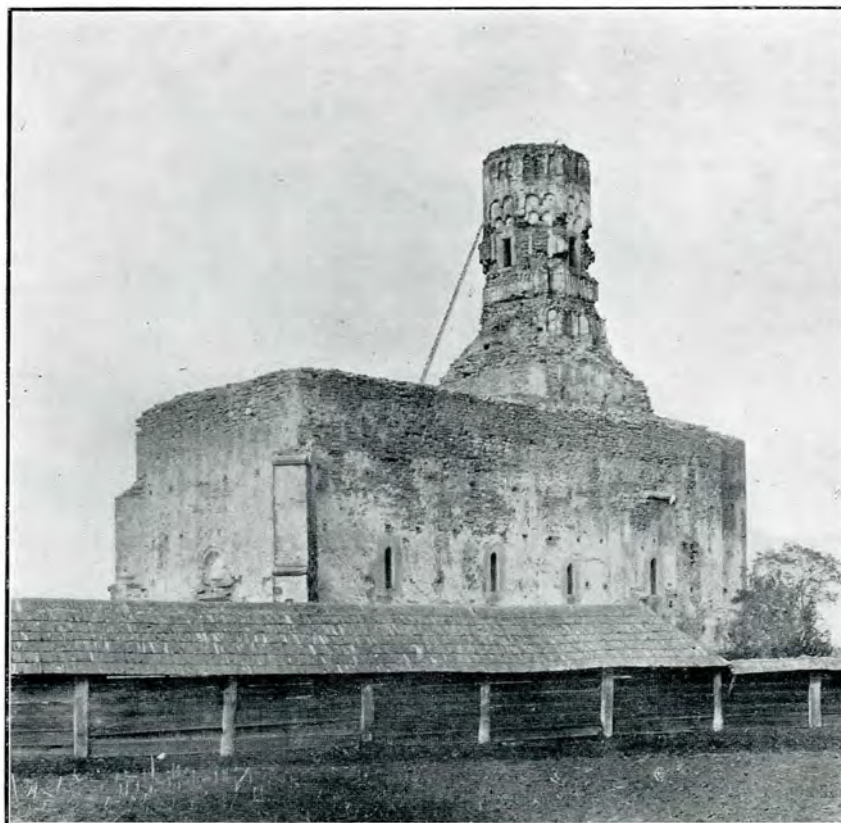
Pe mormântul acestei Margarete — con-

relatează Marc Bandini la 1646 — măreața biserică cu hramul Sf. Fecioare, împreună cu mănăstirea, în care, câțiva ani

după aceea, se așază Scaunul Episcopilor latini din Târgul Moldovei — Civitas Moldaviensis. Eră în epoca de înflorire a comunității catolice a Sasilor din Baia, epocă ce, dealtfel, nu țină decât prea puțin — până la 1467, când, precum se știe, târgul ce adăpostise între zidurile sale oastea ungurească a Craiului Matiaș, fii dat pradă flacărilor în noaptea de 14 spre 15 Decembrie, odată cu lovirea, spargerea,

chină sfântului marelui mucenic și *biruitor* Gheorghie. Astfel înfloritoarea comunitate catolică săsească și ungurească scăzî deodată — și cu dânsa și Episcopia, ce nu mai aveă nici măcar atâtea venituri, cât să poată susține pe Episcopi, cari, din cauza aceasta, păstrându-și titlul, rezidauprin alte părți. Firește că aceasta contribui mult la decăderea târgului, decădere favorizată de noile împrejurări economice mai puțin

3. Biserica Albă.
— Înainte de restaurare —

înfrângerea și rușinoasa fugărire a vrășmașilor.....

Arderea aceasta a târgului, urmată de o alta în 1476, înaintea bătăliei dela Valea-Albă ¹⁶⁾, e punctul de plecare pentru decăderea Băii: o parte din vechii lăcuiitori își părăsiră vetrele, locul lor fiind luat de «schismaticii Valahi», pe seama cărora ridică acum victoriosul Voevod o biserică mare și frumoasă de piatră, pe care o în-

prielnice ca altă dată, precum și de procesul înlocuirii treptate a populației vechi târgovețe de meseriași și neguțitori, prin populația nouă sătenească de plugari și păstori. Căci, de unde în vremile sale de înflorire, Baia numără peste 6000 lăcuiitori sasi și unguri, la sfârșitul secolului al XVI-lea ea nu mai aveă decât ceva mai mult de a douăzecea parte (360) din acești lăcuiitori ¹⁷⁾. Foarte elocvent!

În mijlocul târgului în decădere, din care dispărură curând Episcopia și mănăstirea (c. 1510),—slăbita comunitate catolică a Sasilor și Ungurilor din Baia întreține însă destul de bine măreața și trainica ctitorie a lui Alexandru-Vodă cel Bun,—biserica

spune că a găsit acolo două biserici de piatră: una aproape ruinată, în care nu se mai servește; cealaltă destul de frumoasă și comodă¹⁸⁾. Aceasta este biserica ce ne preocupă a Sf. Fecioare, pe când cealaltă trebuie să fi fost biserica Sf. Petru și Pavel,

4. Biserica Albă.

— Restaurată —

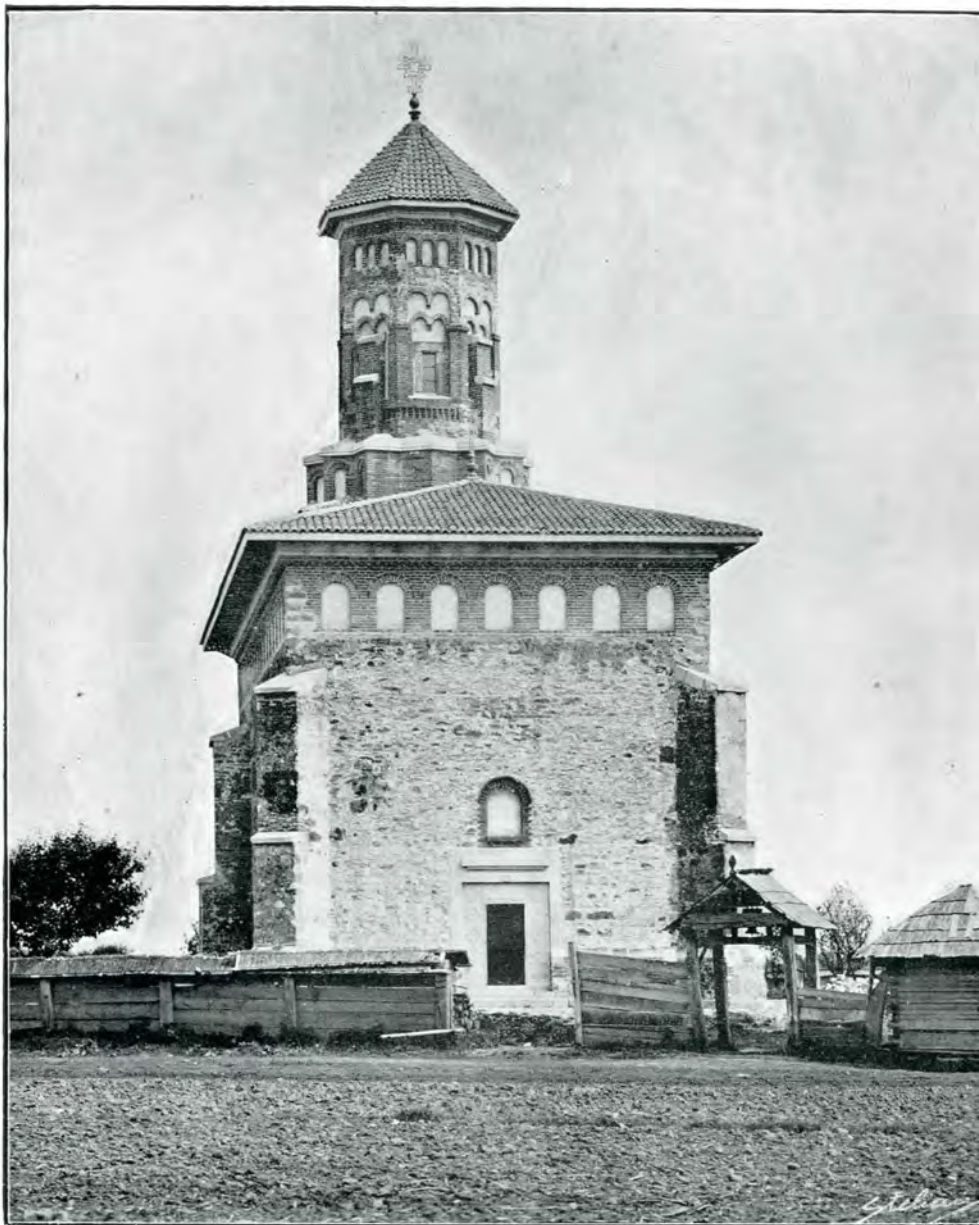
cu hramul Sf. Fecioare, despre care ne-au transmis mărturii, mai mult sau mai puțin prețioase, mai toți Episcopii, Vicarii apostolici și Misionarii catolici ce-au vizitat-o în cursul secolului al XVII-lea. Cel dintâiu din aceștia e Bernardin Querini, episcopul de Argeș, care, vizitând Baia la 1599,

despre care vorbesc documentele mai vechi¹⁹⁾ și ale cărei urme, cercetându-se, n'ar fi, desigur, prea greu de găsit, întrucât bătrânii satului pomenesc și astăzi locul unei biserici dispărute din localitate²⁰⁾. Mai bogat ceva în informații decât Querini, e misionarul, rămas anonim, din 1606,

care ne relatează că la Baia e o biserică romană, de zid, mare și frumoasă, înălțată de soția unuia din Domnii catolici, care e înmormântată acolo ²¹). Asemene Bene-

Dar informațiile cele mai complete, cu privire la biserica din Baia, ni s'au păstrat în prețioasa relațiune a lui Marc Bandini, asupra cultului catolic din Moldova (1646

5. Biserica Albă.
— Restaurată —

detto Em. Remondi ne spune în raportul său către Congregațiunea de Propaganda Fide, din 1636, că a vizitat un târg mare, numit Baia, unde a găsit o biserică măreață și frumoasă, de piatră, cu un turn ce slujește de clopotniță ²²).

—1647), în care se arată că biserica, conservată în întregime, are cincizeci de pași în lungime și două zeci și cinci în lățime — dacă se măsoară dela capela Sf. Treimi, spre vestmântar (versussacristiam). În toată Moldova nu este o asemenea biserică (bi-

ne 'nșeles, catolică): cu turnul înalt, de piatră, zidit în pătrat și bun pentru apărare, ea are cinci altare: întâiul, cel mai mare, al Adormirii Maicii Domnului; al doilea, la miazănoapte, al Sf. Caterina; al treilea, la miazăzi, al Sf. Nicolae; al patrulea, lângă acesta, al Sf. Marii *majoris* (se serbează la 5

așezat în partea dreaptă a altarului, după Marc Bandini, se citia:

«ANNO 1410, HOC TEMPLUM, IN HONOREM B[EATAE] M[ARIAE] V[IRGINIS] DEDICATUM, AB ILLUSTRISSIMO PRINCIPE ALEXANDRO VOJ[VO]DA AEDIFICATUM EST, UNA CUM MONASTERIO MOLDAVICEN, CUJUS PIAE MEMO-

6. Biserica lui Petru Rareș.

— 1532 —

August); al cincilea, în Capelă, tot în partea de miazăzi, al Sf. Treimi. — În mijlocul bisericii e Baptisteriul, sub care odihnește Margareta (soția lui Alexandru cel Bun), «acea piatră nestimată, fundatoare a bisericilor [catolice] moldovene», pe al cărei epitaf,

RIAE CONJUX MARGARETA, SUB FONTE BAPTISMATIS SEPULTA EST. REQUIESCAT VITAE AETERNAE RESURRECTIONEM, AMEN.» ²³).

Astfel se prezintă, așa dar, vechia biserică catolică din Baia pe vremea lui Vasile-Vodă Lupul, când târgul mai păstră

totuș o oarecare însemnătate ²⁴⁾. Comunitatea ce-o întrețineă slăbise însă cu totul (mai erau, în anul vizitației lui Bandinus, 40 de case cu 246 lăcuiitori), iar călugări și preoți ce-o deserviau se ticăloșiseră până 'ntr'atâta, încât Vizitatorul apostolic nu se putu reține de a le face un tablou foarte trist al stării lor din trecut și de atunci ²⁵⁾. De aci încolo — afară de relațiunea lui Vito Piluzio din 1682, care ne arată că a găsit o biserică mare de piatră, cu cinci altare și împodobită cu diferite culori, — nu cunoaștem mărturii mai de seamă, cu privire la biserica catolică din Baia, de cari, de altfel, nici nu prea mai avem nevoie. Căci comunitatea Sasilor și Ungurilor stingându-se, după toată probabilitatea, în secolul următor, bătrâna ctitorie a lui Alexandru-Vodă cel Bun, rămasă neglijată și părăsită, căzu odată cu totala însemnătate a târgului, care nu mai prezintă acum, nici chiar pentru cărturari, vre-un interes deosebit: Cantemir nu-l amintește, decât pentru a spune, cași Nicolae Costin, că a fost descălecat de către niște olari sasi din Ardeal — căci «olărie, săsește, se chiamă Baia» ²⁶⁾.

De mulți ani, de-un secol, poate și mai bine, mult lăudata biserică săsească din fostul Târg al Moldovei, zace 'n ruini, — ruini cari impun însă și astăzi vizitatorului prin măreția lor și după cari se poate recunoaște cu înlesnire părțile

constitutive ale templului de odinioară: turnul pătrat și puternic al clopotniței, nalt și acum, după atâta-mar' de vreme, de vre-o douăzeci de metri, altarul, cu frumoase ferestre gotice, ridicat până la începutul bol-

ților și sprijinit în afară, cași restul clădirii, de solizi contraforți, precum și temeliile vechilor altare, enumerate mai sus, — unul la miază-noapte, treila miazăzi. Sub aceste ruini, negreșit, se vor mai fi aflând încă destule rămășițe epigrafice, începând dela acea străveche inscripție din 1410 până la sfârșitul secolului al XVII-lea, — astfel că săpăturile ce se vor întreprinde cândva aci vor scoate la iveală, desigur, multe și prețioase mărturii cu privire la trecutul de secole al Băii. Până atunci însă, credem că e bine, de încheiere, să dăm mai jos, după felurile publicațiunii în cari s'au tipărit sau numai s'au menționat, lista inscripțiunilor — mai toate epitafe — ce s'au găsit în această localitate.

Iată acea listă în ordine cronologică:

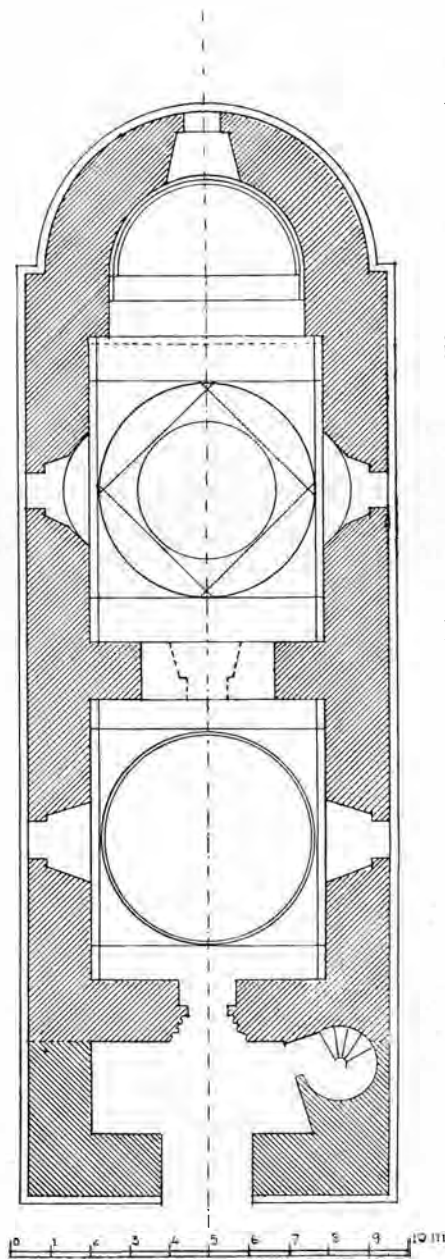
I. 1485 : CATHERINA ANNO —.

II. 1497: HIC JACET BARTOLOMEUS DEI SERVUS SAX.

III. 1571. DAZU IST CHRISTUS GESTORBEN AUFER-

STANDEN UND WIEDER LEBENDIG WORDEN, DASS ER UNS TODEN UND LEBENDIGEN HERR SEI. GREGOR KIRCHNER A. D—.

IV. 1602 MAI 20: HI IST DAS BEGRÄBNISS DER SOPHIA, DES PETER SCHNEIDER SEIN

7. Planul Bisericii lui Petru Rareș.

EHEWEIB, UND IST IM HERRN ENTSCHLAFEN.

V. 1618: AMBROSIIUS KECSKEMETI, MAGNUS PATER ATQUE SACERDOS DIVI FRANCISCI, RELIGIOSUS, ERAT MANSUETUS, PIUS, MITIS, PRUDENS FUIT IPSE, INGENITA DIVIS VIXIT BONITATE.

VI. 1619: ANDREAS WEINDRIG....

VII. 1631: JACET SUB HOC LAPIDE PIE MEMORIE H. R. P. GABRIEL DROTNERUS QUI OBIT 27 MAII ANNO DNI — .

VIII. 1634: SUB HOC LAPIDE JACET R. P. FRATER CHRISTOPHORUS DELOVICS ORDINIS

mai menționează: *două* inscripțiuni cu date (1631 și 1688), dar fără nume; *trei* epitafe cu nume (Andreas, Valentinus și Gaspar), dar fără date; *patru* pietre mormântale deteriorate, fără date și fără nume; în sfârșit, *o singură* inscripțiune slăvonească, — cu toatele dela Baia.

2.

În relațiunea sa, Marc Bandini ne spune că în Baia, pe lângă biserica catolică, mai sunt încă patru biserici «schismatice» —

† ПЗВОЛЕНІЕМ ѿЦѣ и ПОСПѢШЕНІЕМ СѢИ и СЪВРЪШЕНІЕМЪ СѢТО
ДѢИ БѢГОЧСТВИИ и ХЪЛОУБІИИ, КѢ ПЕТРЪ КОЕВОДѢ, БѢЖІЕЮ МѢТНО
ГѢПДРЪ ЗЕМЛИ МОЛДЯВСКОИ, СѢИ СТАРОГО СТЕФАНЪ КОЕВОДѢ, СЪЗДА
и СЪВРЪШІИХ СЫИ ХРѢМЪ ВЪ НАМЪ ЗСПЕНИЮ ПРЧѢТѢ и ВЛАДЧІИ ПЯШЕ
и БЦІИ и ПРѢНО ДѢѢ МЯРИИ БѢТО ЗМѢ МСЦІИ СЕП ЕІ и І
ГѢВѢ ЕГО ЛѢТ ПЕТОЕ и НИ ШЕСТО ТЕРЖІЦЕЕ —

8. Pisania Bisericii lui Petru-Vodă Rareș.

MINORUM CONVENTUALIUM S. FRANCISCI.

IX. 1647: VALENTINUS ALTSNER, PATER SACERDOTUM, PATRONUS ECCLESIAE FIDEI CATOLICAE, OBIT 4 IAN. A. D. — .

X. 1648: FIDE, VIRTUTE ET GENERE NOBILIS D. IOHANNES KOTA SAXO SUCSAVIENSIS OBIT A. — 14 MAR.

XI. 1652: HIC REPOSITUS EST EGREGIUS VIR DOMINUS IOANNES WOLF DE BANIA.

XII. 1652: LUPUL BĂNARUL....²⁷⁾.

Pe lângă aceste rămășiți epigrafice, Catalogul Muzeului Național de Antichități

deci ortodoxe: două de lemn și două de piatră²⁸⁾. Aceste din urmă sunt bisericile lui Ștefan cel Mare și Petru Rareș. Cu privire la cea dintâi, zisă și cea Albă, afară de tradiția locală, care o atribuie marelui Domn, nu mai cunoaștem nimic. Căci, multă vreme părăsită și ruinată, ea nu mai păstrează astăzi vechia pisanie sau măcar vre-un alt obiect, care să ateste începuturile ei. Dacă, la aceasta, adăugăm și faptul că, fiind și rămânând totdeauna o simplă biserică de mir, a fost lipsită de obișnuitele

documente de clanii și privilegii, vom înțelege de ce nu se poate spune nimic pozitiv cu privire la trecutul de patru secole și jumătate al ctitoriei lui Ștefan cel Mare din Baia; căci, neîndoios, biserica a fost înălțată curând după 1467,— întru premărirea lui Dumnezeu, celui ce a dat vrednicului său rob biruință deplină împotriva lui Matiaș Craiul....

Zidită în întregime din piatră, după tipul cel mai simplu și mai comun al bisericilor gloriosului Domn ²⁹⁾, biserica din Baia a fost închinată sf. marelui mucenic și *biruitor* Gheorghe, pe seama credincioșilor băștinași ai țării, a căror prezență, în mijlocul târgului săsesc, preocupă, încă de pe timpul lui Alexandru-Vodă cel Bun, propaganda catolică în Moldova ³⁰⁾— Prin edificarea acestei noi și frumoase ctitorii domnești, în locul modestei bisericuțe de lemn ce vor fi avut vechii lăcuitori «schismatici» ai Băii, Ștefan-Vodă puse, tocmai în momentul întâei spargerii a târgului, temelie bună și sigură așezării și dezvoltării populației românești în locul celei săsești. Căci am văzut cum, favorizat și de alte împrejurări, se petrecu de repede, în ultimele decenii ale secolului al XV-lea și întâiele ale secolului al XVI-lea, procesul înlocuirii elementului descălecător-catolic prin elementul băștinaș-ortodox. Aceasta se dovedește de altfel și prin necesitatea edificării la Baia—șasezeci de ani mai apoi—unei a doua biserici domnești.

3.

E biserica lui Petru-Vodă Rareș, zidită, după cum atestă pisană, la 1532:

† CU VREREA TATĂLUI ȘI CU AJUTORUL FIULUI ȘI CU SĂVÂRȘIREA SFÂNTULUI DUH, BINECREDINCIOȘUL ȘI DE HRISTOS IUBITORUL, IO PETRU VOEVOD, CU MILA LUI DUMNEZEU DOMN ȚĂRII MOLDOVEI, FIUL BĂTRÂNULUI ȘTEFAN-VOEVOD, AU ZIDIT ȘI SĂVÂRȘIT ACEST HRAM ÎNTRU NUMELE ADOR-

MIREI PRECESTEI ȘI STĂPÂNEI NOASTRE NĂSCĂTOARE DE DUMNEZEU MARIA, ÎN ANUL 7040 (= 1532), LUNA SEPTEMBRIE 12, IAR AL DOMNIEI LUI AL CINCILEA ȘI PE AL ȘASELEA CURGĂTOR ³¹⁾.

Data pisaniei ne arată că biserica lui Petru Rareș din Baia este întâia din șirul fundațiilor bisericesti cu care acest Voevod a împodobit pământul patriei sale (Probota a fost începută, adevărat, la 1530, dar a fost terminată — după o întrerupere de câțiva ani — abia în a doua domnie a ctitorului); iar construcția ca atare că este singura din acest șir, zidită după normele clădirilor pioase ale lui Ștefan cel Mare. Căci toate celelalte fundații bisericesti înălțate în urmă (de ex.: Sf. Dumitru-Suceava—1534, Moldovița [reedificată], — 1532/7, Sf. Gheorghe-Botoșani, — 1541(?), Probota, Precista-Roman—1550, Bistrița [reedificată]—1554 și Slatina, — 1559) se prezintă în vădită superioritate față cu cele dinainte. Și aceasta mai ales în ceea ce privește dezvoltarea proporțiilor și îmbogățirea elementelor de împodobire, unde se observă o mai pronunțată înrăurire gotică în meșteșugul de zidărie și o mai vădită perfecționare bizantină în meșteșugul de zugrăvire.

Așa dar, cu biserica lui Petru-Vodă Rareș din Baia se încheie, în ceea ce privește evoluția stilului bisericesc în Moldova, epoca lui Ștefan cel Mare și se începe epoca lui Petru Rareș și a urmașilor săi, bine distincte una de alta, după cum s'a arătat de cei cunoscători ³²⁾. Aceasta am ținut să relevăm.

Dar, dacă noul altar din 1532 al dreptcredincioșilor din Târgul Moldovei nu se deosebiă mult, ca dispozițiune și întocmire, de cel vechiu din 1467,—el se prezintă însă cu totul deosebit față de acesta în ceea ce privește zugrăvirea, căci eră împodobit — ca mai toate bisericile și mănăstirile lui Petru Rareș — cu bogate și frumoase

picturi bisericești în interior și în exterior. De aci provine că biserica cea veche rămasese, pentru lăcuiitorii din Baia, *biserica Albă*, în deosebire de cea nouă, pedean-tregul zugrăvită. Urmele zugrăvelilor exterioare se văd și astăzi pe peretele dela apus al bisericii; cât despre zugrăvelile interioare, deși mult alterate de reveniri posterioare și, mai ales, de negioaba prefacere de acum vre-ocincisprezece ani, ele se păstrează peste tot dimpreună cu portretele ctitorilor: al lui Petru-Vodă, al soției sale Elena-Doamna și al uneia din ficele lor.

Atât e tot ceea ce se poate spune despre biserica lui Rareș din Baia, azi singurul lăcaș de închinare din acest sat. Căci târgul de odinioară, decăzând și restrângându-se în hotare tot mai mici, biserica Albă rămase afară, în câmp, unde, părăsită de multă vreme, căzută în ruina din care s'a ridicat astăzi, cu mijloacele câștigate dela moștenitorii Marchizei de Bedmar (născută Lucșița Palade), care, cu gând creștinesc și românesc, dispusere în testamentul său restaurarea bisericii lui Ștefan cel Mare de pe fosta sa proprietate.

*

Aceste sunt antichitățile ce se mai păstrează astăzi la Baia. Dacă vor mai fi fost și altele cândva aci, vremea le-a distrus și îngropat, fără urmă și fără amintire. Singurul loc, în care, credem, s'ar putea descoperi ceva mai de seamă, făcându-se cercetări, e acel chemat «Cetățuia», — localitate pe un cap de deal, peste râul Moldova, numită astfel, pentru că așa au apucat dela moși-strămoși lăcuiitorii, ce bănuiesc că sub scoarța superficială a pământului se ascund ziduri și se găsesc îngropate buți cu bani și alte odoare ³³⁾. Căci, dat fiind așezarea-i pe deal și apropierea-i de sat, nu e exclusă posibilitatea ca acolo să fi fost, în primele timpuri ale ființării târgului, cetatea, «burgul» de retragere și apărare în vreme de pericol, pe care descălecătorii

sasi, pre obiceiul târgurilor lor [neintărite] din Ardeal, își vor fi clădit și ei în noul târg al Moldovei.

Dealtfel, existența unei cetăți în secolele trecute la Baia pare a se confirma prin mărturia din Septemvrie 1732 a lui Șerban Cantacuzino biv vel Medelnicer: o însemnare despre călătoria făcută în acel an prin țară de Grigorie-Vodă Ghica al Moldovei, călătorie al cărei întreg itinerar ne e cunoscut din Neculce ³⁴⁾, — și el unul din tovarășii de drum ai Domnului:

«Singur dentru sini îndemnat Domnul nostru luminat Gligorii Ghica-Vod[ă], ca să vază Scaonul bătrân al Domnilor, unde este cetate Sucevii..., purcis-au cu toată Curte Mării Sali și au mersu la Roman, la Niamțu și *la citate* în Bae... Și Luni, Septemvrie 11, au mas la mini în Horodniceni și a doua zi m'au făcut Vornic în Câmpulung. Și au purcis în Dragomirna și în Suceava de au văzut citate și alte toate...» ³⁵⁾. Așa dar, precum în Scaunul bătrân al Domnilor, boierul din Horodniceni (sat vecin cu Baia) înseamnă și aci o «citatie», care a atras interesul lui Grigorie-Vodă Ghica. Și e de observat că, prin această cetate, nu se poate înțelege actualele ruini ale bisericii săsești, pe cari unii scriitori, ba chiar și poporeni din localitate, le numesc astfel, pornind dela legenda eronată, pe care Asaki a pus-o în «Calendarul pentru Neamul Românesc» pe 1845, sub gravura ce reprezintă ruinele vechei biserici catolice. Căci aceasta, pe atunci, la 1732, nu putea fi încă căzută, ca să provoace o confuzie ca aceea din zilele noastre.

Ori cum însă, cuvântul hotărîtor asupra existenței cetății dela Baia va veni numai dela specialele cercetări arheologice ce se vor întreprinde cândva în localitatea de al cărui nume se leagă în istoria noastră națională una din cele mai strălucite victorii strămoșești.

ALEX. LĂPĂDATU.

NOTE

¹⁾ Codex Bandinus, în *Analele Academiei Române* XVI, 243—4. Cf. și raportul anonim din 1606 în Hurmuzaki, *Documente* VIII, 307.

²⁾ Copii la Academia Română. Intrebuințate de d. Iorga în prefața *Documentelor din Arhivele Bistriței* I (după tablă).

³⁾ Harta lui Essler și Ubelin din 1513, după *Arhiva Istorică* I—1, 178—9 și harta lui Reichersdorfer din 1541, după *Tesaurul* (III) lui Papiu. Hotărîtoare în această privință e următoarea arătare dintr-o scrisoare a lui Lăpușneanu: «În târgul nostru Baia, care pe nemțește se zice *Moldova*». Iorga, *Documentele Bistriței* I, LXI-II.

⁴⁾ Retipărite, după Eubel, («Römische Quartalschrift» pe 1903), de d. Rosetti în *Analele Academiei Române* XXVII, 302 sq. V. și N. Iorga, *Studii și Documente* I-II, XXXVII.

⁵⁾ Iorga, *Documentele Bistriței* I, prefața și Kaindl, *Geschichte der Deutschen in der Karpathenländer* II, 370.

⁶⁾ Iorga, *Geschichte des Rumänischen Volkes* I, 159.

⁷⁾ Iorga, *ibidem*, 159 și Kaindl, *op. cit.* II, 392.

⁸⁾ Rosetti, *Analele Academiei Române* XXVII, 303.

⁹⁾ Iorga, *Istoria Românilor*, Vălenii de Munte 1908, 57 și Rosetti, *ibidem*, 305.

¹⁰⁾ *Analele Academiei Române* XXIX, Desb. 64. V. ilustrația No. 9, unde se reproduce, pentru întâia oară, prin bunăvoința d-lui I. Bianu, care ne-a pus la dispoziție copia Academiei Române. Pentru alte sigilii latinești ale târgurilor noastre, v. A. Lăpădatu în *Convorbiri Literare* XL, 1140.

¹¹⁾ Iorga, *Geschichte des Rum. Volkes* I, 158 sq.

¹²⁾ *Arhiva Istorică* I-1, 130-2 și II, 172-3.

¹³⁾ Tot ce privește această episcopie: Iorga, *Studii și Documente* I-II, XXXI-VIII și Rosetti, *Ungurii și Episcopiile catolice în Moldova* (din Anal. Acad. Rom.) 55-69.

¹⁴⁾ Codex Bandinus, 243.

¹⁵⁾ Iorga, *Studii și Documente* I-II, XXXI. Cf. și A. Lăpădatu în *Convorbiri Literare* XXXVI, 1118.

¹⁶⁾ Relațiunea lui Baltazar de Piscia în *Columna lui Traian* VIII-1, 379.

¹⁷⁻¹⁸⁾ Hurmuzaki, *Documente* III-1, 547.

¹⁹⁾ Iorga, *Studii și Documente* I-II, XXXII și Rosetti, *ibidem* 61.

²⁰⁾ *Marele Dicționar geografic*, ad nomen.

²¹⁾ Hurmuzaki, *Documente* VIII, 307.

²²⁾ Iorga, *Acte și Fragmente* I, 80.

²³⁾ Codex Bandinus, 243-4.

²⁴⁾ Wolf, *Beschreibung des Fürstenthums Moldau* I, 70-1.

²⁵⁾ Codex Bandinus, 240-1.

²⁶⁾ *Hronicul romano-moldo-vlahilor* (ed. Acad. Rom. Gr. Tocilescu) 471; N. Costin, *Cronicle României* (ed. M. Kogălniceanu) I, 84.

²⁷⁾ I la Xenopol, *Istoria Românilor* II (1889), 234 notă; II, III, IV și XI la Kaindl, *op. cit.*, II, 372; V și VIII la Bandinus, 71; VI, VII, IX și X la Tocilescu, *Catalogul Muzeului Național de Antichități*, 36 și XII în *Uricarul* VIII, 26.

Kaindl înșiră în cartea sa (l. c.) pe toți conții (grafii, șoltuzii) și bürgerii dela Baia, întâlniți în documente, începând dela 1384 până la sfârșitul sec. XVII.

²⁸⁾ Codex Bandinus, 71.

²⁹⁾ Vlad. Mironescu, *Mănăstirile și bisericile lui Ștefan cel Mare*, Cernăuți 1908, 19 sq.

³⁰⁾ Rosetti, *ibidem*. 59 sq.

³¹⁾ Iorga, *Inscripții din Bisericele României* I, 63; *Drumuri și orașe din România*, 158 sq.

³²⁾ Romstorfer, *Die Moldauisch-Byzantinische Bau Kunst*, Wien 1896, Iorga, *Istoria Românilor în chipuri și icoane* II (Vechiul meșteșug de clădire), idem, *Istoria Bisericii românești* I, cap. respective; iar ca lucrări mai speciale asupra cestiunii: Mironescu, *op. cit.* și G. Balș și N. Ghika-Budești, *Mănăstirea Probota*, București 1909.

³³⁾ *Marele Dicționar geografic*, ad nomen.

³⁴⁾ *Cronicle României* (ed. Kogălniceanu) II, 371.

³⁵⁾ I. Bianu, *Catalogul manuscrisurilor românești* (din Biblioteca Academiei) I, 184-5.

9. Vechiul sigiliu al Târgului Baia.

Biserica Catolică din Baia : Vedere în altar.

10. Biserica Albă.
— Restaurată —

— II. NOTE ARHITECTONICE ȘI LUCRĂRI NOI —

La depărtare de câțiva kilometri numai de Fălticeni se află localitatea Baia din județul Suceava, odinioară târg însemnat, astăzi un sat care se vede din depărtare de pe drumul din spre Fălticeni, când, ajuns pe vârful dealului, apare în valea Moldovei, într-o frumoasă priveliște, îmbrățișând tot șirul de munți împăduriți dinspre județul Neamțu și Bucovina. Casele satului se ascund în parte în livezi. Spre apus se vede umbra deasă a parcului proprietății, în care se află ruinile bisericii catolice, cea mai veche din Baia; în apropiere, în sat, este biserica lui Petru Rareș; iar în cealaltă parte, spre apus, în câmp, la o mică distanță de sat, biserica Albă.

1.

Biserica Albă, înainte de restaurare, era o adevărată ruină, în care numai pereții

și turla mai rămăsese în picioare. Bolțile erau cu totul căzute, atât la pronaos cât și la altar. Singură turla era aproape întreagă: părțile exterioare erau însă mult deteriorate și o mică gaură în bolta dela Pantocrator lăsa să pătrundă ploile.

Pereții bisericii sunt în întregime de piatră neregulată, având grosimea de 1,80 până la 2 m. Ușile, atât cea dela intrare, cât și cea interioară, care desparte naosul de pronaos, precum și ferestrele și brâul dela soclu sunt de piatră cioplită.

Forma bisericii e caracteristică: ea e compusă din un pronaos dreptunghiular, acoperit cu două bolți sferice, separate prin un arc transversal, și din un naos de aceeași formă, acoperit cu sistemul de bolți obișnuit în Moldova (ilustr. No. 17 și 18). Naosul are două sânnuri mici și e terminat prin altarul semicircular. Sânnurile sunt luate în grosimea zidului și acuzate în afară prin un contrafort cu două picioare de sprijin, între cari e așezată fereastra. Ferestrele sunt mici și

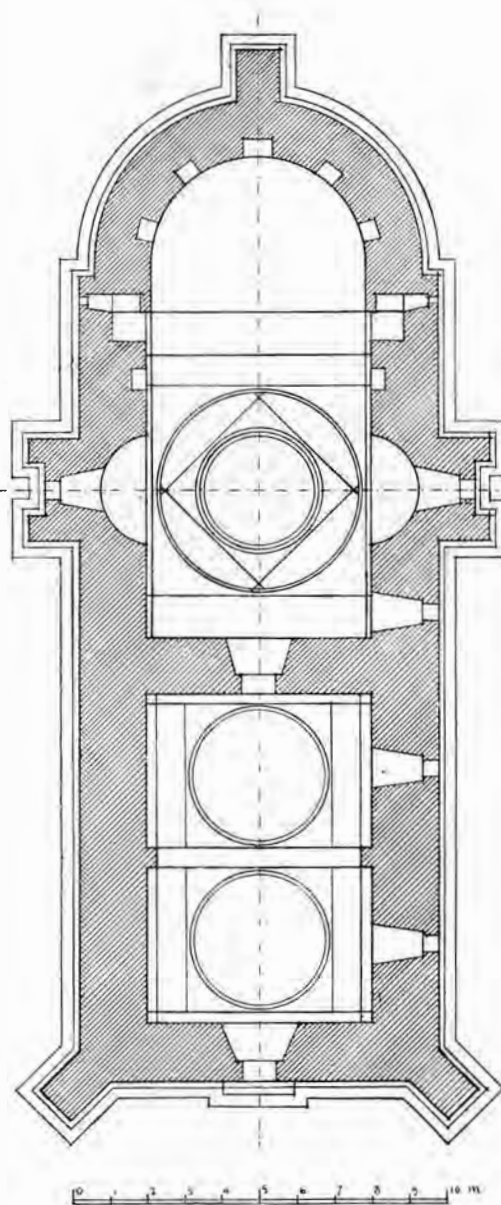
ogivale. Ușile sunt dreptunghiulare și cu chenare decorate cu un motiv compus din cercuri legate între ele prin liniamente drepte. Ușa de intrare e în axa bisericii, poziție care se întâlnește rar în Moldova (Sf. Niculae-Iași), unde intrarea în biserică se face în mod general prin o ușă sau două laterale, una pe fiecare parte a pridvorului, sau deadreptul în pronaos (Sf. Niculae-Dorohoi, Păpăuți).

Turla e în întregime executată în cărămidă, ca și bolțile. Ea este concepută după tipicul moldovenesc, adică așezată pe cele patru arcuri principale, cari formează centrul naosului, prin intermediul altor patru arcuri diagonale, rezemate pe cheiele celor dintâi. În afară, turla octogonală e așezată pe două baze: prima stelară, cu douăsprezece colțuri, dintre cari cele din axul bisericii sunt rotunjite; a doua pătrată. Ambele baze sunt decorate prin firide în semicerc. Partea inferioară a turlei este întărită cu patru mici contraforți, așezați pe diagonale. Ea e străpunsă de patru ferestre mici dreptunghiulare în piatră. Decorația e cea obișnuită: prin mai multe rânduri de firide așezate după modul comun la bisericile din timpul lui Petru-Vodă Rareș.

După forma și caracteristicile turlei, biserica ar fi din timpul domniei acestui Voevod. Însă după forma în genere a bisericii, după forma dreptunghiulară a ușii și decorațiunea ei rudimentară, unică la bisericile din Moldova din secolul XV și XVI, cari

sunt toate terminate la partea superioară cu un arc ogival, afară de primele biserici moldovenești din Bucovina (Rădăuți, Sirete)—biserica ar fi anterioară lui Ștefan. Dacă se consideră pe de altă parte diferența între materialul din care e clădit corpul bisericii și turla, întâiul din piatră brută, a doua numai din cărămidă, se conchide că turla actuală e clădită sau reclădită în urmă. Date precise asupra originii bisericii nu sunt: nici o inscripție, nici un indiciu nu ne-a fost dat să descoperim cu ocazia lucrărilor de restaurare, cu toate că s'a săpat la altar și sub fereastra altarului în speranță de a se găsi ceva. Pe coronamentul ușii de la intrare se află sculptată, în mod puțin dibaciu, o mică stemă a Moldovei, cu capul

de bour, soarele și luna, totul cam șters de vremuri. Studiul acestei steme ar putea să servească persoanelor competente pentru a lămurî întru câțva epoca de clădire a monumentului nostru.

11. Planul Bisericii Albe.

Procedându-se la restaurarea acestei biserici, prima grijă a fost să se vadă dacă turla este destul de solidă pentru a se putea restaura și completa zidăriile existente sau dacă trebuiau dărâmate părțile superioare și refăcute din nou. Am constatat că în naos zidăriile de la baza turlei prezintă în interior câteva crăpături, cari însă se opriau la arcurile cele mari ce suportau toată turla și că aceste arcuri erau în stare bună, — din cărămidă bine conservată, fiindcă a fost ferită în cursul timpurilor de turlă, a cărei boltă era încă în stare destul de bună.

Cum am arătat mai sus, bolțile dela pronaos și altar erau cu totul căzute și nu mai rămânea decât părțile dela nașteri, unde ele se rezimau pe ziduri. Acestei fericite întâmplări se datorește faptul că s'a putut găsi toate indicațiunile cu privire la modul alcătuirii bolților și că deci ele s'au putut reconstrui întocmai.

Pronaosul era acoperit cu două bolți semi-sferice, rezemate pe arcuri transversale și laterale. Arcurile laterale erau duble și în forma arătată în figură. Ele serviau a reduce spațiul central acoperit de boltă la un pătrat și transmiteau presiunile bolții în mod indirect pe zidurile puternice ale bisericii, după principiul «des encorbellements», care reduce lumina bolților și a arcurilor și trage rezultantele presiunii spre interior.

Naosul este acoperit după modul arătat mai sus (ilustr. No. 17). Se observă că ar-

curile diagonale la întâlnirea lor cu calota sferică în care sunt înscrise, dau naștere la niște curbe cu inflexiuni, cari provin probabil din faptul că această calotă sferică e deformată și împărțită în patru suprafețe tot sferice, însă cu raze de curbura mai mici, fiecare din cele patru porțiuni de boltă, fiind zidită separat, fără a se mai ține seamă că ele fac parte din aceeași sferă. Altarul e acoperit cu o boltă în sferă de sferă, al cărei centru e la un nivel mai jos decât arcurile naosului.

Zidăria interioară a pereților era găurită în multe locuri și lipsiau la altar părți însemnate, cari erau căzute; pietrele ferestrelor și zidăriile dimprejur, contraforții cu pietrele care îi acopereau, erau în parte distruși sau căzuți; brâul soclului era deteriorat și unele pietre mâncate și sfărâmate; ușa dela intrare era stricată (ilustrația No. 12). Toate acestea s'au refăcut, înlocuindu-se numai pietrele stricate cu altele identice.

Zidăria din interior, la turlă, fiind în stare bună, s'a completat treptat,

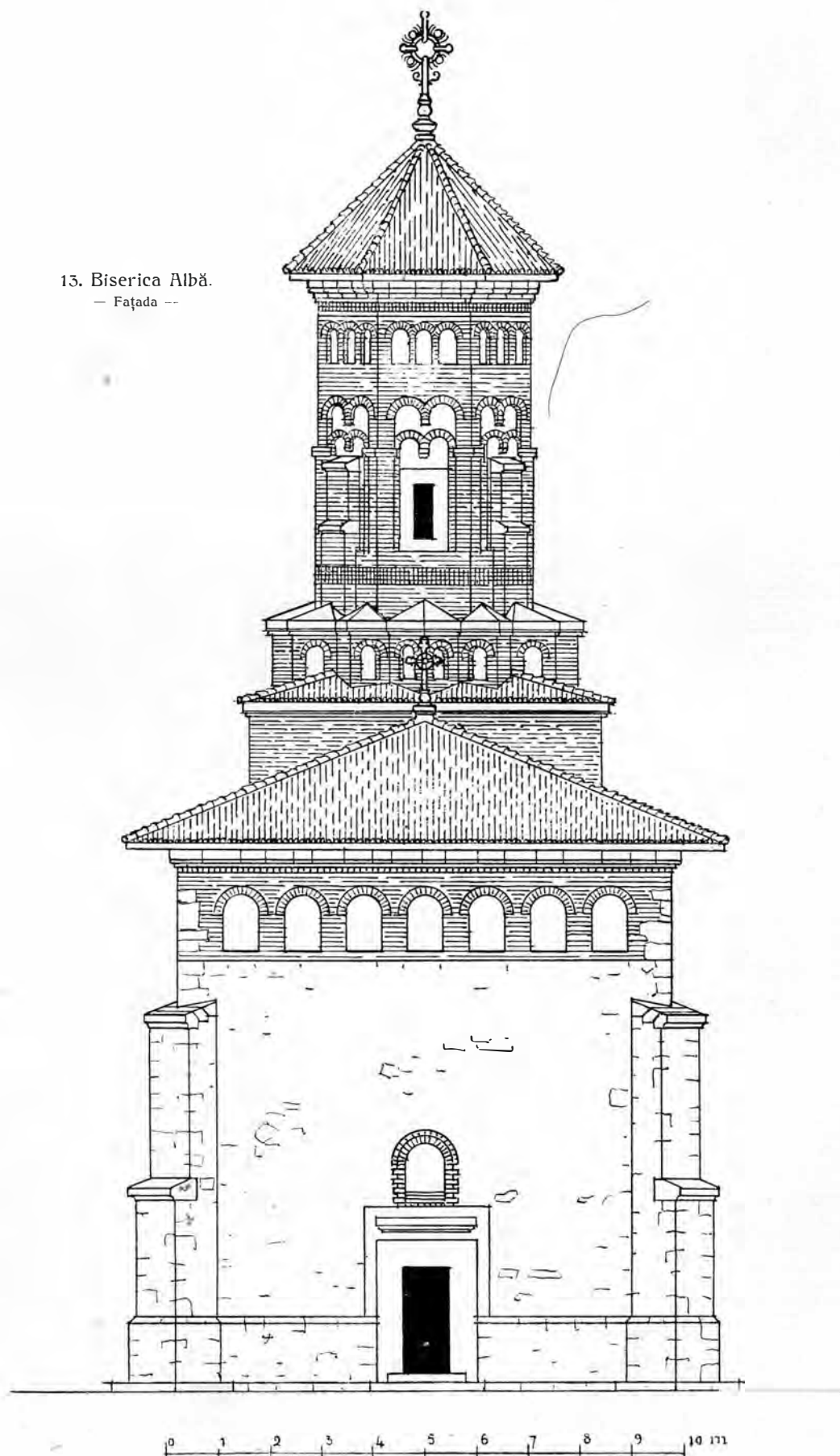
consolidându-se mai întâiu cele două arcuri transversale, d'asupra cărora se aflau crăpăturile. La unul din aceste arcuri, la cel din spre pronaos, pe când se lucra, s'a desprins deodată un rând de cărămizi chiar dela cheia arcului: moment critic, căci se putea ca toată turla să cadă și să îngroape lucrătorii sub dărâmaturi. Din fericire zidăria puternică, întărită cu mortarul vechiu de cel puțin trei veacuri, a rezistat și s'a

12. Biserica Albă.
— Ușa cea veche —

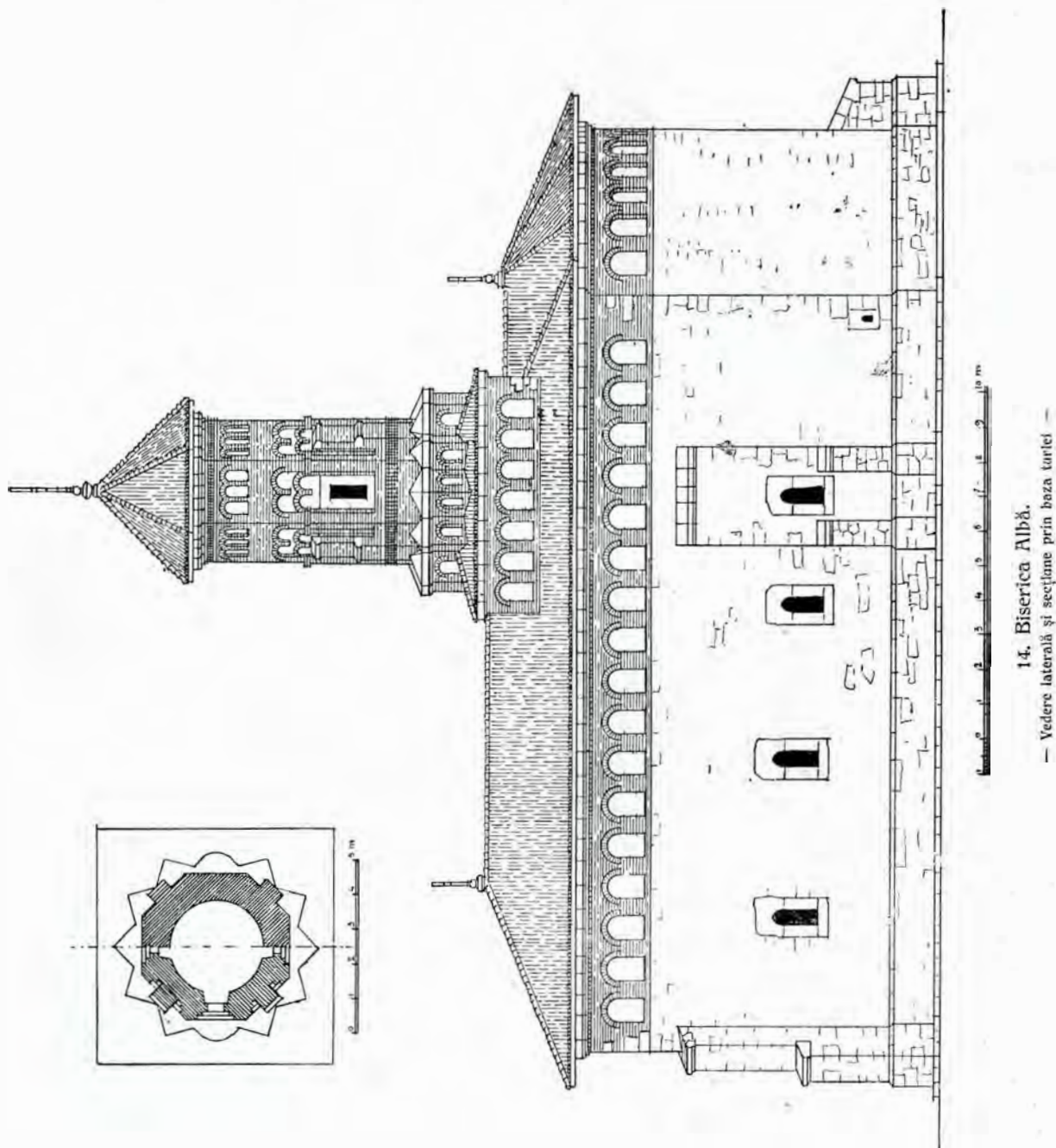
13. Biserica Albă.
— Fațada —

putut reface părțile stricate ale arcurilor, în-
trebuințând, pentru aceasta, cărămida cea
mai bine arsă, zidită cu mortar de ciment.

Părțile exterioare ale turlei erau foarte
stricate, cum se poate vedea din ilustrațiile

jos dela turlă zeci și zeci de metri cubi de
moloș și pământ, peste care creșteau bu-
rueni și care fusese adus acolo de vânt și
de păsările ce trăiau în mare număr în a-
ceste ruine. S'a putut și aici restabili întoc-

No. 15 și 16 și cărămizile în unele părți cu
totul măcinate. A trebuit a se curăți toa-
te părțile deteriorate, după ce mai întâiu
s'a făcut relevul exact, s'au măsurat toate
dimensiunile și s'au luat toate indicațiunile
spre a se putea restitui întocmai. S'a dat

mai forma zidărilor, a fridelor, a contra-
forților și locul pietrilor cari nu mai exis-
tau etc.

După aceste lucrări mai trebuia să se
facă cornișele, din cari nu rămăsese nici o
urmă, și să se învelească biserica peste

15. Biserica Albă.
— Detaliu dela fețele turlei —

tot. Cornișa s'a făcut din o piatră cioplită simplu și așezată pe mai multe rânduri de cărămizi dispuse în zimți, după indicațiunile găsite în alte părți ale clădirii. Sub cornișa corpului principal al bisericii s'a reconstituit un rând de firizi în cărămidă, până la înălțimea arătată în fațadă prin linia de separație între părțile tencuite și partea superioară netencuită. Aceasta spre a se stabili o unitate între biserică și turlă, cari, cum am spus, sunt din materiale cu totul diferite. Invelitorile s'au făcut cu olane din Dobrogea, cele din Bucovina plătind o vamă prea mare. Forma și panta acestor învelitori eră aproape fixată a priori, prin faptul că aceea a corpului principal nu putea întrece, cu coama, cornișa bazei pătrate, iar aceea a bazei pătrate fiind ținută a nu ascunde firidile dela baza stelată a turlei. Această din urmă bază s'a acoperit cu lespezi de piatră din cauza dificultății de a înveli cu olane triunghiuri cu dimensiuni mici și fiindcă mai există cazuri similare la alte biserici din aceste e-

poce (Hârlău, Păpăuți etc.). Turla s'a învelit cu un acoperiș în opt fețe drepte, singur compatibil cu tehnica învelitorilor de olane și având o proporție potrivită cu înălțimea și sveltia turlei.

Pe lângă aceste lucrări s'a rostruit întreg exteriorul bisericii, stricându-se tencuelile suprapuse pe piatră, acolo unde ascundeau suprafețe prea mari de zidării. Interiorul bisericii s'a tencuit în întregime, stricându-se tencuelile cele vechi, cari erau cu totul strâmbe. Ușa dintre naos și pronaos s'a păstrat așa cum eră, de oarece e, relativ, bine conservată; cea din exterior s'a demontat și pietrele s'au adăpostit sub șopronul de lângă biserică, iar în locu-i s'a așezat o ușă nouă, lucrată întocmai, din piatra verzue de pe valea Suhiei. În exterior s'au tencuit toate câmpurile firidelor spre a se putea face pictura ulterior. De observat că în unele firide dela turlă se aflau pictate, în mod grosolan, cu câteva trăsături drepte de pensulă, niște flori rudimentare de culoare roșie (ilustr. No. 15).

16. Biserica Albă.
— Detaliu dela baza turlei —

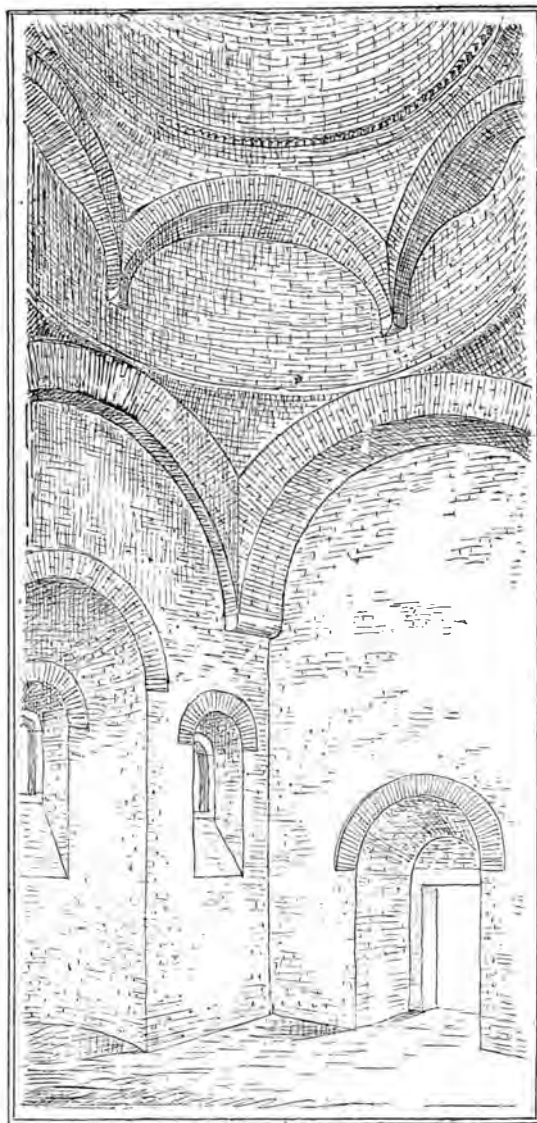
În sfârșit s'a nivelat pământul dejur împrejurul bisericii și s'a așezat un trotuar de piatră pentru îndepărtarea apelor.

2.

Biserica lui Petru Rareș, cu hramul Adormirii Maicii Domnului, este fără turlă, — cel puțin astăzi. Cupola naosului este sferică și așezată de-a dreptul pe arcurile diagonale, după principiul curent în bisericile din Moldova. Naosul și pronaosul sunt puse în comunicație printr'o deschidere în arc, care a fost făcută în urmă, în locul vechii și obișnuitei uși de comunicație. Sămurile sunt mici, în arc de un sfert de circumferință, formând mai mult un glaf al ferestrelor, care se prelungește până jos și formează acolo o concavitate, în care sunt așezate stranele. Ele nu sunt vizibile în exterior. Pronaosul e acoperit cu o calotă sferică, reze-mată pe arcuri terminate cu console mici, cari arcuri reduc forma dreptunghiulară la un pătrat, spre a putea primi pendantivii și cupola.

Partea din față a bisericii este adăogată în urmă. Peste ea se află clopotnița, la care duce o mică scară de piatră, așezată la dreapta intrării. Biserica nu are con-

traforți și exteriorul este zugrăvit pe toată fațada despre miază-zi. Suprafața zidului e împărțită în fâșii orizontale, în care sunt desemnate rinsouri decorative. În mijlocul fiecărui rotocol al rinsoului se află un medalion, reprezentând un sfânt sau alt subiect religios.

17. Biserica Albă.
— Bolți în Naos —

Dimensiunile bisericii în exterior sunt de vre-o 28 m. lungime pe 9 m. lărgime.

3.

Fosta biserică catolică este o ruină impunătoare prin dimensiunile ei. Ea e situată în parcul din localitate, la umbra unei pădurici cu arbori înalți și deși, cari o cuprind de jur împrejur. În spre apus se află clopotnița ale cărei ziduri sunt și astăzi de vre-o 20 metri înălțime. În centru eră corul, care a dispărut cu totul și care eră sprijinit, la dreapta și la stânga, cu aripile transeptului. În sfârșit altarul este poligonal, sprijinit în contraforți și luminat prin ferestre în arc ogival. Forma bolților se

poate vedea și astăzi, căci consolele pe cari se rezemau nervurile lor de piatră, se disting încă destul de bine.

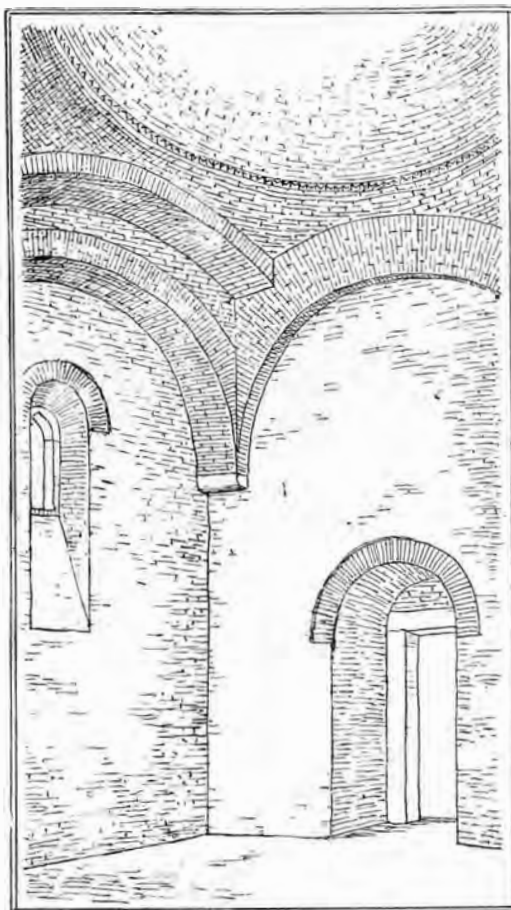
Clopotnița eră împărțită în mai multe caturi, a căror dispozițiune se cunoaște după găurile în cari erau încastrate grinzele de lemn ale tavanelor ce le despărțiau,

La etajul intermediar eră cufasul, iar deasupra clopotele. O scară ale cărei urme se mai văd în partea dinspre nord-vest duce la caturile superioare.

Lungimea bisericii este de peste 30 m.

pe 8,50 m. lărgime în interior. În sfârșit de însemnat că în mijlocul acestei biserici ruinate se adăpostește astăzi un mormânt al unui membru din familia Cantacuzino, mort pe la mijlocul secolului trecut.

ARH. N. GHICA-BUDEȘTI.

18. Biserica Albă.

— Bolți în Pronaos —

19. Biserica cea mare.
— Decorațiune pe arc de boltă în Pridvor —

FRESCURILE DELA HUREZI

BISERICA CEA MARE

Aceste frescuri, cari împodobesc atât de strălucit interiorul bisericii Hurezului, sunt, împreună cu piesele de sculptură din sombra operă arhitecturală, cele câteva tezaure de artă religioasă românească, pe cari vremea și oamenii, vrăjmașii cei de veci întâlniți în pomenirea artei celei vechi, le-au cruțat mai cu osebire. Pornit să cercetez frescurile dela Hurezi, nu mi-aș fi închipuit să găsesc în întregime zugrăveala cea făcută de meșteri iscusiți și cu mare cheltuială, din voia și porunca Voevodului muntean, mai cu seamă când știam că, în chiar apropierea acestei mănăstiri, o mână iconoclastă, dusă de inconștientă a unui pictor — care atunci nu a înțeles, cum nu se înțelege nici astăzi, îndoită pietate cu cari suntem datori să ne apropiem de rămășițele de artă pământească, — a trecut, inconștient de această datorie, peste o veche și probabil frumoasă zugrăveală.

Pictura Hurezului și a schiturilor sale este toată zugrăvită fresc, afară de retușurile

posteriore puțin numeroase, — de aceea are încă și astăzi înfățișarea aceea de nou, particulară zugrăvelii fresc, tocmai din cauză că odată culoarea svântată — și aceasta se întâmplă în acelaș timp cu tencuiala — contactul aerului nu mai are nici o putere, nu poate vătăma, ceeace nu se întâmplă cu procedeul zugrăvelii în ulei, unde culoarea se influențează de vreme și adesea se cojește și cade. Fumul lumânărilor însă a înegrit o parte din zugrăveli, mai cu seamă acolo unde se petrece în cea mai mare parteslujbareligioasă, în transsept și naos. Se poate însă ca, curățindu-se stratul de fum și praf, să se descopere zugrăveala aceasta, numai în biserica cea mare, unde s'a slujit mai mult. Dar să vedem zugrăvelile.

PRIDVORUL

Ca mai toate bisericile muntene, mai cu seamă cele brâncovenești, biserica are dinainte un pridvor susținut de stâlpi scurți, decorați cu bogate săpături în piatră. Picturile din acest pridvor sunt distribuite în trei calote joase, legate între ele prin arcuri

dublouri, prin decorațiuni pe aceste arcuiri, prin zugrăvelile celor patru pereți ai pridvorului, cum și prin arcurile — arcuri mai marica plin centru (outrepasé)—cari leagă stâlpii între ei.

Plafonul pridvorului e divizat în trei compartimente, trei calote, unde se vede zugră-

spălăcit al unui romb, ce aici, vădit, înlocuiește aureola. Pe cele patru laturi ale rombului apar simbolurile evangheliștilor: leul, vulturul, îngerul și boul. Urmează apoi un alt cerc cu cele nouă cete îngerești, unde distingem două frumoase *tronuri*, acele roți roșii cu aripi de foc, cari se află

20. Biserica cea mare.
— Bolta Pridvorașului —

vit: în calota centrală, Domnul Hristos cu oștile îngerești, iar în cele două laterale Maica Precista. — Calota centrală a fost divizată de zugrav în patru zone concentrice. În cea dintâi e Isus, învestat peste hiton cu un pallium aurit, profilat pe fondul cafeniu-

totdeauna la picioarele fețelor dumneze-ești. Sunt și heruvimii frumoși cu două aripi, serafimii cu șase aripi, cari le acopăr fața, așa cum îi va fi văzut proorocul Isaia în viziunea lui: «...cu două își acoperia fața, cu două își acoperia picioarele și cu

două sbură...»¹⁾. Nu lipsesc deasemenea acele *Domnii* (Dominations) și *Puteri* (Potestates), cari se văd și în Baptisteriul din Florența și San Marco din Veneția.

Fra Angelico, care se ține de bizantinism, a zugrăvit și el grupurile de îngeri²⁾, ca cei din cupolele bizantine, deci obiceiul

ne apoi cercul cel mare cu «*Împărațu pământului, Băeții și Fetele, Bătrâni și Bătrânele*», cari sunt rânduiți întocmai ca la pridvorul dela Colțea din București. Ca și aci, în a doua jumătate a cercului, se văd acele «lighioane apocaliptice, acei balauri fioroși, *plantele, animalele*, cum și

21. Biserica cea mare.

— Bolta centrală a Pridvorului —

de a zugrăvi cetele îngerești eră în uz până după secolul al XIV-lea.

Archangelii, purtând discuri, pe cari sunt însemnate monogramul X (Hristos), sunt aceeași ca și la plafonul dela Colțea. În al treilea cerc îngust sunt zodiile. Vi-

toate ținuturile adânci ale focului, toate vânturile viscoloase» — simbolizate prin nuorii presărați de punctulețe — pe care i-am văzut la Colțea³⁾.

În pendantivi deasemenea vedem grupuri de fete cari dansează, tineri cari cântă,

lăudând din strune și organe pe Domnul.

E sigur că iconografia bizantină a fixat pentru pridvor această scenă, unde se glorifică astfel pe Dumnezeu, tocmai pentru a pregăti pe credincios încă înainte de a păși pragul biserici propriu zise. Și pentru aceasta zugravul trebuie să se inspire din cartea Vechiului Testament, din prezi-

rurilor și apa cea mai presus de ceruri, ținuturile văzduhului, ale focului, grindină, zăpadă și gheață; lăudați-l munți și toate dealurile, toți codrii și pomii roditori, draci și toți balaurii, fiare târătoare și păsări sburătoare; Impărații pământului și toate neamurile, domnitorii și judecătorii pământului, tineri și fecioare, bătrâni și bătrâne,

22. Biserica cea mare.
— Bolta stângă a Pridvorului —

cerile proorocilor sau scrierile lor. În mănăstirea Ivron dela Atos se vede exact aceeaș scenă, care nu e altceva decât una din frumoasele canticuri ale lui David, regele poet, regele artist, care cântă în psalmii lui și anume în psalmul 148:

«Lăudați pe Domnul toți îngerii, soare, lună, stele și lumină; lăudați-l cerurile ce-

lăudați pe Domnul, — pocăiți-vă».

De aci s'a inspirat pictorul — și fantazia lui, încinsă de flacăra credinței, a scornit acele lighioane ciudate, cari își ridică botul înspre cer ca pentru proslăvirea Celui Prea-Înalt, animalele cari încep dela cai și ajung la elefanți, peisagii cu pomi înfiți în pământ ca niște lumânări, cu dealuri

sterpe, netede și întinse ca niște plăci de ceară galbenă. Privești această complexă imagine, această totalitate de imagini și înțelegi că — «toată suflarea laudă pe Domnul».

Să părăsim însă broaștele țestoase,— căci și de acestea se găsesc în zona animalelor,— să părăsim aricii și bufnițele cele

Să trecem la scene triste, scene de pocăință, înșirate în jurul zonei, unde se «cântă și se laudă din strune și organe». Înainte însă de a trece la aceste scene să vedem ce mai e în cele două bolți de cari vorbiam la început, situate în dreapta și în stânga calotei principale.

Cele două arcuri cari leagă aceste ca-

23 Biserica cea mare.
— Bolta dreaptă a Pridvorului —

altădată atât de posace, pentru a trece mai departe la alte reprezentări, nu atât de vesele ca acea scenă din pendativul nordic, unde, într'un grup de fete în horă, se fâlfâie și din batiste. — «Saltă acum și te bucură, Sioane» sau «Isaia dănțuește» dovedesc că în anume cazuri și dansul e permis în tăcuta lume a fețelor cerești.—

lote între ele, au zugrăvite medalioane cu proorocii și înțelepții din Vechiul și Noul Testament. În primul arc: Iezechiel, David, Iacov, Ion, Moisi, Solomon Înțeleptul și Aaron. În al doilea arc: Ieremia, Zaharia, tânăr de tot, Ghedeon, în mijloc Isus ca pendant lui Ioan din centrul arcului opus, Isaia, Daniil și Avacum. În cele două

calote extreme e reprezentat unul și același subiect: *Maica Domnului*, în două ipostase însă: ca *stăpână*, *Doamnă a îngerilor*, după cum spune inscripția grecească, *ἡ κυρία τῶν ἀγγέλων*, iar în a doua calotă ca *cea mai slăvită decât Heruvimii*, din cunoscutul verset liturgic: «Cea mai slăvită decât heruvimii și mai preamărită decât serafimii». În calota nordică sunt îngeri cu discuri, cari poartă semnul X, patriarhi și apostoli, iar în pendantivi sf. Vasilie, sf. Ioan Hrisostomul, Grigorie Dialogul și Grigorie Teologul. În calota sudică, după Maica Domnului cu inscripția MP. ΘΥ., urmează un cerc cu grupuri de îngeri, cu serafimi mai frumoși, iar în pendantivi sf. Ioan Damaschinul, cel ce, tăindu-i-se dreapta de către iconoclaști, și-a adus brațul amputat înaintea icoanei Maicii Domnului—aceea care se găsește în mănăstirea Chilandar și care se crede a fi fost zugrăvită de evanghelistul Luca; Și s'a rugat atât de fierbinte și atât de frumos sf. Ioan Damaschinul, încât Precista s'a îndurat și a făcut, prin darul ei dumnezeesc, să i se lipească mâna la loc. De aceea poate că zugravul a așezat pe celebrul orator iconodul în pendantivul din vecinătatea Sf. Fecioare. Tot în pendantivii din calota aceasta se văd și sfinții Iosif și Teofan.

Pe peretele anterior, în jurul intrării, sunt zugrăvite, sus de tot, Apoteoza Sfântului Duh, iar în dreapta și în stânga, Iadul și Paradisul. Scena de sus e aceeași întâlnită și la pridvorul dela Colțea: pe un imens rulo, desfășurat de către doi îngeri, se vede zugrăvit, în centru, un porumbel — Sf. Duh — și o carte — Evanghelia, iar în dreapta și în stânga, așezați în jețuri, apostolii, având în spate grupuri de îngeri.

Deasupra ușei, despărțită de pisanie printr'o cornișe cu frumoase foi de acant, icoana hramului: Sf. Impărați Constantin și Elena.

Să trecem acum la cele două mari sce-

ne, dintre cari pe cea mai tristă să o lăsăm la urmă.

În scena din stânga e *Raiul*. În șase grupuri, suprapuse în două rânduri, sunt aleșii, cetele sfinților, împărțiți în categorii, după rang și fapte. Ei sunt *Patriarhi*, *Prooroci*, *Asceți*, *Apostoli*, *Ierarhi*, *Martiri*, cei din Creta și Sebasta, *Martire* și alte fețe «slăbite de veghe și posturi», cum zice d. Bayet, cari în viață n'au eșit din cuvântul Domnului, drept care au căpătat acel nimb luminos, care le pune la iveală ființa, oricât de numeroase și oricât de înghesuite ar fi grupurile, ceea ce face ca multe din scenele bizantine să pară numai o înșirare la infinit de nimburi aurite. Și toate acele figuri, toate acele discuri aurii vin spre poarta Raiului, pe care o deschide Sf. Petru.

În Rai se găsiă de mai nainte bătrânul patriarh Isac, care stă de vorbă cu înălbiatul său tovarăș și egal patriarhul Avram — care ține încă pe genuchi pe scăpatul dela immolațiune Isac—și cu cel de al treilea patriarh Iacov. Tot în Rai se vede Maica Domnului, căreia doi îngeri i se închină. În sus, deasupra Raiului, mai sunt câteva scene: Adam și proorocul David deoparte, Eva și înțeleptul Solomon de alta, cari, cu toți, arată spre icoana hramului. Cu aceste scene ultime, iată-ne aproape și de scena cea mare a *Iadului*.

*

Ceeace domină peretele unde se află scena Iadului sunt conturile sinuoase ale unei uriașe trombe de foc, care pornește ca un fluviu năvalnic din gura unui cap de bălaur cenușiu. Și în această coloană roșie, răsucită ca un caer în mii de fire, trăesc, cufundați cu jumătatea trupului, cei păcătoși, cei răi, cari în viața lor «au umblat tot pe calea cea largă a vițiului», cum zice Evanghelia. Grozavă privesc scorinită de cea mai bizară și adâncă imaginație! Toată acțiunea aceasta complet in-

fernală, e condusă de numeroși diavoli, cu făpturi cari de cari mai spăimântătoare și cari lucrează din zor la eterna schingiuire a păcătoșilor, pe cari îi scot cu cângi de fier din fluviul de foc vărsat din gura bălaurului cel năprasnic. Dar să vedem cari și câți sunt păcătoșii, pe cari zugravul i-a găsit vrednici să rătăcească prin fluviul cel roșu sau prin văzduhul cel înecat de aburi de smoală.

Incep cu *Ereticul*: Arie și tovarășii lui întru erezie încerc să se ridice din fluviul roșu. Sunt trântiți însă înapoi de sulitele a doi îngeri, cari îi urmăresc și aci, veghind ca soarta ce le-a destinat-o excomunicarea și blestemele Sinoadelor ecumenice să se îplinească întocmai. De sigur, e o manifestare și un exces de ortodoxie a zugravului nostru. Dar ereticii, ca orice învățați, fac parte dintr'o lume, dintr'un strat social mai ridicat. Iată însă că zugravul se coboară și în lumea celor de jos, a celor mici, pentru a-și căuta subiecte de zugrăvit. Și aci, cel dintâi care s'a făcut vinovat de fapte infamante și pentru care a fost aruncat în Iad, a fost pentru zugrav, *Băcanul*, cel ce dă lipsă la cântar. Intr'adevăr: un om gol, care ține în mână un cântar, e înfășcat de păr de un diavol cenușiu, care îl trage afară, pentru a-l supune supliciului. Omul, sufletul mai bine zis, privește încă spre cântarul cu care a vândut lipsă și căruia se silește, aci, să-i potrivească cumpăna. După băcan, ca cel mai aproape de acesta, zugravul pune pe *Morar*, care are în mână o lopată și o măsură de făină, cea cu care a înșelat. Dar *Cismarul*, cu ce va fi greșit el, bietul, pentru ca zugravul bizantin să-l așeze și pe el în focul Iadului? Va fi având și el păcatele lui profesionale, ca și vecinul său *Măcelarul*, care are în mână cântarul cel cu cârlige mari, cu cari și-a deschis drumul spre calea păcatului—păcatul de a înșela — acela care l'a condus

deadreptul în fluviul de foc al Iadului. După măcelar, zugravul a pus pe *Împărații tirani*, cari, chiar aci în Iad, țin mâna gata a porunci apăsătoare. Un diavol cu cap de pasăre asemănător cu Isis-ul egiptean, care a venit să ducă la supliciu pe unul dintre împărați, privește uimit la gestul acesta puțin obișnuit pentru acei cari aci sunt ei stăpâni absoluți, cari dau ei porunci mai spăimântătoare, deși «împărații cari stăpânesc în tiranie», făptuesc cruzimi ce stau alături de cruzimele infernale. Ceva mai jos de această scenă se vede *Croitorul*, care ține spânzurate de grumaz mărturiile propriilor sale păcate: foarfeca și cotul, cu cari a înșelat pe mușterii. Dar cel care erai sigur că ai să-l întâlnești aci, este *Hoțul*, care și el are legat de gât corpul delictului: lada cu banii furați.

Iată însă că zugravul începe să fie și glumeț: un diavol cenușiu se silește să tragă afară din fluviul de foc un trup: e *Cârciumăreasa*, o cârciumăreasă, care, se vede, a știut tot atât de bine să-și înșele numeroșii mușterii ce vor fi târguit mai cu osebire dela dânsa,—ca și băcanul, ca și croitorul, pe cari i-am văzut mai sus. Suntem în drept să credem că zugravul a făcut aci o artă personală. Va fi fost aci o reminiscență proprie, căci altfel ar fi fost simplu: cârciumarul. Dar zugravul părăsește un moment pe păcătoșii laici pentru a-și căuta subiecte și în tagma monahicească. *Călugărul care bea tutun*, care se vede în tromba de foc, dă a înțelege că face un mare păcat călugărul când «bea tutun». Și călugării «beau tutun» din ciubuc lung și țin tutunul în pungi de piele, căci cu aceste aparate de fumat apare «călugărul care bea tutun» din Iadul dela Hurezi. O altă față schimnicească care trece de pe pământ în Iad este și *Călugărul înșelător*, care are legat de gât o pungă de bani, și *Calugărițele*, cari, se vede, greșesc și ele până într'atâta pe

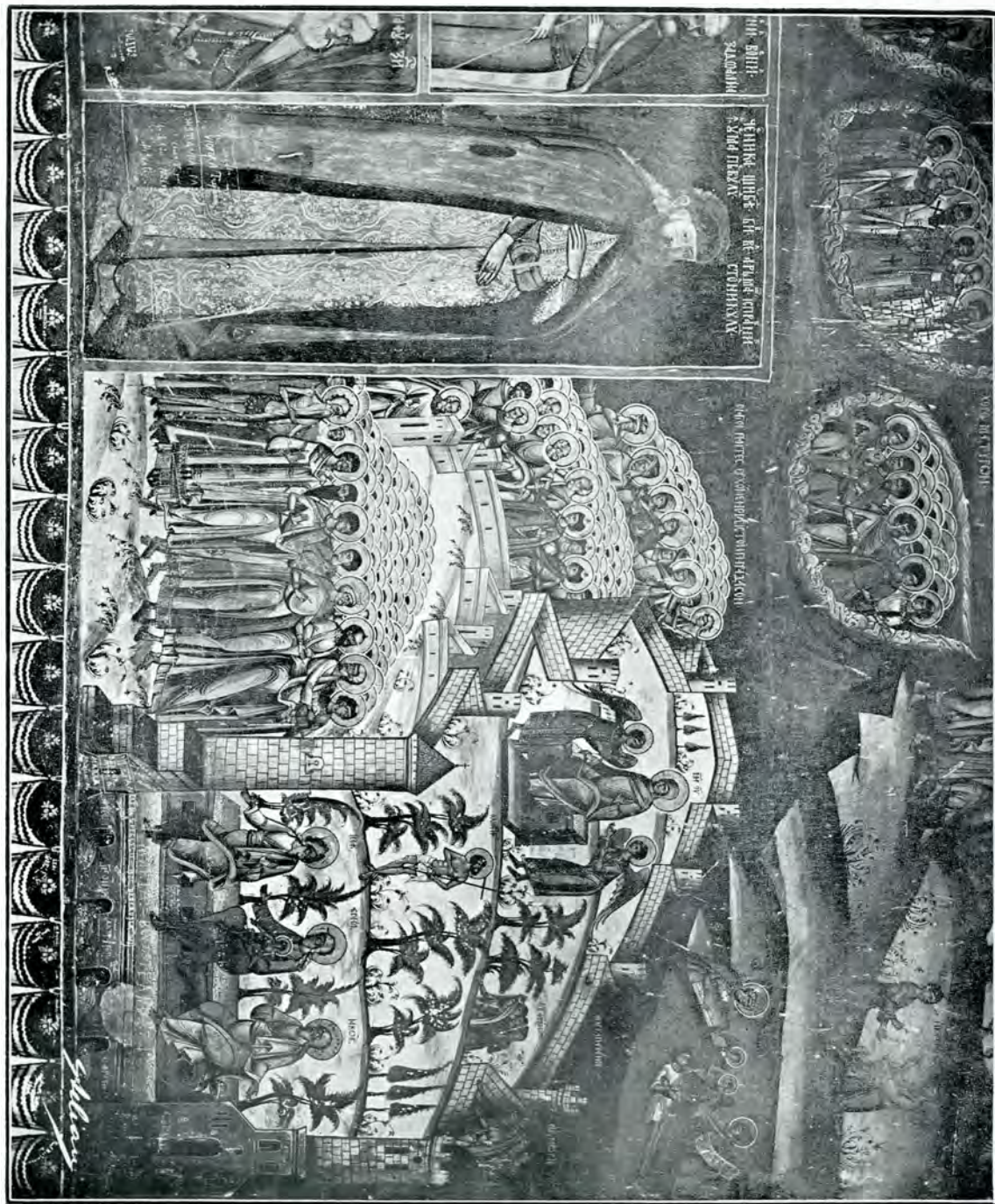

pământ, încât merită să împărtășească soarta cu ceilalți mari păcătoși ce locuiesc Iadul.

Iată în fine și pe *Satan*, căpitanul diavolilor, stând, picior peste picior, în mijlo-

trădarea. — În mâna stângă diavolul cel bătrân ține o cupă, un potir, unde trebuie să fie o băutură infernală — pucioasă sau smoală — pe care din timp în timp i-o în-

— Peretele din stânga ulei: Raiul —

24. Biserica cea mare.

cul fluviului cel roș. El ține pe genuchi — cine-l alintă! — pe *Iuda*. Mare cinste pe Iuda, tocmai pentru că e cel mai mare dintre păcătoși, cel cu păcatul mai greu —

tinde lui Iuda, pentru a-l răcori de zăduful năbușitor al Iadului.

Lângă Satan, căzut mai jos, așa cum îl vedem pe pământ, este *Bețioul*. Cu el

se încheie numărul păcătoșilor din fluviul de foc. În afară de aceasta coloană roșie, unde am văzut că viețuiesc ticăloșiții, păcătoșii, se găsesc următoarele scene, cari

nor, ține o balanță. În această balanță se află sufletul unui sfânt, care, gol, cu mâinile la spate, este reprezentat sub balanță. Doi diavoli încearcă să tragă în jos

25. Biserica cea mare.

— Peretele din dreapta uși: Iadul —

trebuesc socotite ca fiind în legătură cu scenele anterioare din fluviul cel roșu.

Sus de tot, o scenă de tot curioasă: O mână cerească, eșită printr'o spărtură de

unul din discurile balanței, cel cu sufletul, pentru a arăta că, încărcat de păcate, atârână mai greu, ceea ce, se vede, i-ar merita un loc în Iadul lor. Doi îngeri

suprind vicleșugul diavolilor și-i lovesc cu furcile cele cu dinți de fier. În colțul din

cătosulu: Câteva case, un turn, iar jos un divan, pe care își dă sufletul *păcătosul*.

26 Biserica cea mare.

— Decorațiuni pe arcurile dintre stâlpii Pridvorului —

stânga, jos, este reprezentată *Moartea pă-*

Ingerul renunță la sufletul păcătosului; dim-

potrivă diavolul — un diavol înfricoșat cu cap de măgar — trage cu un cârlig din gura celui ce moare, sufletul, simbolizat printr'un copil mic, mai mult ca o păpușe. Pentru această operație, care e specialitatea numai a acestui diavol cu cap de măgar, el poartă cu sine și alte instrumente — clește, pene de fer etc.

Sunt multe scenele înfățișate în acest Iad din pridvorul Hurezilor și ar fi obositor de a le urmări pe toate în desfășurarea pe care le-a dat-o bizara imaginație a zugravului bizantin.

Să nu încheiem însă fără a cita încă două scene caracteristice, carilovesc ochiul privitorului.

Una din aceste scene este și cea mai de seamă de amintit, tocmai prin partea ei originală — prea originală — și care constă în aceea că zugravul pravoslavnic nu s'a sfiit să zugrăvească pe un perete de biserică o scenă, cc, firește, nu are nimic scandalos, dar care înfruntă pudicitatea tocmai prin sinceritatea cu care zugravul a în-

țeles să o reprezinte. În afară de coloana de foc, de unde va fi fost scoasă victima acestei ultime, fie zis, schingiuri, se vede o femeie goală, cu părul vâlvoi, pe care un diavol bătrân o ține cu o mână de mijloc, iar cu cealaltă o bate. Este «*Curva*», care se sbate în mâna acestui diavol, ce, după cum spuneam, îi administrează o simplă bătae, așa cum s'ar bate copii. E prea puțin pentru rigorile Iadului. Zugravul nostru a fost mai blând ca Dante, care, în *Infernul* său,

pune trupul înfrăgezit de oncțiuni aromate al faimoasei Thaïs în băltoaga necurățeniilor de tot soiul.... Gestul diavolului care bate, prostituata care țipă, fac laolaltă o notă comică în această grozavă priveliște de execuțiuni infernale.

Mai jos de această scenă se găsește și *Anticrist*, pe cari doi diavoli îl întind de mâini, deși înșiși diavolii au aerul că se miră de prezicerile Anticristului, care își agită mâinile în aer.

În dreapta și în sus de tromba cea roșie

cu păcătoși, se văd Moise, Regii Iudeii ; apoi, urcați pe munți și cu săbiile scoase, Nabucodonosor, Cirul al Perșilor, Alexandru, August Cesar, care arată către un rulou cu zodiile vremii ținut de un înger : aluziune la vremea care s'a scurs și i-a adus prin veacuri, potrivit zodiei fiecăruia, tocmai în marginea Iadului. Mai jos e un lac înghețat, care are la cele patru colțuri, cele patru vânturi, simbolizate prin capețe de tineri, cari scot aer pe gură. În icono-

«† ACEASTĂ SFÂNTĂ BISERICĂ FIIND ZIDITĂ DE RĂ-
POSATUL COSTANDIN VODĂ BRÂNCOVEANU, DUPĂ
VREMI STRICÂNDU-SE INVĂLIȘUL, ACUM ÎN ZILELE
DUMNEALUI VEL BANGRIGORIE BRÂNCOVEANU STRĂ-
NEPOT DOMNULUI, PRIN OSÂRDIA ȘI INDEMNAREA
SFINȚII SALE PĂRINTELUI GHERMANO ARHIMANDRI-
TUL TRAPEZONDI, S'AU DRES ȘI S'AU INVĂLIT, ÎN-
FRUMUSEȚÂNDU-O PRECUM SĂ VEDE. 1827 APRIL.»

(Tocilescu, *Analele Academiei Române*, VIII, 183).

27. Biserica cea mare.

— Inscripție zugrăvită pe Pridvor (înafară) —

grafia creștină, vânturile au întotdeauna această invariabilă reprezentare. Pe un manuscris din veacul al XIII-lea, din Reims, care reprezintă Muzica ⁴⁾, se vede, cași la Hurezi, patru capete de tineri, din gura cărora țâșnesc coloane de aer sub forma unor mănunchiuri de raze. Mijlocul lacului e presărat de animale, cari simbolizează sufletele diferiților regi și împărați ai timpurilor. Așa vedem un cal roșu cu patru capete și cu aripi — Alexandru (Macedon); un leu cu

coarne multe — August Cesar ; un urs cu mustăți albe — Neron ; un balaur roșu cu aripi — Nabucodonosor și așa mai departe.

Mai sunt și alte animale : crocodili, cerbi, urși, cari toate vor fi sufletele împăraților ce vin spre lad. Cum însă ele sunt dincolo de trâmă de foc și cum stau într'un lac unde suflă cele patru vânturi, bănuiesc că zugravul s'a gândit să reprezinte și un fel de Purgatoriu pentru sufletele cari au făcut pe lângă rele și mult bine.

Pe ceilalți pereți avem cele nouă sinoade ecumenice, în zona mijlocie, iar sus, unde pereții se îmbucă cu plafonul, avem scene apocaliptice, parabole, scene din Vechiul și Noul Testament. Scena din ex-

tremitatea nordică a peretelui din față, care corespunde calotei din stânga, reprezintă o scenă ca cea dela pridvorul Colței, descrisă de noi în studiul citat *Frescurile dela Colțea*. — E scena cu diavolul din gura ladului, care așteaptă ca diavolii cei mici să-i aducă suflete de pe pământ.

Pe peretele sudic, sus de tot, se vede lapidarea Sf. Ștefan, martirul sfinților, iar în triumphiurile formate de zona mijlocie și arcuri se văd scene din cartea Genezei : Adam și Eva, Păcatul, Isgonirea din Rai etc. Medalioane cu sfinți pe fețele interne ale arcurilor completează decorațiunea pridvorului bisericii celei mari a Hurezilor.

(Urmează : Pronaosul, Naosul și Altarul).

A. BALTAZAR.

28 Biserica cea mare.
— Pendantiv dela Bolta Pridvorașului —

¹⁾ Cap. VI, v. 1-3.

²⁾ *Fra Angelico, Masterpiece in colour*. London. *A group of Angels*. In galeria Uffizzi. Florența.

³⁾ Vez această publicație, a. I, No. 3.

⁴⁾ Vezi această figură în *Les annales archéologiques* v. I.

CETĂȚI ROMANE LA DUNĂREA DE JOS

— PE BRAȚUL SF. GHEORGHE —

(DIN «ESCURSIUNI ARHEOLOGICE IN DOBROGEA»)

Dealul stâncos de lângă Tulcea, pe care se înalță falnicul monument al Reanexării, este punctul nordestic cel mai extrem al masivului dobrogean. De aci înainte Delta se desfășoară în toată întinderea ei nemărginită: o mare de stuf, din care abia se disting aleele de sălcii, ce mărginesc țărmurile joase ale brațelor principale sau ale nenumăratelor gârle, cari o străbat în toate direcțiunile; ici-colea câte un grind mai ridicat, presărat cu locuințe reslețe ori târle de vite; din când în când vreun vapor sau corabie lunecând pe apa lină și strălucitoare.

Dunărea întâlnește ramificațiunile dealului amintit — care înainte de ridicarea monumentului se chemă Colnicul Hora — încă în fața Tulcei și din cauza lor nu-și poate urma cursul liniștit dealungul țărmului înalt, care de aci ia o direcțiune sudestică, ci e nevoită să intre adânc în baltă, descriind o curbă de vre-o 7 km. Când pe urmă se întoarce și ea spre sud, o parte din ape o părăsesc, continuându-și drumul tot înainte spre răsărit și formând brațul Sulina, iar restul, după alți 4 km. de drum, se întâlnesc din nou cu vechiul lor tovarăș, dealurile, și formeaza brațul Sf. Gheorghe.

Astăzi brațul acesta are puțină importanță, căci din cauza împotmolirilor dela gură nu e navigabil pentru vase mai mari, dar în schimb țărmul său drept, întrerupt din distanță în dis-

tanță de golfuri, brăzdat de promontorii și acoperit de sate bogate, prezintă un aspect din cele mai pitorești.

În vechime însă acesta eră cel mai de frunte braț al Dunărei. El stabiliă legătura cea mai apropiată cu cetățile grecești de pe malul mării — lumea civilizată —, golfurile lui formau porturi minunate pentru corăbiile ce căutau odihna după o călătorie lungă și anevoioasă, iar promontoriile lui întărite cu cetăți puternice, asigurau pe locuitori de năvălirile dușmane și pe călători și negustori de atacurile îndrăznețelor pirați. Gura prin care își vărsă o parte din ape în mare se chemă pe atunci «sfântă» — ἱερὸν στόμιον, *Sacrum ostium* — nume ce sub o formă creștină s'a dat mai târziu întregului braț.

Cu toate acestea unii scriitori au căutat să dovedească că prin gura sfântă nu se vărsau ape de ale brațului Sf. Gheorghe, ci de ale unui alt braț, care astăzi nu mai există, dar odinioară se desfăcea din Dunărea principală mai jos de Isaccea, traversă valea Teliței și se vărsă în actualul lac al Babadagului, care ar trebui deci identificat cu gura sfântă ¹⁾.

Argumentele în baza cărora se suține această părere sunt în rezumat următoarele:

Geograful Ptolomeu, care scriă pe la jumătatea veacului al II-lea după Cr., vorbește de un braț sudic al Dunării, care se desparte lângă *Noviodunum* (Isaccea) și, cuprinzând insula Peuce, «se varsă prin gura Peuce sau sfântă» ²⁾.

De altă parte mai mulți scriitori antici pun gura sfântă foarte aproape de orașul grecesc Is-

tros. Astfel Herodot zice : «Dunărea se aruncă în mare la locul unde colonii din Milet au fondat Istria». Pomponiu Mela arată Istros «pe mal lângă Dunăre». Pliniu cel Bătrân spune că brațul Peuce «formează deasupra orașului Istropolis lacul Halmyris». Și cum orașul Istros se identifică cu ruinele de lângă Casapchioi ³⁾, gura cea mai apropiată de ele ar fi în adevăr lacul Babadag.

În sfârșit geograful Strabo socotește distanța între Istros și gura sfântă la 300 de stadii, adică 55 $\frac{1}{2}$ km., ceea ce se potrivește iarăși cu lacul Babadag ⁴⁾.

Canlăbugeac, unde nu a bănuț încă nimeni că ar fi fost o gură de fluviu. Așa că presupusul braț ori a secat cu multă vreme înainte de timpurile istorice și deci amintirea lui nu ne-a putut fi transmisă de scriitori, ori n'a existat de loc, cum este mai verosimil, cî totdeauna a curs prin văile amintite numai râulețul Telița.

De altă parte presupusul braț nu putea forma în nici un caz drumul principal dintre Dunăre și Mare, ca gura lui să merite numele de «sfântă». Căci în primul rând dealungul lui nu se găsește nici o urmă de localități antice și este de neînchipuit ca un braț atât de frecventat să nu fi

29. Brațul Sf. Gheorghe.

— Scara : 1/200000. Cop. de G. C. Gheorghiu —

Deși la prima vedere argumentele acestea par decizive, totuși în realitate nu dovedesc nimic.

Într'adevăr, chiar dacă a existat vreodată un braț al Dunării, ce se despărția la Isaccea și înainte pe valea Teliței în lacul Babadag—ceea ce încă nu este dovedit prin cercetări serioase—el nu putea fi decât foarte mic, de oarece deoparte lărgimea văilor, prin cari se bănuiește că a curs, e neînsemnată, de altă parte depozitele aluvionare dela coada lacului Babadag sunt și ele absolut neînsemnate comparativ cu cele dela alte guri. Ca mărime ele se apropie mai mult de depozitele aduse de pârâul Slava Rusă în golful dela

avut pe malurile sale măcar câteva stațiuni și porturi. Apoi cele spuse de Ptolomeu cu privire la un braț sudic, ce se despărția mai în jos de Isaccea, se potrivesc tot atât de bine și pentru brațul Tulcea-Sf. Gheorghe, care se desparte și el mai jos de Isaccea, și față de Dunărea principală, care e brațul Chilia ⁵⁾, este într'adevăr sudic. Iar afirmațiunile scriitorilor pomeniți mai sus, despre marea apropiere a gurii sfinte de Istros, nu dovedesc altceva, decât că în vremurile vechi acesta eră singurul oraș mare între Dunăre și Mare.

Dimpotrivă toate hărțile și geografii antici arată că drumul la Istros trecea prin mai multe

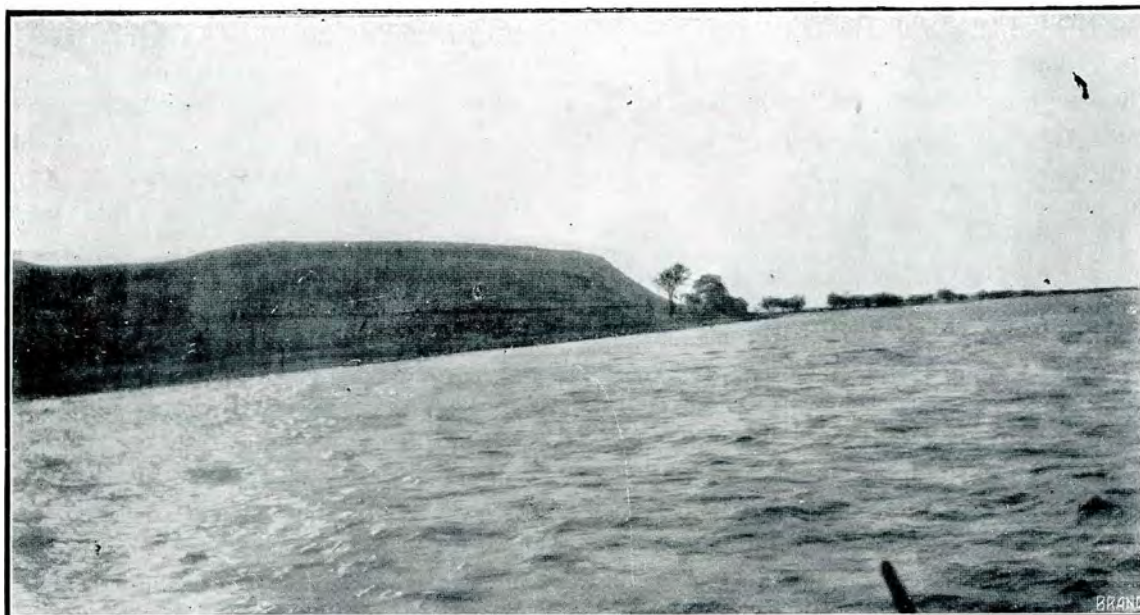

localități așezate dealungul brațului Sf. Gheorghe. Astfel între *Noviodunum* (Isaccea) și Istros, Tabula Peutingeriană (sec. II d. Cr.) pune localitățile: *Salsovia* (lângă Mahmudia) și *Ad Stoma* (lângă Caraebil); Geograful Ravenat: *Aegyptum* (= *Aegissus*, lângă Tulcea), *Salsovia* și *Stoma Peuci*; Itinerarul Antonin (sec. III): *Aegyso*, *Salsovia*, *Salmorude* (lângă Morughiol), *Valle Domitiana* (?) și *Ad Salices* (?); Notitia Dignitatum (sec. V): *Acciso* (= *Aegissus*), *Salsovia*, *Talamonio*, *Plateypegiis* (lângă Dunavățul de jos) și *Gratiana* (?); în sfârșit Hierocles (sec. VI): *Aegissos* și *Halmyris* (?)⁶.

Cât privește acum distanța dintre gura sfântă și Istros, atât Strabo cât și Arrian o arată de 500 stadii⁷), prin urmare de 88 km. 800m., ceea-

drăzneț dintre colinele de pe mal și se pune stavilă în fața undelor liniștite. Deasupra lui o biserică înaltă și albă armonizează plăcut cu galbenul dealurilor și cu verdeața bălții, dând tabloului un aspect în același timp pitoresc și maiestos, iar pe de lături se văd case răslețe, ce par suspendate de stânci. Acesta e satul românesc Prislav, situat la o depărtare de 10 km. spre sud-vest de Tulcea, socotind distanța pe malul apei.

Încă dela intrarea în sat se pot observa printre casele mici și malurile prăpăstioase resturi de zidării mari și puternice, cari amintesc timpuri îndepărtate. În special platoul pe care se află biserica și care poartă caracteristicul nume de «grădina împărătească» se vede că a fost în-

30. Salsovia.
— Văzută depe Dunăre —

ce vine cu vreo 34 km. mai aproape de brațul Sf. Gheorghe, adică tocmai în locul unde se varsă în Razelm actuala gârlă Dunavăț, care derivă din Sf. Gheorghe.

Prin urmare călătorul care trece astăzi dealungul acestui braț, pe uscat ori pe apă, poate fi sigur că merge pe același drum, pe care s'au perindat în decursul vremurilor atâtea armate, negustori și călători, cari au avut afaceri în părțile dela Dunărea de jos.

Cum întoarce vaporul cotitura, unde se desparte brațul Sulina de Sf. Gheorghe, apare în față un frumos promontoriu, care se desface în-

tărit din toate părțile cu o cingătoare de ziduri și șanțuri, din cari au rămas până astăzi resturi destul de importante. De asemenea și în alte părți ale satului se găsesc numeroase zidării, iar în balta din față d-l D. G. Ionescu, administratorul pescăriilor Statului, a descoperit în iarna anului 1908, când apele au fost foarte scăzute, urmele unui port, format din blocuri mari de piatră. Peste tot printre zidării se găsesc cantități mari de cioburi și numeroase monede, dintre care toate câte le-am putut vedea erau bizantine.

Numai după aceste resturi cu greu se poate stabili vechimea localității. În orice caz scriitorii

și hărțile grecești și romane nu arată nici o localitate în acest punct. Abia scriitorii bizantini pomenesc de o *Μικρά Πράσιλαβα* la gurile Dunării, iar geograful arab Idrisi din veacul al XII-lea arată și el un oraș «Berisklafisa» «așezat la Dunăre în apropierea unor mlaștini întinse»⁸⁾. De asemenea un portulan genovez din veacul al XV-lea indică «într'un golf la gura Sf. Gheorghe» portul «Proslaviça»⁹⁾.

După aceste date localitatea noastră nu poate avea o vechime prea mare; ea pare a fi câștigat o importanță oarecare în epoca bizantină și în timpul de înflorire a comerțului genovez la gurile Dunării (veacul al XIV-lea). Poate cercetări ulterioare să ne aducă lămuriri mai complete asupra ei.

Dela Prislav înainte Dunărea se depărtează iarăș de țărmul drept și nu-l întâlnește din nou decât după vre-o 8 km., când un alt promontoriu îi ese în cale. Acesta e un mal înalt de peste 30 de metri, care se înalță drept din Dunăre și formează capul unui șir de alte maluri, ce se continuă dealungul apei pe o întindere de vreo 2 km. până în apropiere de orașelul Mahmudia. Pe acest cap, acoperit de iarbă verde și brăzdat din loc în loc de fâgașurile lăsate de ploi, se înalță niște impozante ruine, cărora localnicii le-au dat numele de «Cetatea Bisericiuța». Ele sunt formate din ridicături de pământ înalte de vre-o 8-10 metri, cari constituiesc un dreptunghi lung de 150 m. și lat de 120 m. Șanțuri formidabile, a căror adâncime este pe unele locuri de 6 metri, se întretae în jurul cetății în toate direcțiile. Trei din ele coboară tocmai din dealurile Beștepe, aflătoare la vest, și, îndreptându-se perpendicular spre Dunăre, apără cetatea din lături, pe când un al patrulea șanț, paralel cu Dunărea, o apără din spate¹⁰⁾.

De altfel natura contribuie și ea mult ca să facă acest loc aproape inexpugnabil. În față malul înalt, bătut de valurile Dunării, în spate dealurile Beștepe, cari prin înălțimea lor formează punctul culminant al întregii regiuni dintre fluviu și lacul Razelm; ramificațiunile acestor dealuri se desfășură aproape în formă de amfiteatru la spatele cetății, apropiindu-se în laturi până la o mică distanță de țărm. Din interiorul cetății se oferă ochilor o panoramă din cele mai frumoase, atât înspre dealurile acoperite de lanuri bogate, cât și spre Dunărea argintie în bătaia soarelui și spre balta verde, ce se întinde cu mult mai departe decât poate cuprinde vederea.

Resturi de zidării și olărie umplu întreagă regiunea și urme de întărituri se găsesc atât în direcțiunea satului Beștepe, așezat la poalele apusene ale dealurilor cu acelaș nume, cât și în spre Mahmudia. Merită a fi amintite dintre ele subteranele ce se află în apropiere de Mahmudia și urmele apeductului dela punctul «La izvor» în apropiere de satul Beștepe, apeduct care merge până aproape de cetate.

Identificarea acestei cetăți se poate face azi cu ușurință. Hărțile romane arată la 40 *milia passuum* (= 60 1/2 km.) dela *Noviodunum* (Isaccea)¹¹⁾ sau la 17 m.p. (= 25 km.) dela *Aegissus* (lângă Tulcea)¹²⁾ localitatea *Salsovia*, iar o piatră cu inscripție găsită în interiorul cetății și publicată de mine în «Convorbiri Lit.» (XXXIX, 1905, p. 563 urm.) confirmă că aci erau în adevăr «*castra Salsovienses*». Un fragment de diplomă militară, găsit tot în cetate¹³⁾, dovedește că acest castru există pe vremea lui Nerva, ceea ce ne lasă să bănuim cu multă probabilitate, că a fost înființat în vremea Flaviilor, când stăpânirea romană s'a fixat definitiv la Dunărea de jos și s'a înființat și o flotă specială — *Classis Flavia Moesica* — pentru asigurarea graniței în aceste părți¹⁴⁾.

Trupele ce au staționat aci în decursul vremurilor au fost luate de sigur din legiunile cari erau stabilite mai aproape de gurile Dunării. Astfel în timpul împăraților Flavii vor fi fost vexilații din *leg. I Italica*, care avea reședința la *Novae* (Steklen)¹⁵⁾. Sub Traian și Antonini din *leg. V Macedonica*, stabilită în acel timp la *Troesmis* (Iglița)¹⁶⁾. După Marc Aureliu până la Dioclețian probabil din *leg. XI Claudia*, căci aceasta staționa atunci mai aproape, la *Durostorum* (Silistra)¹⁷⁾. În sfârșit în vremea lui Dioclețian și sub urmașii săi, soldații din *Salsovia* au fost luați de sigur din *leg. I Iovia*, care avea pe atunci reședința la *Noviodunum* (Isaccea)¹⁸⁾.

Dar încă din veacul al III-lea posturile romane dela Dunărea de Jos au trebuit să facă față năvălirilor din ce în ce mai dese și mai îndrăznețe ale Goților și multe din cetățile de aci au suferit stricăciuni sau au fost distruse cu totul. Fii lui Constantin cel Mare și în special Constantius (337—361) au luat măsuri pentru restaurarea *limes*-ului și au înființat trupe speciale pentru paza lui. La *Salsovia* — după *Notitia Dignitatum* — erau așa numiții *milites quinti Constantiani*, sub comanda unui *praepositus*¹⁹⁾.

Epoca aceasta a fiilor lui Constantin a fost

ultimul timp de înflorire a multor castre și castele romane dela Dunărea de jos. Amintirea acestor împărați ne-au păstrat-o nenumăratele lor monezi, ce se găsesc în toate ruinele vechi din aceste părți. Dovadă că ei au desfășurat aci o activitate foarte însemnată. Dar în curând toată activitatea s'a risipit de o altă năvălire a Goților cu mult mai teribilă. Acestei năvăliri i-a căzut victimă Împăratul Valens (378) și cu această ocazie au fost dărâmate și multe cetăți dela Dunăre. În adevăr cei doi scriitori geografi din vremea lui Justinian, *Hierokles* și *Procopius* nu amintesc între Noviodunum (Isaccea) și Istros decât două localități: *Aegysus* (lângă Tulcea) și *Halmvris* (?), ceea ce ne-ar putea face să credem că toate celelalte, între cari și Salsovia, erau distruse. Cu toate acestea însă într-o lucrare de mai târziu, *Notitiae Episcopatum*, redactată prin veacul al VIII-lea și începutul celui de al IX-lea, regăsim iarăși aproape toate localitățile cunoscute la Dunărea de jos și între ele și Salsovia²⁰). De acum înainte însă ea dispare. Scriitorii de mai târziu și hărțile medievale nu o mai pomenesc; în ce chip i-a fost sfârșitul nu se știe. În apropierea ei însă, ca în toate locurile unde au fost așezări romane, s'a întemeiat un sat românesc, din care a luat naștere orașelul Mahmudia de astăzi.

Dela ruinele vechii Salsovia, dacă luăm drumul de uscat, ce duce pe lângă Mahmudia în jos dealungul țărmului, dăm, după o cale de 9 km., de satul de pescari Morughiol. Dunărea încă din dreptul Mahmudiei se depărtează iarăși de mal și formează o nouă curbă mare, care, apropiindu-se de țărm în fața Morughiolului, dă naștere unui lac cu același nume. La sudul acestui lac încep ramificațiunile dealului Dunavăț, cari, înaintând în baltă din două părți, formează un golf, ocupat astăzi de lacurile Crugli-mic și Crugli-mare. Pe o mică ieșitură de pământ, ce se înalță între aceste două lacuri, se văd ruinele unei cetăți de formă exagonală, mărginită în față de baltă, iar în spate de drumul vicinal ce duce la satul Dunavățul-de-sus. Ridicăturile de pământ, cari acoper zidurile acestei cetăți, par cu mult mai impozante decât cele dela Salsovia, în schimb șanțurile abia se recunosc. Urme de turnuri se văd în mai multe locuri, de asemenea se recunosc și cele două porți, de est și de vest. Printre cioburile fără număr și bucățile de pietre au crescut un fel de scaieți cu flori al-

bastre, așa încât interiorul cetății pare acoperit cu un frumos covor albastru. Locuitorii români din împrejurimi numesc aceste ruine «Cetatea», Rușii îi zic «Bateria». Prin anii 1892/93 s'au făcut oarecari săpături, cari au dat la iveală —spun localnicii— o mare piatră cu inscripție, de urma căreia însă nu se știe nimic. De atunci însă s'au găsit incidental o cantitate mare de monede, vârfuri de sulite și alte arme, cari s'au risipit pela diferite persoane. O parte din monede am putut să le văd și eu și am constatat că sunt din următoarele timpuri:

1. O serie de monede romane republicane de argint din veacul II și I în. d. Cr., de ale familiilor Appuleia (L. App. Saturninus), Claudia (P. Clodius M. f.), Fabia (Labeo), Furia (L. Furius Brochus), Iulia (Caesar) și Vibia (Pansa).

2. Monede de argint de ale împăratului Filip Arabul (244—249).

3. O monedă de aur de a împăratului bizantin Marcian (450—457).

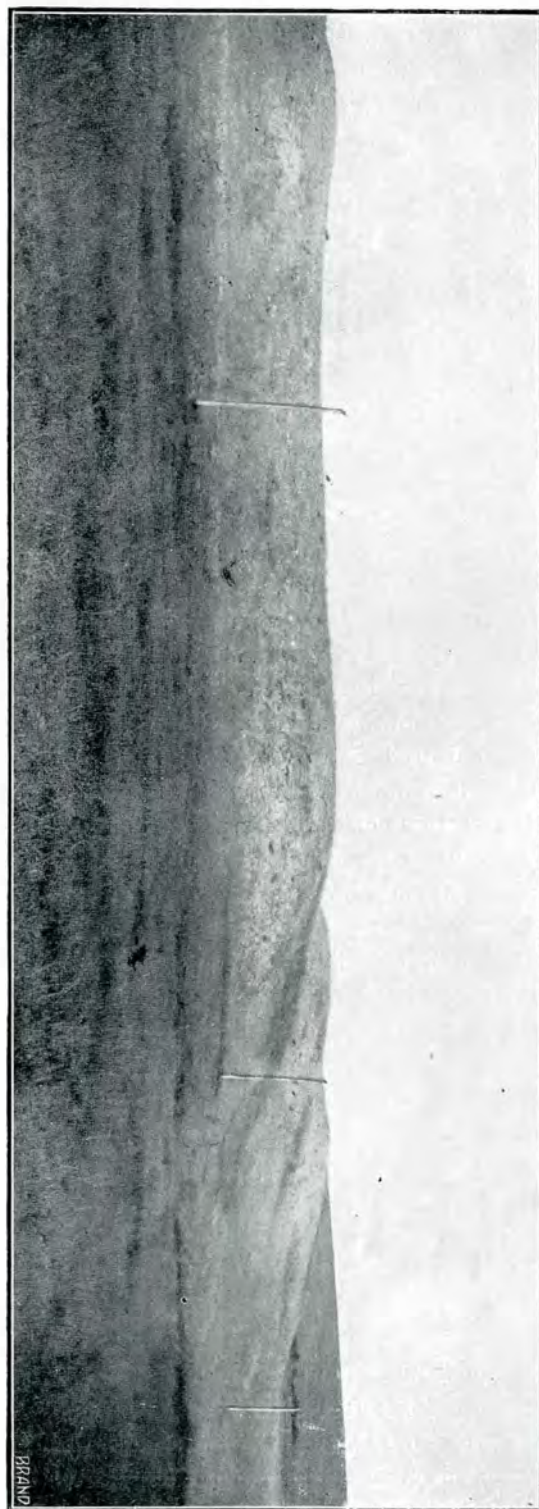
Aceste date ar fi de ajuns pentru a ne dovedi că avem aface cu una din cele mai vechi stațiuni romane la Dunărea de jos. De altfel hărțile vechi confirmă aceasta. Itinerarul Antonin arată mai jos de Salsovia la *8 milia passuum* = 13 km. localitatea *Salmorude* și aceasta coincide exact cu cetatea de care vorbim. Notitia Dignitatum de asemenea o pomeneste sub numele stricat *Talamonio*²¹), arătându-o *castellum*.

Probabil, în a doua jumătate a veacului al V-lea, acest castel a fost distrus de vre-una din năvălirile barbare, iar Justinian, când a restabilit granița, nu l-a mai refăcut. La aceasta trebuie să fi contribuit și faptul că golful în urma depunerilor de aluviuni a devenit nepracticabil și deci un atac dinspre Dunăre nu eră de temut. Dacă Salmorude (Salmorus) are vreo legătură cu Ἀλμυρίς (pomenit de Hierokles, Procopius și Notitia Episcopatum) e greu de afirmat deocamdată.

Dealul Dunavățului este ultima colină dobrogeană care însoțește brațul Sf. Gheorghe în drumul spre mare. De aci înainte acest braț intră cu totul în imensa baltă pe care singur a creat-o în timp de aproape 2000 de ani, iar țărmul dobrogean, după ce se îndreptează brusc spre sud, pe o distanță de 5 km., ia apoi direcțiunea spre apus dealungul lacului Razelm. Dar Dunărea nu se poate despărți așa de ușor de dealurile do-

brogene, cari până aci i-au fost tovarăși atât de buni și, din locul unde le părăsește, ealasă să se desprindă o gârlă mică, gârla Dunavăț, care prin

31. Ruinile cetății de lângă Moruighiol : Salmorude.

nenumărate cotituri însoțește de aci înainte țărmul dobrogean și nu se varsă în Razelm decât în fața satului Sarinasuf.

E interesant că pe malul acestei gârle, la vreo 9 km. dela ruinele Salmorudei — măsurăți dealungul țărmului — și spre vest de satul Dunavățul-de-jos, se găsesc alte ruine de cetate antică. Colinele dealului Carabair, care intră în acest loc ca un cui în baltă, formează un golf, astăzi împotmolit, așa că abia se scurge printr'ânsul gârla Dunavăț. În partea de apus a acestui golf, nu departe de punctul unde dealul Carabair se înfîșe în baltă, se află un mic promontoriu, pe care sunt zidării colosale. Privite mai de aproape se recunoaște ușor că sunt urmele unei cetăți de piatră, de forma unui poligon neregulat, cu laturea dinspre baltă arcuită și cu două turnuri pătrate în față. Zidurile, în parte dezgropate, au o grosime de 3 metri și sunt făcute din piatră și cărămidă; unele blocuri de piatră au până la 2 metri în lungime ²⁹⁾. Se spune că în anii din urmă niște pescari ruși au găsit în interiorul ei o mare piatră cu sculpturi și inscripție; sculpturile reprezentau, după descrierea unui locuitor, un car tras de doi cai, conduși de un om, iar înaintea carului mergea un alt om arătând drumul. Probabil deci eră piatra de deasupra porții principale și cuprindea o scenă care închipuia restaurarea *limes*-ului, iar inscripția numele cetății și al restauratorului sau fondatorului ei. Monedele ce s'au găsit aci sunt, după cât am putut constata, parte bizantine, parte medievale.

Faptul că în acest loc a fost o cetate, cu fața spre gârla Dunavăț și spre baltă, dovedește că atunci când ea a fost întemeiată, pozițiunea aceasta eră expusă dinspre această parte și deci balta nu există, iar gârla eră un braț important al Dunării. Și, în adevăr, dacă ținem seamă de chipul cum s'a format delta Dunării, constatăm că depozitele aluvionare, pe cari fluviul le aduce, fac ca uscatul să înainteze în mare pe fiecare an cu câte 20-25 metri, deci cu 2-2 1/2 km. într'un secol ²⁹⁾. Depunerile dela gura Sf. Gheorghe fiind astăzi înaintate în mare cu aproape 30 km., urmează că au trebuit să treacă cel puțin 1200 de ani până să ajungă în starea de acum. Deci abia prin veacul al VIII-lea d. Cr. a început să se formeze balta dela gura acestui braț și gura trebuie să fi fost atunci foarte aproape de țărmul dobrogean, ceva mai jos de locul unde se desparte gârla Dunavăț.

Gârla aceasta la rândul ei trebuie să fi existat prin veacul al II-lea d. Chr., căci atât Ptolemeu cât și Tabula Peutingeriana arată în a-

propierea ei — la 35 $\frac{1}{2}$ km. dela Salsovia — o localitate numită *Ad Stoma* sau *Stoma Peuci*. Prin urmare cel puțin din acest timp și până în veacul al VIII-lea, când odată cu începerea formării bălții dela gura Sf. Gheorghe, gârla a început să se micșoreze, golful dela Carabair a fost accesibil corăbiilor și deci avea rost existența unei cetăți pe malul lui. Cum însă până în veacul al III-lea hărțile nu arată nici o localitate între Salsovia și Ad Stoma, suntem îndreptățiți a crede că cetatea noastră nu există pe acea vreme. Este adevărat că Itinerariul Antonin (din veacul al III-lea) pune după Salsovia

ghe» localitatea numită «Le donavici», al cărui nume amintește Dunavățul ²⁴⁾.

Cât privește acum stațiunea romană *Ad Stoma* sau *Stoma Peuci* trebuie căutată la 24 m. p. = 35 $\frac{1}{2}$ km. dela Salsovia (*Tab. Peutinger.*) sau la 17 m. p. = 25 km. dela Salmorude (*Itin. Antonin.*). După amândouă aceste măsurători locul ei ar fi între satele actuale Sarinasuf și Caraebil. De altfel în apropierea acestor sate se varsă și gârla Dunăvăț în lacul Razelm și tot aci se termină și un șir de movile, ce pornesc dela Beștepe spre Mare. Ruine de cetate nu se găsesc astăzi în acest loc, — deși Desjardins a găsit

32. Vedere în detaliu din cetatea dela Dunavățul de jos.

— In Plateypegis —

localitatea *Valle Domitiana*, dar aceasta nu poate fi identificată cu cetatea noastră, căci e la o depărtare de 17 m. p. = 25 km. dela Salmorude, pe când a noastră e numai la 9 km. Mai natural ar fi să identificăm cetatea dela Carabair cu localitatea numită «In Plateypegis» din *Notitia dignitatum*. Și aceasta s'ar potrivi deoparte cu faptul că e mai nouă decât veacul al III-lea, de altă parte cu scena ce eră sculptată pe piatra găsită aci și care ar fi putut reprezenta întemeierea ei de către vreunul din fiii lui Constantin cel Mare. Ea a existat probabil până în secolul al XIV-lea, căci un portulan genovez din 1318 arată «înainte de gura Sf. Gheor-

în 1867 un «fort bizantin» ²⁵⁾, — dar în schimb întreagă regiunea e plină de nenumărate fundații de zidărie, carilasă de bănuie că aci a fost odinioară un oraș destul de mare. Printre ziduri s'au găsit și monede, mai ales din timpul împăraților Antonini. Un oraș nu putea exista aci decât atunci când gârla eră un braț mare, deci înainte de veacul al VIII-lea. Ori, cum stațiunea Ad Stoma e pomenită încă din veacul al II-lea și cum orașul ce a existat aci este tocmai la distanța arătată de hărțile romane, avem toate motivele să afirmăm că ruinele dintre Sarinasuf și Caraebil sunt ale acestui oraș roman, Ad Stoma sau Stoma Peuci.

Și dacă toate aceste concluzii sunt adevărate, gura care se vărsă în dreptul acestui oraș eră gura sfântă sau Peuce. Cum am văzut ea nu eră gura brațului Sf. Gheorghe însuș, ci a brațului

lateral cese desfăcea dintr'însul și care, împotmolindu-se în cursul vremilor, a fost redus la simpla gârlă Dunavățul de azi ²⁶⁾.

CONST. MOISIL.

NOTE

¹⁾ Părerea a fost emisă mai întâiu de *Engelhardt* în *Etudes sur les embouchures du Danube* (1862), p. 23, iar în urmă de căpitanul *M. D. Ionescu* în *Dobrogea în pragul veacului XX-lea* (1904), p. 251 urm. și, mi se pare, într'o conferință – pe care n'am putut-o avea – ținută la Soc. geogr. rom. în primăvara anului curent.

²⁾ Pentru identificarea gurilor Dunării, v. *Becker*, *Zeitschrift f. Altertumswiss.* 1851. Cf. și *Brandis*, articolul *Danuvius* în *Pauly-Wissowa, Realencyclopädie* IV.

³⁾ *Tocilescu*, *Fouilles et recherches archéol. en Roumanie*, p. 207. Pentru identificarea orașului v. și *Pick*, *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands*, p. 139 urm.

⁴⁾ Toate argumentele la căpitanul *M. D. Ionescu*, l. c.

⁵⁾ După *Engelhardt* brațul Chilia absoarbe din întreg volumul Dunării ¹⁷/₂₇ părți, pe când Sf. Gheorghe, numai ⁸/₂₇ părți, iar Sulina abia ²/₂₇ părți (l. c., p. 14).

⁶⁾ Pentru mai mare ușurință a se vedea tablourile acestor localități la *Netzhammer*, *Das Altkristliche Tomis* (1904), p. 15 și *Pârvan*, *Salsovia* (Convorbiri Literare XL (1906), p. 1018 și Ediția separată p. 21.

⁷⁾ *Müller*, *Geographi Graeci minores*, Paris (1855) I, p. 399 și 573.

⁸⁾ *W. Tomascheck*, *Die Handelswege im 12-ten Jahrh.* (Sitzungsber. Wiener Akad. 113 (1886), p. 302. Deși, după spusele cam vagi ale lui Idrisi, orașul nu

poate fi identificat cu Prislavul nostru, totuș probabil tot de acest din urmă e vorba.

⁹⁾ *Iorga*, Chilia și Cetatea Albă, p. 48.

¹⁰⁾ O frumoasă descriere a cetăților romane de pe brațul Sf. Gheorghe o dă *Mgr. Netzhammer*, *Auf dem Razelm* (1907); pentru Salsovia, p. 11.

¹¹⁾ V. *Tabula Peutingeriana*, Segment VIII, folosite în facsimilul din *Tocilescu*, *Dacia înainte de Romani*.

¹²⁾ *Böcking*, *Not. dign. or.*, p. 442.

¹³⁾ *Conv. Literare* XLII (1908), p. 501 urm.

¹⁴⁾ Asupra trupelor dela Dunăre pe vremea lui Domițian, v. *B. Filow*, *Die Legionen der Provinz Moesia* (in *Beiträge z. alten Geschichte*) 1906, p. 36 urm. Despre flotă v. *Brandis*, l. c.

¹⁵⁾ *B. Filow*, o. c., p. 26 urm.

¹⁶⁾ *Idem*, p. 63 urm.

¹⁷⁾ *Idem*, p. 72 urm.

¹⁸⁾ *Idem*, p. 82 urm.

¹⁹⁾ Pentru istoria Salsoviei, v. în special *Pârvan*, *Salsovia*, l. c.

²⁰⁾ *De Boor*, *Zeitschrift für Kirchengesch.* XII (1891), p. 532.

²¹⁾ V., pentru ambele, *Böcking*, l. c.

²²⁾ V. și *M-gr Netzhammer*, o. c., p. 21.

²³⁾ Căpitanul *M. D. Ionescu*, o. c. p. 245.

²⁴⁾ *Iorga*, l. c.

²⁵⁾ *Revue archéolog.* 1868, p. 269.

²⁶⁾ V. și *Brandis*, o. c., col. 2118.

CÂTEVA CUVINTE DE LĂMURIRE CU PRIVIRE LA CONSERVAREA MONUMENTELOR

Față cu interesul pe care publicul românesc îl manifestă de un timp încoace pentru buna conservare a monumentelor noastre istorice, siliți suntem să arătăm cum că cele publicate în revista «*Convorbiri Literare*» (pe Aprilie a. c.), cu privire la lipsa de îngrijire a unora din vechile noastre mănăstiri și biserici, sunt tendențioase și nedrepte.

Tendențioase, pentru că prin ele se năzuește a se discredită și lovî o Instituțiune, care, chiar dela înființarea ei, a acordat o deosebită atențiune cestiunii conservării și restaurării monumentelor istorice și a dat totdeauna cel mai călduros sprijin și prețios ajutor lucrărilor Comisiunii, cari, precum s'a putut vedea din cele două rapoarte anuale publicate până acum, se îndreptează din ce în ce mai bine și mai spre folos.

Nedrepte, pentru că comisiunea compusă din specialiști și numită de Minister a cerceta starea bisericilor restaurate din Iași, a arătat în raportul său că relele semnalate în numita revistă au așa zicând cauze organice și că proveniența lor nu poate fi atribuită presupusei lipse de îngrijire din scurtul timp decând (Noemvrie 1908) autoritățile în drept au luat sub privighere respectivele biserici.

Cât despre piatra mormântală dela Snagov, care, din ignoranța și neglijența unui lucrător, a fost în parte cioplită și lăsată afară, alarmarea e puțin serioasă. D. prof. Tocilescu a semnalat din vreme faptul în sânul Comisiunii și s'au luat măsuri ca acel epitaf să fie așezat la locul său în biserică, ceea ce s'a și făcut. De altfel nu numai

la Snagov, ci și la Argeș, la Târgoviște și la Iași, numeroase și prețioase inscripțiuni și pietre mormântale se găsesc fără adăpost cuviincios, ceea ce prea bine cunoaște și cronicarul artistic al mai sus numitei reviste. E, aceasta, evident, un rău, pe care însă Comisiunea Monumentelor Istorice — a cărei menire nu este de a ascunde relele, ci de a le îndrepta — îl va înlătura cât de curând.

Căci, cu ajutorul Biuroului permanent al monumentelor istorice, înflințat anul acesta de Administrația Casei Bisericii, pentru a cărei bună funcționare se întocmește de prezent un regulament special, — se va putea exercita o mai serioasă privighere în ceea ce privește conservarea monumentelor, prin întocmirea de instrucții speciale și găsirea de mijloace necesare, între cari, în primul loc, pentru a pune la adăpost și a cruța de stricăciune menționatele inscripții și epitafe. Dar pentru aceasta trebuie puțină îndăduială, lucru ce nu poate să alarmeze pe nici un om serios: — până la organizarea definitivă a unui întreg serviciu pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice. Aceasta cu sprijinul și ajutorul unor bărbați cu inimă și înțelegere pentru trecutul nostru, cum e și actualul Administrator al Casei Bisericii, d. P. Garboviceanu, a cărui muncă plină de dragoste și râvnă pentru îngrijirea monumentelor străbune Comisiunea e mai în măsură decât ori și cine a o cunoaște și aprecia, drept care își face o plăcută datorie a o mărturisi aci celor ce doresc a cunoaște adevărata stare a lucrurilor.

Fiindcă în aceeaș revistă de care fu vorba în precedentele cuvinte de lămurire se ridică și cestiunea fondurilor de restaurări puse la dispoziția Comisiunii anul acesta, publicăm mai la vale adresa pe care d. Ion Kalinderu, Președintele Comisiunii Monumentelor Istorice, a înaintat-o în această cauză Domnului Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice,—adresă din care se va vedea cum stau lucrurile și în această privință :

Domnule Ministru,

În raportul general ce am avut onoare a vă înainta cu privire la lucrările Comisiunii în anul trecut 1908, s'au expus cu deamănuntul lucrările angajate de Comisiune pentru campania anului curent,— fie ca continuare a lucrărilor în curs de restaurare, fie ca lucrări noi, recomandate și aprobate în cursul anului. Aceasta cu încredințarea că precum în acei doi ani din urmă așa și în anul curent se vor găsi mijloace suficiente pentru satisfacerea lor.

Din comunicarea ce d-nul Administrator al Casei Bisericii ne-a făcut în ședința din urmă a Comisiunii, cu multă părere de rău am luat însă la cunoștință că aceste mijloace sunt foarte restrânse (80.000 lei din fondul de 237.000 lei din excedentul bugetar) și deci pe departe de a putea satisface lucrările angajate. Astfel ne-am văzut nevoiți a repartiza suma pusă la dispoziție așa ca lucrurile mai de seamă de restaurare dela Hurezi (20.000 lei), dela Curtea Domnească din Târgoviște (23.000 lei) și dela Căldărușani (11.500 lei) să se poată continua măcar într-un cât să nu se compromită ceea ce s'a început și efectuat până acum.

Încheierea Comisiunii făcută în acest sens ați avut bunavoință a o aproba. Am înțeles însă că fondului din care urma a se acoperi aceste lucrări a trebuit să i se dea ulterior o altă destinație: de a susține Biuroul special de restaurări al d-lui A. Lecomte du Noüy. Astfel, deși nu

ne îndoiim că în patriotica d-v. solitudine pentru mai sus numitele lucrări de restaurare, veți găsi în altă parte mijloacele necesare pentru alimentarea lor, ne luăm voe, Domnule Ministru, a vă arăta acî toată îngrijorarea noastră pentru situațiunea ce ni s'a creiat, rugându-vă să binevoiți a vă întrepune cu toată autoritatea d-v. pentru a câștiga pe seama lucrărilor Comisiunii — fie prin obținerea unui credit extraordinar, fie din economiile bugetare ale Ministerului — sumele trebuitoare pentru lucrările aprobate și în mare parte angajate.

Căci, pe lângă cele mai sus indicate, mai sunt însă, Domnule Ministru, două serii de lucrări, cari, amânate fiind pentru întreg cursul unei campanii, pe lângă că ar zădărnici încrederea ce d-v. și noi am pus în buna și grabnica lor terminare, ar păgubi chiar însăși monumentele respective. Aceste sunt :

1. Lucrările de restaurare ale bisericii Stavropoleos din Capitală și dela biserica Golia din Iași, cari din atâtea și atâtea cauze s'au prelungit și așa prea mult, mai ales că atât într-o parte cât și în cealaltă s'au făcut toate lucrările pregătitoare pentru a lor continuare— planuri, săpături de temelii, ridicări de schele etc.

2. Lucrările de conservare și întreținere, a căror amânare ar păgubi însuși monumentele dela cari s'au cerut, s'au recomandat și s'au aprobat. Astfel pentru a nu însemna decât câteva cazuri: la Mănăstirea Dintr'un lemn, unde, din cauza slăbirii și lăsării temeliiilor, întreaga clădire a stăreției (dela Șerban-Vodă Cantacuzino) e amenințată cu căderea ; la Mănăstirea Govora, unde, din cauza surpării terenului, au căzut pereți întregi dela casele egumenești, cari deci sunt iarăș serios amenințate ; la biserica Mamu (frumoasa mănăstire Brâncovenească), unde au căzut bolțile dela Pantocrator ș. a.

Aceste sunt, cum am spus, Domnule Ministru, numai câteva cazuri. Pe lângă ele mai sunt însă unele lucrări cari așteaptă ajutorul grabnic și îndestulător al Ministerului. Căci, afară

de cele enumerate în raportul nostru din anul trecut, Comisiunea a mai primit numai dela Ianuarie încoace o sumă de noi cereri și interveniri pentru lucrări de întreținere și conservare.

Aceste spuse, solicităm, Domnule Ministru, cu toată stăruința prețiosul și binevoitorul d-v. sprijin, spre a ne putea, anul acesta, ca și în anii trecuți, îndeplini misiunea ce avem de a ridica din păcăgînire și de a apăra de stricăciune monumentele noastre străbune, obținând pe seama lucrărilor noastre mijloace mai îndestulătoare, din care mijloace Comisiunea va îngriji de aci înainte să se rețină o parte, spre a preîntâmpina în viitor eventualități atât de neplăcute și neașteptate ca cele ivite în anul acesta.

Mulțumindu-vă din nou, Domnule Ministru,

pentru interesul deosebit și sprijinul prețios ce totdeauna ați arătat și acordat lucrărilor Comisiunii Monumentele Istorice, vă rugăm să binevoiți a primi încredințarea sentimentelor noastre de înaltă stimă și devotament.

București, 4 Mai 1909.

In numele Comisiunii :
(ss) ION KALINDERU

Să se răspundă că suma de 80.000 lei, pe care compta Comisiunea din fondul de 237.000 lei, se va înlocui prin suma de 130.000 lei din cei ce fuseseră destinați catedralei din Sulina.

(ss) HARET.

DIN LUCRĂRILE COMISIUNII

III. Ședința dela 17 Aprilie.

— S'a făcut, potrivit referatelor și devizelor prezentate de dd. Arh. N. Mihăescu și N. Ghika-Budești, întâia repartizare a fondului de restaurări, și anume :

Lei 11.500 — pentru m-rea Căldărușani,

Lei 23.000 — pentru biserica Curtea-Domnească din Târgoviște și

Lei 20.000 — pentru m-rea Hurezi.

IV. Ședința dela 9 Mai.

— S'a primit lucrările de relevație a bisericii Sf. Gheorghe din Botoșani, făcute în vederea restaurării ei.

— S'a delegat Secretarul Comisiunii a cerceta la Gura Motrului oarecari presupuse rămășițe arheologice semnalate ca existând la acea mănăstire.

— S'a hotărît o vizită a Comisiunii la Codmeana, în vederea lucrărilor de reparație ce s'au solicitat din mai multe părți acolo.

— S'a rugat d. Arh. N. Ghika a întocmi un deviz pentru refacerea de urgență a unor ziduri căzute la chiliile mănăstirii Govora.

— S'a primit devizul cerut în ședința dela 7 Februarie cu privire la reparațiile necesare la

biserica din Cornățel, jud. Dâmbovița, înscriindu-se această lucrare pe tabloul celor ce se vor executa în viitor.

— S'a cerut continuarea în regie a lucrărilor de întreținere la mănăstirea Slatina, în aceleași condițiuni ca și anul trecut.

— S'a autorizat d. Arh. N. Ghika a executa un acoperiș provizoriu de conservare la biserica Sf. Împărați din Târgoviște, rugându-se în acelaș timp Prefectura județului a planta locul dimprejurul acestui monument.

— S'a înscris biserica Precista din Bacău pe tabloul celor ce urmează a fi reparate în viitor.

V. Ședința dela 24 Mai.

— S'a făcut, potrivit devizelor și rapoartelor prezentate de d-nii arhitecți respectivi, a doua repartizare a fondului de restaurări și anume, pe lângă suma de lei 54.500, hotărîtă în ședința dela 7 Aprilie, s'au mai aprobat :

Lei 23.000 pentru biserica Stavropoleos,

Lei 15.000 — pentru biserica Curtea-Domnească din Târgoviște și

Lei 17.000 — pentru m-rea Căldărușani.

Restul de lei 20.500 până la suma totală de 130.000 lei (a se vedea, mai sus, adresa d-lui

I. Kalinderu, Președintele Comisiunii), s'a destina pentru lucrările mai mărunte de reparație și întreținere angajate și aprobate până acum.

— S'a delegat de Minister dd. N. Gabrielescu și Gr. Cerkez, membrii ai Comisiunii, ca persoane tehnice, să facă recepțiunea lucrărilor de restaurare a Bisericii Albe din Baia.

— S'a primit cereri pentru diferite lucrări de reparații, întreținere, conservare și chiar restaurare dela următoarele biserici : Bărboi-Iași, Sf. Sava-Iași, Frumoasa-Iași, Copou-Iași, Sf. Ioan-Vaslui, Sf. Ioan-Piatra, Precista-Bacău, Banu-Buzău, Glavacioc - Vlașca, Mărgineni-Prahova, Biserica Domnească-C.-Lung și Jitianu-Dolj, răspunzându-se cum că mijloacele Ministerului din anul acesta pentru astfel de lucrări fiind

foarte restrânse și deja angajate, cererile se vor avea în vedere în anul viitor, până atunci făcându-se cercetările cuvenite.

— S'a rugat d. Arh. Ghika a prezenta un referat cu privire la biserica din Borzești, a lui Ștefan cel Mare, în vederea lucrărilor ce mai sunt de făcut.

— În sfârșit, Comisiunea, ascultând memoriul d-lui Arh. N. Gabrielescu asupra modului cum vor trebui organizate, conduse și supravegiate în viitor lucrările de restaurare, întreținere și conservare, întreprinse sub direcțiunea Comisiunii, prin serviciul ei special, se identifică cu părerile exprimate în acest memoriu, rugând pe d. Gabrielescu a redacta și prezenta un proiect de regulament în acest sens.

A. L.

BULETINUL

COMISIUNII

MONUMENTELOR ISTORICE

PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

BUCUREȘTI

Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r I. St. Rasidescu
16, STRADA DOAMNEI. 16

1909

25.251.

BULETINUL
COMISIUNII
MONUMENTELOR ISTORICE

COMITETUL DE REDACȚIE

D-nii: ION KALINDERU, GR. CERKEZ, N. GABRIELESCU, G. MURNU,

Membri Comisiunii Monumentelor Istorice

și

P. GARBOVICEANU

Administratorul Casei Bisericii

Secretar, ALEX. LĂPĂDATU.

ABONAMENTUL ANUAL :

IN ROMÂNIA . . . . . 10 Lei

IN STRĂINĂTATE . . . . . 12 „

REDACȚIA: la Administrația Casei Bisericii, București.

Extras din Deciziunea Ministerială privitoare la redactarea Buletinului.

1. Cu începere dela Ianuarie 1908 se va publica, sub direcția Comisiunii Monumentelor Istorice și în editura Administrației Casei Bisericii, o revistă periodică numită *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*.

2. Acest Buletin va fi organul oficial al Comisiunii, va apărea trimestrial și va cuprinde :

a) O parte științifică, în care se vor publica tot felul de monografii, studii, lucrări, comunicări și materialuri de natură istorică, arhitectonică și artistică, privitoare direct și numai la monumentele noastre istorice ;

b) O parte oficială, în care se vor publica rapoartele anuale ale Comisiunii, procesele-verbale ale ședințelor ei, referatele arhitecților însărcinați cu conducerea și executarea lucrărilor de conservare și restaurare, precum și eventualele circulări, informațiuni și deciziuni ale Ministerului și ale Comisiunii, privitoare la monumentele noastre istorice.

3. Buletinul apare sub direcția membrilor Comisiunii, cari, împreună cu administratorul Casei Bisericii, alcătuiesc comitetul de redacție. El e pus sub îngrijirea secretarului Comisiunii, care e îndatorat să pregătească și să procure materialul necesar, să-l aducă la cunoștința comitetului de redacție și să supravegheze tipărirea lui.

4. Pentru ca publicațiunea să se prezinte cât mai sistematică și cât mai folositoare, se stabilește următorul program cu privire la felul lucrărilor ce va trebui să cuprindă Buletinul :

a) Monografii istorice, arhitectonice și ar-

tistice asupra monumentelor noastre istorice, monografii cari vor fi ilustrate și documentate cu reproduceri necesare de fotografii, desenhuri, aquarele etc. ;

b) Releveuri dela cele mai însemnate și caracteristice, din punct de vedere arhitectonic, monumente istorice ;

c) Studii și lucrări unitare, asemenea ilustrate și documentate, bunăoară : asupra inscripțiunilor murale și tombale din epoca lui Ștefan-cel-Mare, Matei Basarab, Vasile Lupu, Constantin Brâncoveanu etc., asupra artei decorative, în sculptură și pictură, întrebuințată în bisericile și mănăstirile noastre în anumite epoci, asupra portretelor murale de citori : Domni, Doamne, Arhieri, Boeri, Jupăne etc., asupra picturii bisericești, asupra costumelor etc. ;

d) Materialuri : scurte fragmente, comunicări, însemnări și note de interes deosebit privitoare la monumentele noastre istorice ;

e) Note bibliografice și critice asupra publicațiunilor și periodicelor de specialitate ;

f) În sfârșit, suplimente artistice, în culori, cari să înfățișeze biserici, mănăstiri, reproduceri de portrete murale, de picturi, de ornamentațiuni etc.

În cadrul lucrărilor înșirate mai sus se cuprind și acele privitoare la monumentele istorice din afară de Regat, întru cât aceste vor fi de origină românească — înălțate de Voevozii noștri sau în legătură directă cu trecutul nostru.

Buletinul se găsește de vânzare la Librăriile Soccec, Sfetea și Alcalay.

BULETINUL

COMISIUNII

MONUMENTELOR ISTORICE

PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

**SUB AUSPICIILE MINISTERULUI DE CULTE ȘI INSTRUCȚIUNE PUBLICA
ȘI ÎN EDITURA ADMINISTRAȚIEI CASEI BISERICII.**

1909

IULIE-SEPTEMBRIE

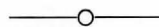

BUCUREȘTI

**Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r Ion St. Rastdescu
16, Strada Doamnei, 16**

1909

CUPRINSUL.

TEXT.

Curțile domnești Brâncovenești : I. Doicești.

O nouă diplomă militară romană.

Două noi inscripții dela Comana.

Frescurile dela Hurezi : Biserica cea mare și paraclisul.

Clopotnița dela Păpăuți.

Mănăstirea Hurezi : Chiliile dela miază-noapte.

Cronică : † Gr. G. Tocilescu. Din lucrările Comisiunii. † A. Baltazar. Din tesaurul arheologic al Dobrogei.

ILUSTRAȚIUNI.

Doicești :

1. Biserica (vedere spre sud).
2. Ruinile împrejmuirii Curții.
3. Biserica (vedere spre nord).
4. Ruinile caselor domnești, cu pivnița.
5. Ruinile împrejmuirii Curții.
6. Chenarul ușii și pisania bisericii.
7. Ușile împărătești din biserică.
8. Sfeșnic domnesc din biserică.
9. Fereastră de ventilație dela biserică.
10. Releveuri de picturi, decorațiuni și sculpturi dela Hurezi (tabla 1).
- 11-12. Diplomă militară romană : fața exterioară a plăcii groase.
- 13-14. Diplomă militară romană : fața interioară a plăcii subțiri.
15. Bronz reprezentând un soldat pretorian.
16. Pisania paraclisului dela Comana.
17. Epitaful lui Radu-Șerban și Nicolae-Vodă Pătrașcu dela Comana.

18. Ruinile paraclisului dela Comana.

Frescuri dela Hurezi :

19. Boltă în pronaosul bisericii.
20. Bolți și arcuri în pronaosul bisericii.
21. Pantocratorul.
22. Inscripție zugrăvită în biserică.
23. Nașterea Maicii Domnului (paraclis).
- 24-25. Picturi pe peretele nordic (paraclis).
26. Patriarhul Neftalam.

27. Clopotnița dela Sf. Ion-Piatra.

28. Clopotnița dela Păpăuți.

29. Planul acestei clopotnițe.

30. Releveuri de picturi, decorațiuni și sculpturi dela Hurezi (tabla 2).

Mănăstirea Hurezi (desemnuri):

31. Chiliile dela miazăzi cu clopotnița.
32. Chiliile dela miazănoapte.
33. Chiliile dela apus cu paraclisul.
34. Gr. Tocilescu (portret).

Asupra curților domnești—pe cari avem să le înțelegem în acelaș fel cum țaranul de astăzi înțelege *curtea* sau *conacul* moșiei, adecă casa, atenanțele, biserica și curtea propriu zisă — atențiunea arheologilor noștri, îndreptată mai mult asupra monumentelor religioase, nu fu de loc atrasă. Nu este de mirare dar, că în Inventariul monumentelor istorice, publicat de Ministerul instrucțiunii publice ¹⁾, nici una din curțile ce formează obiectul acestui studiu nu este înscrisă ca atare, fiind lăsate în voia soartei și a barbariei omenеști ce le distruge zi cu zi. Domnului Profesor N. Iorga îi revin meritele de a le fi făcut, în parte, cunoscute și de a atrage atențiunea asupra lor ²⁾.

Cele ce urmează vor întregi cunoașterea lor și vor aduce, credem, pe lângă declararea ca monumente istorice și o atențiune mai binevoitoare față de vitrega soartă sub care ele lăncezesc de atâtea veacuri de uitare.

*

Epoca lui Constantin Vodă-Brâncoveanu fu o epocă de înflorire în toate manifestările vieții sociale. Pregătită de mâna de fier a energicului Șerban-Vodă Canta-

cuzino, sub vocea tunătoare și impozanta înfățișare a căruia se încovoiau toate partidele de hoeri ce sfășiau țara, prin cerțele lor, dela moartea lui Matei-Vodă Basarab, — ea asigură, prin tactul, abilitatea și diplomația mlădiosului Domn Constantin Brâncoveanu, dezvoltarea unei așa bune stări, cum rare ori se mai văzuse în Țara Românească.

Sub noua stare de lucruri, artele, mai ales, în plină epocă de înflorire sub Șerban Cantacuzino, fac un pas mai departe și ajung o culme la care nu se mai ridicaseră de pe timpul lui Neagoe-Vodă Basarab. Buna stare și stabilitatea, condițiunile de căpetenie pentru dezvoltarea unei vieți mai rafinate, mai fine, trezesc un gust pentru lux și împodobire, cum nu se mai simțise de multă vreme. Arhitectura, sculptura, pictura, orfevrăria, mobilierul, îmbrăcămintea ating o perfecțiune pe care nu o avuseseră până aci, primesc elemente noi cari le dă o caracteristică, un fel de înfățișare deosebit, un *stil nou*: — este stilul brâncovenesc.

În arhitectură mai ales se fac inovații mari, dacă nu în felul și procedeele de construcțiune, cel puțin în ornamentică. Pe lângă acestea, nu se mai execută frumosul numai cu intențiunea de a-l pune în serviciul Dumnezeirii, cum se făcuse în

veacurile de până aci. Nu se fac numai biserici, ci și case frumoase, înconjurată de bogate curți, în cari avea să se desfășoare toată noua, bogată și luxoasă viață de curte. Căci odată cu urcarea lui Constantin-Vodă Brâncoveanu pe tronul Țării-Românești și înlocuirea vestmintelor ostășești, cu cari obicinuia să umble un Matei Basarab, prin dulămi de canavăț și atlas, prin călțuni cu mărgăritare și zmaragduri

se simt înăbușiți sub bolțile cămaruțelor mici, de abia luminate de ferestrele prin care trece puțină lumină peste înaltele ziduri cu turnuri de pază ce înconjoară vechile curți domnești. Este și la noi vremea când se aruncă haina feudală a timpurilor de până aci, pentru a se îmbrăca în haina timpurilor moderne. Se simte acum nevoia de camere mari, spațioase, în cari ochiul să se delecteze la frumusețea ștucurilor

1. Biserica Curții din Doicești.
Vedere asupra laturei de sud (contraforții adăuși ulterior) --

și alte vestminte de mare preț ce le întâlnim în epoca lui, — o viață nouă începe la *Curtea* Domnului român, ca și la aceia a contimporanului său Ludovic al XIV-lea.

Această viață nouă, pregătitoare a statului și societății moderne, nu se mai poate desfășura în camerile învechite și incomode ale vechilor case domnești din Târgoviște sau București, cu toate reparațiile și transformările ce li se fac. Voevodul și curtenii

albe ce îmbracă pereții saloanelor sau la ornamentica balustradelor ce țârmuresc somptuoasele scări. Se simte nevoie de pridvoare largi și de foișoare, de pe înălțimele cărora se deschid perspective asupra curților mari, îmbrăcate în frumusețea grădinilor, sau asupra luciului apelor heleșteelor, ce se întind la picioarele lor. Se simte nevoie de mult aer și de multă lumină. Totul așa dară arată o viață nouă.

Chiar cuvântul de *casă domnească*, cum se numiau până atunci locuințele Voievozilor, se schimbă acum în acela de *palat*, cum își numia Constandin Brâncoveanu splendida sa locuință ce și-o ridicase la Mogoșoaia.

Este *palazzo* al nobilului italian, cu aceeași bogăție de podoabe, în același stil *baroque*, pe care îl ridică prin mijlocirea sau sub influența secretarilor săi italieni, cari animează într'un mod așa de vioi so-

până, peste munți, în hotarele chesarcăiescului vecin, unde să-și poată mânca pâinea în liniște Voievodul și familia sa, atunci când *amestecăturile* din țară sau dușmăniile procleților Turci l-ar sili să apuce poteca pribegiei peste munți, — *dincolo*. În țară curat românească, *Țara Olului*, sub paza munților ce o înconjoară de jur împrejur și în mijlocul mândrilor *ficiori* de aci, sub adumbrirea aripelor vulturului împărătesc, se putea trăi foarte bine.

2. Ruinile împrejmuirii Curții din Doicești.

— Vedere exterioră a laturii sudice. —

cietatea dela curtea Voievodului nostru.

Nevoia de locuință de petrecere, odihnă și recreare, unde să se poată lăsa la o parte din greoaia etichetă a curții, aduce, după sine, deci, ridicarea palatelor de țară, pe lângă acelea ale capitalei.

Dar mai este încă o nevoie ce îndeamnă la ridicări de curți, în afară de ale capitalei :

Nevoia de azil, în vremuri de grea cum-

Sub aceste impulsii se ridică curțile domnești cari fac obiectul studiului de față.

*

Pe lângă interesul ce-l destăpă prin ele însăși, curțile brâncovenești mai sunt interesante și din alt punct de vedere. Toate celelalte curți domnești, în general, zac sub maldăre de ruine. Greutățile ce se ivesc pentru cel ce voeste a descurca liniile generale, sub cari 'ele se înfățișau,

nu pot fi înlăturate, decât studiind curțile brâncovenești, cari, în starea în care se mai găsesc, pot da încă bune lămuriri și asupra felului cum se prezintă o *vechie* curte domnească. Ca o completare s-ar putea urmări apoi curțile domnești din modernul veac al XIX-lea și s-ar putea dobândi cu modul acesta caracteristicile arhitecturii profane, în *stil românesc*, — lucru foarte folositor, acum, când în toate construcțiunile se urmărește realizarea lui.

al tuturilor clădirilor strămoșilor săi, o repară cu prilejul restaurării mănăstirii Brâncoveni, ridicată tot de Matei-Vodă, jos, în poalele dealului pe care îl domină curtea domnească. Această vechie curte o rosti pentru fiul său de al treilea, Răducanu, căci pentru cei dintâi doi fii avea să ridice noi curți.

În 1698 Octomvrie 27, isprăvi de gătit frumoasele *case domnești* din satul Potlogii-Dâmbovița, unde, mai înainte vreme,

3. Biserica Curții din Doicești.

— Vedere asupra laturei de nord (contraforții adăuși ulterior) —

Cea mai vechie curte brâncovenească este cea din Brâncoveni-Romanați, locul de origină al strămoșilor lui Constantin-Vodă Brâncoveanu. Aci, pe un platou de o mare însemnătate strategică, în apropierea Oltului și a căii lui Traian, își ridicase Matei-Vodă Basarab curtea sa de țară, în preajma bisericii ce-i servia de parclis, pe care o isprăvisese de zidit în 1634. Constandin Brâncoveanu, innoitorul pios

fuseseră, desigur, niște case modeste, zidite lângă o biserică mare, pe care Brâncoveanu o ridicase cu 14 ani înainte, pe când era numai boer. Cu casele domnești de la Potlogi, astăzi aflate în mare ruină, se face cel mai însemnat pas în dezvoltarea arhitecturii profane. Ele fură găsite pentru acela care-i purta numele și avea să-i fie moștenitor la cârma țării, fiul său mai mare, Constantin-Beizadea.

În 1702 Septemvrie 20, Brâncoveanu puse pisanie de isprăvitul lucrului deasupra „*frumosului locaș*“, „*palatul*“ dela Mogoșoaia, cum îl denumi, cu drept cuvânt, Domnul, peste măsură de încântat de frumusețea lucrării. Ridicat în proporții și într'un stil cu totul deosebit de cel dela Potlogi, care încă se resimte de influența vechilor curți domnești, cel puțin în ceea ce privește distribuirea corpurilor clădirii, — el avea să fie moștenirea ohabnică a celui

cași cea dela Mogoșoaia, fu dărâmată pe la finele veacului al XVIII-lea de guvernatorul Ardealului, din motive de siguranță a granițelor. Nu se mai păstrează astăzi decât o frumoasă poartă, ca un arc de triumf, împodobită cu superbe coloane corintiane, *angajate*, — singura rămășiță a bogatei curți de odinioară, ce avea să fie locașul de refugiu al acelor, pe cari nenorocirea cea mai grozavă din câte izbîră o familie domnească, îi făcu să și-l aibă

4. Ruinile caselor domnești, cu pivnița, zidite în exteriorul Curții din Doicești.

de al doilea al său domnesc fiu, Ștefan-Beizadea. Dărâmat în partea sa superioară, a suferit o largă prefacere, fără însă a i se altera liniile fundamentale, sub Vodă Bibescu, care dori, fără noroc, să-și așeze și să continue, aci, strălucirea domnească a lui Vodă Brâncoveanu. Acoperișul de ardezie pus atunci îl apăra puțin, până azi, de intemperii atmosferice.

Curtea domnească din Sâmbăta-de-sus, Comitatul Făgărașului, zidită în același stil

în fundul apelor adânci ale Bosforului.

Curtea din Sâmbăta-de-jos nu are nimic brâncovenesc: ea fu un zălog al unui ungur către Constandin Brâncoveanu pentru niște bani pe care acesta îi împrumutase.

Curțile din Brașov și mahalaua Schiailor sunt complet transformate astăzi.

Curtea din Doicești este cea mai nouă. Cu ea dar vom începe cercetarea tuturor celorlalte curți domnești brâncovenesci.

I

CURTEA BRÂNCOVENEASCĂ DIN
DOICEȘTI.

Așezată în comuna Doicești, ascunsă în pădurile, tufișurile și mărăcinișurile de cătină ce acoperiau, odată, în întregime malul stâng al Ialomiței, — o desparte numai 7 kilometri de curtea domnească a Târgoviștei, fiind așezată la nordul acesteia, lângă poalele aceluiași dealuri ce trec și pe lângă aceasta, cari brăzdează județul

leorman = Terra romana etc.), tot astfel și taina originii zidurilor dela Doicești fu repede deslegată: Doiceștii trebuiau să derive dela cuvântul *doică*. Și atunci legenda se făuri repede prin mijlocul cărților de școală:

«Aci se zice că familia domnească trimitea doicele cu copii, în timpuri grele, «când erau invaziuni prin țară, spre a fi «mai în siguranță, de unde se crede că «chiar comuna își trage numele de Doicești (dela Doică)»⁴⁾.

5. Ruinile împrejmuirii Cartii din Doicești.
— Vedere interioară a loturei vestice --

Dâmbovița dela nord la sud.

Până acum cât-va timp³⁾ nu se știa nimic asupra bisericii, nici asupra ruinilor ce se ridică falnice, până astăzi, în marginea satului, dinspre apă. Și nici astăzi nu se poate ști mult lucru, din pricina lipsei de material documentar. Această lipsă de știri caută să o suplinească diletantismul filologic ce stăpânia acum câteva decenii cercetările istorice și, după cum prin rețeta filologică se risipiră multe taine (Te-

De fapt nici un Domn până la Brâncoveanu nu pusese picior aci, iar stăpânitorii satului vor fi fost probabil boerii Doicești⁵⁾, o ramură din tulpina mai veche a boerilor din Săteni. Căci cei ce stăpâniră mai înainte moșia fură *boerii de Săteni*, așa numiți în înțelesul de *boeri de țară*, spre a se deosebi de *boerii curteni*, cari locuiau de pe la începutul sec. al XV-lea pe lângă Curtea târgovișteană a Domnului, după ce se mută capitala țării dela

Argeș aci. Atunci, de sigur, se făcu împărțirea locurilor din jurul orașului, de către boerii nou veniți printre moșnenii băștinași.

Niște certe de hotare ⁶⁾, pela începutul veacului al XVII-lea, între bocrii de Săteni și vecinii lor de miază-noapte, moșnenii brăneșteni, pentru ¹⁰⁹ sat Vulcana, aflat între Doicești și Brănești, ne îndreptățesc a crede că până în hotarele Brăneștilor, deci și peste vecinașii Doicești, se întindea stăpânirea boerilor din cătunașul de azi Să-

«ПРЯВОСТЬЮ И БЕЗ НИ ЕДИН ТРѢБЪ ДО ИЛИЕ ВЪ «ДНН ГЕДАНН». (= Aceia au știrbit moșia Brăneștilor dela satul lor Vulcana și calcă hotarele, în nelegalitatea și bunul lor plac, fără dreptate și fără nici-o socoteală până acum în zilele Domniei mele) ⁷⁾.

Dela acești boeri Săteni ⁸⁾ a rămas biserica de astăzi, destul de vechie, pentru ca sub o piatră de mormânt, pusă în 1669 ⁹⁾, să se strângă oasele a cinci preoți ce deserviseră biserica până atunci ¹⁰⁾.

Când și cum Doiceștii au trecut în stă-

6. Chenarul uşii și pisania bisericii din Doicești.

— Lectura la pp. 108-9 —

tenii, așezat în josul Doiceștilor.

Prigonirea nu se terminase nici pe vremea lui Vodă Matei Basarab, când, după cum glăsuște hrisovul de dreptate ce Matei-Vodă îl dete la mâna moșnenilor Brănișteni, — se plâneau moșnenii că *boerii de Săteni*, Cârstea Logofătul, cu nepoții săi Vintilă, Nică și Gligorie:

«ОНН ЕСТЬ БЫЛИ ПРИТЕЗНАЛЪ ОТЧИНЪ БРЫН-
«СІІАЛОР ОТЪ СЕЛО НХЪ КЪАКІЯ И ПОПІРЯЕТЪ
«ХОТЯРЛЕ ВЪ СИЛОСТЬ И ВЪ МОЖИЯ НХЪ БЕЗ

pânirea boerilor Doicești nu se știe; se știe¹¹⁾ însă, că la 1668 ea se afla în posesiunea lui Ioan și Ienache, fii lui Negoia Spătarul Văcărescu, proprietari la moșia vecină de peste Ialomița: Șotânga. Mai apoi, pe la sfârșitul veacului, o stăpânie Pătrașcu Sluger Bălăceanu ¹²⁾, dela care, prin intermediul lui Cornea Brăiloiu vel Ban, o cumpără, mai mult cu sila ¹³⁾, în 1702 Mai, Constantin-Vodă Brâncoveanu.

Se pare că încă de mai înainte Brân-

coveanul cumpăraseră un petec de vie, unde ridicase o frumoasă pivniță, pe fața dealului Sătenii.

Cumpărând noua moșie Domnitorul, Vođa Brâncoveanu, avea de gând să-și facă nu numai locașul de petrecere, aci în regiunea viilor târgoviștene, — cari nu puteau rivaliza în nici un fel cu străvechile vii dela Pitești — nu numai locuința celui mai mic dintre fii săi, Matei, dar și locul de retragere, cetatea ascunsă în apropiată vecinătate de capitală, căci numai așa se pot înțelege marile ziduri de peste șase metri înălțime, străbătute de meterezuri, — cu cari, ca nicăeri la altă curte, Constantin-Vodă proiectase înconjurarea curții sale din Doicești.

Gândul de ași stabili aci o curte îi veni lui Brâncoveanu în toamna anului 1704, când, ne spune cronicarul său, « . . . . neputând să meargă, precum era obișnuit într'alți timpi — din cauza supărărilor — pentru o preumblare la culesul viilor într'altă parte, a făcut culesul pe la Sătenii și pe la Doicești » ¹⁴).

Dar rumorile, de sigur, ce le provocă la Turci zidirea atâtor clădiri, îl făcu să renunțe la planurile sale, mulțumindu-se deocamdată numai cu ridicarea bisericii și repararea vechilor case. Cronicarul spune :

« Tot într'acest an (al XVIII-lea al Domniei [1706]), cumpărând Măria-Sa Vođa

« Doiceștii dela Bălăcianu, fiind aproape de Târgoviște, ca să aibă unde se preumbla câte odată, și fiind acolo niște case vechi, surpate și nesăbuite, Măria-Sa, luând moșia numai decât au strămutat și casele de cum era și le-au prefăcut, puindu-le în orânduiala ce să văd. Și le-au îngrijit foarte frumos, făcând și biserică de piatră și heleșteu și vii și de toate, precum să văd acum înfrumusețate — și le-au dăruit fiului Mării-Sale celui mai mic, lui Mateias » ¹⁵).

Zidirea curții, care, în intențiunea lui Brâncoveanu, avea să fie ridicată în aceeași strălucire ca și aceea a Mogoșoarei — judecând după frumusețea sculpturilor de la biserică și după coloanele de piatră ce zac până astăzi încă nelucrate — începu în 1706 ¹⁶), după cum în afară de mărturia cronicarului ¹⁷) ce înregistrează cu multă minuțiositate toate evenimentele domniei lui Brâncoveanu, mărturisește și pisană ¹⁸) bisericii ce avea să serve de paraclis noului lăcaș :

† A CĂSTI SF(Î)NTI ȘI DUMNEZEZEȘCI BISEARICI, A CÎRIȚ HRAM NAȘTEREA PREA CURATEI FEȚOAREI ȘI STÎPÎNII NOASTRE DE DUMNEZEU NISCÎTOAREI MARIEI ȘI PRÎZNUEȘTE, DĚN TEMELIE ZIDITÎ, RÎDICATÎ ȘI ÎNFRUMOSÎTATÎ IASTE DE LUMINATUL ȘI ÎNÎLTATUL IŢ COSTANDINŢ BASARABŢ VOEVODŢ, DOM-

7. Ușile împărătești dela biserica din Doicești.

NULŢ ŞI OBLADUITORIUL Ț(Ă)RÎ RUMÎNEȘTI, AICI ÎNTRACEȘTŢ LOCŢ OUNDE ALTÎ DATI N'AU FOSTŢ. ÎN SLAVA LUI DUMNEZEU ŞI VEAČNICA SA POMENIRE SÎVÎRȘIND-O LA ANUL DE LA ZIDIRE(A) LUMII 7215 ŞI AL OPTSPRÎZEACELEA AN AL DOMNII SALE. MŢ,Ţ (= LUNA) SEPT. 20.

Biserica, care, în afară de un element *nou*, pridvorul, nu se remarcă prin nimic față de celelalte biserici ale curților brâncovenești — în comparație cu cari, fiind lipsită de ocnite, pare și mai sărăcăcioasă ca aspect, în ceea ce privește ornamentica exterioară, se ridică în afara curții propriu zise, pe latura de apus. Ea prezintă tipul bisericii mici, așa cum l-a fixat sfârșitul secolului al XVIII-lea: un plan dreptunghiular (19,86 m. × 6,12 m.) cuprinde încăperile *naosului* și *pronaosului*, despărțite una de alta printr'un zid cu ușe, — cum și pe aceia a altarului, care termină latura despre răsărit cu o absidă semicirculară în interior, pentagonală în exterior.

Pridvorul cu colonadă, lung de 3.18 m., termină, de altă parte, latura de apus, înfrumusețând intrarea. Un turn pentagonal, în stânga pronaosului, ce adăpostește scara în helice ce urcă la clopotniță, înviorază monotonia liniilor dreptunghiulare. Pe ziduri, groase de 0,85 m., sunt dispuse cele două mari *calote* sferice ce acopăr

naosul și pronaosul, prin ajutorul *pendentivelor* și a celor trei mari arcade nord-sud; dacă ele ar fi puse în evidență și în exterior prin mijlocirea acoperișului am avea cea mai curată biserică bizantină cu *cupole*. Bolta altarului, ca și cele două mici calote ale pridvorului, neutralizează împingerile greutății marilor calote în sensul axei clădirii.

Ca ornamentică, pe lângă ciubucul (*torul*) gros ce o încinge la mijloc printru două rânduri de cărămizi în zimțuri, pe lângă *cornișa* în *trepte*, așa de bine pusă în relief prin frumusețea zugrăvelii cu motive din ornamentația țesăturilor noastre naționale, pe lângă friza de zugrăveli ce o încinge în întregime, cât și pe marginile arcaadelor, — un farmec deosebit îl are pridvorul, *sloamul*, ridicat în *stil brâncovenesc*¹⁹⁾, ca la nici una din celelalte curți, cum și felul de tăetură al pietrelor ornamentale.

Pridvorul, format din patru stâlpi în față și doi laterali cu două capitele *angajate*, pe cari se sprijină cele opt arcade *trilobate*, legate între ele prin grinzi dreptunghiulare, — marchează o etapă în evoluția pridvoarelor bisericesti cu colonadă de piatră. El, prin coloanele sale, reprezintă punctul de trecere dela *simplele* coloane de piatră, de abia tăiată, întrebuințate pentru prima

8. Sfeșnic domnesh delă biserica din Doicești.

oară ²⁰) de Vodă Șerban Cantacuzino în m-reă Cotrocenii — și între splendidele coloane *corintiane*, pe care le va întrebuița, în pridvoarele și foișoarele palatelor sale, Constandin Vodă-Brâncoveanu.

Aceste coloane, lungi de 2,15 m., având un trunchiu cu treisprezece *canelure* slab pronunțate, dispuse în torsadă, se termină la partea superioară printr'un *capitel* format dintr'o *echină* evasată, mulurată cu foi de *palmete*, la capătul căreia se află *abaca* dreptunghiulară, care repartizează greutatea capetelor arcadelor ce repauzează asupra ei; iar la partea inferioară, prin mijlocirea unui inel de palmete, se repauzează pe o *bază* lucrată în același fel ca și *capitelul*, însă răsturnat.

Și restul sculpturilor ornamentale, fie în piatra tocului ușei, unde *rinceau*-urile ce o decorează nu sunt întrecute de acelea ale Hurezului și mai ales ale Brâncovenilor, decât prin faptul că acolo sunt *ajurate*, — fie în ventilațiile naosului, fie în lemnul sfeșnicelor și ușilor împărătești, sau în al stranelor domnești (astăzi dispărute), fie în restul mobilierului: — toate, prin modul lor de a fi lucrate și prin asemănările ce le au cu restul produselor artistice ale epocii lui Brâncoveanu, caracterizează *noul stil brâncovenesc*, care nu se mai întâlnește la nici una din epocile anterioare.

Din picturile foarte afumate ce încep dela scenele raiului și ale iadului, de pe pereții de afară și până la medalioanele apostolilor și proorocilor de pe tâmpla de zid, se deslușesc mai bine, ca sub un zăbrălnic de doliu — în dreapta și în stânga unei mâni uriașe pictată deasupra ușei de de intrare cu inscripția: А(Ъ)ММІІ ПР(Ѧ)БЛННХ БЪ РЪЦЪ Б(О)ЖИИ (suflătele dreptilor în mâna

lui Dumnezeu) — toate chipurile ctitorilor ²¹) și domneștilor lor rude, începând de la Matei-Basarab, strămoșul, până la micul *Mateiaș*, copilul, pentru fericirea căruia se proiectase ridicarea a tot ceea ce se vede la Doicești.

Curtea propriu zisă se ridică la dreapta bisericii. În mijlocul zidurilor, formând un dreptunghi neregulat (aprox. 140 m. X 115 m.), se ridică odată modesta casă de țară (14,60 m. X 8,10 m.) cu pivniță dedesupt, camere deasupra ce răspundeau, în latura cea lungă de nord, într'un foișor (6,20 X m. 8,10 m.). Din ele nu au mai rămas nimic. O parte din zidurile de apus și cele de miazăzi ale împrejuririi, sunt singurile ziduri cari, odinioară dublate cu camere de serviciu, întărite cu *dosseret*-i și prevăzute cu metereze, ne dau idea de ceia ce voise să facă Brâncoveanu la Doicești; căci restul împrejuririi, făcut din bolovani și cărămizi, data încă din timpul boerilor Bălăceni. Altă pereche de case mai mari (20 m. X 18 m.), lângă latura nordică a bisericii și în afară de zidurile curții, trebuie să fie posterioară și probabil că la ea se raportează pisania ce am găsit-o în curtea unui fost arendaș al moșiei:

† МБ ЕА КОМ. ММІІ ПІ ,3СМБ.

(Adecă: Manolache Brâncoveanu, Mare-Comis, Mai 13, 1737). Desigur strănepotul ²²) nefericitului Brâncoveanu, edificatorul sau reparatorul acareturilor moștenite.

Acestea au rămas din curtea dela Doicești, care pe la mijlocul sec. al XVIII-lea mai exista încă cu casele, morile și heleșteul ²³), — unde, odinioară, la culesul viilor, sunau văile de sânețele pușcașilor, scripcile lăutarilor și veselă curtenilor. Pulvis et umbra!

VIRG. DRĂGHICEANU.

NOTE

¹⁾ Ministerul Cultelor și Instrucțiunii publice, *Inventariul monumentelor publice și istorice din România*, București 1903.

²⁾ N. Iorga, *Un palat al lui Brâncoveanu* (Potlogii), în *Floarea Darurilor*, I, pp. 39–50, și 112–16. *La M-reă Brâncovenilor*, ibid., pp. 171–75. *Casa de țară a Brâncoveanului* (Mogoșoaia), în *Convorbiri literare*, an XXXIX, pp. 7–31.

Trebue să mulțumim D-lui Prof. D. Onciul pentru speciala atențiune ce ni-a atras asupra Palatului din Mogoșoaia.

³⁾ Șt. D. Grecianu, *Viața lui Constantin-Vodă Brâncoveanu* de Radu vel-Logofăt Grecianu, București 1906.

Virgiliu Drăghiceanu, *Călăuza monumentelor istorice din județul Dâmbovița*, Târgoviște 1907, pp. 28–9.

⁴⁾ D. P. Condurățianu, *Dicționar geografic al județului Dâmbovița*, București 1890.

⁵⁾ Asupra lor: *Condica M-rii Slobozia lui Ienache*, f. 352. Arhiva Statului.

⁶⁾ *Mitropolia București*, pachet 50. Arhiva Statului. Actele relative la Săteni.

⁷⁾ *Inedit*, în colecțiunea noastră, din 1642 Mai 26.

⁸⁾ Asupra lor vezi și N. Iorga, *Studii și Documente*, pp. 226–227.

⁹⁾ Idem, *Inscripții din Bisericile României*, București 1908, II, p. 98.

¹⁰⁾ Iată pisania zugrăvită la ușa de intrare, foarte deteriorată: «Ale tale dintru ale tale, Ție aducând de toate și pentru toate. Acasti sf(i)nti și dumne-
[zeia]scî biserică din temelie [ias]te zidită de boerii
«dă Săteani . . . boer Tînasie tvornicul . . care
«au dres biserica, fiind stînd pustie multî vreme, a și

«tîrnosit (cf. Monsieur de B[aue]r], *Mémoires historiques*, Francfort et Leipzig 1778, p. 759 : Săteni «habitation déserte avec une eglise de pierre). Iar «mai preurmă lum[inatul] . . . Matei Cazote vtori «vistier cu a sa chie[lt]uială a învelit biserica și au «zugrăvit-o precum să vede spre a dumnealor veci-
«nică pomenire, Iuliu 3 .XIII (= zile), 7310 (= 1802)
«Iustin ermonach zug[raf]».

¹¹⁾ *Viața lui Constantin Vodă-Brâncoveanu*, ed. Șt. Greceanul, Note și anexe, p. 317.

¹²⁾ *Ibid.*, Note și anexe, p. 270.

¹³⁾ *Ibid.*

¹⁴⁾ *Ibid.*, p. 139.

¹⁵⁾ *Ibid.*, p. 164.

¹⁶⁾ Anul inscripției de pe clopot, publicat în Iorga, *Inscripții*, II, p. 361, ca fiind 7214, trebue corectat în 7215.

¹⁷⁾ *Viața lui Constantin Vodă-Brâncoveanu*, ed. Șt. D. Grecianu, p. 164.

¹⁸⁾ Cf. Iorga *Inscripții* II, p. 98.

¹⁹⁾ Virg. Drăghiceanu, *Pridvoarele bisericelor munte*, în *Conv. Literare*, XLII, pp. 391–394.

²⁰⁾ Dela Neagoc-Vodă Basarab ru se mai cunoaște în trebuințarea coloanei de piatră.

²¹⁾ N. Iorga, *Inscripții*, II, p. 99.

²²⁾ N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor* de Banul Mihai Cantacuzino, București 1902, pp. 410–11.

²³⁾ Bauer, *Mémoires*, loc citat.

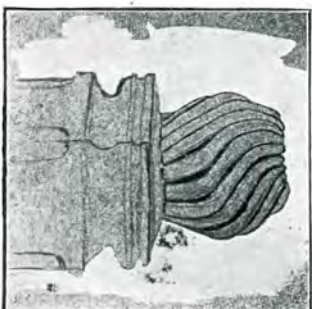
P. S. Din cronica bisericii, pe lângă cele știute (Iorga, *Inscripții* II, 362), se mai cunoaște și numele celui dintâi preot îngropat în pronaos, la baza turnului ce urcă la Clopotnița, unde citim: «Rîposat-a pîrintele popa Radu, Iunie 11, leat 7227 (= 1719)».

V. D.

9. Fereastră de ventilație la biserica din Doicești.

— Lucrată *à jour* în piatră. —

10. Relevouri de picturi, decorațiuni și sculpturi dela Hurezi.
— Lucrate de A. Baltazar —

I.

O NOUĂ DIPLOMĂ MILITARĂ ROMANĂ

Dobrogea, acest izvor nesecat de antichități, a dat din nou la iveală un monument epigrafic de cea mai mare importanță. În satul Inan-Cișme (comuna Cogelac, județul Constanța) învățătorul M. Otavă a descoperit de curând o diplomă militară, dată de împăratul Alexandru Sever unui soldat din garda pretoriană. Înțelegând că are aface cu un document istoric, d. Otavă a trimis diploma d-lui N. Iorga, profesor universitar, iar d-sa a avut bunăvoința să mi-o împrumute pentru câțva timp spre a o studia.

Până acum Dobrogea a mai furnizat două diplome militare: una dela împăratul Vespasian, găsită la Constanța (vechiul Tomis) ¹⁾, alta dela împăratul Nerva, descoperită în ruinele vechii Salsovia (lângă Mahmudia) ²⁾. În amândouă aceste localități au fost odinioară așezări romane, așa că veteranii cărora le-au aparținut diplomele pot fi considerați cu drept cuvânt ca foști coloniști romani în aceste locuri. La Inan-Cișme deasemenea avem indicii sigure că a fost o așezare romană, căci atât terenul pe care se află satul — un platou înalt, traversat de valea Duingi — cât și

dealurile ce-l încunjoară de jur împrejur, ascund resturi numeroase de zidărie veche, printre cari se găsesc o mulțime de monede romane și grecești, aceste din urmă de ale orașului Istros. De altfel localitatea cade în regiunea acestui oraș și, după poziția sa naturală, pare a fi avut destinația să asigure și să înlesnească comunicația și comerțul pe această vale.

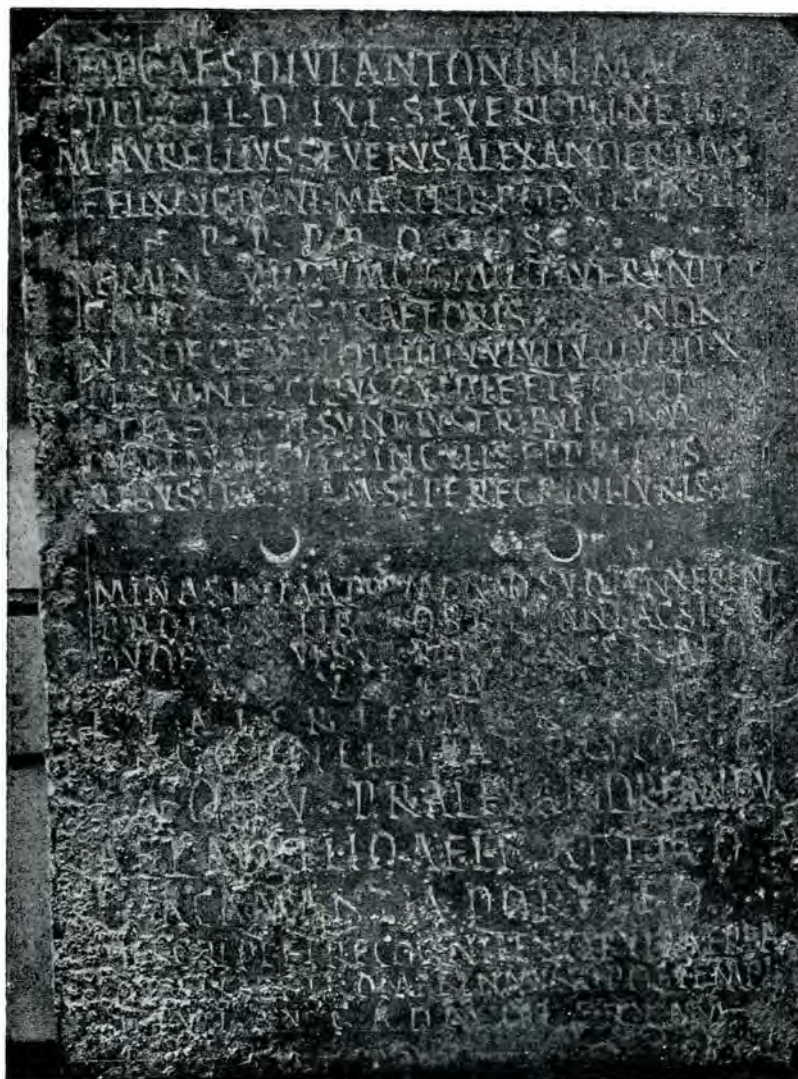
Așezări romane cu o destinație identică existau odinioară pe toate văile ce duc din centrul Dobrogei spre Mare, căci în timpurile vechi aceste văi serviau de căi de comunicație pentru locuitorii din centrul și nordul ținutului spre orașele comerciale de pe țărmul Mării. Urmele multor așezări de acestea s'au păstrat până astăzi și este caracteristic că toate se găsesc în puncte strategice. Astfel, dacă luăm văile Dobrogei dela răsărit spre apus, întâlnim pe valea numită Pârâul Teliței urmele unei așezări romane lângă satul Nalbant, unde, pe lângă ziduri și olărie veche, se găsesc și numeroase monede romane ³⁾; pe valea Taitei, lângă satul Dautcea, sunt urmele altei așezări romane, unde între altele s'au găsit chiar monede republicane; pe valea Slavei, la punctul numit «Cetatea Fetei», se recunosc foarte bine întăriturile unei cetăți formidabile, dintre cari s'au scos inciden-

tal monede de ale împăraților Antonini și monede bizantine, iar mai la vale, urmele unui castru roman și ale unei așezări importante ⁴⁾; la împreunarea pâraielor Potur și Beidaut, lângă satul Hamamgia, se găsesc de asemenea resturi de zidărie și monede romane; în sfârșit pe valea Du-

vor face cândva săpături sistematice în punctele arătate, se vor găsi inscripțiuni, cari să ne destăinuiească numele lor.

*

Revenind la diploma militară dela Inan-Cișme, e demn de remarcat faptul că a

11. Textul diplomii.

— Fața exterioară a plăcii groase (fotografie) —

ingî sunt urmele pomenitei așezării romane dela Inan-Cișme.

Se înțelege că numele vechi ale acestor așezări nu le cunoaștem, căci în hărțile și geografii antici abia sunt menționate orașele și stațiunile militare principale din aceste părți; putem însă spera că, dacă se

fost găsită întreagă și foarte bine conservată. Are forma obișnuită a diplomelor militare și se compune din două plăci de aramă de mărimea $14 \times 10\frac{1}{4}$ cm., una mai groasă (2 mm.) și alta mai subțire ($\frac{3}{4}$ mm). Când au fost scoase din pământ plăcile erau legate între ele cu o sârmă de bronz,

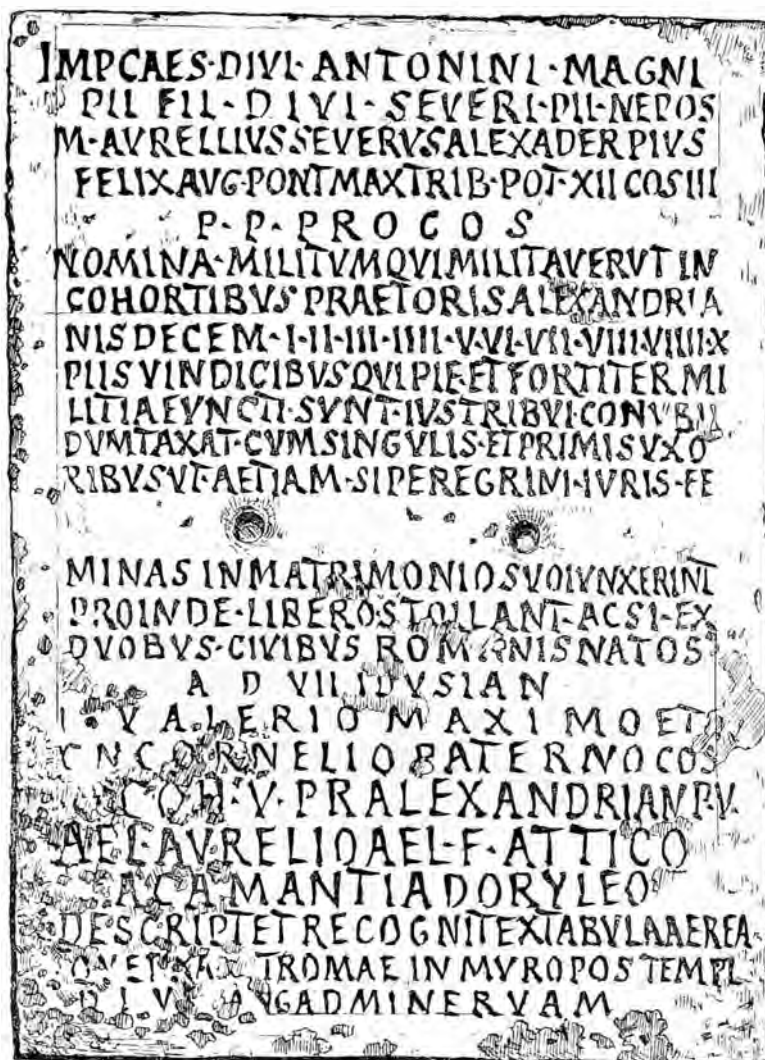

care trecea prin cele două găuri ce sunt scobite la mijlocul fiecărei plăci. Fețele exterioare ale diplomei, din cauza contactului cu umezeala, erau acoperite cu un strat de patină verde, care s'a menținut în parte și după curățirea lor, dimpotrivă fețele interioare nu erau decât

Iată acum textul de pe fețele exterioare, adică cel cu litere capitale:

(Placa cea groasă)

IMP CAES DIVI-ANTONINI-MAGNI-
PII FIL·DIVI-SEVERI-PII-NEPOS
M·AVRELLIVS SEVERVS ALEXANDER PIVS
FELIX AVG PONT MAX TRIB·POT·XII COS III

12. Textul diplomii.

— Fața exterioară a plăcii groase (facsimil, calchiat de d. Gr. Masculin) —

foarte puțin atinse de rugină.

Textul diplomei este săpat cu două feluri de caractere: pe fețele exterioare cu litere capitale, pe cele interioare cu cursive. Textul cu litere cursive, care nu este altceva decât copia, întru câtva prescurtată, a celui cu litere capitale, este săpat în latul plăcilor.

5

P. P. PRO COS

NOMINA-MILITVM QVI MILITAVERVNT-IN
COHORTIBUS PRAETORIS ALEXANDRIA
NIS DECEM-I-II-III-III-V-VI-VII-VIII-VIII-X
PIIS VINDICIBVS QVI PIE·ET FORTITER MI
LITIA FUNCTI·SVNT-IVS TRIBUI-CONVBII
DVMTAXAT-CVM SINGVLIS-ET PRIMIS VXO

10

RIBVS VT·AETIAM·SI PEREGRINI·IVRIS·FE

O

O

MINAS IN MATRIMONIO SVO IVNXERINT

PROINDE·LIBEROS TOLLANT·AC SI·EX

15 ·DVOBVS·CIVIBVS ROMANIS NATOS

A D VII IDVS IAN

L·VALERIO MAXIMO ET

CN CORNELIO PATERNO COS

(Placa cea subțire)

. . AVRELI SABINIANI

. . AVRELI DIONYS

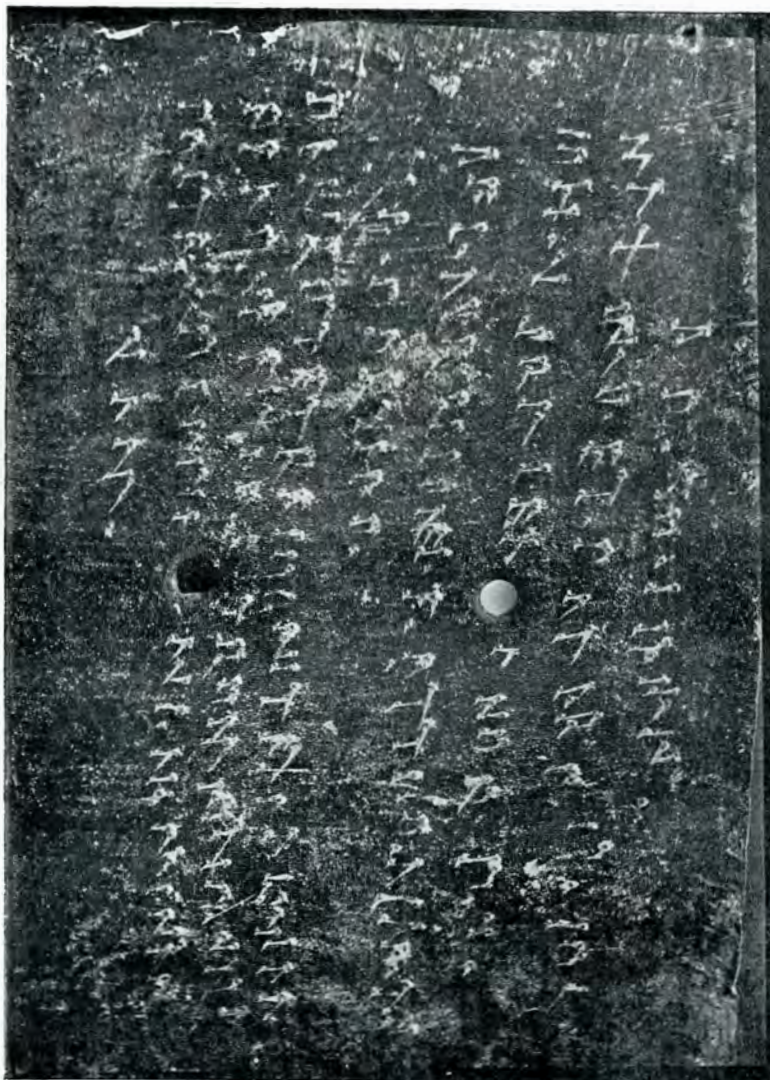
. . . . VIDI O PONTENTIS

. . VALERI VITALIANI

M AVRELI O AMANDI

CVLPPI VALENTIS

TRIAVI MVCIANI

13. Textul diplomii.

— Fața interioară a plăcii subțiri (fotografie) —

COH V-PR ALEXANDRIAN P·V·
 20 AEL·AVRELIO AEL·F·ATTICO
 ACAMANTIA DORYLEO
 DESCRIPT ET RECOGNIT EX TABVLA AEREA
 QV . . FIXA EST ROMAE IN MVRO POSTEMPL
 DIVI AVG AD MINERVAM

Lectura textului de pe placa cea groasă
 este următoarea:

Imp(erator) caes(ar) divi Antonini magni
 pii fil(ius), divi Severi pii nepos, M(arcus)
 Aurelius Severus Alexander pius, felix au-
 g(ustus), pont(ifex) max(imus), trib(unicia)

pot(estate) XII, co(n)s(ul) III, p(ater) p(a-
triae), proco(n)s(ul).

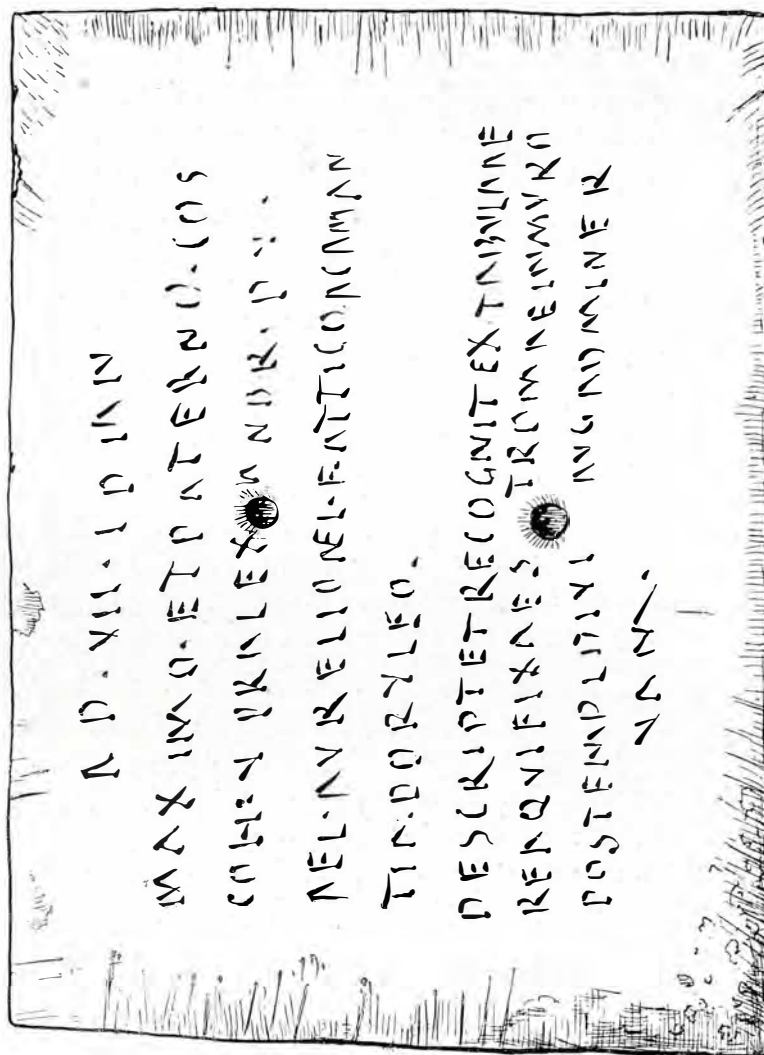
Nomina militum qui militaverunt in co-
hortibus prætoris Alexandrianis decem :
I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, piis, vidici-
bus, qui pie et fortiter militia functi sunt,
ius tribui conubii, dumtaxat cum singulis
et primis uxoribus, ut ætiam si peregrini

Coh(ors) V pr(aetoria) Alexandrian(a)
p(ia), v(index).

Ael(io) Aurelio, Ael(i) f(ilio), Attico A-
camantia Doryleo.

Descript(a) et recognit(a) ex tabula æ-
rea, (quæ fixa est) Romæ in muro post
templum divi Augusti ad Minervam.

Cele şapte nume de pe placa subţire

14. Textul diplomii.

— Faţa interioară a plăcii subţiri (facsimil, calchiat de d. Gr. Masculin) —

iuris feminas in matrimonio suo iunxerint,
proinde liberos tollant, ac si ex duobus ci-
vibus romanis natos.

A(nte) d(iem) VII Idus Ian(uarias) L(u-
cio) Valerio Maximo et Cn(eio) Cornelio
Paterno co(n)s(ulibus).

sunt ale martorilor, cari certifică exactita-
tea transcrierii acestui text de pe edictul
imperial păstrat la Roma.

Pe feţele interioare ale diplomei se află
următoarea copie a acestui text, scrisă cu
litere cursive :

(Placa cea groasă)

*Imp Caes divi Antonini magni pii
 fil. divi Severi pii nepos
 M. Aurelius Severus Alexander pius
 felix aug pont max trib pot XII cos
 5 III p. p. procos nomina militum
 qui militaver in cohort pr alexandriani decem I-II-III-IV-V-VI-VII-VIII-VIII-X
 piis vindicibus qui pie et
 fortiter militia functi sunt
 10 ius tribui conubii dum taxat
 cum singulis et primis uxorib...
 aetiam si peregrini iuris feminas
 in matr suo iunx proinde....
 ac si ex db c. r. . . . .*

(Placa cea subțire)

*A. d. VII id Ian
 Maximo et Paterno cos
 coh V pr Alexandri . . .
 Ael Aureli Ael. f. Attico Acaman
 5 tia Doryleo
 Descript et recognit ex tabula aerea
 que fixa est Romae in muro
 postempl divi Aug ad Miner
 vam*

Această copie, a cărei lectură ar fi inutil să o mai dau, căci e aproape identică cu textul însuș al diplomei, prezintă câteva greșeli de ortografie interesante și prescurtări neobișnuite. Astfel în rândul al 7-lea de pe placa groasă găsim *alexandriani* în loc de *alexandrianis*, în rândul al 14-lea de pe aceeaș placă avem *db* pentru *duobus*; în rândul al 7-lea de pe placa subțire este *que* în loc de *quae*. De alt fel atât în text cât și în copie cuvântul Aurelius din nomenclatura împăratului este scris cu doi *l*, pe când acelaș cuvânt în nomenclatura soldatului și a martorilor are un singur *l*, iar cuvintele *post templum* sunt prescurtate *postempl*.

*

Diploma noastră a fost dată—după cum rezultă din textul ei—de către împăratul Alexandru Sever pretorianului Aelius Aurelius Atticus din Doryleu (Frigia). Acesta făcea parte din cele zece cohorte «alexandriane». Numirea de «alexandriane» se referă de sigur la numele împăratului însuș. Tot din timpul acestui împărat cunoaștem numirea de «severiane», dată altor zece cohorte pretoriene și care numire se referă foarte probabil la Septimiu Sever; pe cum, de pildă, numirea de «flaviene», ce o poartă niște cohorte din timpul lui Vespasian, se referă la numele acestui din urmă împărat ⁵⁾.

Data liberării din armată a cohortelor «alexandriane» și deci și a lui Atticus este ușor de fixat. Puterea tribuniciană a 12-a a lui Alexandru Sever cade în anul 233, tot în acest an cade și consulatul lui Maximus și Paternus ⁶⁾; expresiunea «ante diem VII (septimam) idus Ianuarias» însemnează ziua de 7 Ianuarie. Deci data complectă este: *7 Ianuarie 233*. De altfel împărații din secolul al III-lea făcuseră obiceiul ca să libereze pe pretoriani totdeauna în ziua de 7 Ianuarie, care eră aniversarea inaugurării imperiului lui August ⁷⁾.

Privilegiul pe care-l acordă diploma este *jus conubii*. Împăratul recunoaște ca *iustae nuptiae* căsătoriile libere sau cu femei «peregrine» (lipsite de dreptul de cetățenie romană) contractate de pretoriani înainte de liberare. Deci, în virtutea acestui drept, soțiile «peregrine» ale pretorianilor intrau în cetățenia romană, iar copii ce urmau să se nască, erau considerați *ac si ex duobus civibus romanis natos* ⁸⁾.

De remarcat este titlul de proconsul pe care îl poartă în această diplomă Alexandru Sever. E adevărat că împărații din secolul al III-lea obișnuiau să-și dea acest titlu, dar până acum nu avem nici un monument epigrafic, în care Alexandru Sever să-l aibă și el ⁹⁾. Pentru aceasta, pentru că

ne aduce cunoștințe noi despre pretoriani și despre colonizarea romană a Dobrogei, precum și pentru că este unul din monu-

mentele epigrafice rari, diploma dela Inan-Cișme câștigă o importantă deosebită.

CONST. MOISIL.

N O T E

¹⁾ *Corpus Inscript. Latin.* III, p. 853, dipl. X.

²⁾ *Convorbiri Literare* XLII (1908), p. 501 urm.

³⁾ Harnicul preot V. Ursăcescu a format din obiectele și monedele găsite aci un mic muzeu local. Locuitorii pomenesc și de o mare piatră cu sculpturi și inscripție. V. și *Monografia parohiei Nalbant* de pr. V. Ursăcescu, p. 20 urm.

⁴⁾ Castrul descris de M-gr Netzhammer în «*Aus Rumänien*», p. 385 urm.

⁵⁾ *C. I. L.* III, p. 1960 urm. Sunt descrise toate diplomele referitoare la pretoriani.

⁶⁾ *Ibidem.* Indices.

⁷⁾ Cagnat în articolul «pretoriani» din Daremberg-Saglio, *Dictionnaire d'antiquités*.

⁸⁾ *Ibidem*, în articolul «*diploma*». Asupra chestiunii dacă copii născuți înainte de acordarea privilegiului erau considerați ca cetățeni romani, v. Mommsen, *C. I. L.* III, p. 2012. ⁹⁾ *C. I. L.* III, p. 905.

15. Bronz reprezentând un soldat
Pretorian.

(Găsit în regiunea orașului Istros. Proprietatea
d-lui D. G. Ionescu).

DOUĂ NOI INSCRIȚII DELA COMANA

— NOTIȚĂ EPIGRAFICĂ —

In notele istorice asupra mănăstirii Comana, tipărite în prima fascicolă din anul trecut a acestei publicații, arătând cum rămășițele pământești ale lui Radu-Vodă Șerban († la Viena în 1621) și ale ginerelui său Nicolae-Vodă Pătrașcu († la Raab a. 1627) au fost aduse în țară și îngropate la mănăstirea de ctitorie a neamului, la Comana, — exprimam nădejdea că piatra mormântală ce acoperia odinioară rămășițele aceste nu se va fi pierdut. Cărând în urmă am aflat că ea se găsește la Muzeul nostru național de antichități, dimpreună cu o altă prea frumos săpată inscripție tot dela Comana: — pisania paraclisului acestei mănăstiri. Faptul l-am adus la cunoștința cetitorilor

în fascicola următoare a Buletinului, în care am și promis publicarea celor două inscripții, ca completare a amintitelor noastre note istorice.

Indeplinind acum această promisiune, vom adăoga câteva cuvinte lămuritoare pentru fiecare inscripție în parte. Prima, pisania paraclisului, nu are nevoie de nici o lămurire. Săpată în piatră de marmură, tot așa de frumos și artistic ca și cele două inscripții ale bisericii publicate deja în Buletinul nostru (a. I, no. 1), ea nu scoate la iveală decât singur faptul că paraclisul dela mănăstirea Comana, «cași celelalte case și chilii», a fost făcut și adaus cu prilejul restaurării mănăstirii de Paharnicul Șerban Cantacuzino, piosul și mărinimosul boer, care, împreună cu soția sa Andriana, se întâlnește ca ctitor înoinitor a multor alte biserici și mănăstiri ale țării.

Intr'adevăr iată ce glăsuște pisania :

16. Pisania paraclisului dela Comana.

† ЯЧЕСТЬ ДУМНЕЗЕЕСКУ ПЯРЯКАНЬ, ꙗ креле съ прѣзнѣсскъ || мѣрѣи ши де мнѣни фѣктори
сфинци спиридонъ ши ефѣмѣи, || ѣсте фѣкѣтъ ши ядѣс аи ячѣсть сфинтъ ши дѣмнезѣсскъ
мѣнѣстире комань, || кѣ ши ямѣте кѣсе ши киѣи че съ въд фѣкѣте, де шѣрѣянь кѣнтѣкѣ-
зинѣ || бнѣъ вѣлъ пѣхѣрникъ, снѣ дрыгнѣ кѣнтѣкѣзино вѣа спѣтар, кѣрот аѣи сѣтаръ || ко-
сѣтѣдинѣ кѣнтѣкѣзино вѣа постѣлникъ, спрѣ сѣмѣя аѣи дѣмнезѣсскъ, пѣнтрѣ вѣчникѣ || аѣи, ꙗ
пѣрѣнѣлорѣ, мѣнѣлорѣ ши сѣрѣмѣнѣлорѣ снѣ бѣнѣ помѣнѣи, || аи янѣъ де аи зѣдѣрѣ аѣи
зѣнѣ. ши де аи сѣпѣсѣнѣи еи ꙗѣт. мѣц. нѣмѣе еи.

În jurul stemei :

† шѣрѣянь кѣнтѣкѣзино бнѣъ вѣа пѣхѣрникъ.

† яичи ѡдѣхнѣсскѣсъ
ѡмѣеле ро || бѣлор аѣи
дѣмнезѣсскъ ѡ рѣдѣ ||
шѣрѣянь бѣсѣрѣбѣ во-
екод ши ѣи || нѣрѣсѣъ.
пѣтрѣшко нѣкѣяе ||
вѣд. ѣмѣндѣи тѣре ши
вѣртог пѣнтрѣ || аѣре
ши пѣнтрѣ мѣшѣе кѣ
пѣ || гѣнѣи тѣрѣи, тѣтар
ши кѣсѣре || тѣчѣнѣнѣнѣ
сѣѣбѣтѣт. ши ꙗѣтѣрѣ ||
нѣмѣе ѣмѣндѣи де бѣя-
аи подѣи || гѣіе сѣѣъ сѣ-
вѣрѣшѣтѣ, ꙗѣтѣю го ||

кѣрѣъ, ꙗпои ѣнѣрѣлѣ.
зѣнѣ || аи янѣъ де аи
сѣпѣсѣнѣъ аѣ || мѣи —, ꙗ-
тѣъ аи янѣъ — аѣ || прѣ
ѣчѣа ѣѣи дѣи ѣѣи ||
нѣмѣцѣсскѣ, де аи бѣ-
чѣ, || ꙗѣкѣндѣсѣ де ꙗѣ
лор рѣдѣ, кѣ || чѣнѣсте
сѣѣъ ꙗѣропѣтѣ, ꙗ || зѣ-
нѣе рѣдѣлѣ вѣд че-
лѣи || мѣре чѣлѣ аи
янѣъ, ꙗрѣ че || ꙗѣмѣтѣ
ꙗ зѣнѣе аѣ мѣтѣи ||
бѣсѣрѣбѣ воѣкод, аи
янѣъ || аѣ — — ||.

17. Epitaful de pe mormântul lui Radu-Vodă Șerban
și Nicolae-Vodă Pătrașcu.

† ACESTŢI DUMNEZEESCU PARACLIȘŢI, ÎN CARELE
SĂ PRĂZNUESCU || MARII ȘI DE MINUNI FĂCĂTORI

SFINȚII SPIRIDONŢI ȘI EFTIMI, || ÎASTE FĂCUTU ȘI
ADAOS LA AČASTĂ SFĂNTĂ ȘI DUMNEZOIASCĂ MĂ-

NĂSTIRE COMANĂ, || CA ȘI ALALTE CASE ȘI CHILII
CE SĂ VĂD FĂCUTE, DE ȘĂRBANŪ CANTACUZINO
BIVŪ VELŪ PĂHARNICŪ, SNŪ DRĂGHICŪ CANTACU-
ZINO VEL SPĂTAR, NEPOT LUI STARŪ || COSTANDINŪ
CANTACUZINO VEL POSTELNIC, SPRE SLAVA LUI
DUMNEZEU, PENRU VEAČNICA || LUI, A PĂRINȚILORŪ,
MOȘILORŪ ȘI STRĂMOȘILORŪ SĂI BUNĂ POMENIRE, ||
LA ANUL DE LA ZIDIREA LUMI 7211 ȘI DE LA SPĂ-
SENIA EI 1703, MST ȚIULIE 15.

În jurul stemei:

† ȘĂRBANŪ CANTACUZINO BIVŪ VEL PĂHARNIC.

A doua inscripție, epitaful de pe mormântul
lui Radu-Vodă Șerban
și Nicolae-Vodă Pătraș-
cu, reclamă câteva lă-
muriri mai mult. Dar
mai înainte de a le da, e
necesar să se cunoască
textul însuș al epitafu-
lui. Iată-l după un decalc
reprodus și completat
de răposatul Prof. Gr.
G. Tocilescu:

† AICI ODIHNESCU-SĂ
OASELE ROBIOR LUI DUM-
NEZEU IO RADU ȘERBANŪ
BĂSĂRABŪ VOEVOĐ ȘI GI-
NERE-SĂU PETRAȘC● NI-
CULAE VOD. AMĂNDOI TA-
RE ȘI VĂRTOS PENTRU
LEAGE ȘI PENTRU MOȘIE
CU PĂGĂNII TURCI, TĂTA-
R(Ț) ȘI CU ERETICI UNGURI
S'AU BĂTUT. ȘI ÎN BĂTRĂ-
NEAȚE AMĂNDOI DE BOA-
LA PODAGRIE S'AU SĂVĂR-
ȘITŪ, ÎNTĂIŪ SOCRULU, A-
POI GINERILE. — UNUL LA

ANULU DE LA SP(Ă)SENEA LUMII —, ALTULU LA ANU-
LU. — | DUPRE ACEIA AICI DIN ȚARA NEMĂȚEASCĂ,
DE LA BEČU, ADUCĂNDU-SE DE AL LOR ROD, CU CİNSTE
S'AU ÎNGROPATU ÎN ZILILE RADULUI-VOD CELUI MARE
CELA LA ANUL —, IARĂ CELALALTU ÎN ZILELE LU
MATEI BĂSĂRABU VOEVOĐ LA ANULU —.

Pentru cunoscători o simplă lectură a aces-
tor rânduri e suficientă spre a se încredința că
avem aface cu o inscripție mult posterioară a-

nului aducerii rămășițelor celor doi Domni pri-
begi în țară, care fu, cum știm, 1640. Lipsa to-
tală a datelor, redactarea cea vagă, precum și
neexactitatea unora din mărturiile date de in-
scripție vădesc îndeajuns că ea n'a putut fi al-
cătuită, săpată și așezată la 1640, când încă
amintirea vieții răposaiilor Voivozi era destul
de vie printre urmași, ci mult mai târziu, când
această amintire a fost luată din domeniul ne-
precis, vag și confus al tradiției. Faptul se con-
firmă de altfel și prin partea materială a inscrip-
ției, calitatea pietrei și caracterul scrisorii, care nu
sunt acele ale sec. XVII, când lapidografia era

în floare în Țara-Romă-
nească, ci acele ale epo-
cii de decadentă a ace-
stei arte — a doua jumă-
tate a sec. XVIII.

Așa fiind e de înțeles
cum se poate zice în
inscripție că Nicolae-
Vodă Pătrașcu a fost în-
gropat la Viena (Beciu),
ca și Radu-Vodă Șer-
ban, când se știe că el
a fost îngropat în bise-
rica sârbească din Raab;
că ginerile a murit la
bătrânețe de boala po-
dagrii, ca și socru-său,
când se știe că neferici-
tul fiu al gloriosului Mi-
hai-Vodă a murit re-
lativ tânăr (a. 1627) de
vre-o 40 de ani numai
(la 1597 era un «prunc
freged»); că osemintele
celor doi Domni au fost
aduse pe rând în țară

(întâi ale lui Radu-Șerban în timpul «Radului-
Vodă celui Mare» [1620 — 1623], apoi ale lui
Nicolae Pătrașcu în timpul lui «Matei Basarab
Voevod»¹⁾ — când se știe că ele au fost aduse
odată, la 1640, cu prilejul întoarcerii în țară a
Doamnei Ancuții, fiica lui Radu și soția lui Pe-
trașcu. Căci în această privință mărturia croni-
cului Kraus e absolut sigură (v. N. Iorga, *Des-
pre Cantacuzini*, București 1901, I, VII).

ALEX. LĂPĂDATU.

18. Ruinile paraclisului dela Comana.

Decoratiunea nartexului e reprezentată prin scene din viețile sfinților, distribuite în compartimente după moda atonită. Sunt foarte multe și variate aceste scene. Cel ce le privește rămâne uluit în primul moment, neștiind de unde să înceapă cu cercetarea lor. Simți că zugravul n'a stat deloc la tocmeală pentru numărul imaginilor; căci dacă la nartex, suprafețele destinate să primească decorațiuni, sunt înmulțite prin prezența a doi stâlpi, cari prin arcurile ce primesc, dau naștere la atâtea vusuri câte bolți în berceau se formează, — se mai adaugă pereții naosului și transeptului, ai altarului, ai domului central, cum și ai pridvorului descris mai sus, vom avea un număr de imagini, cari, dacă s'ar calcula după numărul figurilor, apoi sigur că ar ajunge și la noi țifra — care, deși redusă la valoarea adevărată, tot pare fabuloasă — din vestita mănăstire din Salamina, numită Panaghia Phaneromeni, de care vorbește Didron în al său *Voyage en Grèce*. Atât de multe și de variate au fost frescurile din această biserică, încât în primul moment s'a făcut evaluări fabuloase,

cum a fost acelea ale lui Douqueville, care a văzut 150.000 de figuri pictate fresc. Didron însă le-a redus la 3.538. Ar fi interesant să știm dacă biserica cea mare a Hurezilor are un număr de figuri egal sau aproape egal cu cele dela Panaghia Phaneromeni din Salamina. Până la această evaluare statistică, care presupune condițiuni speciale de examen, să vedem cari sunt principalele scene din aceste compozițiuni așternute din belșug pe pereții Hurezilor. Am distins scena din viața sfintei Maria Magdalena, sf. Focas, Adormirea sfintei Ana, Martiriul sfântului Pantelimon etc. Toate aceste pe peretele vestic. Jos, în stânga și în dreapta ușei, se văd zugrăviți neamurile boerilor Cantacuzini și neamurile boerilor Brâncoveni, scene ce se leagă cu scenele de sus printr'un rând de medalioane, reprezentând sfinți, din care distingem pe Petrone, proorocul Isaiia, Vasilie și Silvan. Tot astfel și pereții laterali și cel anterior: scene din viețile sfinților, un rând de medalioane și apoi portrete de domni și ctitori. Citez din peretele sudic pe sfinții doctori Cosma și Damian sau, cum li se mai zice, «sfinții doctori fără de arginți», patriarhul Ioachim, Andrei, iar în stânga, pe lângă compartimen-

¹⁾ A se vedea fascicolul precedent al Buletinului,

în care s'a publicat începutul acestui studiu.

tele cu sfinți și scene din viața lor, sunt pa- înfățișează pe Varlaam, Ioasaf, Nicodim

19. Boltă în pronaosul bisericii.

tru sfinți mari de o factură liberă, nu însă și într'o armonie frumoasă. Acești sfinți

și Grigore Decapolitul. Din peretele din dreapta citez: sf. Sisoe, sf. Toma, mar-

tiriul sfântului Procopie, lapidarea sfântu- celalt legat de un pom și săgetat de un

20. Bolți și arcuri în pronaosul bisericii.

lui Pacratie, martiriul lui Proclu și Ilarie, (unul legat de coada unui cal ce aleargă,

soldat). Apoi sfânta Marina, care a prins pe diavol și îl bate, cum și prorocul Ilie. În

ambrasura ferestrelor: sfinții Arsenie, Ghe-rasim, Teodosie, Sava, Antonie cel Ma-re. În peretele din dreapta: Ilarion, Theo-dor Suditu, Hariton, Pafnutie, Avram și Efraim. Toți acești sfinți sunt de o factură relativ bună, nu însă și de o ar-monie desăvârșită, ceea ce mă face să bă-nuesc că s'a revenit posterior asupra-le.

Cei doi stâlpi cari primesc arcurile ce împing în pereții an-tero-posteriori, sunt zugrăviți în medali-oane, legate prin de-corațiuni de pasman-terie și înfățișează pe proorocii vremu-rilor; cele trei vus-sure ale nartexu-lui, aceste curburi ale boltelor (en ber-ceau), provenite prin prezența celor doi stâlpi, cari primesc arcurile de cari am pomenit mai sus, re-prezintă, în continu-are, scene din viețile sfinților, întâlnite pe pereții perpendicu-lari. Pe arcu care leagă între ei cei doi stâlpi, e zugrăvit în culori vii: *visul lui Iacov*: cele două scă-ri până la cer, pe cari

urcă și scoboară îngerii; deoparte Iacov visează. E o scenă de un colorit transpa-rent și de o armonie admirabilă. Pe cele două arcuri, cari pornesc din stâlpi și se proptesc în zidul anterior, sunt zugrăvite scene din viața proorocului Îlie, — scene admirabile, colorate viu și, unele din ele, cum e cea dela capătul arcului din dreapta, de o armonie desăvârșită.

Cupola acestui nartex are decorațiuni cari nu sunt decât o repetare a decora-țiunilor obișnuite ale cupolelor: Crist și oș-tile îngerești pe fund, decorațiuni de sfinți pe laturile cilindrului turlei.

Naosul e foarte înegrit de fum, din care cauză abia se disting figurile. Am deslu-șit totuș pe peretele sudic: sfinții împărați

Constantin și Elena, în costume bizantine bogate din veacul al X-lea. Pe ceilalți pe-reți, cei laterali, doi admirabili sfinți, Mi-hail și Gavril, cari sunt un ecou dela catedrala din Cefa-lu: precizie de con-ture, liberă stilizare și proporții juste. Ce-le mai multe din sce-nele de aci sunt foar-te deteriorate și, mai cu seamă, ascunse de stratul de fum, ca-re le anulează efec-tul coloristic.

În transept, în dreapta, întâlnim pe Crist în jeț, așa cum rar de tot îl întâlnim în bisericile noastre, mai cu seamă că ima-ginea Pantocratoru-lui nu se zugrăvește decât pe fundul cu-

21. Pantocratorul.
— Pictură în sănul drept al bisericii —

polelor. Cristosul din transeptul Hurezului e grav și are, în stânga și în dreapta lui, pe sf. Ioan, dela care a primit botezul, și pe sf. Marie. Urmează apoi după această scenă un frumos sfânt Procopie, un sf. Gheorghe, iarăș frumos, cu părul în bucle ca și cel dela Curtea-de-Argeș, sfântul Ni-chita, care trage sabia din teacă, cum și un superb, neîntrecut ca puritate de stil,

sfânt Teodor Stratilatul. Apoi sfântul Pantelimon, senin și bine în poză. Aceasta în sânul drept. În cel stâng avem: sfântul Mercurie și Artemie, ce nu mai sunt cei doi din paraclisul Mitropoliei din București¹⁾, ciniște sfinți războinici, cu armură grea, cu paș și pavază. Artenie e și aci expresiv și a-

tent. Sfântul Mină, deși bătrân, poartă însă, ca un viteaz, armura cea grea. În sfârșit sfântul Teodor Tiron, înarmat cu sabie și lance, Nestor și Dimitrie (Dimitrie e tânăr și frumos și aduce cu cel dela Curtea-de-Argeș). Pe pereții înguști, carileagă absidelor transeptului de absida cea mare a corului, sunt zugrăviți sfinții Petre și Pavel. În altar Maica Domnului cu Cristos în brațe, strejuită de îngeri, scene din viața sfinței Fecioare, apoi un brâu de medalioane cu

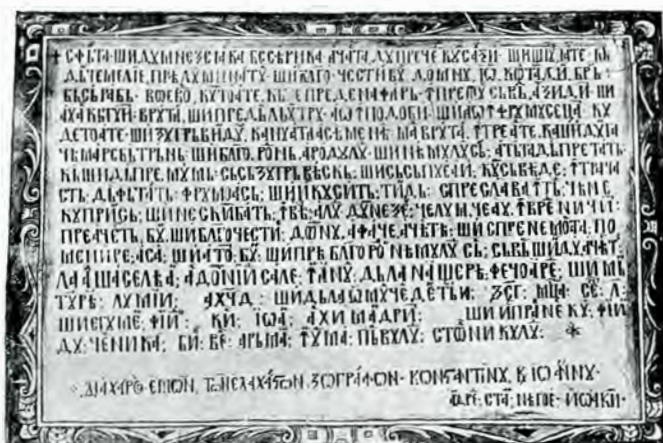
sfinți, cum și jos, sfinții ierarhi Iacov, Grigore Teologul, sfinții Spiridon și Andrei, pentru a cita pe cei mai bine luminați. Cupola domului principal e prăpădită și trebuie, firește, restaurată; numai pandantivii cu cei patru evangheliști sunt în stare bună.

În nartex, pe perețele răsăritean, în dreapta, se găsește zugrăvită familia Domnului-ctitor. Sunt aci portrete de o remarcabilă plasticitate, păstrate din fericire cum nu se poate mai bine. Portretul *Măriei Doamna* este, fără nici o exagerare, o capo-d'operă de portretistică murală. Ca-

pul e de o precizie de desen uimitoare, iar în ceea ce privește coloritul, valoarea acestui portret trebuie considerată ca incalculabilă: transparență, frăgezime, moliciune, redate printr-o gamă roz-gris de o inimitabilă armonie. Parcă ar fi fost executată în tonuri de pastel. Tot în aceste condițiuni plastice se prezintă și portretele domnițelor *Anuța* și *Bălașa*. Cea dintâi are ochi mari, căprii, fața ușor brună, iar cea de a doua ochii mari verzi și limpezi,

obraz roz-alb, topit într-o gamă gris-verzue mai pronunțată pe la tâmpile, ceea ce trădează obrazul fin, estompat de vinele albastrue ce transpar sub pielea delicată, chipurilor de rasă. Frumoase și cu aceiași înfățișare princiară apar și chipurile dom-

† SFANTA ȘI DUMNEZEIASCA BESEARICĂ AČASTA, DUPRE CE, CUM S'AŪ ZIS ȘI ȘTIUT IASTE CĂ DÂN TEMELIE PEA-LUMINATUL ȘI BL[A]GOCESTIVUL DOMNU ION COSTANDIN BRÂN[COVEANUL] BĂSĂRABŪ VEOVOD, CU TOATE CĂTE PRE DEN AFARĂ ÎNPREJUR SĂ VĂD, AŪ ZIDIT ȘI AŪ ALCĂTUIT, VRUT-AŪ ȘI PRE DÂN LĂUNTRU A O ÎNPODOBI ȘI A O ÎNFRUMUSEȚA CU DE TOATE ȘI, ZUGRĂVINDU-O CA NU ALTA ASEAMENEA, MAI VRUT-AŪ, ÎNTRE ALTE CA ȘI DUNGA CEA MARE BĂTRÂNĂ ȘI BL[A]GORODNĂ A RODULUI ȘI NEAMULUI SĂU, ATĂTA DESPRE TATĂ, CĂT ȘI DĂSPRE MUMĂ, SĂ SĂ ZUGRĂVEASCĂ ȘI SĂ SĂ PUE AI CUM SĂ VEADE, ÎNTR'AČASTĂ DĂSFĂTATĂ, FRUMOASĂ ȘI ISCUSITĂ TINDĂ, SPRE SLAVA, ÎNTAI,

CEA NECUPRINSĂ ȘI NESCHIMBATĂ ÎN VEAČ A LUI DUMNEZEU CELUIA CE AŪ ÎNVREDNICIT PRE ACESTU BUN ȘI BL[A]GOCESTIV DOMNU A FACE AČASTĂ, ȘI SPRE NEMOARTA POMENIRE A SA ȘI A TOT BUN ȘI PEA-BL[A]GOROD[NIC] NEAMULUI SĂU; SĂVĂRȘIND ACEASTE LA AL ȘEASELEA AN AL DOMNII SALE, ÎN ANUL DĂ LA NAȘTEREA FEČOAREI ȘI MĂNTUIREA LUMII 1694 ȘI DĂ LA OMUL CEL DE'NTAIŪ 7203, MȘTA SEPT. 30, ȘI EGUMEN FIIND CHIR IOAN ARHIMANDRIT, ȘI ISPRAVNICU FIINDU CERNICA BIV VEL ARŪMAȘ, ÎN URMA PĂRVULUI STOINICULUI, *ὁ δὲ χειρὸς ἱμῶν τῶν ἐλαχίστων ζωγράφων Κωνσταντίνου Κ. Ἰωάννου, Andrei, Stan, Neagoe, Ioachim.*

(După N. Iorga, *Inscripții din Bisericele României*, I, 185-6).

22. Inscripție zugrăvită în biserică.

— În Pronaos deasupra ușii de intrare —

¹⁾ Vezi studiul nostru *Decorațiunile Paraclisului*

Metropolitan, în No. penultim al acestei reviste.

nițelor *Ilinca* —un pronunțat caracter *românească*— și *Maria, Doamna Moldovei*. De o surprinzătoare gingașie și frumusețe este mica *Smaranda*, și cu acest ultim portret, admirația pentru portretele murale ale Hurezului se transformă într-o pietate pentru *opera de artă*.

Tot atât de interesant ca *artă* sunt și portretele lui Constantin Basarab Voevod și a celorlalți copii—băieți—cari sunt grupați în jurul Domnului, spre deosebire de fete, cari s'au adunat în jurul Doamnei. Constantin Basarab are obrazul colorat în tonalități de carmin, ceea ce îi dă o înfățișare robustă, sănătoasă.

Costumele sunt parte bizantine, parte poloneze și ungurești. Dulama cea grea a Brâncoveanului, cu gulerul lat de hermină, cu tăeturi făcute în lături pentru trecut mâinile, e poloneză; anteriorul cel lung de serasir decorat cu flori e de modă bizantină, cu deosebirea că la mijloc nu se încingea cu brâu, ci cădea larg ca o rochie,

așa cum se vede în portretul lui Stefan. Maria Doamna are dulama de brocard aurită cu flori conturate în verde-închis. Rochia e de taftă, ușor colorată în cobalt. Poartă bogați cercei în urechi. Smaranda cea mică și atât de gingașă are sub dulama vântată o rochie cutată vișinie.

În aceasta publicație (No. 2, 1908) s'a făcut o fidelă descriere a costumelor tuturor portetelor murale dela Hurezi.

În pereții cari despart ferestrele nartexului se mai găsesc portretele Domnitorilor: Laiot-Vodă Basarab, bine păstrat, Neagoe-Vodă Basarab, Matei-Vodă Basarab, Șerban-Vodă Cantacuzino, Constantin-Vodă Cârnul, Radu-Vodă Șerban, Pârvu Cantacuzino, cum și Ioan Arhimandritul. În pridvor, lângă scena raiului, se mai vede Cernica Știrbei, cum și portretele a trei din vătafii cari au lucrat la Hurezi: Istratie lemnarul, Vucașin pietrarul, Manea vătaful de zidari, cum și Ispravnicii cari au supravegheat și condus lucrările, Badea și Apostol.

PARACLISUL.

Decorațiunile paraclisului dela Hurezi diferă de decorațiunile bisericii celei mari prin aceea că pridvorul tratează un alt subiect decât la biserica cea mare; încolo, bine înțeles, în proporții mai restrânse, pictura interiorului seamănă, sub raportul iconografic, cu decorațiunea bisericii celei mari și chiar a bisericii dela Bolniță.

Pridvorul paraclisului e foarte îngust, ceea ce restrânge și numărul imaginilor distribuite de obicei în tinda bisericilor. Subiectul ales pentru tindă nu mai este cel întâlnit până aci, adică Maica-Precista cu Crist, sau Crist și sf. Ioan, cum se vede pe cele mai multe din bolțile pridvoarelor din bisericile bucureștene. Pentru bolțile din tinda paraclisului dela Hurezi, zugravul și-a ales un singur subiect, pe care

l-a împărțit în mai multe scene, împrăștiate în jurul unui medalion central, reprezentând chiar pe eroul principal din scenele învecinate. Sub raportul compozițiunii acesta este un rar exemplu de unitate, așa cum nu prea se vede în decorațiunea vechilor noastre biserici istorice.

* * *

Plafond-ul acestui pridvor tratează despre *Sf. Ioan-Botezătorul*: viața și patimile sfântului. Pe peretele anterior, sus de tot, se vede într'adevăr: nașterea sf. Ioan; apoi fuga Elisabetei, mama sfântului Ioan; copilăria sfântului Ioan; un înger ducând de de mână pe copilul Ioan și călăuzindu-l în pustiurile Iudeei; în fine, sfântul Ioan când propovăduiește, vestind pe Mesia

(aceasta în două scene). Aci se întrerupe povestea aceasta spusă în imagini, din cauză că peretele, începând de aci și aproape o treime din întinderea plafond-ului, au fost reparate cu tencuială nouă, de oarece se stricaseră din cauza ploilor. Nu putem regreta îndeostul această pierdere a atâtor scene din viața sfântului Ioan, cari erau desfășurarea vieții dela predicile din pusti-

cul exemplar iconografic, unde e reprezentată viața sfântului Ioan în întregime. La paraclisul Colței e ceva din viața sfântului, dar aci totul e redus la medalionul principal și la cele patru mici scene din pendantive.

Tăerea capului sfântului e numai pe jumătate salvată; însă această scenă e stropită cu varul ce a sărit din tencuiala din

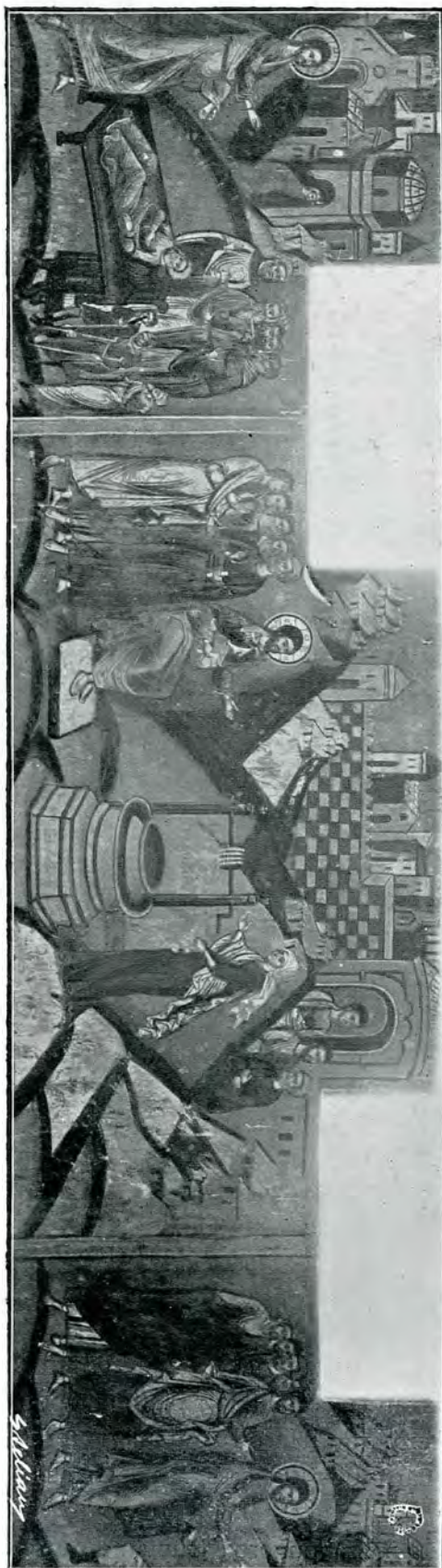
23. Nașterea Maicii Domnului.

— Pictură în pridvorul paraclisului (deasupra așii) —

uri și până la tăerea capului său, care se vede la sfârșitul tencuelii celei nouă, adică până unde s'a deteriorat tavanul. De sigur că a fost o reparație în pripă, sumară, făcută la întâmplare, fără a se fi cerut părerea unui specialist, care, în asemenea cazuri, ar fi indicat mai întâi o copiere a frescurilor amenințate să dispară, pentru a le repicta apoi pe tencuiala cea nouă și tot *în fresc*. Poate că am fi salvat astfel uni-

apropiere. Se vede totuș trupul sfântului plecat pe butuc și capul tăiat. Urmează apoi, întocmai ca în poveștile scrise în cărțile sfinte și aiurea, Salomeea dănțuitoarea, purtând pe tavă capul sfântului, pe care îl prezintă lui Herod Antipas și Herodiadei, a căror unire incestuoasă revoltase pe neînduplecatul ascet. O scenă care urmează înfățișează punerea trupului în mormânt, apoi aflarea capului sfântului Ioan. În le-

24. Picturi pe peretele nordic (sus) la paraclis.

gătură cu aceste scene din viața sfântului, sunt scenele cari se înșiră pe peretele anterior și cari tratează despre Zaharia și Elisabeta, părinții sfântului Ioan. De sigur că pierderea sfântului Ioan nu era deajuns pentru răzbunarea Salomeei, de oarece urmează mai departe execuția lui Zaharia, tatăl sfântului Ioan.

În zona imediat vecină cu aceea unde e povestită viața sfântului Ioan, se văd scene din viețile sfinților: apostolul Toma, omorât de un soldat, care-l împunge cu lancea; Filip, spânzurat cu capul în jos; Luca, care primește o icoană din mâna unei femei; Marcu, târit de picioare cu o funie; execuția unui sfânt pe rug (care abia se distinge din cauza stropiturilor de var dela tavanul din nou tencuit). Se mai vede pe peretele nordic, tăierea capului sfântului Petre și spânzurarea cu capul în jos a sfântului Pavel.

Hramul bisericii e *Nașterea Maicii Domnului*. Această scenă e reprezentată cu îngrijire de către zugrav, care a luat seama ca scena să fie înțeleasă cât mai clar, pentru care scop a și folosit mai multe scene auxiliare în acelaș tablou. Astfel vedem pe sfânta Ana, mama sfintei Marii, care șade pe un divan și par'că plângând lângă o femeie, care ține copilul nou născut—sfânta Maria; o altă care toarnă apă dintr'un ibric într'ocăldare ca pentru scăldat; o alta care-l adoarme; alte patru femei la o masă poartă vase scumpe; Zaharia, bărbatul sfintei Ana, e în pragul ușei.—Cei cinci sfinți dela intrare nu au nici o valoare, de oarece au fost repictați de o mână nedibace.

Pe potretele ctitorilor s'a revenit și s'a revenit atât de rău că sunt pierdute. Se știe că paraclisul a avut să sufere mult, în anul 1782 Octombrie, din cauza Turcilor, cari pătrunseră aci și făcuseră din bisericile din curte grajduri de cai ¹⁾.

Cu ocazia reparațiilor făcute după aceea cred că s'a retușat atâta de stângaci

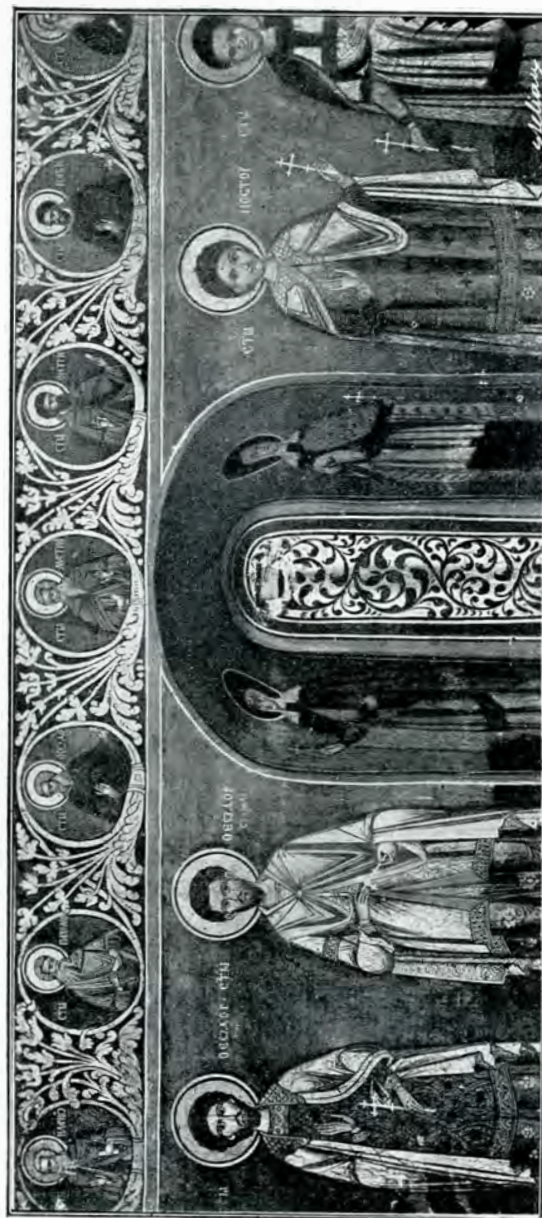

portretele ctitorilor, cari vor fi fost tot atâta de frumoase ca și cele din biserica cea mare.

Pe peretele nordic, continuându-se pe ceilalți pereți, se vede toată viața Mântuitorului, începând dela naștere. Scenele încep cu Buna-Vestire, după care vin: întâlnirea cu Iosif; nașterea; plecarea magilor (un Inger apare și le arată drumul); închinarea magilor; plecarea înapoi a magilor; fuga în Egipt, în care scenă se zărește în colț o scenă auxiliară: Iosif dormind și ingerul apărându-i în vis și spuindu-i că Irod pregătește pierrea copilului Isus; prezentarea lui Isus părintelui Simeon. Urmează apoi minunile lui Isus: învierea lui Lazăr; vindecarea paralizicului, în care scenă se zărește mai mulți ologi, cari vin în cărji spre Mântuitorul; vindecarea orbului din naștere. În sfârșit, o admirabilă scenă: Isus și Samariteanca. Christ vorbește cu Samariteanca: «Ce apă vei scoate tu?». «Apa ce-ți voi da-o ție se va face izvor de viață săltătoare întru viața veșnică».

Și apoi: «Dacă ai ști pe ce-l ce-ți vorbește, îi vei cere lui și-ți va da ție apă vie.» Și zis-a lui femeia: «Doamne, văd că tu ești prooroc, spune-mi, unde se cade a ne închină?» Iar Isus a răspuns: «Femeie, crede mie, că va veni vremea, când nici în muntele acesta, nici în Ierusalim, vă veți închina Tatălui. Voi vă închinați căruia nu știți; iar noi ne închinăm căruia știm. Duh este Dumnezeu, și cei ce se închină Lui, cu duhul și cu adevărul se cade să se închine» (Ioan, cap. IV, vers 5 — 42). Acesta este pasagiul care a inspirat pe zugravul dela paraclisul Hurezului. L-am citat, pentru că să se știe că zugravul, perfect cunoscător al evangheliei, s'a silit să-l redea întocmai: și gestul lui Crist, care spune cuvintele cele cu înțeles adânc și dumnezeesc, și pe Samariteanca, care asculta uimită și mirată. În fața acestei scene mi-am format definitiv convingerea că toată expresia din

iconologia atonită, din scenele cari se perindă pe zidurile vechilor biserici în stil bizantin, suflul acela mistic, care animează atâtea figuri, inerte în aparență, din iconologia ortodoxă, e rezultatul cunoașterii prealabile, aș putea zice chiar adânci a cărților

25. Picturi pe peretele nordic (jos) la paraclis.

sfințe. Zugravul atonit, când zugrăviă scenele religioase, nu făcea decât să traducă; și traducea frumos, tocmai fiind-că știă bine ideia religioasă, cu care eră atâta de familiarizat. Tot aci rezidă cred și explicația pentru care scenele zugrăvite erau atâta de numeroase. Toată biblia, evan-

ghelia, cu multiplele ei acțiuni obseda ne-
conținut pe pictorul așa de bine pregătit
pentru zugrăveala bisericilor.

Către extremitatea de sus a pereților la-
terali și a celui vestic sunt zugrăvite trei
scene alegorice, dintre cari cea de pe pe-
retele sudic e amenințată să se piardă din
cauza mucegaiului provenit din igrasie.

Cupola are un Crist cu părul roș-cafe-
niu, așa cum rar se vede în domurile bise-
ricilor noastre. Această colorațiune a pă-
rului lui Christ, dacă nu corespunde Er-
miniei, care sfătuia să fie « creț și puțin gal-
ben », se potrivește însă cu descrierea fă-
cută de Lentulus în epistola sa: « Părul lui
are culoarea vinului ». Și poate se apropie
puțin și de descrierea lui Nicefor Kallistos,
care spune că: « Părul capului eră gălbui și
nutare des... » Ca expresie, Crist dela para-

clisul Hurezilor nu e un Crist energic, crunt,
cum apare uneori în cupolele din bisericile
ortodoxe; e, dimpotrivă, blând și senin, așa
cum îl voește și Brockhaus ²⁾. Sunt în a-
ceastă cupolă și oști îngerești nu atât de
numeroase însă ca la biserica cea mare.

Rămase pe peretele nordic, în colț, un
admirabil grup al sfinților Impărați Cons-
tantin și Elena. Ca tehnică, e cel mai re-
comandabil specimen de factură bizantină,
tocmai pentru că are și acea colorație ver-
zue, acele umbre și demitente verzui, re-
zultate din preparațiuni pe dedesupt, de
cari vorbește și d. Gabriel Millet în studiul
său asupra artei bizantine ³⁾.

Tot în paraclis sunt și doi sfinți Theo-
dori: Theodor Tyron și Theodor Strati-
latul, tot așa de admirabil de frumos de-
corați, după cum sunt și bine conservați.

A. BALTAZAR.

26. Patriarhul Neftalam.
— Pictură în biserică —

¹⁾ Iorga, *Inscripții din Bisericile României* I, 183.

²⁾ *Die Kunst in den Athos-Klöstern*.

³⁾ Gabriel Millet, *L'art byzantin*, la André Michel, *Histoire de l'Art*. I, 127 sq.

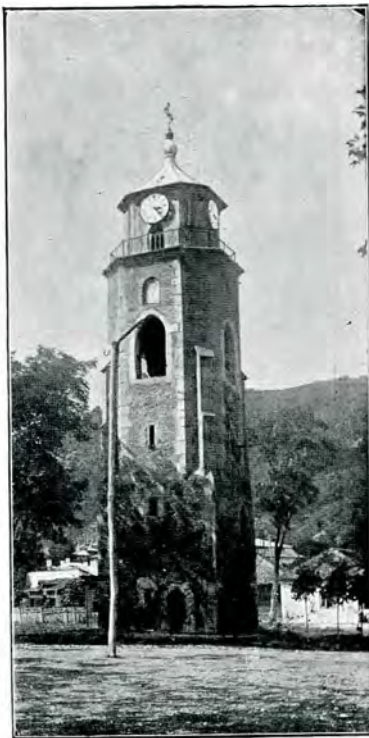

clopotnița bisericii Sf. Nicolae din Păpăuți împreună cu cea a bisericii Sf. Ioan Domnesc din Piatra-Neamțu sunt singurele exemplare de clopotnițe din timpul lui Ștefan-cel-Mare, cari s'au păstrat până în zilele noastre.

Sunt zidite odată cu bisericile și aproape în aceeași vreme: mai întâi cea dela Păpăuți la 1496 (N. Iorga, *Inscripții din Bisericile României* I, 3), apoi cea din Piatra la 1499 (Melchisedec, *Notițe istorice și arheologice*, 76). Clopotnița dela Păpăuți nu mai păstrează pisania. Negreșit însă ea a fost ridicată odată cu biserica, la anul arătat sau puțin în urmă, cași clopotnița dela Piatra, care a fost ridicată, după mărturia inscripției, un an în urma bisericii. Amândouă aceste clopotnițe se aseamănă atât în ceia ce privește compozițiunea cât și în ceia ce privește modul de clădire. Sunt lucrate din zidărie și piatră brută, afară de colțare, muchi, chenare de uși și ferestre, brăuri

etc. cari sunt din piatră cioplită. Siluetele lor sunt plăcute și variate. Planul orizontal este pătrat la bază, cu ziduri de 1,50 m. grosime. În partea de jos se află o încăpere boltită, în care pătrunzi prin o ușă joasă, ogivală, care se află la nivelul pământului. La catul de deasupra, la vr'o 3,50 m. înălțime, pe o față laterală se află o altă ușă ogivală, la care nu se poate ajunge de jos decât prin o scară exterioră de lemn, care, pe vremuri, trebuie să fi fost mobilă, astfel ca la moment dat să se poată ridica și întrerupe comunicația cu exteriorul. O altă scară de lemn, aceasta interioară, duce la clopote. Ea nu începe însă decât dela această înălțime în sus, astfel că clopotele puteau fi izolate și adăposite la nevoie. De aci în sus planul turlei devine octogonal. La partea superioară camera clopotelor este deschisă în toate patru laturile

27. Clopotnița dela Sf. Ioan-Domnesc din Piatra.

prin câte o fereastră largă, în formă ogivală. Toate dispozițiunile descrise până aci sunt comune amânduror clopotnițe.

Deosebiriile dintre ele sunt următoarele:

la clopotnița din Păpăuți planul octogonal la mijloc, revine ca un pătrat sus la înălțimea camerei clopotelor, colțurile fiind câștigate prin câte o consolă de piatră în formă de jumătate de piramidă răsturnată.

Pe fețele acestor console se aflau sculpturi, a căror urme se văd și astăzi și cari trebuie să fi fost foarte bine executate, dacă judecăm după resturile ce se păstrează în colțul dinspre sud-vest, reprezentând un balaur sculptat în relief foarte pronunțat.

La clopotnița din Piatra, mai sus de camera clopotelor, se află încă o încăpere, tot octogonală, însă mai mică, cu o galerie de circulație de jur-împrejur. În această parte, care a suferit în cursul timpului oareșicari modifi cațiuni, s'a așezat actualmente un orologiu. La această clopotniță se mai observă că colțurile teșite ale octogonului sunt întărite prin câte un contrafort în genul celor ce se întâlnesc în mod constant la turlele bisericilor din această epocă în Moldova.

Aceste deosebiri între cele două clopotnițe produc siluete diferite la fiecare.

Clopotnița din Piatra fiind terminată sus prin un mic pavilion cu o galerie împrejur capătă din această dispozițiune precum și

din cauza contraforților o siluetă mai elegantă în care domină liniile verticale; aceea dela Păpăuți din contră, având camera clopotelor proeminentă lateral, din cauza planului ei pătrat, capătă prin aceasta o si-

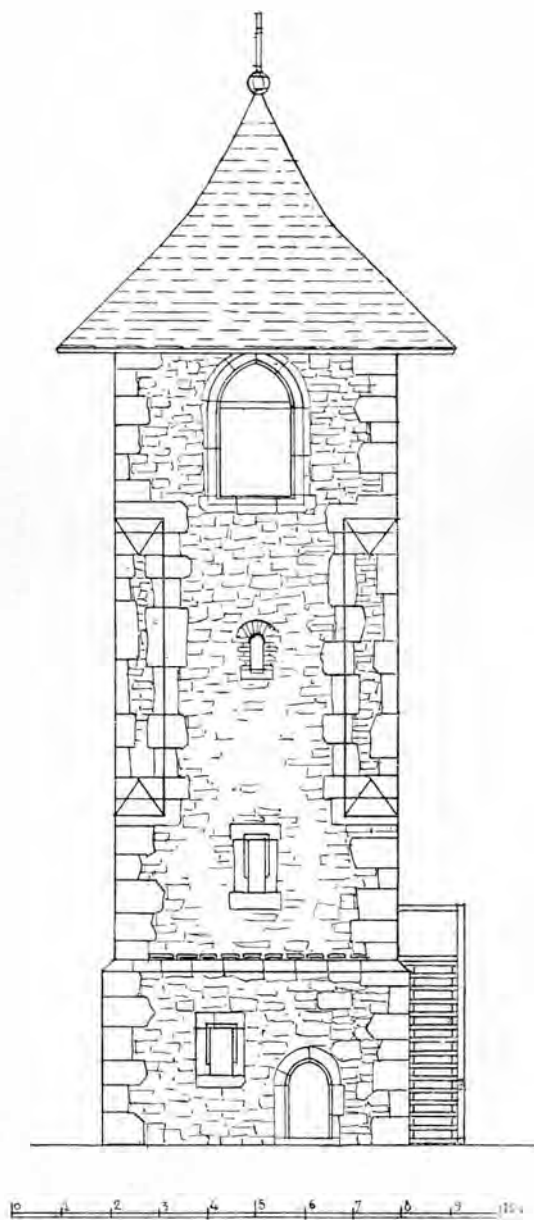
luetă mai puternică.

De altfel cornișa clopotniței dela Păpăuți nu mai există și nu se poate ști cum eră terminată partea superioară. Actualmente ea este învelită cu un acoperiș de șindri-lă în patru ape, asemenea cu cel ce a fost găsit anterior, iară cornișa s'a completat așezându-se mai multe rânduri de discuri de teracotă smălțuită ca acele de la biserică. Această lucrare a fost executată acum câțiva ani de către d. arhitect Băicoianu, care a restaurat și biserica. În afară de lucrările de la acoperiș și cornișe, s'au reparat, în anul trecut, pietrăriile, înlocuindu-se piatrile prea mult stricate, s'au rostuit zidăriile peste tot, s'au refăcut scările de lemn, cari erau putrede, s'au așezat uși și ferestre noi, s'a reparat și a-

menajat camera boltită din parter etc. Lucrările aceste din urmă au costat suma de 6000 lei.

ARH. N. GHICA-BUDEȘTI.

N. B.— Amândouă aceste clopotnițe sunt

28. Clopotnița dela Păpăuți.

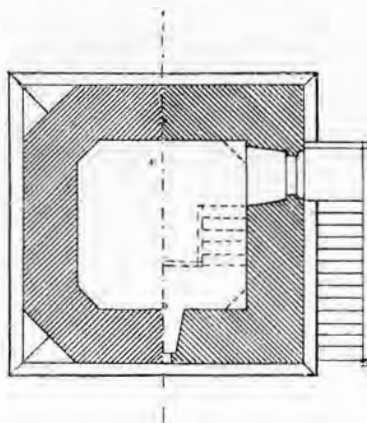

izolate, nefiind legate de alte ziduri sau clădiri, cum ele se găsesc de obicei pe la vechile noastre mănăstiri. Faptul se explică prin împrejurarea că ambele sfinte lăcașuri au fost simple biserici de mir. Numai târziu, pe la mijlocul sec. al XVIII-lea, sub Constantin-Vodă Racoviță (1749–53), biserica dela Păpăuți a fost prefăcută în mănăstire, înzestrată fiind, pe lângă cele trebuincioase averi domnești, cu danii dela Ștefan Bosie Căminarul. Căci—zice cartea de miluire a acestuia — biserica de piatră ce este la Tătărăș, la ocolul Botoșanilor, făcută din temelie de fericitul Ștefan-Vodă, fiind foarte frumoasă, din primejdioasele vremi mai dinainte și din nepurtare de grije stricându-se une și alte, au rămas goală de tot. Iar acum prea înălțatul nostru Domn, socotind cu milă către patria sa, au pus la cale și la mai bună stare și biserica aceasta,

de au făcut-o mănăstire (doc. din 1750 Aprilie 4, la Acad. Rom.).

Atunci, de sigur, s'a ridicat clădiri necesare pentru călugări și ziduri împrejmuitoare pentru apărare, destul de puternice pentru ca populația orașului să găsească adăpost și siguranță în cuprinsul lor în vremuri de primejdie, cum a fost și cea din 1768, când Baronul de Tott, agentul francez pe lângă Hanul Tătarilor, trecând prin Botoșani, găsi închiși în mănăstire pe mai toți locuitorii târgului (Iorga, *Inscripții botoșenene*, 11–2). Dacă însă aceste clădiri și ziduri dela noua mănăstire a Păpăuților, dată pe seama călugărilor greci și închinată Patriarhiei din Antiohia, era sau nu în legătură cu vechia clopotniță a bisericii lui Ștefan cel Mare, nu se poate cunoaște astăzi, cel puțin după aspectul exterior al lucrurilor rămase.

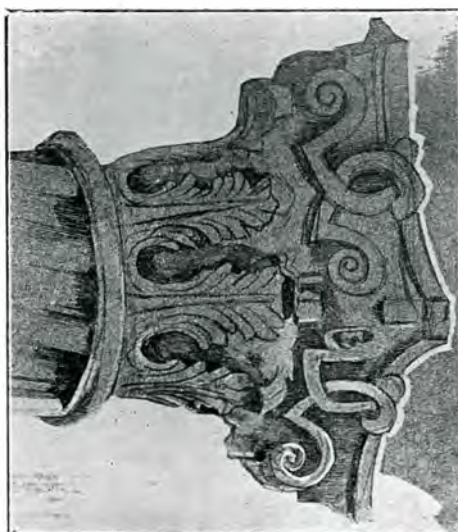
* * *

29. Planul clopotniței dela Păpăuți ¹⁾.

¹⁾ Vederi ale clopotniței dela Păpăuți (înainte și după restaurare) s'au reprodus în Buletinul din anul trecut, pp. 37 și 172; iar desenuri după lucrările de

relevație ale d-lui Arh. Popovici (înainte de restaurare) s'au tipărit de d-l Al. Tzigara Samurçș în cartea sa «Arta în România» (București 1909, pp. 24–5).

30 Relevouri de picturi, decorațiuni și sculpturi dela Harezi.
— Lucrate de A. Balazor —

Tabla No. 2.

această parte de chilii închide marginea din spre miază-noapte a curții principale a Mănăstirii Hurezi și, după cum este împărțită, se vede că încă dela început ea a fost destinată pentru locuințele monahilor: un cerdac lung de 63 metri, atât la rândul de jos cât și la cel de sus, în care dau acces aproape 30 de încăperi, cele de sus boltite, iar cele de jos tăvănite.

La rândul de jos, capătul din spre apus al cerdacului, dă în încăperea cea mare a bucătăriei, înegrită de fum, dar care, prin lucrareameșteșugită a bolților ei, formează un colț minunat al acestei părți. Bolțile în formă de trompă conică se înalță unele peste altele din ce în ce mai mici, până ce, străpungând acoperișul, apare deasupra, drept la frântura acoperișului, cu un trup în opt fețe, având opt ferăstruici tupilate și înegrite de sgura de fum, sub streășina de șindrilă a acoperișului său țuguat.

Acest coș al bucătăriei, prin silueta lui neagră și subră, stăpânește multă vreme privirea vizitatorului, ca un lucru bine croit și plin de farmec în simplitatea lui.

La capătul din spre răsărit al cerdacului se află o magazie, care pe timpuri serviă de grănar călugărilor, căci și acum se vede înfiptă în peretele din spre răsărit icoana Maicii Domnului cu Fiul în brațe, însă din cauza umezelii culorile sunt pierdute, iar desenul abia mai conturează figurile.

În acest șir de chilii, locuite de câteva maici, se află și încăperi mai mici ce servesc de magazii, bucătării etc.

La rândul de sus al chiliilor bolțile sunt astupate de un tavan tencuit, luând astfel din vechea lor înfățișare. Se vede că greutatea încălzitului a îndemnat pe vremelnicii egumeni ai mănăstirii să micșoreze în acest chip volumul camerelor.

La capătul cerdacului din spre răsărit este o încăpere mai mare, din care să pătrunde într'o alta mai mică, având ca tavan o frumoasă boltă stelată cu penetrațiuni circulare, ceea ce face din acest colț o podoabă și o mărturie de felul ales cum știă să lucreze meșterul Manea, vătaful zidarilor cari au înălțat Hurezul.

Înfățișarea acestor rânduri de chilii și încăperi pe dinăuntru în momentul de față este mulțumitoare, întru cât cuvioasele

¹⁾ Descrierea chiliilor dela miazăzi și apus a făcut-o d. arh. I. Vulcan, în fascicolul ultim din anul

trecut al acestei publicații. Dela d-sa avem și desemnurile respective, reproduse sub No. 31 și 33.

31. Mănăstirea Hurezi.

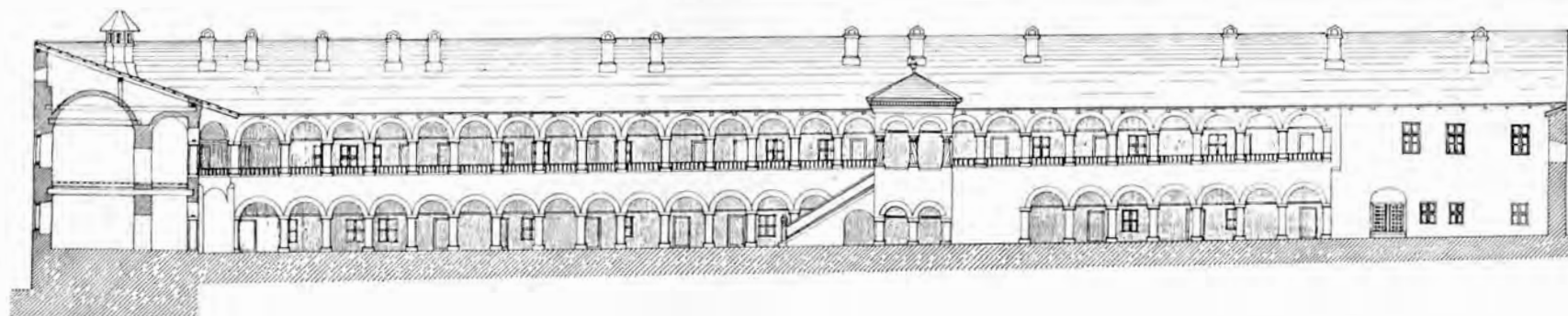
Chiliile dela miazăzi, cu clopotnița și cu secțiune prin paraclisul mănăstirii.

— Desemn de d. arh. I. Vulcan. —

32. Chiliile dela miază-noapte.

— Desemn de d. arh. I. D. Traianescu. --

maice îngrijesc fiecare de micul lor cuprins; însă această îngrijire gospodărească este cu totul neputincioasă față de stricăciunile ce vremea aduce mai cu seamă acestei părți din spre miază-noapte, cu zidurile vecinic umede și cu acoperișul vecinic ciuruit de găuri, prin care apa picură peste bolțile cele bătrâne.

Pe din afară înfățișarea este și mai mulțumitoare, căci ochiul urmărește cu drag șirul celor 50 de arcade sprijinite pe stâlpi de piatră și se oprește bucuros la foișorul din mijloc cu stâlpii de sus răsuciți și cu scara de piatră agățată de mijlocul lui.

Această scară, care acum este așezată pe partea stângă a foișorului, pe vremuri era în dreapta; aceasta ne-o spune zidul cel plin dela partea de jos și temelia fostei scări desgroapată din pământ.

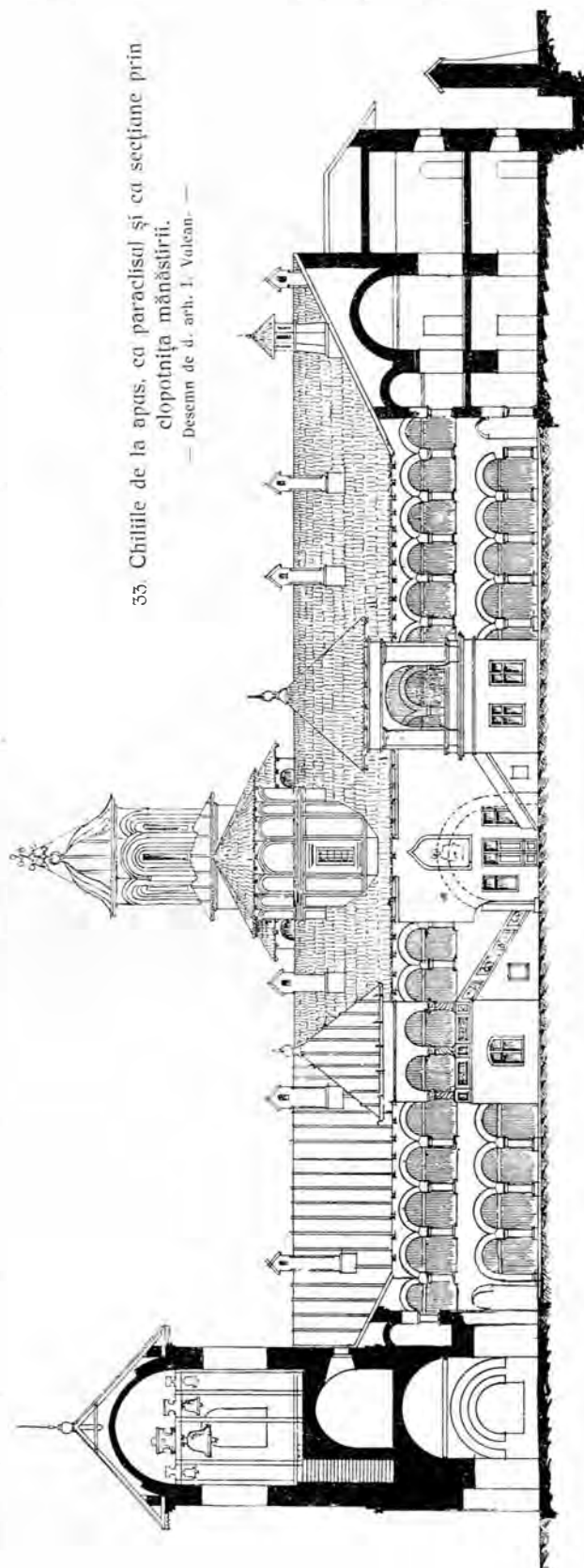
Atât foișorul cât și scara în vechea ei poziție au fost făcute odată cu șirul de chilii, adică între anii 1690—94, când s'a clădit întreagă mănăstirea.

Schimbarea scării în stânga s'a făcut probabil pe timpul Arhimandritului Ioanichie, la 1854, când s'a schimbat și scara cea mare dela casele domnești, din alăturată cum eră cu foișorul, alipind-o de stâlpii cerdacului de jos.

Mulți din stâlpii de piatră ai cerdacului și foișorului cu timpul s'au măcinat și slăbit, — și de aceea cu începerea lucrărilor de restaurare s'au înlocuit cu alții noi, făcuți din piatră adusă din carierele de la Igoi și Alun.

Vreun arhimandrit gospodar în dragostea de a îngriji mănăstirea a crezut cu cale să vopsească toți stâlpii de piatră cu culoare de ulei cenușie, peste care mai apoi în mai multe rânduri s'a dat cu var alb vopsit în cenușiu, așa că mai toată pietrăria Hurezului și deci și această parte din spre miazănoapte se găsește tot astfel. Ori piatra de desubt trebuia scoasă la iveală, și de aceea, cu multă nevointă, s'a deslipit

de trupul de piatră al stâlpilor, capitelor

și bazelor, ciubucăriilor și sculpturilor —

și se lucrează încă la desvelirea lor de cămășile de vopsea și var, cari s'au îngrămădit cu vremea, asunzând, prin grosimea lor greoaie și molatică, trupul svelt și viguros al pietrei.

Tot Arhimandritul Ioanichie a pus de s'a schimbat pardoseala la cerdacul de sus, pentru motivul că cea veche, fiind formată numai de scânduri de stejar așezate peste grinziile cele groase ale tavanului de jos, lăsă să pătrundă vântul prin deschizăturile dintre scânduri. De aceea a făcut o umplutură de moloz peste vechea dușumea, apoi a așezat o dușumea de brad pe grinzișoare de gorun, îngropate în molozul de umplutură.

Tot acest Ioanichie Arhimandritul a pus de s'a făcut un parapet dealungul cerdacului de sus.

Acest parapet este din lemn de gorun, vopsit cu verde. El este pe deoparte fixat cu piroane de fer de fiecare stâlp, iar între stâlpi se reazimă pe niște balustri strungiți și înfiți în partea de jos în piatra ce acoperă parapetul de zid.

Cerdacul de jos este pardosit cu bolovani de râu. Făcând nivelementul acestei aripe din spre miază-noapte, se constată că terenul are o pantă de $2\frac{1}{2}$ cm. la un metru, adică partea din spre răsărit este cu 1.50 mai sus decât capătul din spre apus. Aceeaș pantă se constată și la dușumeaua cerdacului de sus precum și la streășina acoperișului. Din toate acestea se vede

lămurit că meșterul zidar Manea, când a zidit această parte, a luat ca reper panta terenului, așa că toate liniile lungi ale clădirii merg înclinate în sensul acestei pante.

Măsurând deschiderile și înălțimile arcadelor vedem iarăș că nu sunt toate de aceeaș mărime, adică diferă cu puțin unele de altele. Aceasta este un indiciu că tiparele arcurilor erau trase cu mâna liberă, iar distanța dintre axele stâlpilor eră luată din ochiu, căci nu se explică decât așa faptul că arcadele extreme sunt sau mai mari sau mai mici decât celelalte, adică după cum se întâmpla de rămânea în urma împărțirii neregulate a lungimii cerdacelor.

Foișorul, la partea de sus, are o boltă înaltă, cu muchii, cum sunt boltite și chiliile și după cum sunt boltite și celelalte două foișoare dela casele domnești, făcute în aceeaș vreme; iar la partea de jos se văd urmele unei bolți stelate, adică boltă în muchi cu penetrații circulare, la fel cu bolta de sus din iatacul de lângă salonul cel mare, dela capătul din spre răsărit al cerdacului.

Această boltă a foișorului este acum spartă și înlocuită cu un tavan de lemn înegrit de fumul bucătăriei ce se instalase în această parte. Acum zidurile ce astupau golul arcadelor s'au dărâmat, iar foișorul se înalță sprinten peste stâlpii reînoiți și retrăește par'că vieața liberă de altădată.

ION D. TRAIANESCU
Arhitect.

C R O N I C Ă

† G R. G. T O C I L E S C U

(Necrolog rostit de d-l Ion Kalinderu, Președintele Comisiunii, în ședința dela 22 Octomvrie).

Onorați colegi, suntem cu unul mai puțin. Trecând la cele de veci, Grigore Tocilescu nu va mai lua loc printre noi; dar amintirea sa va rămâne pururea vie în inimile noastre.

Neșters va rămâne numele său în Istoria Națională, căci regretatul nostru coleg, luând o parte intensă la viața culturală a țării, și-a fost câștigat un loc de frunte în mijlocul generației ce-și rărește acum tot mai mult rândurile.

Atras de știința Istoriei, el s'a dedat din tinerețe cercetării și studiului documentelor privitoare la trecutul nostru, asupra cărora a publicat numeroase scrieri, începând de prin 1874. A luat într'această pildă și îndemn dela marele B. P. Hasdeu, la care se alăturase încă fiind student, pentru a deveni în urmă elevul și chiar succesorul ilustrului învățat.

Lucrarea sa asupra «*Daciei înainte de Romani*» a fost premiată de Academia noastră.

Mai târziu, îmbrățișând arheologia și epigrafia, a întreprins săpături și a făcut numeroase cercetări arheologice în toate părțile țării, alcătuind și publicând lucrări însemnate, între cari menționăm «*Fouilles et Recherches*». În sfârșit, a desgropat din pulberea veacurilor, a studiat și reconstituit monumentul triumfal dela Adamklissi, care evocă atât de strălucit puterea și gloria strămoșilor noștri romani! A ținut și asupra acestui monument diferite comunicări și conferințe și a publicat numeroase articole și scrieri, între cari «*Tropaeum Trajani*», scoasă în colaborare cu doi alți învățați străini, — lucrare de care și-a legat pentru totdeauna cu onoare numele său.

Gr. G. Tocilescu

— (n. la 26 Octomvrie 1850 — m. la 18 Septemvrie 1909) —

În prefața acestei opere, după ce Tocilescu arată însemnătatea trofeului pentru noi, nu numai ca mărturie a prefacerii Daciei în provincie romană, ci și a procesului, început odată cu această prefacere, din care a răsărit cel dintâiu vlăstar al neamului nostru, salută, «ca un semn bun, prevestitor de mândre ursite» faptul că națiunea și-a recăpătat sub întâiul el Rege documentul monumental al originii sale istorice, actul ei de naștere.

Arată de asemenea munca îndelungată și anevoioasă ce a desfășurat, zicând, cu drept cuvânt, că greutățile ce a avut de înfruntat au fost multe și de tot felul, dar nu mai presus de ardoarea și răbdarea sa.

Neuitatul nostru coleg a gustat în preajma descoperirilor dela Adamklissi și amărăciuni și bucurii. Zicea însă singur, că cele dintâi au fost trecătoare, pe lângă plăcerea nemărginită ce a simțit de a fi trăit cu monumentele și cu veacul ce înfățișază ele.

Dar Tocilescu n'a lăsat urme numai prin aceste scrieri. El a fost un neobosit muncitor și, pe lângă cursurile dela Facultate, în care pune a toată căldura sa pentru știință, a contribuit și la dezvoltarea altor instituțiuni de înaltă cultură.

Am asistat de câteva ori la deschiderea cursului său universitar și îmi voiu aminti totdeauna de graiul vioi și limpede cu care explica frumusețile artei antice.

Era ascultat cu religiozitate de studenți, pe care i-a condus, ani de-a rândul, prin locașurile străbune și pe la mormintele de eroi, însuflându-le astfel, pe lângă dragostea față de rămășițele trecutului, și sentimentele frumoase ale patriotismului. Mai mult, în entuziasmul său nemărginit pentru arheologie, Tocilescu n'a pregetat să-și ducă elevii chiar în centrele clasice ale acestor studii, în Atena și Roma.

Împreună cu Academia Română, Ateneul Român, Societatea Geografică și alte Instituți-

uni culturale, Comisiunea noastră, din care a făcut parte dela început, simte în mod viu golul ce a lăsat în sânul său.

În 1892, fiind membru al Parlamentului, a sprijinit, cu sfatul și cu cuvântul, întocmirea Legii pentru instituirea Comisiunii monumentelor istorice; iar de atunci n'a încetat a contribui la atingerea scopului ei. În calitate de membru a întocmit multe memorii și rapoarte, iar ca istoric și arheolog a vizitat și studiat monumentele noastre străbune, câștigându-și merite în deobște recunoscute. Noi, colegii săi, cunoaștem cât interes purta lucrărilor Comisiunii și cu câtă regularitate lua parte la sedințe. Știm cum era totdeauna gata la muncă și cât contribuia cu bogatele sale cunoștințe la cât mai buna rezolvare a lucrărilor curente ale Comisiunii.

El a muncit până în ultimele zile, când moartea l-a smuls dintre noi, într-o vârstă care ne îndreptăția să așteptăm încă mulți ani concursul său luminat.

Fiind colegi la Academie, am lucrat împreună în Comisiunea Fundațiunii I. Oteteleșanu, până la plecarea sa la Neuheim. Cu duioșie mi-aduc aminte de scrisoarea ce mi-a trimis chiar în ajunul plecării sale către țară, vestindu-mă că, dacă va sosi la timp, se va pune cu plăcere la dispoziție pentru continuarea lucrării de reorganizare a Institutului de fete dela Măgurele, care mă preocupă de mai multă vreme.

M'am dus să-l văd îndată după întoarcere, dar l-am găsit suferind de o indispoziție contractată în timpul călătoriei. L'am mai revăzut de câteva ori și chiar cu puține minute înainte de ultima licărire a vieții sale. În sfârșit nu de mult, după cum știți, am condus rămășițele lui la locul de veci.

Comisiunea noastră a depus o coroană pe mormântul său.

Iar acum să-i zicem încă odată cu toții :

Fie-i țărâna ușoară !

VI. *Sedința dela 27 Iunie.*

— S'a recomandat, potrivit raportului d-lor arh. N. Gabrielescu și Gr. Cerkez, membri ai Comisiunii, să se aprobe plusul de cheltueli făcut peste sumele destinate pentru lucrările de renovare a bisericii Zlătari din Capitală, dat fiind că acest plus e justificat prin executarea unor cantități mai mari la anumite articole și prin efectuarea unor lucrări necesare neprevăzute în deviz.

— S'a delegat d. N. Ghika, arhitectul Comisiunii, a cerceta starea în care se găsesc următoarele biserici, pentru cari s'au solicitat lucrări de reparații : Bornovski din Iași, Cotroceni din Capitală, Bârnova din jud. Iași, Răchitoasa din jud. Tecuciu, Micșuneștii-Mari din jud. Ilfov, Mihai-Vodă din Capitală și bis. Domnească din Ocnele-Mari.

— S'a rugat Ministerul a numi persoanele tehnice cari să facă recepția lucrărilor executate în anul trecut la bisericile lui Ștefan cel Mare din Botoșani (Păpăuți), Dorohoi (Sf. Nicolae) și Hărlău (Sf. Gheorghe).

— S'a recomandat spre aprobare devizele întocmite pentru lucrările necesare, cerute, recomandate și aprobate la Mănăstirea dintr'un lemn (3.000 lei) și la Govora (1.000 lei).

— S'a recomandat spre aprobare referatul d-lui arh. N. Ghika, prin care cere încă 10.000 lei pe seama lucrărilor de la Hurezi, pentru a se putea termina restaurarea exterioară a caselor domnești și mănăstirești din partea de miazăzi și apus până la paraclis.

VII. *Sedința dela 22 Octombrie.*

— S'a primit propunerea d-lui I. Kalinderu ca tinerii trimiși de Administrația Casei Bisericii în străinătate (acum la Venezia) pentru studiul picturii bizantine să fie obligați a îndeplini cu rigoare itinerarul și programul de lucrări sta-

bilat de Comisiune, pentru a nu se abate dela scopul pentru care li se servesc bursele. Pentru aceasta să fie obligați ca, împreună cu lucrările, să prezinte câte un memoriu trimestrial asupra activității lor.

— S'a trimis d-lui N. Ghika, arhitectul Comisiunii, spre cercetare și studiere următoarele cereri pentru lucrări de reparații și întreținere : bis. din Popești-Vlașca, din Cotnari-Iași, din Surpatele-Vâlcea, din Bordești-Râmnicul-Sărat, Domnească din Câmpulung, Stelea din Târgoviște, Curtea-Veche și Răzvan din Capitală, dela Văcărești, Catedrala Mitropoliei din București și Cuvioasa Paraschivă din Râmnicul-Vâlcei.

-- S'a primit dela d-l arh. N. Ghika următoarele rapoarte, ca rezultat al cercetărilor făcute de el la bis. Sf. Ion Botezătorul din Vaslui, la bis. din Borzești, la bis. Mihai-Vodă din Capitală, la bis. mănăstirii Bistrița din Vâlcea și la bis. Antim din București — aceste trei din urmă cu devize pentru lucrările necesare.

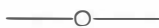
— S'a ascultat raportul d lui I. Kalinderu asupra lucrărilor de conservare întreprinse în anul curent la mănăstirea Slatina din Suceava, lucrări pe care d-sa a avut bunăvoința a le cerceta la fața locului.

— S'a hotărât o ședință specială pentru cetera și discutarea proiectului de regulament întocmit de d-l arh. N. Gabrielescu pentru organizarea Serviciului de control al lucrărilor întreprinse sub auspiciile Comisiunii.

— S'a decis o vizită la Târgoviște pentru a examina lucrările de restaurare executate la bis. dela Curtea Domnească.

— S'a primit și s'a dat în cuvenită cercetare cerea d-lui I. C. Filitti pentru înscrierea bis. Adormirea Maicii Domnului din Slatina, în Inventarul general al monumentelor.

† A. BALTAZAR.

Cunoscutul pictor și publicist a răposat în București la 26 Septembrie trecut, în etate abia de 29 ani. Insemnând aci dureroasa veste, ținem de piosă datorie a arăta că cei ce stau în jurul acestei publicații au apreciat în persoana talentatului pictor pe acel bun scriitor, care, cercetând și studiind, mai mult decât alții, vechia noastră pictură bisericească, putea da rezultatul cercetărilor și studiilor sale în frumoase articole, publicate prin ziare și reviste. Așa fiind, răposatul a fost atras, dela început chiar, în cercul restrângerilor colaboratori ai publicației noastre, în care a tipărit mai întâi două interesante articole: unul asupra Frescurilor de la biserica Colții, altul asupra Decorațiunilor dela paraclisul Mitropoliei. Primind apoi din

partea d-lui Administrator al Casei Bisericii, P. Garboviceanu, specială însărcinare de a studia Frescurile dela Hurezi, A. Baltazar a scris o lucrare mai întinsă, care a început a se publica în fascicolul trecut al Buletinului, continuă în cel prezent și va sfârși în cel viitor. Regretând dar sincer pierderea atât de vremelnică a prețuitului nostru colaborator, ca un omagiu adus memoriei sale, reproducem, ca adaos la articolele sale, două table (pp. 112 și 136), reprezentând releveurile de picturi, decorațiuni și sculpturi, pe care răposatul le-a fost lucrat la Hurezi în timpul studiilor ce făcea acolo. Aceasta spre a se vedea cum că scrierile sale erau întreprinse pe baza unor lucrări conștiincioase și strădălnice.

DIN TESAUURUL ARHEOLOGIC AL DOBROGEI.

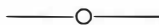
Sub acest titlu d-l Constantin Moisil, profesor de istorie la Liceul din Tulcea, va publica, rând pe rând, rezultatele cercetărilor și studiilor sale arheologice, făcute în Dobrogea în decurs de zece ani de zile. Cunoscut publicului cetitor din lucrările tipărite în Convorbiri Literare, valoarea cercetărilor și studiilor arheologice ale d-lui Moisil a putut fi apreciată și de lectorii acestui Buletin — din cele două articole publicate aci: Cetăți romane la gurile Dunării și O nouă diplomă militară romană. Continuând, d-sa, va da, de sigur, la iveală multe și prețioase lucrări privitoare la antichitățile Dobrogei, care, sub acest raport, e un adevărat tezaur arheologic, cuprinzând ascunse înlăuntrul pământului sau rămășițele și monumentele civilizațiilor (tracă, elină, romană

și bizantină) ce în cursul veacurilor s'au dezvoltat în partea țării de peste Dunăre. Aceasta în cadrul lucrărilor Comisiunii monumentelor istorice, care, prin lege, are sub privigherea sa *toate* resturile și monumentele trecutului nostru. Ea deci, pe lângă lucrările de până acum, privitoare la bisericile și mănăstirile istorice, primește sub auspiciile sale lucrările arheologice, privitoare la toate celelalte resturi și monumente ale țării, încurajând și sprijinind pe cei ce, având pregătirea și competența trebuitoare, se vor simți îndemnați a lucra în această direcție. Inceputul îl face cu d-l C. Moisil, care, în urma avizului cerut de d-l Ministru al Cultelor și Instrucțiunii publice, a fost recomandat ca reprezentant al Comisiunii pentru lucrările sale din Dobrogea.

† A. BALTAZAR.

Cunoscutul pictor și publicist a răposat în București la 26 Septembrie trecut, în etate abia de 29 ani. Insemnând aci dureroasa veste, ținem de piosă datorie a arăta că cei ce stau în jurul acestei publicații au apreciat în persoana talentatului pictor pe acel bun scriitor, care, cercetând și studiind, mai mult decât alții, vechia noastră pictură bisericească, putea da rezultatul cercetărilor și studiilor sale în frumoase articole, publicate prin ziare și reviste. Așa fiind, răposatul a fost atras, dela început chiar, în cercul restrângerilor colaboratori ai publicației noastre, în care a tipărit mai întâi două interesante articole: unul asupra Frescurilor de la biserica Colții, altul asupra Decorațiunilor dela paraclisul Mitropoliei. Primind apoi din

partea d-lui Administrator al Casei Bisericii, P. Garboviceanu, specială însărcinare de a studia Frescurile dela Hurezi, A. Baltazar a scris o lucrare mai întinsă, care a început a se publica în fascicolul trecut al Buletinului, continuă în cel prezent și va sfârși în cel viitor. Regretând dar sincer pierderea atât de vremelnică a prețuitului nostru colaborator, ca un omagiu adus memoriei sale, reproducem, ca adaos la articolele sale, două table (pp. 112 și 136), reprezentând releveurile de picturi, decorațiuni și sculpturi, pe care răposatul le-a fost lucrat la Hurezi în timpul studiilor ce făcea acolo. Aceasta spre a se vedea cum că scrierile sale erau întreprinse pe baza unor lucrări conștiincioase și strădălnice.

DIN TESAUURUL ARHEOLOGIC AL DOBROGEI.

Sub acest titlu d-l Constantin Moisil, profesor de istorie la Liceul din Tulcea, va publica, rând pe rând, rezultatele cercetărilor și studiilor sale arheologice, făcute în Dobrogea în decurs de zece ani de zile. Cunoscut publicului cetitor din lucrările tipărite în Convorbiri Literare, valoarea cercetărilor și studiilor arheologice ale d-lui Moisil a putut fi apreciată și de lectorii acestui Buletin — din cele două articole publicate aci: Cetăți romane la gurile Dunării și O nouă diplomă militară romană. Continuând, d-sa, va da, de sigur, la iveală multe și prețioase lucrări privitoare la antichitățile Dobrogei, care, sub acest raport, e un adevărat tezaur arheologic, cuprinzând ascunse înlăuntru pământului sau rămășițele și monumentele civilizațiilor (tracă, elină, romană

și bizantină) ce în cursul veacurilor s'au dezvoltat în partea țării de peste Dunăre. Aceasta în cadrul lucrărilor Comisiunii monumentelor istorice, care, prin lege, are sub privigherea sa *toate* resturile și monumentele trecutului nostru. Ea deci, pe lângă lucrările de până acum, privitoare la bisericile și mănăstirile istorice, primește sub auspiciile sale lucrările arheologice, privitoare la toate celelalte resturi și monumente ale țării, încurajând și sprijinind pe cei ce, având pregătirea și competența trebuitoare, se vor simți îndemnați a lucra în această direcție. Inceputul îl face cu d-l C. Moisil, care, în urma avizului cerut de d-l Ministru al Cultelor și Instrucțiunii publice, a fost recomandat ca reprezentant al Comisiunii pentru lucrările sale din Dobrogea.

2869

ANUL II, No. 4.

OCTOMBRIE-DECEMBRIE 1909.

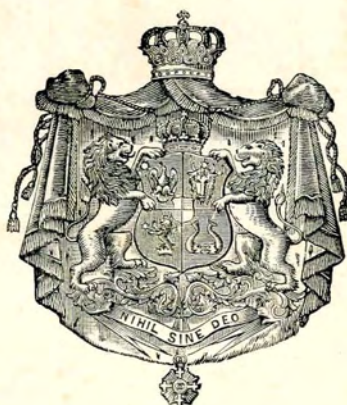
INSTITUTUL DE TRACTARE
„ISPIOR”
BIBLIOTECA
Inv. 43 P.
Cota

BULETINUL

COMISIUNII

MONUMENTELOR ISTORICE

PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

BUCUREȘTI

Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r I. St. Rasidescu
16, STRADA DOAMNEI. 16

1909

25.679.

BULETINUL
COMISIUNII
MONUMENTELOR ISTORICE

COMITETUL DE REDACȚIE

D-nii : ION KALINDERU, GR. CERKEZ, N. GABRIELESCU, G. MURNU,

Membrii Comisiunii Monumentelor Istorice

ȘI

P. GARBOVICEANU

Administratorul Casei Bisericii

Secretar, ALEX. LĂPĂDATU.

ABONAMENTUL ANUAL :

IN ROMÂNIA . . . . . 10 Lei
IN STRĂINĂTATE . . . . . 12 „

REDACȚIA : la Administrația Casei Bisericii, București.

Extras din Deciziunea Ministerială privitoare la redactarea Buletinului.

1. Cu începere de la Ianuarie 1908 se va publica, sub direcția Comisiunii Monumentelor Istorice și în editura Administrației Casei Bisericii, o revistă periodică numită *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*.

2. Acest Buletin va fi organul oficial al Comisiunii, va apărea trimestrial și va cuprinde :

a) O parte științifică, în care se vor publica tot felul de monografii, studii, lucrări, comunicări și materialuri de natură istorică, arhitectonică și artistică, privitoare direct și numai la monumentele noastre istorice ;

b) O parte oficială, în care se vor publica rapoartele anuale ale Comisiunii, procesele-verbale ale ședințelor ei, referatele arhitecților însărcinați cu conducerea și executarea lucrărilor de conservare și restaurare, precum și eventualele circuli, informațiuni și deciziuni ale Ministerului și ale Comisiunii, privitoare la monumentele noastre istorice.

3. Buletinul apare sub direcția membrilor Comisiunii, cari, împreună cu administratorul Casei Bisericii, alcătuiesc comitetul de redacție. El e pus sub îngrijirea secretarului Comisiunii, care e îndatorat să pregătească și să procure materialul necesar, să-l aducă la cunoștința comitetului de redacție și să supravegheze tipărirea lui.

4. Pentru ca publicațiunea să se prezinte cât mai sistematică și cât mai folositoare, se stabilește următorul program cu privire la felul lucrărilor ce va trebui să cuprindă Buletinul :

a) Monografii istorice, arhitectonice și ar-

tistice asupra monumentelor noastre istorice monografii cari vor fi ilustrate și documentate cu reproduceri necesare de fotografii, desennuri, aquarele etc. ;

b) Releveuri dela cele mai însemnate și caracteristice, din punct de vedere arhitectonic, monumente istorice ;

c) Studii și lucrări unitare, asemenea ilustrate și documentate, bunăoară : asupra inscripțiunilor murale și tombale din epoca lui Ștefan-cel-Mare, Matei Basarab, Vasile Lupu, Constantin Brâncoveanu etc., asupra artei decorative, în sculptură și pictură, întrebuințată în bisericile și mănăstirile noastre în anumite epoci, asupra portretelor murale de citori : Domni, Doamne, Arhieri, Boeri, Jupănese etc., asupra picturii bisericești, asupra costumelor etc. ;

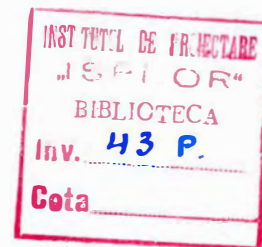
d) Materialuri : scurte fragmente, comunicări, însemnări și note de interes deosebit, privitoare la monumentele noastre istorice ;

e) Note bibliografice și critice asupra publicațiunilor și periodicelor de specialitate ;

f) În sfârșit, suplimente artistice, în culori, cari să înfățișeze biserici, mănăstiri, reproduceri de portrete murale, de picturi, de ornamentațiuni etc.

În cadrul lucrărilor înșirate mai sus se cuprind și acele privitoare la monumentele istorice din afară de Regat, întru cât acestea vor fi de origină românească — înălțate de Voevozii noștri sau în legătură directă cu trecutul nostru.

Buletinul se găsește de vânzare la Librăriile Soccec, Sfetea și Alcalay.

BULETINUL

COMISIUNII

MONUMENTELOR ISTORICE

PUBLIICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

SUB AUSPICIILE MINISTERULUI DE CULTE ȘI INSTRUȚIUNE PUBLICĂ
ȘI ÎN EDITURA ADMINISTRAȚIEI CASEI BISERICII.

1909

OCTOMYRIE-DECEMYRIE

BUCUREȘTI

Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r Ion St. Raslidescu

16, Strada Doamnei, 16

1909

TEXT

Curțile Domnești Brâncovenești: II Moșoșoaia.

Antichități creștine din Istros.

Mănăstirea Hurezi:

Paraclisul.

Foișorul lui Dionisie Bălăcescu.

Cronică: Raport general cu privire la lucrările Comisiunii în 1909. Restaurarea mănăstirii Hurezi: lucrările din 1909 (memoriu).

Tabla de materii.

ILUSTRĂȚIUNI

La Curtea din Moșoșoaia:

1. Laturea estică, cu cuinea, intrarea și biserica.
2. Schița planului de situație.
3. Paraclisul.
- Palatul:
4. Fațada principală, cu loggia și foișoarele
5. Coloanada loggii.
6. Consolă cu stema țării.
7. Consolă cu foi de acant.
8. Pisanie și ferestre lucrate à-jour.
9. Cadru de piatră la fereastra cuinei.
10. Consolă cu stema Cantacuzinilor.
11. Fațada dinspre intrare cu foișorul.
12. Colonada foișorului dinspre intrare (partea superioară).
13. Planul pivniței și rez-de-chaussée-ului (schiță).
14. Planul etajului (schiță).
15. Stâlp de colț la parapetul loggii.
16. Piatră lucrată à-jour la parapetul loggii.

La Antichități creștine din Istros:

17. Dobrogea în regiunea vechiului Istros.
- 18-19. Plăci cu reliefuri creștine găsite la Istros.

La Paraclisul mănăstirii Hurezi:

20. Planul și fațada exterioară (dela apus).
21. Secțiune prin axa longitudinală și planul trapezei.
22. Fațada interioară (dela răsărit).
- La Foișorul lui Dionisie Bălăcescu:
23. Inscripția.
24. Planul și secțiune.
25. Fațada (desemn).
- 26-27. Coloane de piatră sculptate.
- 28 și 29. Parapete sculptate în piatră.

La Raportul general pe 1909:

- 30-31. Biserica Curții Domnești din Târgoviște (înainte și după restaurare).
- 32-33. Foișoarele caselor domnești dela Hurezi (înainte de restaurare).
34. Foișoarele (aceleași) și chiliile de miazăzi dela Hurezi (după restaurare).
- 35-36. Paraclisul m-rii Hurezi: fațada exterioară (înainte și după restaurare).
- 37-38. Paraclisul m-rii Hurezi: fațada interioară (înainte și după restaurare).
39. Foișorul lui Dionisie dela Hurezi (după restaurare).
- 40-41. Parapete sculptate în piatră, la Foișorul lui Dionisie (Hurezi).

1. Curtea Mogoșoaia.

— Laturea estică, cu cuinia, intrarea și biserica. —

CURȚILE DOMNEȘTI BRÂNCOVENEȘTI

— o —

II. MOGOȘOAIA

1. *Situație și istorie.* — 2. *Cronica Curții.* — 3. *Descriere.*

— o —

coborând, în ordine cronologică, dela cea mai nouă curte din țară, dela curtea din Doicești, al cărei caracter încă nu e bine definit, fiindcă Constantin Brâncoveanu nu avusese nici timpul nici liniștea de a o termina, — în paginile ce urmează se prezintă cercetării curtea din Mogoșoaia.

O privire asupra situației geografice și asupra fazelor istorice, prin care ea a trecut, va premerge descrierea ei; determinarea stilului fiind amânată după cercetarea curții din Potlogi.

Cu Mogoșoaia și cu Potlogii, ce vor urma, se deschide capitolul cel mai interesant al artelor române, — căci dacă socotim aceste două curți din punctul de vedere abstract al artei, ele sunt prin pozoaba și frumusețea lor cele mai însemnate produse artistice din Țara Românească,

după Episcopia Curții-de-Argheș, iar dacă le privim din punctul de vedere al arhitecturii civile, sunt singurele locuințe domnești ce ni s'au păstrat pentru timpurile vechi, în stare reconstituibilă.

1.

Privirile ce se deschid călătorului, care părăsește barierile despre răsărit ale Bucureștiului, asupra înconjurimilor, sunt de un pitoresc, pe care nu-l au nici una din celelalte vecinătăți ale Capitalei. Între cele două basinuri, al Dâmboviții, care străbate Bucureștiul și al Ialomiții ce udă județul Ilfov spre nord-est, se întinde o rețea întreagă de vine de apă, când apărând, când dispărând printre cutele pământului foarte accidentat; când pierzându-se ca niște fire argintii în funduri de vâlcele, când revărsându-se, peste câmpiile întinse, în heleșteae largi, pe cari abia le zărești lucind prin desimea stufului sau a pădurilor bine hră-

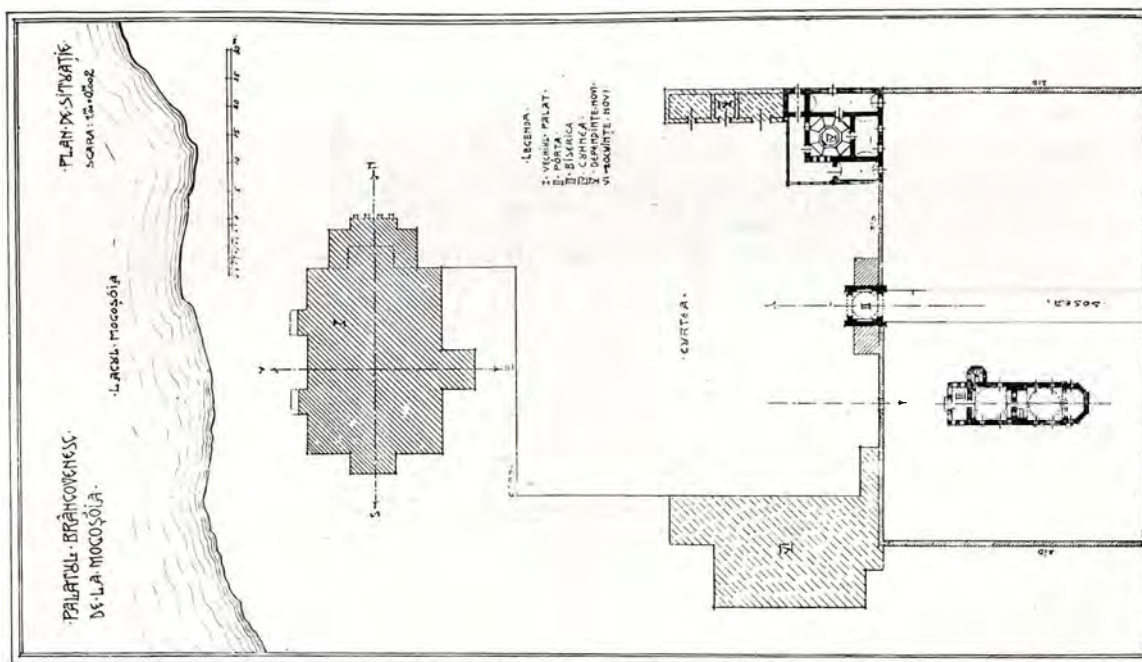

nite de umezeala pământului. E mai întâi apa Colentinei cu bălțile, pline de nufăr, ale Ciocăneștilor, Crețuleștilor, Mogoșoaiei, Băneasii, Herestrăului, Colentinei, Fundenilor și Pantelimonului. Apoi apa Pociovașiței și Vlăsiei cu balta Căldărușanilor și în fine apa Znagovului cu lacul, cu mănăstirea și cu toată frumusețea descrisă de Odobescu. Dar ceea ce izbește, mai ales, sunt convoiurile căruțelor și trăsurile bucureștenilor din clasa de mijloc, cari, în zilele de sărbătoare ale sezonului cald, cu începere din ziua Paștilor sau a sfântului

ceste vecinătăți ale Bucureștilor, unde își ridicau chiar case de plăcere, *Lusthausen*, *maisons de plaisance*, cum le numiau călătorii timpului.

Cum astăzi, așa și pe vremea lui Bibescu-Vodă, erau vestite pe atunci: Băneasa, proprietatea marelui spătar Ghica, unde se petrecea în fiecare Duminică; Herestrăul; Floreasca cu băile sale; Colentina cu palatul de vară al fostului Domn Gr. Ghica; Pantelimonul și Pașcanii cu palatele lui Al. Ghica-Vodă¹⁾.

Pe vremea de prefacere a epocii de din-

2. Curtea Mogoșoaia.

— Schiza planului de situație. —

Gheorghe și până toamna târziu, se îndreaptă ca să petreacă spre frumoasele pozițiuni: Băneasa, Herestrău, Mogoșoaia, Cernica, Căldărușani, etc. E o rămășiță dintr'un foarte vechiu obicei de petrecere, cari azi se pierde zi cu zi, dar care odinioară, când greutatea drumului nu permiteau petrecerile și vilegiaturile în munți sau în străinătate, era foarte răspândit în toate clasele societății.

Până în timpuri cu totul apropiate, și înalta societate și Domnul petreceau în a-

nainte și după 1821, pădurea Băneasa era locul de întâlnire a întregii *lumi bune* din București; proprietarul locului, Văcărescu, primea foarte bine în casa sa de aci, dând mese cu reputație *faraonică*; iar șirul *caleștilor*, ce sosiau, numai conțineau, stărnind nori de praf spre marea pagubă a *toaletelor* doamnelor²⁾. Și la Heleşteu societatea sensibilă și visătoare a timpului își petrecea serile de vară, în lungi preumblări, pe marginea lacului, unde era și un *café* cu înghețată și răcoritoare³⁾; iar

pe alea ce ducea aci, plantată de curând, sute de *echipaje*, preumblau doamnele din lumea bună, strălucitoare de lux și de bijutării.

Și, și mai îndărăt, pe la finele veacului al XVIII-lea, când viața idilică și pastorală fu pusă la modă de societatea franceză, Alexandru Ipsilant-Vodă își făcea viligia-tura într'un chioșc la mănăstirea Cotrocenii ⁴⁾; Alexandru Moruzi dedea baluri în casa sa de țară a cărei grădină era luminată de lămpi și focuri de rachete ⁵⁾; Mavrogheni își avea și el o casă de petrecere ⁶⁾; iar sub Alexandru Ipsilant, în în-tăia lui domnie, se citează ca locuri de petrecere: Băneasa; Mogoșoaia; Mărcuța cu minunata apă de băut; Plumbuita cu casele de plăcere ale Racovițeștilor și Ghi-culeștilor; Dudeștii cu frumoasa casă a Dudescului; Mogoșoaia, și pe lângă altele Herestrăul, unde Domnul făcuse un *chioșc*. Aci se preumbla toată elita bucureșteană, iar Doamna, înconjurată de curte, obișnuia să facă preumblări pe lac în jurul insulei de acolo, în mijlocul cântecelor turcești și grecești de cari societatea era foarte amatoare ⁷⁾.

Și totuși cu toată nevoia de lux și pompă, decăderi a ce se observă în societatea timpului, se vede și în zidirile în cari se desfășoară această viață, — căci ele nu se pot ridica nici într'un fel la frumusețea reședințelor de petrecere ale strălucitului Constantin Vodă-Brâncoveanu, din cauza lipsei de meșteri îndemânateci ⁸⁾.

Aceiași nevoie de loc de petrecere îl călăuzi și pe Constantin-Vodă Brâncoveanu

când își făcu o curte la Mogoșoaia, iar simțul său artistic îl îndemnă să și-o așeze pe aceeași apă a Colentinei, dar într'o poziție care întrece pe toate celelalte în frumusețe, — pe marginea celei mai frumoase bălți ce le formează Colentina, pe balta Mogoșoaia, la 15 km., spre nord-est, departe de București.

* * *

Părerea că Mogoșoaia ar fi fost stăpânită, mai înainte de Constantin Brâncoveanu, de un mare boer *Mogoș*, ale cărui case, în București, s'ar fi aflat pe Calea Victoriei de azi, sau pe Podul Mogoșoaiei de odinioară, nu are decât o fantezie filologică la bază ⁹⁾. În realitate podul Mogoșoaiei, până în 1702, dată când Brâncoveanu ridică strălucitul palat dela Mogoșoaia, se numia *ulița mare*¹⁰⁾. Numai după 1702, s'a numit podul Mogoșoaiei, — în cinstea mărețului palat din satul cu acelaș nume — această uliță care era cea mai im-

3. Curtea Mogoșoaia. Paraclisul.
(În vechime avea clopotnița pe coama acoperișului).

portantă din București, unind drumul Târgoviștei, ce trece prin Mogoșoaia, cu drumul Dunării ce trecea prin Văcărești.

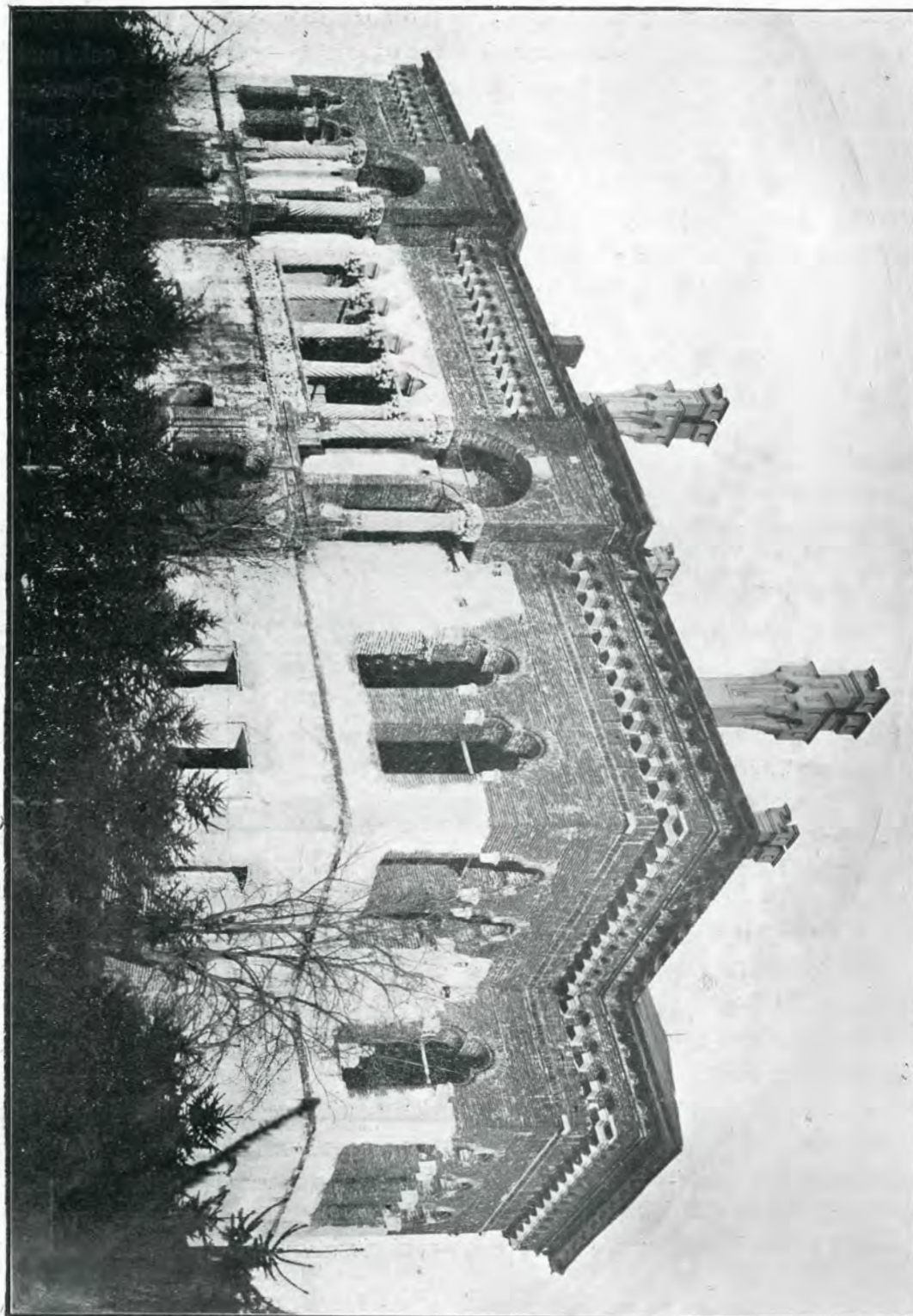
Și din actele de cumpărătoare ale lui Constantin Brâncoveanu rezultă că el și-a întregit un corp de moșie: *Mogoșoaia-Chitila*, cumpărând diferite trupuri ce se aflau în stăpânirea a mai multora — nu a unui singur posesor — cari le stăpâneau din *moși-strămoși*. Încă de când era numai boer, *biv-vel-Postealnic*, el cumpără, în 1680, un trup de moșie în Mogoșoaia de la frații Radu și Popa Isar, feciorii lui Antonie ot Mogoșoaia ot sud Elhov, cu un

loc de heleșteu, care moșie era «dreaptă și bătrână dela moșii și strămoșii» lor; în

cu nepoata ei Ilinca, fata lui Marco ot Mogoșoaia. Aceste case vor sluji de loc de pe-

— Fațada principală, dinspre lac, cu *loggia* și foișoarele. —

4. Palatul Mogoșoaia.

1681 cumpără un alt petec alături, împreună cu niște *case*, dela jupâneasa Rada

trecere lui Brâncoveanu până la ridicarea palatului său de mai târziu; în 1689, după

ce în preajma caselor cumpărate ridicase biserica, el cumpără, ca Domn, un alt loc

goșoaia; în 1689, Iunie, cumpără de la Athanasie egumenul mănăstirii Mihai-Vodă, o

5. Palatul Mogoșoaia.

— Colonada loggii, vedere interioară, cu perspectiva lacului. —

spre nord, spre Buciumeni, de la Andriana călugărița, fata Deftei neguțătorul ot Mo-

moșie, Gorgăneale, la nord, spre drumul Târgoviștei, «drept casele Mării-Sale»; în

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice.

20

1700 Ianuarie, cumpără dela Stanciul ot Mogoșoaia altă moșie în Chitila; iar în 1702 Martie își întregeste tot corpul de moșie cumpărând Străleștii, ce se aflau «din jos de hotarul moșiei ce are Măria-Sa la satul Mogoșoaiei» — dela Macarie nastavnicul mănăstirei Archimandritul, din București ¹¹⁾.

2.

Vom cerceta în cele următoare cronica Curții din Mogoșoaia.

Lângă *casele* ce le cumpărase în 1681, cu locul și heleșteul dela jupâneasa Rada și dela Ilinca fata lui Marco ot Mogoșoaia, el ridică, după ce va fi reparat aceste case o biserică (vezi ilustrația No. 3) ce va servi de paraclis și palatului ce-l va zidi mai târziu Brâncoveanu, ca Voevod, pe dărâmăturile vechilor case. Zidirea se terminase cu o lună de zile înainte de alegerea sa ca Domn al Țării-Românești, pe când era numai boer, vel-Logofăt. Inscripția pusă deasupra ușii glăsuște:

† SV(Ă)NTA [AČASTĂ BISE-
RICĂ] A CĂRIE HRA[M]UL [SFÂNTULUI MARE-
LUI MUCE]NIC GHIORGHIE, DEN PAJIȘTE, SPRE
SLAVA DOMNULUI CELUI ÎN TREI OBRAZE ȘI O
FIINȚĂ DUMNEZĂU SĂ MĂREĂȘTE ȘI SĂ PRO-
SLĂVEȘTE ÎN VECI, O AU RĂDICAT ȘI O AU FĂ-
CUT COSTANDINŢ BRÂNCOVEANUL VEL-LO-
GOFĂT, ÎNTÂI CA PEA SFÂNTŢ NUMELE CEL
DE PRESTE TOATE NUMELE A LU DUMNE-
ZĂU NEPRESTAN SĂ SE CĂNTE ȘI SĂ SE SLĂ-
VEASCĂ, ȘI APOI CA BUNĂ POMENIRE LŢI
ȘI PĂRINȚILOR LUI ÎN NEUITATŢ SĂ LASE ȘI
SĂ RĂMĂIE; CARE S-AU ZIDIT ÎN ZILELE
CREȘTINULUI DOMN IO ȘĂRBAN CANTACU-

ZINO VOEVOD; DE LA SPĂSENIE LUMII 1688,
SEPT[EM]VRIE АИѢ (= ZILE) 20 ¹²⁾.

Ispravnic, conducător și sfătuitor lucrului, nu fusese vreun boer ca la celelalte zidiri brâncovenești, ci doi localnici, după cum citim în următoarea pisanie pusă sub strașină:

† ROBII LUI DUMNEZEU ISPRAVNICŢ A SV(IN)-
T(E)I BISERICI, DUMITRU, M(A)TEI PREOT.

În *curtea* astfel reparată Brâncoveanu șade chiar în toamna primului an al domniei, în 1688, și tot aci primește și pe delegatul Ardealului, pe Ciachi, care vine

ca să-l felicite de urcarea sa în scaun, după moartea lui Șerban-Vodă Cantacuzino. Cronicarul ne spune: «ca pe un sol aducându-l cu cinste până la satul Mării-Sale la Mogoșoaia, acolo, împreunându-se cu Măria-Sa au făcut și voroavă, de ce au fost trebile au vorovit» ¹³⁾.

De aci înainte până la finele domniei lui Brâncoveanu, călătoriile de plăcere la Mogoșoaia se țin lanț, mai rare până la repararea caselor domnești din Târgoviște, și de câte două ori, ori și de mai

multe ori după ce ele fură reparate: și la ducere spre Târgoviște, când încep «zădufurile» și la întoarcere toamna, spre București, cu lăsarea frigului. Le cunoaștem amănunțit, atât din însemnările cronicarului, cât și din acelea ale însuși Domnului, de pe marginea calendarelor ce fuseseră traduse, «întoarse», pentru uzul său, «dupre limba frânciască, în rumânească de Ioan Romanul» ¹⁴⁾.

În lunga călătorie de plăcere din anul 1694, în care, între 1 August și 20 Oct., vizitează Târgoviștea cu casele domnești

6. Consolă, de colț, cu stema țării.
— Palatul Mogoșoaia. —
(Căzută de sub bolțile saloanelor Domnului).

și mănăstirea Hurezilor, Măria-Sa se oprește câte zece zile la dus și câte două la întors, la Mogoșoaia. Și după ce sosia în București dela Mogoșoaia, notă pe calendar: — «mulțumesc lui Dumnezeu că toată călătoria, câtă scriu, înapoi o am făcut cu sănătate, cu pace și cu bucurie»¹⁵⁾. În 1696 și 1698 se oprește câteva zile la Mogoșoaia¹⁶⁾. În 1699, data încheerii războiului dintre Turci și Nemți și deci și a neliștilor de tot felul pentru Domn — prin pacea dela Carlowitz — an de mare bucurie pentru Brâncoveanu, fiindcă la 13 Aprilie, venise agă dela împărăție cu hatîșerif și cu caftan de *domnie* «ce nis'au dat în toată viața noastră», — pentru serviciile aduse, cum însemnează Domnul — după ce el face o preumblare pe la Potlogi, se folosește de ziua de sf. Gheorghie, hramul bisericii Mogoșaei, «ca să facă pe sf. Gheorghie» acolo, unde stă câteva zile, pentru a da drumul simțimintelor sale de bucurie. Cunoaștem chiar urmările petrecerii, fiindcă la 4 Mai, Domnitorul, pe lângă altele, își lăsa sânge. Și în Iunie și în Iulie și în toamna

aceluiaș an, el petrece de multe ori la Mogoșoaia¹⁷⁾. Nu știm nimic din cronica curții pentru anul 1700, dar cunoaștem șederile lui Brâncoveanu, la satul său Mogoșoaia, în anul 1701, de unde, — fiind cu toată curtea, — trimetea sol la nunta lui Banfi, guvernatorul Ardealului¹⁸⁾.

Dar toate șederile și petrecerile lui Brâncoveanu, la Mogoșoaia, până acum, se întâmplară în micile și modeste case de țară, ce le cumpărase odată cu locul. Situația de strălucire desăvârșită, însă, în care se află Brâncoveanu după 1700, când

era investit cu insignele domniei pe viață, când stăpâniă și în Moldova prin ginerile său Constantin Duca, când era onorat cu titlul de Principe al sacralui imperiu roman, și cu încrederea împărăției turcești, — cum și gândurile pentru asigurarea viitorului celui de al doilea al său fiu, Ștefan, îl fac să nu se mai mulțumească cu modestele case, — ce vor fi semănat cu cele dela Doicești, — și-l determină a înălța, în 1702, palatul ce ne uimește și astăzi, dela satul său favorit, Mogoșoaia.

Lipsa de calendare brâncovenești pen-

tru acest an, cum și neexplificabila tăcere a cronicarului asupra măreții curții, ne silesc a ne mărgini numai la știrile ce le culegem din pisană de marmură, pe care Brâncoveanu o așază deasupra ușii foisorului dinspre curte, în ziua de 20 Septembrie 1702, când se termină și inaugură frumosul locaș. (Vezi ilustrația No. 8).

ACEST PALATŪ DEN TEMELIE IEȘTE ZIDIT ȘI ÎNFRUMUȘĂTĂTŪ DE PRE LUMINATUL, ÎNELȚĂTUL DOMNU IO COSTANTINŪ BĂSERABŪ VOEVOD, DĂRUIT ȘI DAT LA AL

DOMNELUI FIU LUI ȘTEFAN B(RÂNCOVEANU) MOȘTENIR(E) OHABNIC(Ă); SĂVÂRȘIND ACEST FRUMOS LĂCAȘ LA ANUL DE LA HS., 1702 **Мѣсѣцѣ** (=LUNA) SEPT. 20.

La o lună după terminare, Brâncoveanu, venind dela Târgoviște, trecea prin Mogoșoaia, ca să primiască un capigiu împărătesc¹⁹⁾.

Dar atâta strălucire și putere, nu putea să nu ațâțe gelozia vrășmașilor, cari intrigară la Poartă ca Brâncoveanu să fie chemat, pentru mazilie, în 1703. Prin banii și diplomația sa, însă, el dejoacă uneltirile

7. Consolă cu foi de acart.
— Palatul Mogoșoaia. —
(Căzută de sub bolțile saloanelor Domnului).

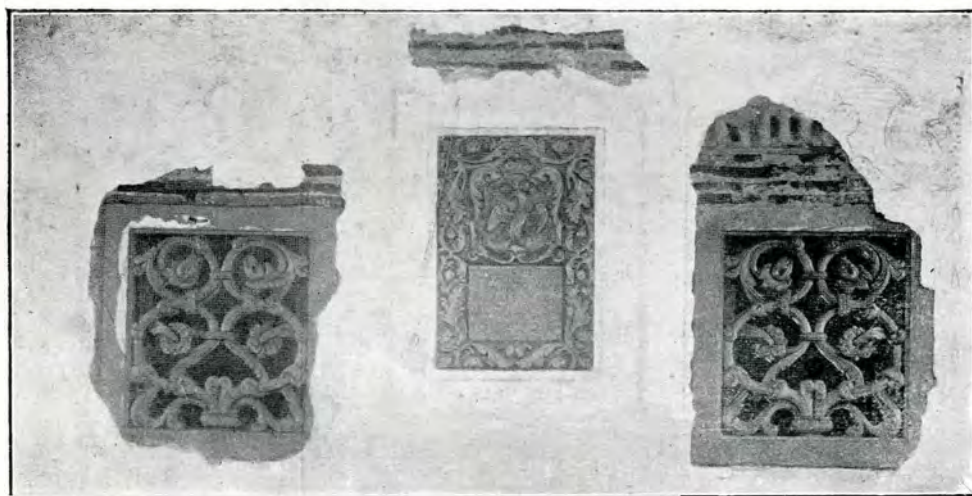
vrășmașilor și ese triumfător dintr'o călătorie, care nu fusese pusă la cale decât pentru pierzania sa. Plin de bucurie se întorcea în țară, trecând Dunărea în Iulie, și mai «trezvelindu-se de valurile ce avusesese», apoi, «au eșit de s'au dus la satul Mării-Sale la Mogoșoaia, ca să se odihnească» ²⁰⁾.

Și spre a eterniza memorabilele zile de frică și de glorie, de adâncă desnădejde și mare bucurie ce i le procură călătoria de peste Dunăre, el pune ca să se picteze pe una din bolțile saloanelor curții de aci, scene din timpul primirei sale, la

se opri și la curtea fiului său dela Mogoșoaia ²²⁾.

După tragedia din 15 August 1714, întâmplată pe malurile Bosforului și în nebulina cu care Turcii căutau averile lui Brâncoveanu, despre cari circulau legende fabuloase la Constantinopole, palatul dela Mogoșoaia fu supus unei prade cumplite. În cele patruzeci de care, în care se transportă mobilele și efectele Brâncoveanului ²³⁾, vor fi fost și acelea ale palatului de la Mogoșoaia, care fu transformat în *han*.

În această transformare, la două luni după decapitarea lui Brâncoveanu, la 14

8. Pisania palatului Mogoșoaia.

(Între ferestrele lucrate *à-jour*, ale antreului ce dă în foisorul dinspre curte, — transcrierea la p. 155).

Odriu (Adrianopole), de către Padișah.

În 1704, 1705 și 1706, când începe «boala năpraznică a ciumei» în București, cum și în 1707 și 1708, când ea se înmulțește din pricina «zădurilor» ce țin până prin August, Brâncoveanu își petrece timpul tot pe la curțile sale din Mogoșoaia, Potlogii sau Târgoviște ²¹⁾.

Dar și după căsătoria fiului său Ștefan cu fata lui Iordachie Cantacuzino, în 1709, și până în săptămâna patimilor din anul 1714, când Brâncoveanu este ridicat cu toți feciorii din București, spre a fi omorâți la Constantinopole, el nu încetează de a

Oct., 1714, nefericita clădire găzduia, pentru câteva ore, doi oameni din suita lui Carol al XII-lea, cari pregăteau întoarcerea acestuia în statele sale, din Turcia, unde se afla după înfrângerea dela Pultava și după aventura dela Varnița, de lângă Bender. Unul eră *Fabriciu*, trimisul ducelui de Holstein, altul *Lamottraye*, călător, arheolog și aventurier, atras în preajma regelui Carol de răsunătoarele fapte de arme ale acestuia.

Lamottraye ne-a lăsat o relațiune asupra palatului Mogoșoaiei, ce are cu atât mai mare valoare, cu cât e făcută de un bun

arheolog, care știa să admire palatele Veneției, știa să deteste urâta arhitectură a palatelor turcești ²⁴⁾ și știa să-și exprime o sinceră admirație pentru o locuință atât de frumoasă, cum o întâlnești pe pământul țării noastre:

Seara, spune el, «trecurăm pe la șapte «ceasuri pe lângă un edificiu destul de «mare și destul de măreț. Întrebaram că- «lăuza, ce să fie? Ne răspunse că era un «palat ce se chema Mogoșoaia și că fusese «zidit de ultimul Domn al Țării-Românești. «Avurăm curiozitatea de a pătrunde înă- «untru pentru a-l vedea; îl găsim foarte «regulat și zidit *euro-penește*, ornat pe din- «lăuntru cu *plafonduri* bogate și cu picturi «bune, dar mobilele fuseseră luate de că- «tre slujitorii Porții, în vremea detronării «nefericitului său «stăpân. Atunci, «fuseseră transfor- «mat într'un han «pentru nevoile că- «lătorilor».

Mai departe el ne descrie frumoasa grădină ce ținea de palat, pe marginile heleșteului; și apoi vorbește de bunii pești ce au fost pescuiți aici, pentru a le procura un gustos supeu ²⁵⁾.

Va fi suferit palatul stricăciuni și în timpul războiului din 1737—39, dar acela care îl distruge, aproape cu desăvârșire, este războiul turco-rus din 1769—1774. Ca răzbunare în contra strănepotului lui Brâncoveanu, Niculaie, care în cursul acestui războiu trece față de partea Rușilor ²⁶⁾, fiind primit, împreună cu o delegație românească, în audiență de Ecaterina a II-a, — Turcii îi supun palatul la o distrugere totală. De atunci nu mai rămaseră intacte, din vechiul palat decât camerile dela mijloc, cu pridvoarele și cu o parte din zidurile camerilor exterioare.

Dela minuțiosul istoric Sulzer, care l-a văzut imediat după război, avem o foarte bună descriere a felului cum palatul se prezenta atunci:

«Mogoșoaia...aparținând fostului Domn «Brâncoveanu.... demnă de cel mai stră- «lucit stăpânitor, din cauza incomparabilei «sale poziții, situații și clădiri.... a ajuns «în cea mai mare parte la ruină în timpul «ultimului război, și a ajuns de nerecu- «noscute, având chiar statuetele (recte con- «solele bolților) sfărâmate. Și totuși după «acest război se putea încă bine recunoa- «ște, într'una din sălile dela Mogoșoaia, «subt bolțile găurite ale plafondului, bus- «turile Basarabilor și a celor mai cu vază «dintre strămoșii familiei brâncovenești, «pictate pe pereți, și eu nu știu ce să zic,

«este puțină con- «siderație a acestei «prețioase antichități sau lipsa de «bani și de meșteri «care a împins pe «Domnul Nicolae «de Brâncoveanu, «Principe al Impe- «riului și mare Vi-

«stier al Țării Românești, ca să dea jos «plafondul boltit, împreună cu portretele «strămoșilor săi, și în locul acelor să «acopere sala aceia cu un tavan, jos și «comun ²⁷⁾.»

În timpul rezmiriței dela 1821, pornită de Tudor în contra boerilor, în timpul fugii ²⁸⁾ Banului Grigorie Brâncoveanu la Brașov, cete de arnăuți și panduri izbesc Mogoșoaia, arzând biblioteca marelui Ban ²⁹⁾. Soția acestuia evlavioasa Safta, «una din cele mai însemnate femei ale «timpului, prin naștere, bogăție și frumusețe» ³⁰⁾ care, urmând spiritului romantic al epocii se și călugărește devenind schimonahă la Văratec, după moartea soțului său, — în 1832, repară biserica stricată

9. Cadru de piatră, din fereastra cuinei.

— La Curtea Mogoșoaia. —

atunci, cu care prilej toarnă din nou un clopot, pe care pune să se scrie:

† ACEST CLOPOT ÎEȘTE FĂCUT DE CONSTANTIN BĂSĂRAB VOEVOD ȘI L-AU ÎNCHINAT SFINTEI BISERICI DE LA MOGOȘOALA, ÎN LEAT 7210 (=1702); ȘI S-AU PREFĂCUT DE DUMNEAEI BĂNEASA BRÂNCOVEANCA ELISABETA, LA LEAT 1832, IULIE.

Mai târziu moșia trecând în stăpânirea lui Bibescu-Vodă, care ținea în căsătorie pe Zoița, fica adoptivă a Banului, el încercă, prin meșterii săi sași, o restaurare, fără însă de a avea norocul de a o termina, după cum nu putuse termina nici palatul din apropiere, dela Băneasa, din împrejurări politice și familiare.

Fiul său Nicolae Bibescu³¹⁾, continuă zidirea începută și acoperi palatul cu ardezie în locul stufului cu care era învelit.

De atunci până azi, lăsat în aceeași stare de uitare și părăsire, el așteaptă, încă, mâna pioasă care să-l ridice și să-l învieze la strălucirea de odinioară, de pe vremea stăpânului său, Constantin-Vodă Brâncoveanu.

3.

Curțile domnești alcătuiesc un tot bine definit față de celelalte ramuri ale arhitecturii noastre vechi, prin scopul pentru care sunt înălțate și prin înfățișarea ce li se dau, adecuată acestui scop. Ele formează un grup aparte față de *hanurile*, premergătoare hotelurilor de azi cari, pe vremea lui Brâncoveanu, serviau de adăpost călătorilor, cailor și căruțelor, găzduiți cu toții și cu toatele sub același acoperământ, — față de *bezestanele*, bolțile, sau prăvăliile negustorilor, — față de *băile*

cari au avut atâta importanță în viața noastră trecută, — cum și față de *mănăstirile* cu cari se confundă, dela începutul veacului al XIX-lea, când mănăstirile își pierd rostul lor de odinioară.

Și totuși, ca înfățișare, e o asemănare între o curte și o mănăstire. Una e înălțată pentru nevoile serviciului religios, ce trebuie oficiat zilnic, în biserica ce se înalță în mijlocul patruleterului, format de clădirile în cari locuiesc slujitorii templului; cealaltă e înălțată pentru trebuințele

și plăcerile voevodului țării, care locuiește în *casa domnească*, sau în *palatul* ridicat tot în mijlocul unui patruleter de clădiri, locuite de slujitorii curții.

Într-o astfel de clădire, ridicată cu asemenea scopuri, *biserica* sau paraclisul, în care Domnul își face rugăciunea de dimineață și de seară, nu are ce căuta în interiorul curții; ea se află zidită totdeauna în afara incintei, fiind unită printr-o mică potecă cu palatul Domnului. — Situată pe latura sud-vestică a

10. Consolă, cu stema Cantacuzinilor.
(Susținând capetele arcurilor bolților, în saloanele Domnului din Palat).

curții din Brâncoveni; pe cea estică la Potlogi, pe latura vestică la Doicești; la Mogoșoaia ea se află înaintea intrării, pe latura de est. (v. corpul III, în schița planului de situație, p. 2 și ilustrația No. 3).

Biserica, având același tip arhitectonic ca și aceia a curții din Doicești (18 m. X 5,70 m.), nu se deosebește de aceasta, ca interior, decât prin despărțitura prin stâlpi, în loc de zid masiv, a *naosului* în care se află tronul Domnului și scaunele curtenilor, de a *pronaosului* unde se află tronul Doamnei și a suitei sale; cum și prin bogăția admirabilei tâmplă de lemn, în care *rinceau*-rile de ramuri de stejar cu ghindă,

cum și motivele stilizate din faună și floră, decorează diferitele registre, în care se împarte tâmpla, dela crucifixul de sus, până la poalele icoanelor de jos. — Ca exterior, pridvorul (3,05 m. × 5,75 m.) arată, față

mijloc, demonstrează chipul cum bătrânii știau să rezolve problema împodobirii exterioare: fie acuzând prin zidărie, ca aici la Mogoșoaia, liniile arhitectonice, fie punându-le în relief, prin culorile vii ale zu-

11. Palatul Mogoșoaia.

— Vedere asupra fațadei dinspre intrare, cu foișorul. —

de Doicești, tipul de tranziție al bisericii din vremea lui Șerban-Cantacuzino, de când datează biserica; iar frumoasele *ocnițe* ce se prezintă în două diferite feluri, deasupra și dedesubtul *ciubucului* dela-

grăvelii, atunci când ele nu puteau reeși altfel pe suprafețele simple, cum e cazul la Doicești.

În fața bisericii se înalță laturile incintei patrunchiulare ale *curții*, — din cari,

la Mogoșoaia, nu se păstrează decât aceea a intrărei, dinspre drumul Târgoviștei. Ele sunt formate de locuințele slujitorilor de tot felul, gărzilor oștășești, ȝiganilor domnești, cum și de clădirile destinate pătulelor, magaziiilor, grajdurilor și orice alte asemenea clădiri, ce trebuie să existe într'o epocă al cărei principiu economic este schimbul natural, *naturakwirtschaft* ³²⁾.

Intrarea, în curtea ce se află așezată între lacul Mogoșoaiei și drumul Târgoviștei—se face dinspre acest drum printr'o poartă mare, *porte-cochère*, (indicată cu II,

Tot pe această depărtată latură (ca. 70 m. distanță de palat) se află, în colțul nord-est, situată *cuinia*, din motive de prevenire a focului (indicată pe plan cu IV; vezi și ilustrația No. 1)—ea constituie în orice curte «o adevărată operă de arhitectură» ³³⁾. Zidită cu toate precauțiunile pentru evitarea focului, după tehnica timpului ³⁴⁾ ea nu se împacă cu gusturile unui apusean ca Del-Chiaro, care găsea că, bucatele românești, deși foarte gustoase, «sunt veșnic «reci, din cauză că se obișnuiește în Vala- «chia ca cuinia să fie așezată într'un unghiu

12. Partea superioară a colonadei foisorului dinspre intrarea Curții.

— Vedere interioară, cu picturile bolții. —

pe planul de situație; vezi și ilustrația No. 1). Ea se prezintă întocmai ca cea din Potlogi, având, în vechime, un acoperiș cu două *versante*, în locul adaosurilor suprapuse ce se văd azi. O mare calotă sferică o acopere, în interior, rezimată prin *pendendi*, pe două mari arcade, ce se sprijin la rândul lor *coussinete*, *mulurate* cu foi.

Intrarea e flancată de două camere, cu acoperișuri cu un singur *versant*; ele servesc de camere portarului și corpului de gardă.

«al curții, deci, foarte departe de casă» ³⁵⁾. Natural, că pentru o populație așa de numeroasă câtă nutrea curțile, (chiar cele boierești) focul nestingându-se niciodată, «bucătăria trebuia să fie ceva măreț... cu «un coș ca un obelisc, ce se deschidea ca «o pâlnie, întoarsă deasupra unei bolte «care acoperea tot edificiul... sub deschide «derea căruia era așezat cotlonul de doi «stânjeni de lung, în care se mistuiau lemnele întregi, cum veneau dela pădure» ³⁶⁾. Măreață e și cuinia din Mogoșoaia, cu un

turn-lanternă, monumental, octagonal, — pentru aerisitul și ieșitul fumului; el se *evasează*, se lărgeste ca o pâlnie spre pereții camerei, racordându-se cu planul pătrat al lor, printr'o bază tot octagonală. — În camerele dinprejur, boltite în *berceau*, locuia bucătarul sas, cu ajutoarele sale. — Porticul din față și sculpturile din tocul de piatră al ferestrei (v. ilustrația No. 9) îi dau o înfățișare destul de frumoasă.

Palatul (în I, pe plan; v. și ilustrațiile No. 4, 14) se răsfață în mijlocul grădinilor de pe marginea lacului. Un plan dreptunghiular (ca. 32 m. × 24 m.), având două scosuri pe laturile nord și sud, un foișor în latura dinspre intrare și altele două cu vedere spre lac, cuprinde încăperile pivniței, *rez-de-chaussée*-ului, și etajului, pe care le au, de altfel, orice casă românească mare ³⁷⁾ (v. schițele de plan alăturate).

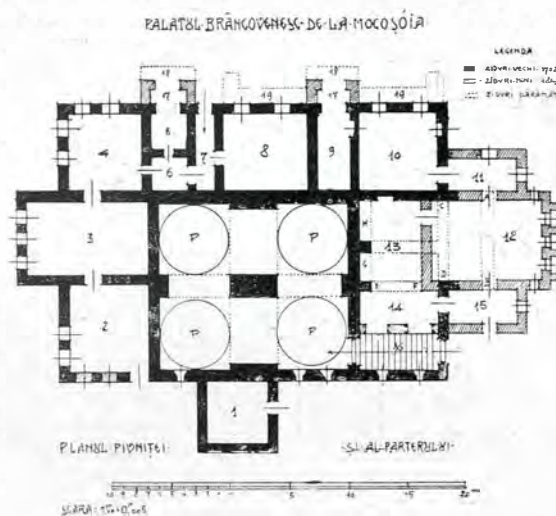
Pivnița (P. în planul *rez-de-chaussée*-ului) ocupă partea centrală a planului, și are o așa înălțime încât, deși săpată adânc în pământ, atinge *planșeurile* etajului prin *calotele* sferice ce o acopere, cari se reazimă pe cele patru mari arcade, ce se încrucișează pe stâlpul central. Un gârliciu (16 în plan) conduce, aci, pe o pantă înclinată butoaiele cu vinuri scumpe, destinate oșpețelor. — În vreme de primejdie pentru Domn, el poate scobori din etaj, aci, prin cheia de boltă a calotei dinspre gârliciu.

Rez-de-chaussée-ul își grupează camerele destinate curtenilor, în jurul pivniței, în aceiaș dispoziție ca și camerele etajului, fără însă să aibă ceva din splendoarea acestora.

Grinzi foarte groase de stejar, susțin tavanele lor și o parte din *planșeurile* camerilor etajului.

Comunicația curții și *rez-de-chaussée*-ului cu *etajul* nu se făcea printr'o scară interioară, ci prin două scări exterioare, așa cum s'a obișnuit la toate casele românești ³⁸⁾ — adăpostite sub scosul cel mare al acoperișului.

Cea principală X, care s'ar fi cuvenit să se afle la balconul sau foișorul din față A, se află, din cauza *dispozitivului anti-camerilor*, alipită la foișorul Z' dinspre lac, unde era și intrarea principală. Ea se ridică foarte pompos, pe dreapta și pe stânga foișorului, alipită de zidul palatului. Azi nu mai există, căci a căzut odată cu foișorul, care și el a fost micșorat cu prilejul restaurării, după cum rezultă din săpăturile făcute la bază. — Cea secundară, scara de serviciu, se ridică spre foișorul cu colonadă, de nord H', azi cu totul transformat. — Amândouă scările erau

13. Palatul Mogoșoaia.

— Schița planului pivniței și *rez-de-chaussée*-ului —

de lemn frumos lucrate, meșterii având însă grija ca să lase loc în zid pentru o eventuală scară de piatră (v. în ilustrația No. 4, dâra oblică a cărămizilor așezate perpendicular pe stratul celorlalte și care aveau să fie scoase în caz de înlocuire a scării).

Etajul formează partea de căpetenie a palatului. El cuprinde după modă bizantină : apartamentul Doamnei, *gineceul*, și pe al Domnului, *andronitideul*. Dispoziția interioară, susținută pe zidurile *rez-de-chaussée*-ului și ale boltilor pivniței, e foarte regulată, cum a observat-o și Lamottraye, chiar surprinzător de regulată, pentru cine

știe ³⁹⁾ că dispozitivul adoptat în locuințele contemporane Mogoșoaiei (Versailles), era cel *par enfilade* (v. planul *etaajului*): în dreapta și în stânga unui ax, reprezentat prin antreurile C, boltit cilindric și B, boltit cu *lunette* — sunt dispuse toate camerele de *apparat*, de locuit, și numeroasele anticamere, în cari fiecare se oprește după rangul și calitatea ce o are. Splendoarea lor rezultă din varietatea sistemului de boltire, și din podoaba ștucurilor pereților, astăzi căzute, din a consolelor ce susțin boltile ce se ridic până la șase metri, și din a zugrăvelilor cari mai existau pe la 1854.

Dacă ne urcăm pe scară principală X, în foisorul cu coloane Z', prin coridorul E, boltit în berceau — intrăm în anticamera U, boltită cu *lunette* — (camera de așteptare) a apartamentului Doamnei, care era compus ca și în palatul domnesc de lângă Mitropolia Bucureștenă ⁴⁰⁾, numai din două camere mari L și K, boltite cu *lunette*, ce-și sprijină

capetele pe console reprezentând vulturii țării și pe cei cantacuzinești. Și prin scara de serviciu alipită la foisorul H' se putea ajunge aci, prin coridorul V, a cărei intrare spre anticameră era o mare arcadă.

Pentru a pătrunde în apartamentele Domnului, trebuie a trece din U, prin anticamera T, boltită în *arc-de-cloître*, — prin antreul C, și apoi, printr'o dublă arcadă sprijinită pe un stâlp central, cu colțurile rotunjite — în marea anticameră S, boltită cu *lunette* și prevăzută cu o nișă (dulap) cu rafturi.

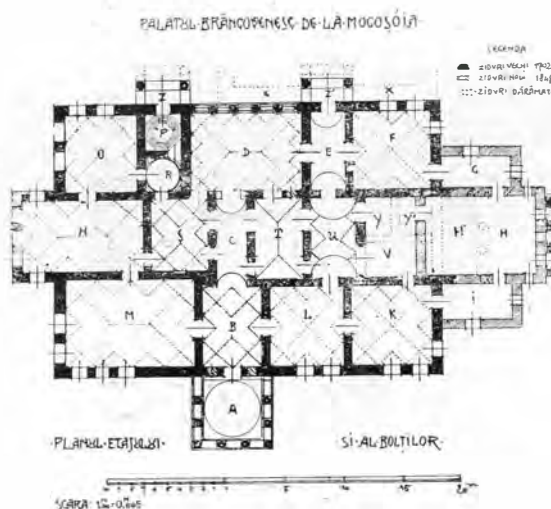
În M, cea mai mare cameră (11 m. ×

7 m.), boltită în *lunette*, pe *console* reprezentând vulturii cantacuzinești, (v. ilustrația No. 10); în N, cu *console* de foi de *acant* dispuse ca o liră (v. ilustrația No. 7), — și în O, cu *console* reprezentând *vulturul* Țării (v. ilustrația No. 6) — se aflau camerele Domnului fără destinație specială, după cum nici în Apus nu aveau una ⁴¹⁾. Lângă camera O se află cămăruța R, *garde-robe*, boltită cu calotă sferică pe *pendentivi* formați din cărămizi dispuse în trepte; — ea comunică cu latrina P, aerată de un turn-lanternă octogonal, ce se racordează cu planul pătrat al încăperii prin patru admirabile *trompe* încrețite, ca niște scoici. De

aci se putea trece în foisorul Z, ce dădea spre lac, care face pandantul foisorului Z'. În fine în F, se află o cameră izolată, cu *console* sculptate în foi de *acant*, — care trebuie să fi fost camera demnitarului țării, ce însoțește pe Domn, în excursiunile sale.

Dar părțile cele mai agreate din întreaga casă, de către Voe-

vod, cele mai agreabile prin priveliștele ce le oferă ochiului, și cele mai caracteristice pentru stilul arhitecturii brâncovenești, sunt foisorul din față A (5,30 m. × 5 m.), acoperit de o mare calotă sferică, ce se sprijină pe o colonadă deschisă, prin mijlocirea a patru *trompe* și a patru arcuri aflate între acestea; — cum și splendida *loggia* D (9,15 m. × 6,70 m.) dinspre lac, cu colonadă deschisă, acoperită de o boltă cu *lunette*, ce se sprijină pe console, sculptate în măști ce susțin *cusinete* pe cap (v. ilustrația No. 5). Acise dau de obicei faimoasele ospete domnești ⁴²⁾ și tot aci, Domnul și curtenii, după masă,

14. Palatul Mogoșoaia.
— Schița planului etajului. —

cu caftanele și anteriile pe umeri, așezați pe lavițele fixate în creștăturile făcute în bazele colonadei, — gustă din aerul plăcut și din admirabila priveliște ce se desfășoară ochilor.

Cum era înfățișarea, exterioară, veche a palatului, astăzi mult transformat, e o întrebare la care răspunsul va veni dela sine, după ce vom cunoaște palatul din Potlogi. Evident că el a suferit prefaceri mari în restaurarea Bibescuului, făcută destul de bine, într'un timp când d'abia se năștea știința restaurărilor arheologice în apusul Europei (aripa nordică — hașurată pe plan, — este complect refăcută ca și zidurile dela ferestre în sus), totuși rămân destule prețioase elemente de reconstituire. Pe lângă rămășițele lui, cari trebuiesc strânse, bune deslușiri ne dau și descrierile acelor cari l-au văzut, astfel că putem să ne dăm bine seama de comoara ce a fost aici.

De la Gion ⁴⁾ știm că Odobescu putuse să vază picturile ce am menționat, reprezentând scena primirii lui Brâncoveanu la Adrianopole, — astăzi dispărute cu toate

tencuelile camerelor. În lipsa prețioaselor sale notițe, pierdute, au cu atât mai mare valoare descrierile lui Sulzer și ale unui bun român ca St. Grecianu, care arată foarte bine cum scenele, din timpul vizitei, se înșirau sub bolta unei camere, în registre lungi de câte doi metri, începând cu plecarea Domnului la Odriu, și sfârșind cu întoarcerea sa în București, — totul fiind dominat de o scenă centrală: întrevederea Sultanului cu Brâncoveanu, pictată pe însăși bolta ⁴⁴⁾.

Fără a ne extinde mai mult asupra detaliilor ornamentice parapetelor (v. ilustrațiile No. 15, 16), consolelor, colonadelor și stucurilor, asupra căror vom reveni când vom fixa stilul și originile artistice ale palatelor brâncovenești, numai din cercetarea fotografiilor este îndreptățit simțământul de adevărată operă de artă ce-l are ori-

cine vizitează Mogoșoaia, cum îndreptățită este și azi, după 129 de ani, mirarea lui Sulzer față de părăsirea și uitarea în care zace, din cauza complectei ignorări, această prețioasă antichitate!

VIRG. DRĂGHICEANU.

15. Stâlp de colț dela parapetul loggii.
— Palatul Mogoșoaia. —

N O T E.

¹⁾ Ioh. Ferd. Neigebauer, *Beschreibung der Moldau und Walachei*, Leipzig 1848, p. 300.

²⁾ W. Wilkinson, *Tableau historique et politique de la Moldavie et de la Valachie*, Paris 1821, p. 126; și Lagarde, *Voyage de Moscou à Vienne*, Paris 1824, p. 339.

³⁾ W. Wilkinson, *ibid.*; și F. Recordon, *Lettres sur la Valachie*, Paris 1821, p. 28.

⁴⁾ D. Sestini, *Viaggio per la Valachia, Transilvania e Ungheria sino a Vienna*, Firentze 1815, p. 6.

⁵⁾ *Reise eines jungen Russen*, Gotha 1801, p. 102.

⁶⁾ Thomas Hope, *Anastase ou mémoires d'un grec*, Paris 1814, p. 365.

⁷⁾ F. J. Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens*, Wien 1781, Vol. I, pp. 299—301.

⁸⁾ V. Batthyany, *Reise nach Constantinopel*, Pesth 1810, p. 253.

⁹⁾ O susține și G. I. Ionescu-Gion, în *Istoria Bucureștilor*, București 1890, p. 415.

¹⁰⁾ Archivele Statului, *Condica Brâncovenească*, I,

p. 77. Intr-o carte de proprietate din 1696 se vorbește de un loc «care iaste alături pre lângă locul mănăstirii lui Mihai-Vodă și merge până în *ulița cea mare* ce vine dinspre mănăstirea Sărindarului». Menționat în treacăt și de Gion.

¹¹⁾ Creditul funciar rural din București. *Acte speciale*, fondul Mogoșoia-Chitila-Zaharia-Ilfov, cart. XVIII, No. 568. Vezi și C. Giurescu și N. Dobrescu, *Doc. și regește privitoare la Constantin-Vodă Brâncoveanu*, București 1907, p. 296. Inventariul hârtiilor lui Brâncoveanu.

¹²⁾ Publicată și la N. Iorga, *Inscripții din Bisericele României*, vol. II, pp. 5–6, cu mici diferențe.

¹³⁾ St. D. Greceanu, *Viața lui Constantin-Vodă Brâncoveanu, de Radu-vel-Log. Grecianu*, București 1906, p. 14.

¹⁴⁾ A. Odobescu, *Călin dar ce se chiamă Folețul novel*, păstrat numai pentru anii 1693, 94, 95, 99, 1700. In *Revista Română*, an, 1861, p. 657.

¹⁵⁾ Greceanu, *op. citat*, p. 60 și *Revista Română, ibidem*, p. 665.

¹⁶⁾ Greceanu, *ibid.*, pp. 57, 89.

¹⁷⁾ *Ibid.*, pp. 93, 96; și *Revista Română, ibidem*, pp. 672–4.

¹⁸⁾ Greceanu, *ibid.*, pp. 105, 108, 114–5.

¹⁹⁾ *Ibid.*, p. 116.

²⁰⁾ *Ibid.*, pp. 122, 138.

²¹⁾ *Ibid.*, pp. 140, 142, 144, 151, 154, 159, 161, 164, 167, 168, 171, 176, 179, 181, 187.

²²⁾ *Ibid.*, pp. 194, 222, 229, 244.

²³⁾ N. Iorga, *Documente privitoare la Constantin-Vodă Brâncoveanu*, p. 70; A de la Mottraye, *Voyage en Europe, Asie et Afrique*, Haye 1727, vol. II, p. 217.

²⁴⁾ Lamottraye, vol. I, p. 208.

²⁵⁾ *Ibid.*, vol. II, p. 217.

²⁶⁾ Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor, de Banul Mihai Cantacuzino*, București 1902, p. 176.

În războiul din 1787, Banul Nicolae Brâncoveanu și fratele său Manolake erau exilați de Mavrogheni tocmai la Rodos. Vezi Naum Râmniceanu, *Cronicul*, la C. Erbiceanu, *Cronicarii greci*, București 1888, p. 260.

²⁷⁾ F. J. Sulzer, *op. citat*, vol. I, p. 300.

²⁸⁾ Recordon, *op. citat*, p. 143.

²⁹⁾ C. Alessandrescu, *Dicționar geografic al jud. Ilfov*, București 1892.

³⁰⁾ J. F. Neigebauer, *Die Moldau Walachen nach dem*

französischen Album des Consul Billecocq, Breslau 1854, p. 27.

³¹⁾ El zace într-o capelă, în umbra zidurilor palatului: «Nicolas Bibesco 1831 — 1890» împreună cu «Louise Hélène Ney d'Elchingen, Princesse Bibesco, 3 Avril 1842—5 Jul. 1893». Asupra Bănesei vezi și *Aus dem Leben König Karls von Rumänien*, vol. I, p. 50.

³²⁾ Vezi descrieri de curți bocrești, mari, în Sestini, *op. citat*, p. 11–12. Recordon, *op. citat*, p. 96–97. Ion Ghica, *Scrisori către Alexandri*, București 1903, pp. 428–432. Ion Ghica, *Convorbiri economice*, București 1879, vol. II, p. 592–595.

³³⁾ Ion Ghica, *loc citat*.

³⁴⁾ Vezi asupra cuinilor bizantine sirieni: Ch. Garnier, *L'habitation humaine*, Paris 1892, p. 675; a acelor din muntele Athos: H. Brockhaus, *Die Kunst in den Athos-Klöstern*, Leipzig 1891, p. 34; asupra celor ale Seraiului: Lamottraye, *op. citat*, I, 218. Asupra similelor cuini apusane, ceva mai vechi, vezi: E. Violet-le-Duc, *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XI-au XVI siècle*, pp. 461–73. Tot la colțuri sunt și cuinile și mangupiile dela Antim. Văcărești, Hurezi.

³⁵⁾ Antonmaria Del Chiaro, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia. Venetia* 1718, p. 34.

³⁶⁾ Ion Ghica, *op. citat*.

³⁷⁾ Recordon, *loc. citat*.

³⁸⁾ Ca la Hurezi; vezi descrieri de scări în Sestini, și Recordon, *loc. citat*.

³⁹⁾ A. Choisy, *Histoire de l'architecture*, Paris 1899 vol. II, p. 751. Palatul dela Versailles.

⁴⁰⁾ Cf. Delchiaro, *op. citat*, p. 17.

⁴¹⁾ Choisy, *op. citat*, II, 751.

⁴²⁾ DelChiaro, *op. citat*; pentru obiceiul galeriilor v. Recordon, *loc. citat*.

⁴³⁾ G. I. Ionescu Gion, *Călătoria lui Carol al XII*, în *Revista Nouă*, an 1890, p. 76.

⁴⁴⁾ St. D. Grecianu, *op. citat*, p. 131.

P.S. Sunt asemănări între palatul Băneasa care azi se dărâmă cu multă impietate, și între restaurarea dela Mogoșoia, mai ales în *torurile* ce încadrează ușile și ferestrele.

— Schițele de plan au fost ridicate de d. arhitect I. D. Traianescu.

— Cercetarea literaturii călătoriilor ne-a fost înlesnită și de amabilitatea d-lui Al. Ionescu, care pregătește o lucrare bibliografică a lor.

V. D.

16. Piatră lucrată à jour la parapetul colonadei loggii.

— Palatul Mogoșoia —

II.

ANTICHITĂȚI CREȘTINE DIN ISTROS.

In ultimul timp s'au oferit amatorilor de antichități dobrogene o serie de plăci de aramă argintate, cu sculpturi în relief, reprezentând personaje și scene religioase creștine. După afirmațiile celor ce le-au pus în circulație, aceste plăci s'au găsit în apropierea satului Caranasuf, așezat în regiunea vechiului Istros. Ar urma deci să le considerăm ca cele dintâi antichități creștine, găsite în ruinele acestui oraș.

Descoperirea de antichități creștine la Istros nu poate da loc la nici o bănuială, deoarece aproape toate orașele antice din Dobrogea ne-au păstrat astfel de urme. Tomis (Constanța), Axiopolis (lângă Cernavodă), Tropaeum (lângă Adamclissi), Troesmis (Iglița) și Noviodonum (lângă Isaccea), au dat la iveală basilici, pietre cu inscripții, obiecte de cult creștine. Mai mult; unele din aceste localități au avut chiar oarecare importanță în primele veacuri ale creștinismului. La Tomis a fost încă dela 250 d. Cr. sediul unui episcop; tot aci au suferit moartea mai mulți martiri în timpul persecuțiunii împăratului Decius. Orașele Axiopolis și Halmiris — acest din urmă așezat aproape de gura «sfântă» a Dunării — au avut legături cu alți mar-

tiri din vremea persecuțiunii lui Dioclețian (290 d. Cr.). În sfârșit Tropaeum a fost și el prin veacul al VIII-lea sediu episcopal¹⁾. Singur orașul Istros nu dăduse până acum antichități creștine, nici nu a fost arătat de vreun scriitor ca un oraș important pentru creștinătate.

Și cu toate acestea Istros era în primele trei veacuri ale erei noastre — cum fusese în atâtea alte veacuri de mai înainte — cel mai însemnat oraș comercial dela gurile Dunării; deci prin forța împrejurărilor trebuie să fi venit în contact cu noua credință, ce tocmai atunci se răspândia, mai curând și mai intensiv, decât oricare alt oraș de aci. De altă parte existența lui se poate urmări până în veacul al VIII-lea d. Cr., așa că a avut o perioadă de viață creștină destul de îndelungată, pentru a putea păstra în ruinele sale antichități de acest fel.

De sigur că perioada creștină a acestui oraș n'a fost o perioadă de strălucire, căci ea urmează după distrugerea lui de către Goți în anul 238. De altă parte tot acum încep să apară în apropierea lui bancurile de nisip, cari încetul cu încetul îi închid comunicația cu marea și-i potmolesc portul. Sărăciți și îpuținați prin năvăliri și emigrări, Istrioții nu mai bat monedă proprie încă dela 238, iar când după câțiva ani

se organizează provincia creștină a Sciției, orașul de reședință al episcopului nu este Istros, ci Tomis. Două veacuri în urmă, când împăratul Justinian întărește pentru ultima oară granița de nord a imperiului, nu restaurează cetatea dela Istros, căci acum ea nu mai prezintă nici o importanță strategică, ne mai fiind în legătură cu marea ²⁾).

Cu toate acestea orașul a continuat să existe și după amin-tita năvălire a Goților. Atât *Notitia digni-tatum* din veacul al IV-lea ³⁾, cât și Hierocles, scriitor din veacul al VI-lea ⁴⁾, precum și *Notitiae Episcopatum*, redactate pe la sfârșitul veacului al VIII-lea ⁵⁾, atestă aceasta. Abia după anul 800 orașul nostru pare a fi căzut cu totul, pentru a nu se mai ridica niciodată.

* * *

Locul unde eră așezat odinioară orașul Istros n'a fost încă definitiv fixat. Dela Desjardins, care în 1868 a identificat acest oraș cu «măreața grămadă de ruine» din apropierea satului Caranasuf ⁶⁾, și până astăzi, istoricii și arheologii l'au pus când la Caranasuf, când la Casapchioi, când la Caraharman ⁷⁾. Cu toate acestea se pare că toți au avut în vedere aceleași ruine, adică cele aflătoare pe promotoriul din fața satului Caranasuf. Iar dacă modul de exprimare a variat, aceasta se datorește

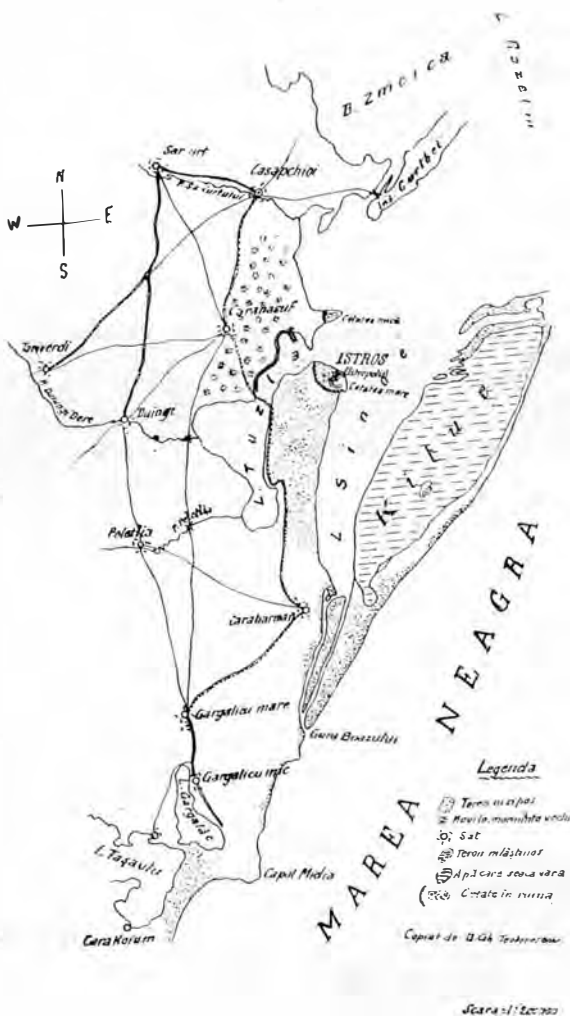
faptului că și celelalte două sate — Casapchioi și Caraharman — sunt destul de aproape de ruinele amintite și fiindcă și pe teritoriul acestor sate s'au găsit inscripțiuni referitoare la Istros.

De altfel datele geografilor și ale hărților antice concordă perfect cu această indentificare. Strabo ⁸⁾ pune orașul Istros

la depărtare de 250 stadii = $44 \frac{1}{2}$ km. dela Tomis; ori dela Constanța la ruinele din fața Caranasufului sunt exact atâția kilometri. Tot el arată că distanța între Istros și gura cea mai sudică a Dunării — Ἱερόν ποταμόν, gura sfântă — era de 500 de stadii = $88 \frac{3}{4}$ km.; iar dacă măsurăm acest număr de kilometri dela ruinele de lângă Caranasuf, spre nord, pe țărmul lacului Razelm, dăm tocmai de localitatea dela gura sfântă, pe care, în altă parte ⁹⁾, am identificat-o cu Ad Stoma. Aceste date ale lui Strabo sunt confirmate de Tabula Peutingeriana, care pune dela Ad Stoma la Istros 60 *milia passu-*

mu = $88 \frac{3}{4}$ km., numai în Itinerarul Antonin distanța diferă în plus cu 7 m. p. = 10 km. Deci nu mai încapă nici o îndoială că ruinele de pe promontoriul de lângă Caranasuf sunt în adevăr ale orașului Istros.

Cât privește acum situația topografică a orașului, ea se prezintă astfel. Spre sud-est de satul Caranasuf țărmul mării for-

17. Dobrogea în regiunea vechiului Istros.

mează un golf lungueț, care astăzi este ocupat de lacul Tuzla. Intrarea în golf, largă abia de un kilometru, este protejată de două promontorii, cari intră în mare la depărtare de vreo 3 km. unul de celălalt. Promontoriul sudic este mai mare și se continuă în limba de pământ nisipos, ce merge până aproape de Caraharman, despărțind lacul Tuzla de lacul Sinoe; cel nordic e cu mult mai mic și intră ca un cui în mare.

Deasupra promontoriului sudic se află urmele unei cetăți formidabile. Resturi de ziduri, formate din blocuri mari de piatră cioplită, încunjoară punctul culminant al dealului, care dinspre sud și vest mai este apărat și de o cingătoare de valuri. În interiorul cetății nenumărate bucăți de zidărie din peatră amestecată cu cărămidă, frânturi de capiteli și de fusuri de coloane, cioburi de olărie fină și mai ordinară stau împrăștiate în toate părțile. Dacă ar fi să credem pe locuitorii din satele vecine, distrugerea totală a zidurilor cetății s'a făcut abia pe la 1883, cu ocazia unor săpături întreprinse de persoane competente din București. Pe promontoriul nordic se găsesc urmele unei alte cetăți mai mici, care probabil a fost distrusă mai de mult, căci zidăria ei abia se mai observă. Amândouă cetățile aveau de sigur menirea de a apăra intrarea în golf și de a împiedica atacurile din spre mare.

Orașul propriu zis și portul se întindeau probabil dealungul țărmului nord-vestic al golfului, imediat la intrare. Aceasta rezultă nu numai din poziția naturală a locului, ci e confirmată și de niște descoperiri interesante ce s'au făcut în această parte a țărmului și pe cari mi le-a împărtășit d-l D. G. Ionescu, administratorul pescăriilor Statului din Tulcea și unul dintre cei mai buni cunoscători ai localităților antice din Dobrogea. În adevăr s'au găsit în această parte a golfului urme de diguri, cari intrau în

mare, precum și mai multe tuburi de metal ce serviau de apeducte, iar cu ocazia surpării unei părți din mal s'a descoperit un întreg depozit de statuete de teracotă, în genul statuetelor dela Tanagra. Toate acestea dovedesc până la evidență că aci eră portul și prin urmare și orașul propriu zis. De altfel, nu departe de aci se află și necropolea, care nu putea fi prea departe de oraș.

Studierea terenului pe care eră construit portul se putea face acum câțiva ani mai ușor decât astăzi, pentru că golful fiind potmolit, numai rareori eră acoperit cu apă. Dar de când s'a deschis canalul «Regele Carol», vechiul Dunavăț, dintre Dunăre și Razelm, volumul de apă din Razelm mărindu-se, portul este în permanență sub apă.

Cum am spus, la oarecare distanță dela țărm, în spre interiorul uscatului, se întinde necropolea orașului. Ea se compune dintr'un număr considerabil de movile-morminte, mai mari sau mai mici, cari acopăr întreg platoul până la Caranasuf și Casapchii. Multe din movilele acestea au fost săpate de locuitori și au dat la iveală tot felul de obiecte antice: vase fine de lut și de sticlă, idoli de lut și de bronz, monede de aur, argint și aramă, obiecte de podobă lucrate în metale prețioase, în sticlă colorată sau în ceramică zugrăvită, etc. Din nenorocire marea majoritate a acestor antichități a intrat în mâinile samsarilor bulgari sau ovrei, cari le-au vândut muzeele străine.

Distrugerea movilelor din necropole s'a putut face în toată libertatea, din cauză că la delimitarea pământurilor din Dobrogea, toată întinderea ei a fost parcelată locuitorilor bulgari din satele vecine. Noroc că acești locuitori au refuzat să primească mai multe grupuri de movile, în întindere totală de vreo 30 de hectare, cari erau considerate ca teren neproductiv și deci au rămas

ale Statului. Cu toate acestea în ultimul timp ei au început să cutopească și acest teren neproductiv și să distrugă și movilele de aci. Mulțumită însă interesului deosebit, pe care d-l D. G. Ionescu îl poartă științei arheologice, opera de distrugere a putut fi împiedicată la timp, luându-se acest teren iarăși pe seama Statului.

* * *

Necropolea este locul unde s'au găsit plăcile cu reliefuri creștine, amintite mai sus.

petrece o sfoară, dovadă că erau destinate să se poarte ca iconițe la gât.

Placa reprodusă la p. 119 reprezintă un soldat pretorian, care în mâna stângă ține scutul și sulița — *pilum* —, iar mâna dreaptă o are ridicată în sus și degetele ei dispuse în semn de jurământ.

Fig. 1 este o scenă de martiriu. Un tânăr ingenuchiat, cu mâinile ridicate în sus și împreunate în semn de rugăciune. În fața lui un personaj, îmbrăcat în costum de împărat, cu coroana pe cap, se pregătește să lovească cu un topor într'un cui

1. 18. Plăci cu reliefuri creștine găsite la Istros. 2.

— A doua proprietatea d-lui W. Knechtel, Bacurești. —

Revenind acum la ele trebuie să spun că în timp de doi ani de când au apărut, n'am văzut decât cinci bucăți, dintre cari una am reprodus-o în numărul trecut al Buletinului (p. 119), iar pe celelalte le reproduc aci.

Forma lor este pătrată, iar mărimea variază între $6 \times 6 \frac{1}{2}$ cm. și $8 \times 6 \frac{1}{2}$ cm. Două au colțurile de sus rotunjite (fig. 3 și 4), iar la alte două (fig. 1 și 2) marginea superioară este întreruptă la mijloc printr-o ridicătură pătrată. Toate au însă în dos câte o mică toartă, prin care se poate

mare, pe care mâna unei persoane nevăzute îl ține deasupra capului martirului. Deasupra un înger așteaptă să primească sufletul martirului. Sus în colțul drept e o altă scenă de proporții cu mult mai reduse: martirul par'că judecă pe împărat. Pe ridicătura dela mijlocul marginii superioare este gravat capul lui Crist, înconjurat de nimb și privind cu blândețe cele două scene.

Fig. 2 reprezintă un înger cu trâmbița la gură. Afară de aripi, el are picioare de pasere acoperite cu pene și, amănunt cu-

rios, la spate are și o coadă de pasăre. Jos la stânga un vultur, iar în ridicătura de sus un alt înger zburând.

Fig. 3 reprezintă pe satana, foarte asemănător cu zeul Pan și având ca și acesta picioare de țap, barbă stufoasă și coarne în frunte. Cu mâna dreaptă agită un clopoțel, cea stângă și-o razimă de un monstru, care ar putea închipui un monstru din iad. Jos în dreapta un vultur.

Fig. 4 înfățișează un bărbat pe jumătate gol, cu ochii holbați și ținând în mâni un toiag lung, pe care îl reazimă de po-

le-am putut descifra. Numai după câteva litere izolate bănuiesc că sunt grecești.

* * *

Privind cu atenție scenele pe cari le înfățișează plăcile noastre, ne convingem că avem a face cu lucrări de artă bizantină. În special compozițiunea lor și chipul cum sunt distribuite inscripțiile sunt caracteristice artei bisericești din Răsărit. Cu toate acestea sunt unele amănunte cari par a fi străine și tradează concepțiuni primitive. Astfel strania reprezentare a în-

3. 19. Plăci cu reliefuri creștine găsite la Istros. 4.

stamentul unui idol, așezat la umbra unui copac. Pe postament se află următoarea inscripție, pe care, neputând-o descifra, o dau în facsimil:

9WΔVQ
WY14623

De altfel și fig. 4 are inscripții, cari, după locurile unde sunt puse, aveau menirea să explice numele personajilor. Aceste inscripții sunt însă atât de șterse, încât nu

gerului din fig. 2, curiosul mijloc de supliciu prin despicarea capului din fig. 1, sau bizara scenă din fig. 4. Aceste amănunte probabil și anumite considerațiuni tehnice au făcut pe unii cunoscători ai artei vechi să bănuiască că plăcile de care vorbim nu sunt decât niște falsificate moderne. În special d-l profesor W. Knechtel din București, un experimentat arheolog, și-a exprimat încă de la început părerea că avem a face cu «niște falsificate moderne cu o compozițiune mai mult sau mai puțin fantastică». D-sa îmi comunică că pen-

tru a se convinge despre aceasta a trimis reproducerile lor fotografice unor savanți archeologi străini și aceștia i-au confirmat părerea.

Cu toate acestea sunt motive puternice cari pledează contra falsificării. În primul rând neînsemnatul număr de plăci, cari s'au pus în circulație și prețul relativ mic cu cari s'au vândut. Căci dacă plăcile ar fi fost false, ar fi trebuit să apară pe piață în număr mai mare sau cel puțin în serii mai multe și să se vândă cu un preț mai ridicat, pentru ca falsificatorul să poată

câștiga ceva. Dar, în doi ani de când au apărut, nu am văzut decât 5 bucăți și prețul obișnuit dat pe bucată a fost de 5 lei. De altă parte falsificatorii de antichități caută să imiteze lucrări mai interesante, cari pot atrage cumpărători, iar nu relieuri lipsite de orice artă. În sfârșit, după informațiile ce am până acum, nu se poate pune la îndoială originea lor istriotă.

Cred deci că ideea falsificării trebuie cu totul exclusă, iar reliefurile noastre pot fi considerate cu drept cuvânt ca cele dintâi antichități creștine găsite la Istros.

CONST. MOISIL.

N O T E

¹⁾ Asupra antichităților creștine din Dobrogea, v. în special importante publicațiuni ale M-gr *Netzhammer*: *Das altchristliche Tomis* (1903), *Die christliche Altertümer der Dobrogea* (1906) și *Aus Rumänien* (1909).

²⁾ *Procopius*, *De aedificiis*, nu pomenește Istros între cetățile restaurate de Justinian.

³⁾ Ed. Böcking. ⁴⁾ P. 637.

⁵⁾ *de Boor*, *Zeitschrift für Kirchengeschichte* (1891), p. 532.

⁶⁾ *Revue archéologique* (1868), p. 270.

⁷⁾ *Pick*, *Die antiken Münzen Daciens u. Moesien*, p. 139; *Tocilescu*, *Inscripții a. d. Dobrușda și Fouilles et recherches archéol. passim*; *Soutzo*, *Revue archéol.* (1801), p. 302; *Netzhammer*, *Aus Rumänien*, p. 233; *Părvan*, *Salsovia în Convorbiri Literare* (1906), p. 1020, n. 2.

⁸⁾ *Müller*, *Geographi graeci minores* (Paris 1905), I. p. 573.

⁹⁾ *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, (1909), p. 86. În loc de Casapchioi, să se citească Caranasuf.

Acest paraclis, una dintre cele mai interesante părți ale mănăstirii, este situat la mijlocul clădirii de pe latura din spre apus a incintei — drept în fața bisericii cei mari.

Proporția generală a paraclisului este perfectă, atât văzut din curtea mănăstirii, de unde corpul altarului se înalță pe deasupra învâlișului chiliilor, producând prin suprapunerea pitorească a diferitelor învălitori un frumos efect, cât și din partea opusă, spre grădină, de unde un pridvor cu arcade răzâmate pe stâlpi de piatră să deschide la o înălțime de peste 10 metri deasupra solului grădinei. Înălțimea totală a paraclisului în această parte este de aproape treizeci de metri, — turla lui ridicându-se mai sus decât turele bisericii cei mari și decât clopotnița mănăstirii.

În catul de jos, sub paraclisul propriu zis, se află vechea trapeză a mănăstirii, astăzi transformată în magazie, unde mai cele își păstrează porumbul. Această încăpere este frumos boltită prin o calotă sferică, răzâmate pe patru arcuri joase și puternice; totul este frumos pictat. Zidurile cari închid trapeza la ambele extremități sunt adăugate în urmă, căci la înce-

put era pe aci o trecere deschisă, care pune în legătură curtea mănăstirii cu grădina. Trebuie observat că curtea mănăstirii este cu vre-o trei metri mai ridicată de cât grădina.

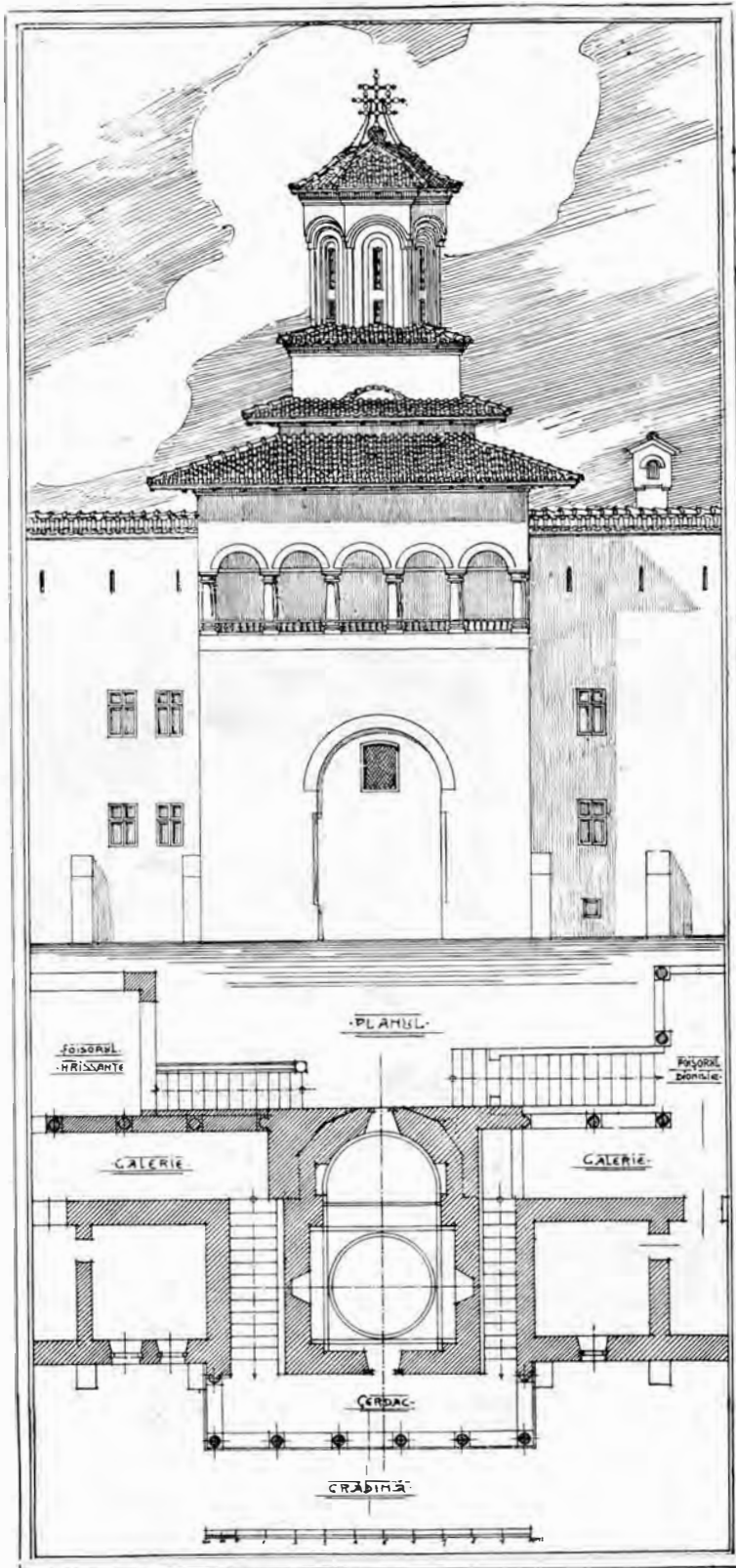
Paraclisul propriu zis se află deasupra trapezei și la un nivel mai ridicat decât rândul superior de chilii. Două scări laterale, de largimi inegale, duc în pridvorul paraclisului, care este boltit cilindric și acoperit cu picturi, reprezentând patimele sfântului Ioan Botezătorul. Arcadele sunt pictate cu ornamente decorative ca cele dela pridvorul bisericii cei mari și, în genere, ca toate picturile dela bisericile din timpul lui Constantin Brâncoveanu.

Șase stâlpi de piatră susțin aceste arcade. Între ei se găsește o mică balustradă de lemn, ca la galeriile curții interioare ale mănăstirii. Ușa paraclisului, care se deschide în acest pridvor, este de lemn sculptat. Chenarul ei este de piatră cioplită.

Interiorul paraclisului se compune dintr'un naos pătrat și un altar semi-circular. Peste naos se ridică turla, care se razimă pe patru arcuri egale, după modul și dispoziția obișnuită. O tâmplă de lemn, bogat sculptată și decorată cu poleială și cu colorii, desparte naosul de altar. Paraclisul e luminat actualmente numai de sus prin

mici ferestre și prin turlă; singur altarul e   căci cele două ferestre laterale ale naosului

20. Paraclisul mănăstirii Hurezi.

— Planul și fațada exterioară (dela apus) —

luminat direct prin o fereastră mai mare,   ind mai eșit decât cele mai mici ca el.

sunt astăzi zidite, iar în exterior ele dau spre scările laterale în locuri astăzi acoperite. Acest fapt ne face a presupune că la început chiliile dela rândul superior, din dreapta și din stânga paraclisului, nu existau, sau că învelitorile acestor chilii se opriau în dreptul scărilor, lăsându-le pe aceste descoperite, astfel că paraclisul putea căpăta lumină pe acolo.

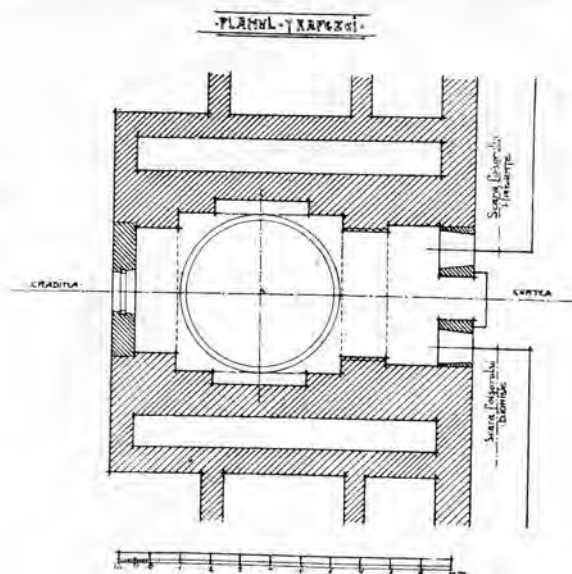
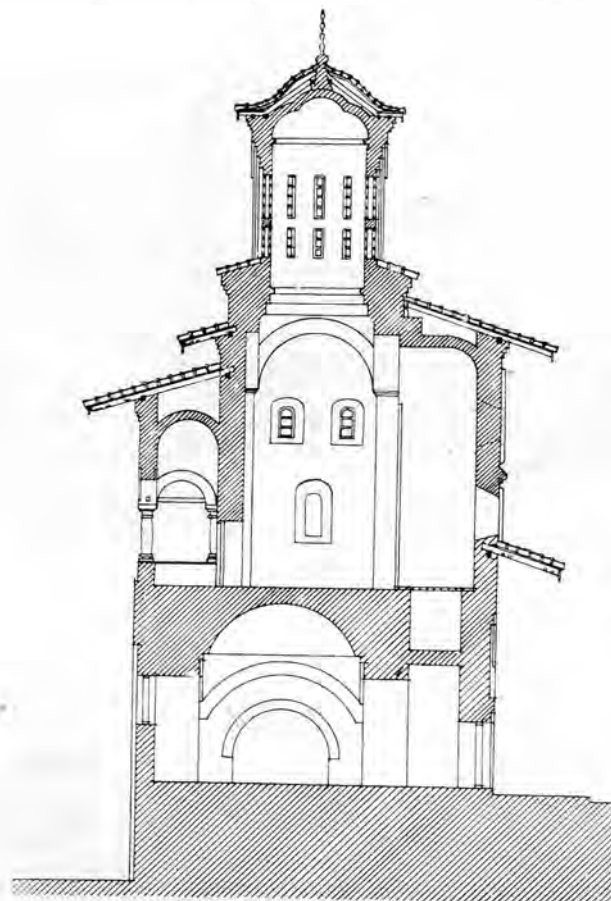
În altarul paraclisului, sub o lespede de piatră, se află o ascunzătoare, care se găsește în grosimea zidurilor pe deasupra bolții trapezei.

Fațada paraclisului propriu zis este decorată cu arcaturi oarbe, tencuite, tăiate cam pe la mijlocul înălțimii lor de un brâu orizontal, format din două rânduri de zimți de cărămizi tencuite. Două rânduri de ferestre cu chenare de piatră împodobesc fațada: la partea inferioară, sub brâu, ferestre mai mari, asemănându-se cu acele ale bisericii mari; la partea superioară, pe deasupra brâului, ferestre mai mici. Turla este frumos proporționată. Ea este octogonală cu opt ferestre lungi, împărțite fiecare în două și înconjurată pe dinafară cu mai multe rânduri de arcuri concentrice, fiecare arc fi-

Cornișele sunt făcute din trei rânduri de dinți în cărămidă, separate prin câte un rând drept, după dispoziția obișnuită. Turla este acoperită cu o boltă formată din patru sfere, care se întretaie și care sunt, la rândul lor, acoperite cu o calotă sferică. În vârful calotei este o chee de piatră, terminată cu un ghem tot de piatră, pe care sunt sculptate arabescuri în formă de împletituri. În această piatră este înfiptă crucea, compusă din trei ramuri orizontale, împodobite cu globuri poleite și terminate la capete cu mici cruci poleite. Celelalte părți ale fațadelor sunt simple, cu suprafețe aproape netede, fără decorațiuni, tot efectul atât de impunător al acestui edificiu, fiind obținut prin proporțiile lui admirabile și prin dispozițiunea pitorească a învelitorilor combinate și suprapuse cu adânc sentiment de compoziție. Din aceste puncte de vedere, paraclisul mănăstirii Hurezi trebuie considerat ca unul din cele mai perfecte dintre monumentele noastre.

Restaurarea s'a făcut în anii 1908 și 1909. A trebuit a se schimba în principiu toate învelitorile cu șarpanta lor, care era în mare parte putredă. S'au refăcut aceste învelitori cu olane smălțuite, executate de olarii unui sat vecin. Aceste olane sunt de calitate foarte bună și de o culoare plăcută. Streșinile învelitorilor s'au făcut cu console profilate în lemn de stejar. Tencuelile s'au refăcut în întregime, reparându-se zidăriile, cari erau stricate în multe părți, mai ales la cornișe, cari au trebuit a se refăce aproape în întregime. Crucea s'a reparat, completat și poleit din nou. Ferestrele s'au refăcut noi, cu două rânduri de cercevele. Rămâne a se restaura ușa și ferestrele dela intrarea în trapeză,

în fațada din spre curte, deoarece această parte a fost executată în urmă și în condi-

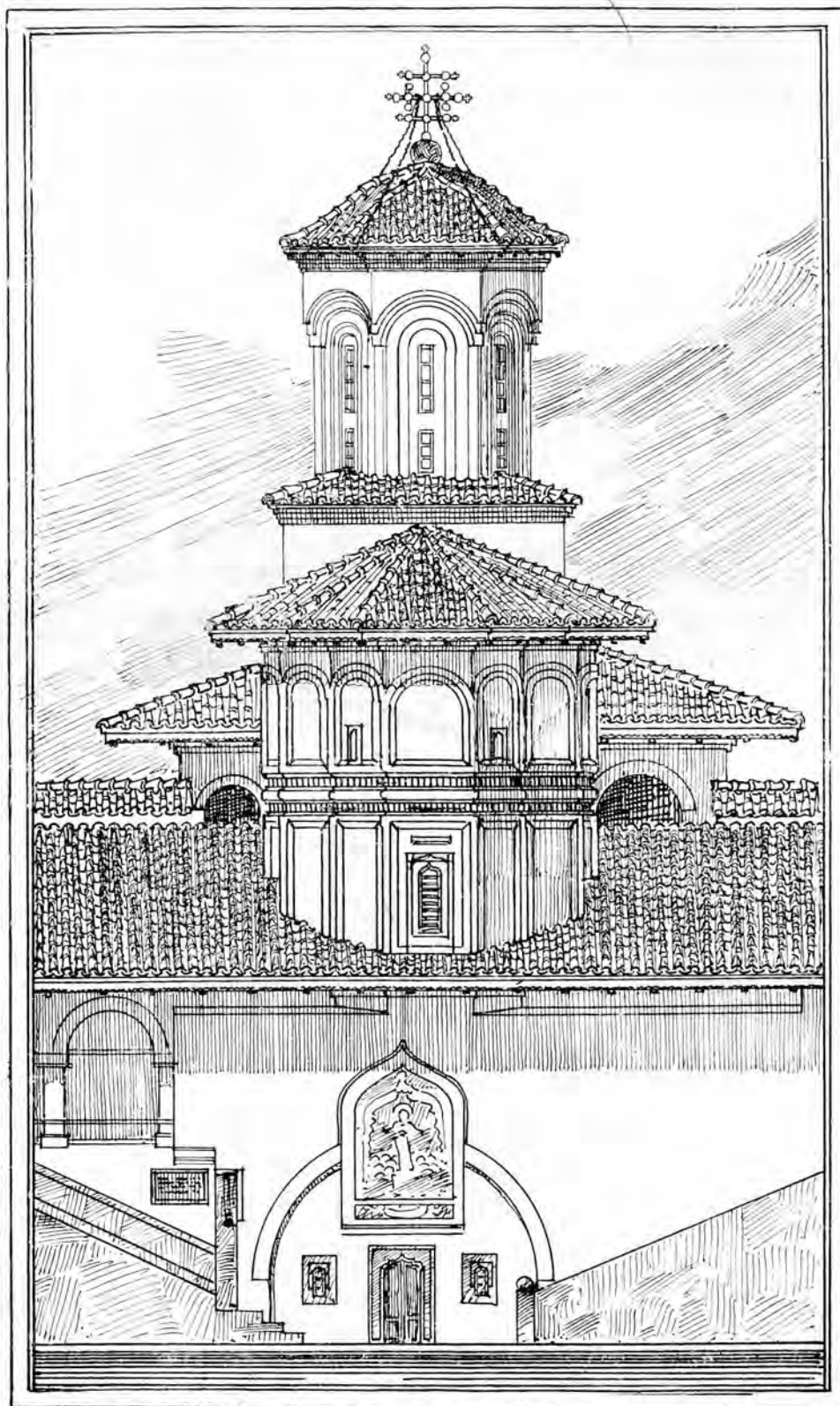

21. Paraclisul mănăstirii Hurezi.

— Planul trapezei și secțiune prin axa longitudinală —

țiuni cari lasă mult de dorit. Aceasta se va face în anul viitor. **ARH. N. GHICA-BUDEȘTI.**

22. Paraclisul mănăstirii Hurezi.

— Fațada interioară (de la răsărit). —

In anul 1753, adică după 59 de ani dela ridicarea mănăstirii Hurezi, pe timpul și cu cheltuiala Arhimandritului Dionisie Bălăcescu, s'a zidit acest frumos foișor, dimpreună cu scara lui, la capătul din spre paraclis al cerdacului, unde, pe atunci, se afla stăreția. Greutatea de a se cobori în curte pe scara cea mare, așezată în depărtare dela locul stăreției, se vede că a îndemnat pe acest vrednic egumen a-și face o scară mai la îndemână, dimpreună cu un foișor, astfel după cum erau alcătuite și celelalte scări dela casele domnești și chilii. Câtă râvnă avea Dionisie Bălăcescu pentru îmbunătățirea

și înfrumusețarea mănăstirii Hurezi, se vede după felul cum a înțeles el să înpodească acest foișor ce-i poartă numele.

Pe o bază puternică de 5^m,40 pe 4^m,70 cu ziduri groase de 60 cm., la o înălțime dela pământ de 3.50, se înalță cele cinci coloane de piatră ale foișorului, deasupra cărora se sprijină șase arcuri de cărămidă, susținând și ele, la rândul lor, masivul de zidărie ce se înalță până sub streșină, la o înălțime de 9^m dela nivelul curții.

În inscripția de piatră, prinsă în perețele din dreptul scării și în care se vorbește despre ridicarea acestui foișor, nu se pomeneste nimic despre meșterii cari l-au lucrat; însă, judecați fiind după cum au făcut lucrul, se vede că erau tot atât de buni constructori pe cât de buni artiști, — în ceea ce privește frumoasele ornamentețiuni ce îmbracă atât coloanele cât și parapetele foișorului și ale scării.

Ca buni constructori, ei au avut grije să facă o legătură nemerită între zidurile

transversale ale foișorului cu părțile masive ale galeriilor de carise alipia foișorului, — și anume în dreptul stâlpilor de piatră, atât la galeria de jos cât și la cea de sus; ca buni meșteri, ei au cioplit în piatră frumoase orna-

23. Foișorul lui Dionisie: Inscripția.

— (Transcrierea la Gr. Tocilescu, *Analele Academiei Române*, VIII, p. 187) —

mente bizantine, din împletitura cărora răsare ici-colea stema cantacuzinească, — devenită, în urmă, și brâncovenească.

Ce păcat însă că timpul, cu multele lui schimbări, nu ni le-a păstrat așa după cum acest foișor a eșit din mâinile meșterilor de odinioară. Căci, acum când un gând fericit de redeșteptare străbate uitatele comori ale trecutului nostru, acum ochiul cercetător descoperă multe prefaceri păgubitoare suferite în cursul vremii.

Astfel, la partea de jos, preschimbată într-o cameră de locuit, se vede, în fațadă, două ferestre în arc de cerc, a căror formă nu se armonizează de loc cu arcurile în plin cintru ce se ridică deasupra stâlpilor de piatră. Tavanul acestei camere este din grinzi de lemn, șipci și tencuială, pe când la celelalte foișoare brâncovenești se găsesc bolți. De asemenea pentru întrebuințarea acestei camere și în timpul iernei, s'a prevăzut cu o sobă cu plită, fumulișind afară pe un coș de burlane de tablă, care se înalță în sus până deasupra streșinei, legat fiind cu sârmă de una din frumoasele coloane ale foișorului.

Funinginea condensată a acestui coș improvizat murdărește în tot parcursul lui și piatră și zidărie, ca pe un lucru oropsit și uitat de ocrotirea omenească. Peste frumoasele cioplituri ale coloanelor, parapetului și scărilor se întind cele trei straturi de vopsea cu ulei și var, acoperind cu învelișul lor grosolan formele minunate ale pietrei. Deasupra coloanelor se înalță, până sub strașină, zidăria susținută de cele șase arcuri. Ciubucăriile ce îmbracă această frunte a foișorului sunt străine de vechea făptură a Hurezului, însă sunt foarte asemănătoare cu acelea dela foișorul ridicat

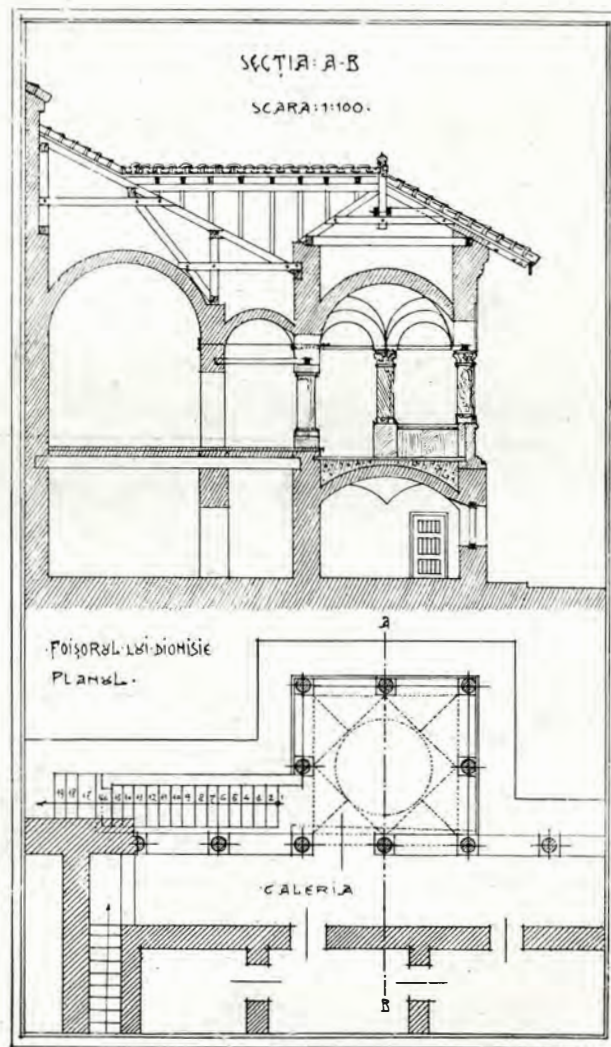
de Hrisant în timpuri cu mult mai apropiate de noi. Bolta de zidărie ce trebuie să fi acoperit câmpul foișorului, acum este înlocuită cu un tavan de lemn și tencuială ca și cel de jos și zugrăvit cu tipare de rând, ca și în tot cuprinsul mănăstirii, afară de chilii. Acoperișul așezat și cu strașină mare ce trebuie să fi fost de șindrilă, în felul celor-

lalte vechi foișoare, acum îl găsim țuguat, din tablă în romburi, cu o strașină mică, tencuită, iar în vârful acestei piramide, ca o completare a ironiei, se învârtă la bătaia vântului o jucărie de tinichea tăiată cu foarfeca.

Cam așa se arată foișorul lui Dionisie la începerea lucrărilor de restaurare, când, luându-se cu deamănuntul în cercetare toate părțile lui organice, s'a întreprins asupra lui lucrările de îndreptare, așa după cum îl arată ilustrația dela sfârșitul acestui articol.

Cercetând tim-

pul când s'a făcut la acest foișor cele din urmă reparațiuni, s'a aflat că în anul 1872, când s'a reparat întreaga mănăstire de către antreprenorul Pomerantz. Atunci din ordinul autorității respective, s'a dărâmat acest foișor până în temelie și s'a refăcut, așa după cum s'a descris mai sus, păstrându-se doar pietrăria cea veche.

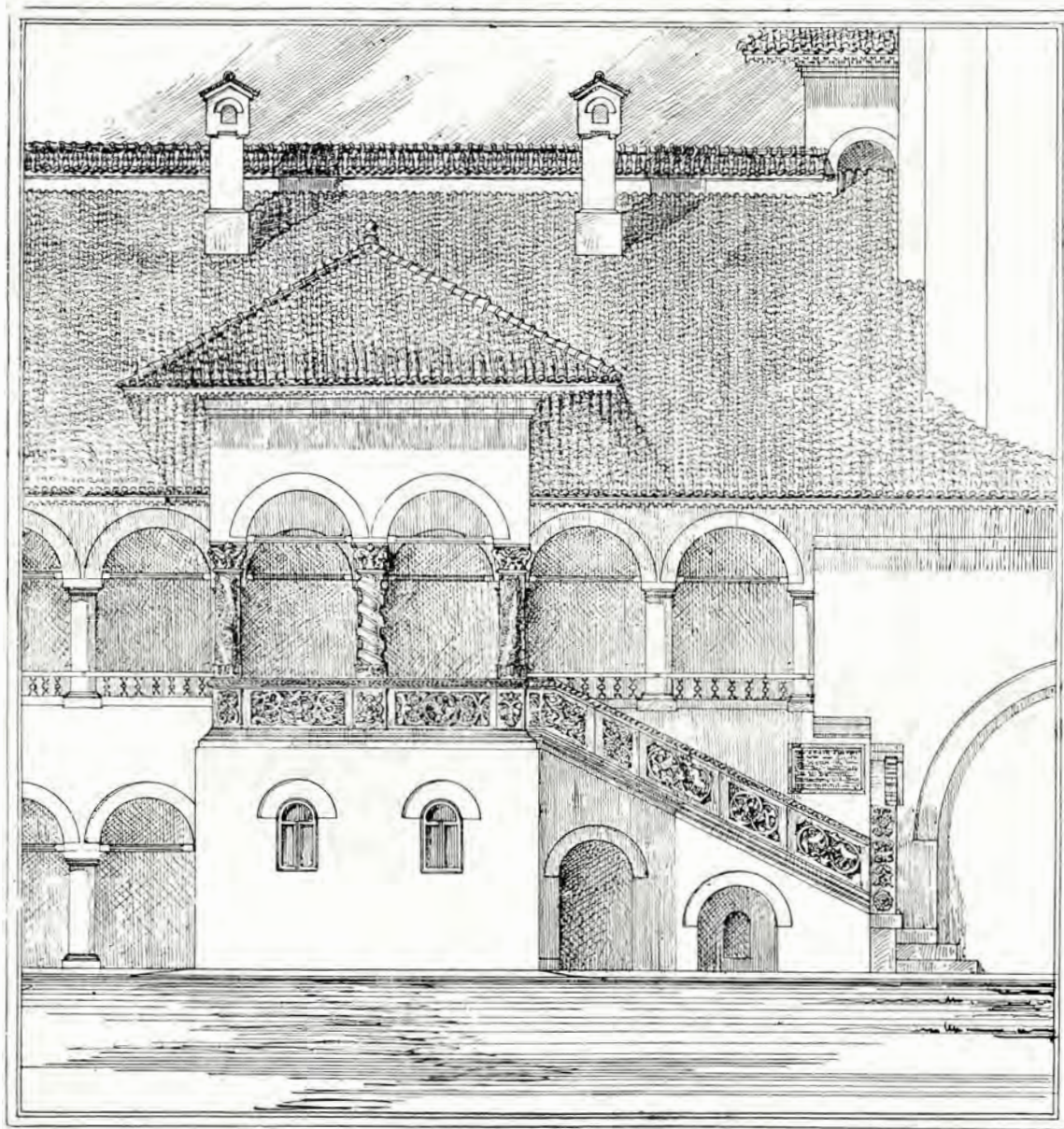
24. Foișorul lui Dionisie.

— Planul și secțiune —

Cercetându-se partea de jos a foișorului, spre a se ști dacă această bază a fost masivă, așa după cum se vede, sau a fost cu stâlpi de piatră, arcuri și bolti, ca și la celelalte foișoare, nu s'a găsit nici un indiciu care să hotărască transformarea ba-

suprimat soba din interior, s'a răzuit pereții de vechea tencuială deteriorată, s'a tăvănit din nou, iar tavanul de lemn s'a înlocuit cu o boltă stelată, la fel cu boltă iatacului dela capătul răsăritean al șirului de chilii dinspre miazănoapte.

25. Foișorul lui Dionisie.

— dela mănăstirea Hurezi. —

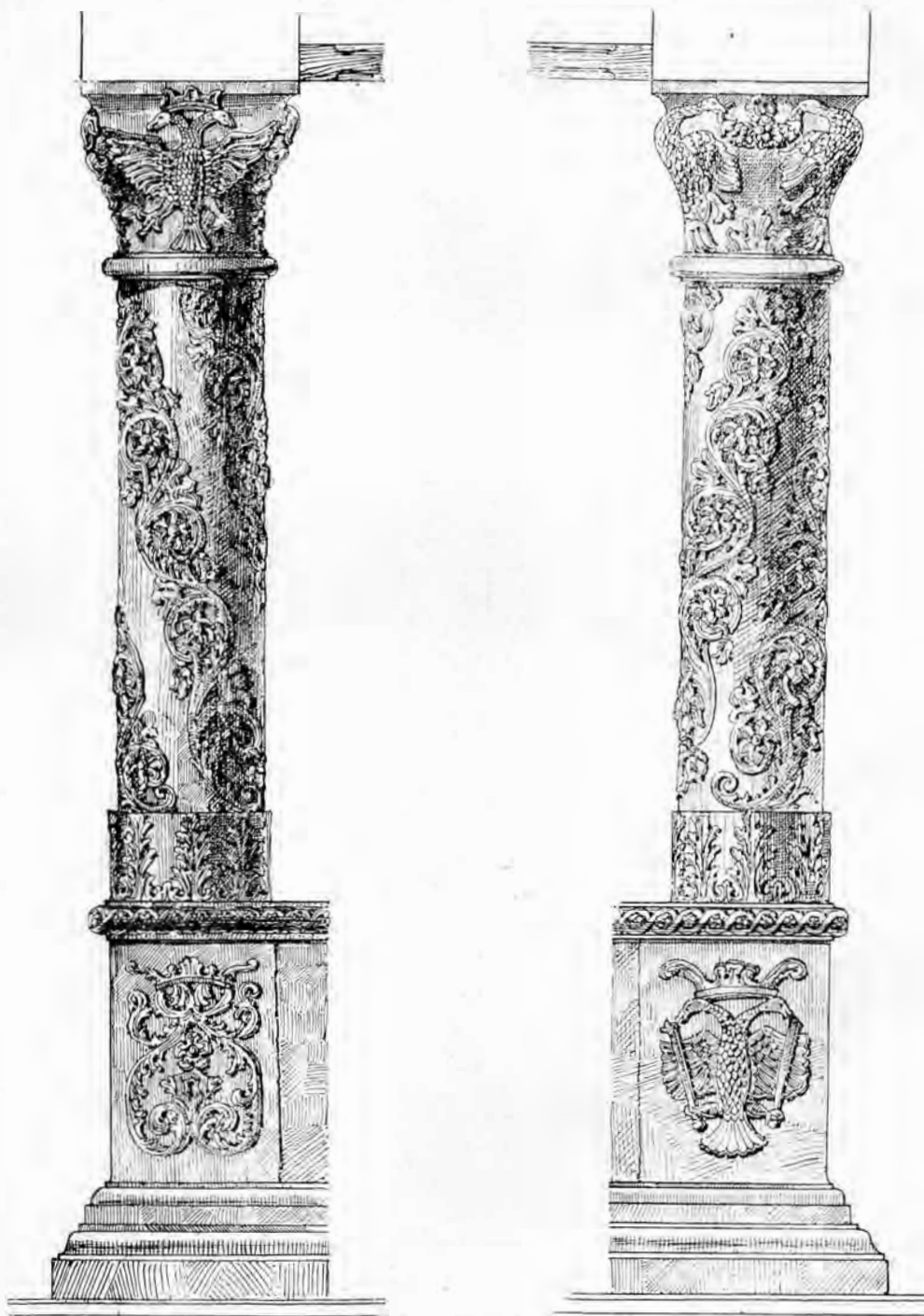
zei sale, așa încât s'a lăsat cea existentă, fiind bine construită, cu singura deosebire că s'a schimbat golul ferestrelor cu altele în arc plin centru, într'o proporție potrivită cu ansamblul general. De asemenea s'a

Postamentul scării fiind slăbit, s'a refăcut, prevăzându-se cu firide și bolti plincentre, așa după cum se vede și la celelalte scări vechi. Trecând la partea de sus a foișorului, s'au făcut lucrări cari au schim-

bat mult înfățișarea lui din urmă, apropiind-o—pe cât a ajutat cercetările și studiile făcute — de înfățișarea lui dela înce-

înlocuit cu altele noi. De asemenea, pentru că s'a hotărît înlocuirea tavanului de lemn cu o boltă stelată, la fel cu cea de jos,

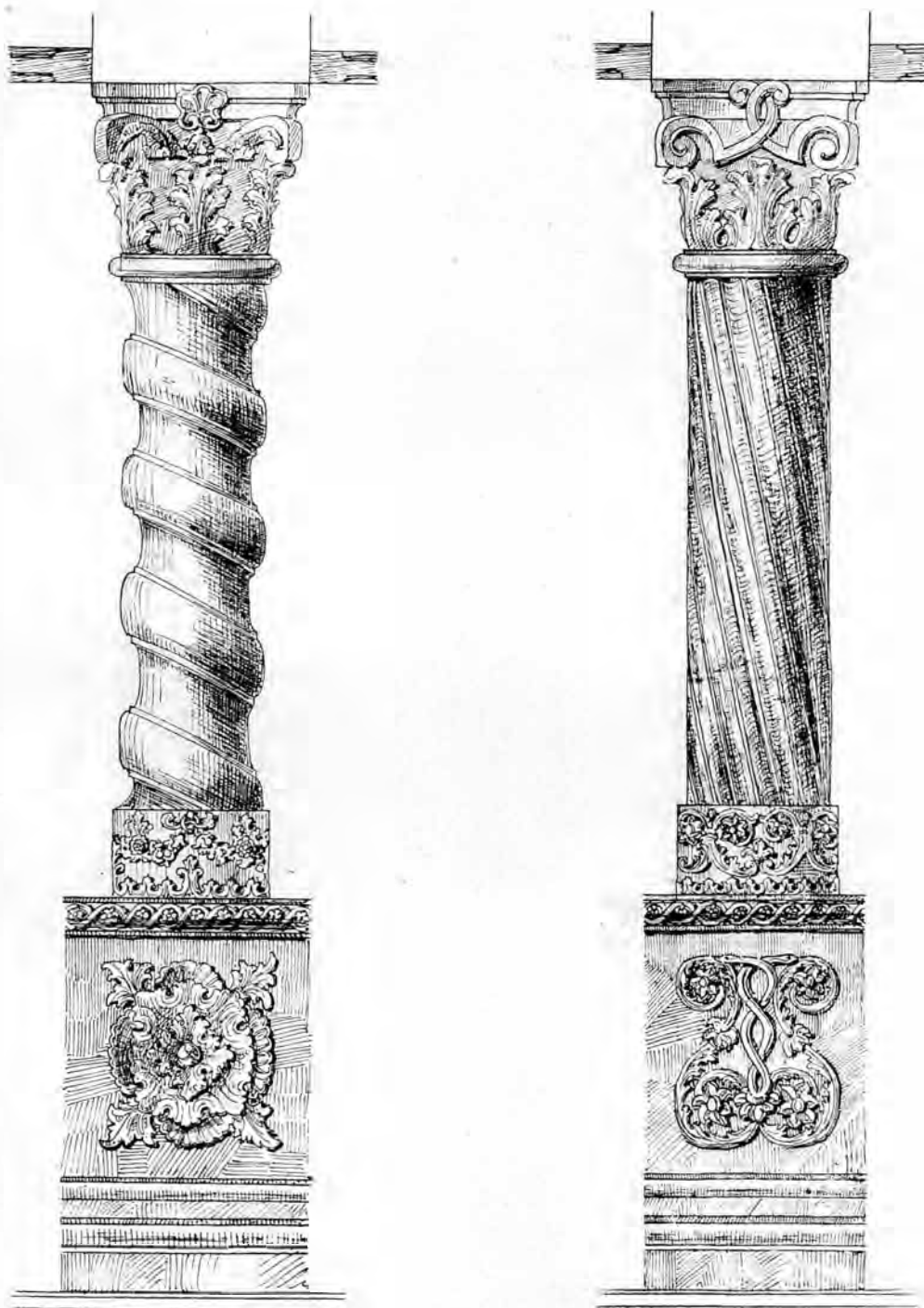
26. Coloane de piatră, sculptate, la Foișorul lui Dionisie.

put. Astfel, ca parte constructivă, s'a examinat legăturile de lemn ce se întind d'asupra capitulelor și găsindu-se putrede, s'au

însă mai înaltă, s'a dărâmat toată porțiunea de zidărie de deasupra coloanelor și s'a refăcut din nou, tencuindu-se cu ciu-

bucării și arcuri în caracterul general al Hurezului. Tot pentru susținerea și estetica acestei bolți, s'a suprimat zidul de că-

cuit coloanele slăbite, atât la rândul de jos cât și la cel de sus, cu altele noi, s'a înlocuit de asemenea și capitălele crăpate,

27. Coloane de piatră, sculptate, la Foișorul lui Dionisie.

rămidă pe care se rezemau grinzile tavanului, însă s'a consolidat zidul galeriei de care este lipit foișorul, și anume: s'a înlo-

s'a consolidat în sens transversal, cu legături de fer și ancore puternice în zid și capităle, și apoi s'a construit bolta din zidărie

de cărămidă cu ciment, rezemând-o pe cei trei pereți ai foișorului, al patrulea pereț fiind zidul consolidat al galeriei. Pătratul de zidărie astfel format s'a ridicat în sus, d'asupra nivelului superior al bolței, unde s'a așezat cosoroaba noului acoperiș, făcut din lemn de stejar.

Atât eșitura strășinei cât și panta s'a dat ca și la vechile foișoare și s'a acoperit cu olane smălțuite, fabricate de olarii din localitate, în mulțumitoare condițiuni de soliditate și înfățișare.

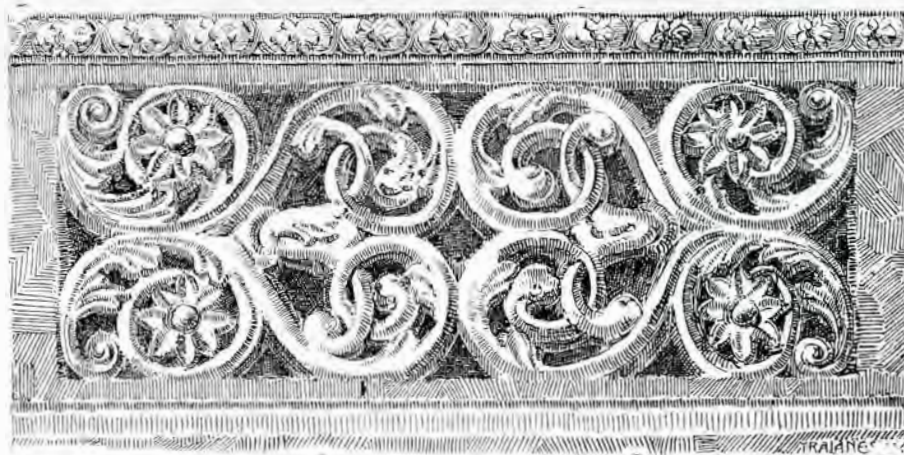
Frumoasele cioplituri ale coloanelor și parapetelor s'au spălat apoi de straturile

de vopsea și var ce le acoperia, lăsând să se arate vederii fațada curată a pietrei.

Treptele scării s'au îndreptat și s'au nivelat, iar ca pardoseală s'a hotărât a se așterne cărămizi exagonale, la fel cu cele ce s'au găsit în sala cea mare a caselor domnești, sub actuala pardoseală de scânduri.

Coloarea albă a pereților se împerechiează armonios cu culoarea gălbue a pietrei, cu stejarul streășinei, cu verdele roșiatic al olanelor și cu cenușiul umbrelor, dând peste tot foișorului lui Dionisie un aer de sărbătoare ca acela ce l-a avut ocniioară, pe timpul fericitului său ctitor.

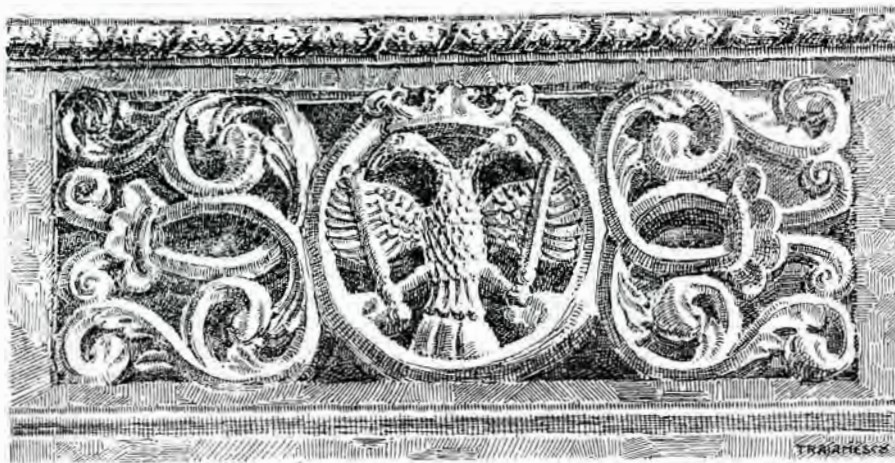
ION D. TRAJANESCU.
Arhitect.

28. Parapet sculptat în piatra, la Foișorul lui Dionisie dela Hărezi.

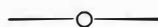
P.S. Observând mai bine inscripția dela Foișorul lui Dionisie (p. 175), găsesc însemnat la sfârșit «Iosif meșter», negreșit numele celui ce a lucrat acest frumos foișor.

I. D. T.

29. Parapet sculptat în piatră, la Foișorul lui Dionisie dela Hurezi.

RAPORT GENERAL CU PRIVIRE LA LUCRĂRILE COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE ÎN 1909.

Domnule Ministru,

Cunoașteți din precedentul nostru raport cum că la începutul anului curent V'am fost solicitat mijloacele necesare pentru întreprinderea a două feluri de lucrări :

Lucrări de restaurare și conservare, în curs de executare, la bisericile Golia din Iași, Stavropoleos din București, Curtea Domnească din Târgoviște și la mănăstirile Hurezi din Vâlcea și Căldăroșani din Ilfov.

Lucrări de reparare și întreținere, recomandate și, parte, aprobate — la bisericile: Sf. Ioan din Vaslui, Precista din Bacău, Vizantia din Putna, Berca din Buzău, Sf. Impărați din Târgoviște, Bucovățul de lângă Jii, Domneasca din Bârlad, Cotnari din Iași, Negru-Vodă din Câmpulung, Mihai-Vodă din Capitală, Domnească din Ocnele-Mari, Sf. Gheorghe din Iași, Bistrița din Neamțu, Braniștea din Dolj și Văcărești.

Cu suma de bani ce ați obținut atunci din excedentul bugetar (237.000 lei), s'ar fi putut face față necesităților : continuându-se lucrările de restaurare și conservare și executându-se cele mai urgente din lucrările de reparație și întreținere. Zicem, s'ar fi putut, căci, ulterior, a trebuit să se dea acestei sume o altă destinațiune — aceea de a întreține Serviciul special de restaurări de sub direcțiunea d-lui A. Lecomte du Noüy. Astfel lucrările noastre, înșirate mai sus, au fost amenințate să rămână cu toate necontinue și neexecutate, dacă, însolitudinea D-v.

deosebită pentru buna conservare a monumentelor străbune, n'ați fi găsit mijlocul de a obține pe seama lor măcar 130.000 lei din fondul destinat construirii catedralei din Sulina.

Cu această sumă, firește, Comisiunea a trebuit să-și reducă la aproape jumătate programul lucrărilor plănuite : renunțând la lucrările de reparațiune și întreținere și rămânând a se îngriji de lucrările în curs de restaurare și conservare, a căror amânare ar fi putut compromite, ba chiar periclita ceea ce se lucrase mai înainte. Astfel, pe temeiul referatelor și devizelor prezentate, fondul obținut s'arepartizat după cum urmează: pentru biserica Stavropoleos — 23.000 lei, pentru mănăstirea Hurezi — 30.000 lei, pentru biserica Curtea Domnească din Târgoviște 38.000 lei, și pentru mănăstirea Căldăroșani — 28.500 lei. Restul s'a dat pentru lucrările de reparațiune absolut necesare la biserica Trei Erarhi din Iași și la mănăstirile Govora și Dintr'un lemn.

Iată acum, după rapoartele primite dela dd. arhitecți diriginți ai lucrărilor, cele ce s'au executat în campania anului curent.

La biserica Stavropoleos. — S'au clădit (până aproape de acoperământ) după planurile recomandate de Comisiune și aprobate de Minister atenanțele ce s'au hotărât a se ridica în preajma bisericii : clopotnița, locuința intendentului și încăperile muzeului, destinat a păstra, alături de obiectele artistice și religioase ale bisericii

toate modelele originale de arhitectură, sculptură și pictură, a căror stare de deteriorare a cerut a se înlocui cu altele la restaurarea bisericii. Comisiunea a vizitat aceste lucrări și a rămas pe deplin satisfăcută de destoinicia și îngrijirea cu care ele se conduc și se execută. A făcut însă rezervele sale în ceea ce privește grilajul împrejmuitoare al bisericii.

La mănăstirea Hurezi.— S'a terminat de restaurat în exterior paraclisul, corpul de clădiri (chilli) dintre paraclis și casele domnești (afară de clopotniță, care s'a restaurat acum doi ani),

S'a terminat restaurarea în exterior a bisericii. Comisiunea a vizitat această lucrare în două rânduri: în primăvară—pentru lucrările executate anul trecut și în toamnă—pentru lucrările executate în anul curent. Cu ocazia acestei a doua vizite s'a recomandat: să se construească trotuarul din jurul bisericii din o piatră mai rezistentă și de calitate mai bună, să se așeze un toc de piatră la intrarea pridvorului, în genul privazului dela ușa bisericii și să se împrejmuească cu uluce ruinele palatului domnesc, despărțindu-se astfel de spital. După cele comuni-

30. Biserica Curții Domnești din Târgoviște.

— Înainte de restaurare. —

foisorul lui Dionisie Bălăcescu (vechea stăreție), casele domnești (la care însă a mai rămas a se reface acoperământul) și cele două foișoare dela aceste case (actualmente stăreția mănăstirii), restabilindu-se scara celui dintâi după cum fusese mai înainte de a se modifica de Ioanichie Arhimandritul (la 1854). În sfârșit s'a făcut nivelarea curții interioare în dreptul părților de clădiri restaurate, cu pavaj și trotuar de jur împrejur, pentru scurgerea apelor.

La biserica Curții Domnești din Târgoviște.—

cate însă de d-l Prefect al județului Dâmbovița nu va mai fi nevoie de această împrejmuire, întrucât județul va muta spitalul în altă parte. Acestui început de liberare a curții bisericii, va trebui să-i urmeze exproprierea celorlalți locatari străini stabiliți pe vremuri în incinta vechei Curți Domnești, pentru a se putea, cu timpul, îndeplini întreaga serie de lucrări plănuită în legătură cu restaurarea acestei biserici și arătate în raportul nostru din anul trecut.

La mănăstirea Căldăroșani.— Lucrările pen-

tru restaurarea și renovarea acestei mănăstiri s'au continuat cu multă activitate în anul curent — terminându-se refacerea turelor și acoperișului bisericii și începându-se restaurarea corpului propriu zis al acesteia. S'a restaurat apoi pedeantregul clopotnița mănăstirii și s'a început lucrările pentru renovarea corpurilor de clădiri din dreapta și stânga — arhondăriile — refăcându-se zidăriile și construindu-se din nou, cu o lan, ca și clopotnița, acoperișurile.

Pe lângă aceste lucrări s'au mai întreprins anul acesta, din acelaș fond de 130.000 lei, câ-

rilor prezentate Comisiunii spre aprobare. Tot aci trebuie să însemnăm că biserica Zlătari din Capitală, complet renovată mai anii trecuți, înzestrată fiind cu clopotnița necesară și cu toate cele trebuincioase cultului de către Onor. Administrație a Casei Bisericii, a fost redată credincioșilor, fiind în acelaș timp declassată dintre monumentele istorice.

Intrucât privește tâmpla și mobilierul bisericii Albe din Baia, ele s'au executat, după desemnurile d-lui arhitect dirigent al lucrării, la Școala de arte și meserii din Capitală. Acum se studi-

31. Biserica Curții Domnești din Târgoviște.

— După restaurare. —

teva lucrări mai mici, de întreținere și simple reparațiuni — la biserica Trei-Erarhi din Iași, la mănăstirile Govora și Dintr'un lemn. De asemenea s'au terminat lucrările începute în anul trecut la mănăstirea Slatina, cu binevoitorul concurs al Onor. Administrației a Domeniului Coroanei și la biserica Ostrovul din Vâlcea, sub îngrijirea Serviciului tehnic al Casei Bisericii. În sfârșit Eforia Spitalelor Civile a întreprins lucrări pentru repararea și amenajarea din nou a dependințelor de locuit dela fostul schit Cornetu, potrivit planu-

ază cestiunea picturii icoanelor dela tâmplă, pentru care Comisiunea Vă va prezenta în curând propuneri concrete. Astfel e de nădăjduit că la toamna viitoare, făcându-se o modestă clopotniță și o împrejmuire cuviincioasă, biserica aceasta se va putea, în sfârșit, târnosi.

Aceste sunt, Domnule Ministru, toate lucrările executate în campania anului curent. Cele ce se mai plănuiseră au trebuit să rămână, din cauza lipsei de mijloace, pentru timpuri mai

bune. Numărul lor a crescut prin noile cereri primite de atunci încolo. Căci, pe lângă repetarea unora din cererile anului trecut (Sf. Gheorghe dela Mitropolia din Iași, biserica dela Văcărești, fosta mănăstire Mamu din Vâlcea, Sf. Impărați din Târgoviște, biserica Precista din Bacău, Barnovski din Iași, Mihai-Vodă din Capitală, Domnească din Ocnele Mari, Sf. Ioan din Vaslui, Negru-Vodă din Câmpulung, Sf. Paraschiva din Cotnari, Antim din București și mănăstirea Bistrița din Neamțu), — Comisiunea a mai primit cereri de întreținere și reparațiuni dela următoarele biserici : Cornățelu din Dâmbovița, Cotmeana din Argeș, Cotroceni din București, Bărnova din Iași, Răchitoasa din Tutova, Micșunești mari din Ilfov, Sf. Sava din Iași, Cuvioasa Paraschiva din R.-Vâlcii, Popești din Vlașca, Galata de lângă Iași, Catedrala mitropolitană din Capitală, Stelea din Târgoviște, Surpatele din Vâlcea, Bordești din R.-Sărat, Borzești din Bacău, Bistrița din Vâlcea, Doicești din Dâmbovița, Sf. Gheorghe (pentru împrejmuirea locului fostei

Toate aceste cereri, după practica lucrului, au fost înaintate spre cercetare și studiere domnului

32. Foisorul (I) caselor domnești dela Hurezi.

— înainte de restaurare. —

biserici Vârzaru) din Târgoviște, Agapia și Văratecu din Neamțu și Sărăcinești din Vâlcea.

33. Foisorul (II) caselor domnești dela Hurezi.

— înainte de restaurare. —

arhitect al Comisiunii, care a și prezentat pentru mai multe din ele cuvenitele referate, rămânând ca pe celelalte să le cerceteze și studieze până la deschiderea noii campanii de lucru. Referatele prezentate au fost apoi desbătute în sânul Comisiunii, care, în ultimele sale două ședințe, a recomandat ca lucrările cele mai trebuincioase și mai grabnice să fie înscrise pe tabloul celor ce se vor întreprinde în campania anului viitor, tablou ce rămâne să fie completat pe măsură ce și celelalte cereri vor fi cercetate, desbătute și recomandate.

Cum însă lucrările acestesunt de rezortul Serviciului de arhitectură al monumentelor istorice și cum efectuarea lor atârână de suma ce se va putea acorda pe sama lor, — trecem, Domnule Ministru, la lucrările mai importante ce preocupă Comisiunea și cari cu necesitate vor trebui executate. Intre aceste, în primul loc, se găsesc lucrările de restaurare și conservare deja angajate : la biserica Stavropoleos, unde rămâne a se termina clădirea atenanțelor și a se restaura

interiorul bisericii; la mănăstirea Hurci, unde rămâne a se reface acoperământul caselor domnești, a se restaura corpul de clădiri (chilii) dela miazănoapte, a se reacoperi biserica mănăstirii, a se repara schitul Sf. Apostoli și biserica dela Bolniță, a se amenaja în case de locuit fosta clădire a spitalului plus alte lucrări mai mărunte în legătură cu aceste; la biserica Golia din Iași, unde, pentru completa terminare a lucrărilor de restaurare, atât la biserică cât și la cetate, mai trebuie, după devizul inițial aprobat, suma de 93.467 lei; la biserica Curții Domnești din Târ-

a se construi o cuviincioasă împrejmuire, o clopotniță și o modestă casă de locuință pentru preot sau paznic, căci biserica, fiind situată lângă sat, afară în câmp, are neapărată nevoie a fi deaproape supravegheată.

Alături de aceste lucrări, Comisiunea mai recomandă, tot pentru campania anului viitor, ca absolut necesare următoarele:

Biserica domnească din Curtea de Argeș.— Cea mai veche biserică a țării, cu totul slăbită și degradată, e amenințată a se prăbuși cu siguranță, dacă nu se vor lua grabnice măsuri pentru

34. Foișoarele caselor domnești și chiliile de miazăzi ale mănăstirii Hurci.

— După restaurare. —

goviște, unde, deocamdată, rămâne a se restaura sau reedifica clopotnița; la mănăstirea Căldăroșani, unde, după programul prezentat de d-l arhitect dirigențial lucrării, rămâne, pentru campania anului viitor, a se termina restaurarea bisericii și renovarea arhondăriilor din dreapta și stânga clopotniței precum și a se întreprinde repararea radicală a corpurilor de clădiri (chilii) din partea de nord și de sud a mănăstirii; în sfârșit, la biserica Albă din Baia, unde, după așezarea tâmpiei și a mobilierului, rămâne a se completa micile lucrări din interiorul bisericii,

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice.

consolidarea ei. Înțelegând cât de mare ar fi responsabilitatea celor chemați a supraveghea buna păstrare a monumentelor noastre istorice față de o atare eventualitate, am solicitat măsuri în consecință. Iar după ce ați binevoit a aproba încheierea noastră în această privință, am rugat pe d. Gr. Cerkez, membru al Comisiunii, și pe d. N. Ghika, arhitect, să studieze cestiunea, arătând lucrările prin care s'ar putea asigura până la restaurarea lui acest străvechi și prețios monument al țării, în vedere că aceste lucrări se vor executa, cu necesitate, la vara viitoare.

Biserica lui Ștefan cel Mare din Borzești. — Acoperită și reparată în 1904/5, cu bolțile crăpate și zidurile slăbite, așa izolată cum se găsește pe un vârf de deal, e și ea amenințată, dacă nu se vor lua măsuri de ocrotire. Însărcinat a studia acesată cestiune, d. arh. Ghika a prezentat Comisiunii un raport, pe baza căruia s'a recomandat a se purcede, fără amânare, în chiar campania anului viitor, la îndeplinirea lucrărilor propuse — legarea bolților și consolidarea zidărilor.

O preocupare mai veche a noastră e biserica Bucur din Capitală, a cărei deplorabilă stare face cea mai tristă impresie. Cestiunea — simplă de altfel — a restaurării sau, poate, a reedificării acestei bisericiuțe n'a putut fi rezolvată din cauza lipsei de mijloace. Cum însă aceste sunt destul de modeste, credem că Primăria Capitalei — pentru care acest monument prezintă un deosebit interes, dat fiindcă de dânsul e legată însăși legenda întemeierii orașului București — le-ar putea pune la dispoziția Ministerului, pentru ca biserica atribuită de tradiție legendarului păstor să poată fi readusă la cuviincioasă și onorabilă stare.

Tot între lucrările campaniei viitoare trebuie să menționăm restaurarea bisericii Sf. Gheorghe din Botoșani și a bisericii din Vădeni (Gorj), cari dispun însă de fonduri proprii — cea dintâi dela Casa Bisericii, iar cea de a doua dela d-na Maria Pleniceanu, proprietara moșiei și ctitoră, după neam, a bisericii. Studiile prealabile pentru restaurarea acestor două biserici au fost încredințate d-lui arhitect Ghika, care rămâne să le prezinte, la vreme, cu toate elementele cerute, spre aprobare Comisiunii.

Aceste sunt, Domnule Ministru, lucrările ce

ne luăm voie a Vă recomanda în primul loc. Și fiindcă o întrerupere prin amânare a lor ar putea fi mult păgubitoare, Vă rugăm să binevoiți a înscrie în bugetul anului viitor :

a) fonduri speciale pentru lucrările de restaurare și conservare la biserica Stavropoleos, la mănăstirea Hurezi, la biserica Golia din Iași, la mănăstirea Căldăroșani, la biserica Curții Domnești din Târgoviște, la biserica Albă din Baia, la biserica Domnească din Curtea-de-Argeș și la biserica lui Ștefan-cel-Mare din Borzești ;

b) un fond global pentru lucrările de repara-

ție și întreținere, necesare la bisericile și mănăstirile (mai sus arătate) din toate părțile țării. Un raport special pe care-l vom înainta în curând prin d. Administrator al Casei Bisericii, va arăta pentru fiecare lucrare în parte, potrivit devizelor ce așteptăm de la dd. arhitecți, suma de bani trebuitoare.

Împreună cu cererile pentru diferite lucrări au sporit și cererile pentru declararea de noi monumente istorice. Astfel s'a cerut a se înscrie în Inventarul general al monumentelor următoarele biserici : Preajba și Coțofeni din Dolj, Băscenii de jos din R.-Sărat, Po-

35. Paraclisul mănăstirii Hurezi.

— Fațada exterioră, dela apus. înainte de restaurare. —

iana din Iași, Goleștii-Badii din Muscel, Adormirea Maicii Domnului din Slatina și Bărbulețul de jos din Dâmbovița. Aceste cereri se găsesc în cercetare, în vederea revizuirii Inventarului, care se va face în anul viitor, — având pentru aceasta concursul unei persoane speciale, din serviciul Administrației Casei Bisericii, care a vizitat până acum întreaga Oltenie, întocmind rapoarte amănunțite cu privire la valoarea istorică și artistică a bisericilor și mănăstirilor noastre din această regiune. După ce astfel se va

cerceta întreaga țară, se va procedea la o riguroasă revizuire a Inventarului, clasându-se numai monumentele ce reprezintă adevărată valoare istorică și artistică și declasându-se toate cele ce nu mai posedă o atare valoare. Inceputul în această direcție s'a făcut prin declasarea bisericii Zlătari din Capitală și, după rapoartele motivate ale d-lui arhitect al Comisiunii, a bisericii Domnești din Bârlad, Sf. Ioan din Vaslui și Cotmeana din Argeș.

Paralel cu lucrările privitoare la conservarea și restaurarea monumentelor istorice, Comisiunea s'a interesat de bunul mers al publicațiilor, de îmbogățirea colecțiilor și de organizarea serviciilor pentru efectuarea lucrărilor.

Publicarea «Buletinului» s'a făcut în aceleași condițiuni ca și în anul trecut, cu noi colaboratori. S'au cuprins însă în program și antichitățile dobrogene, pentru care am avut colaborarea unui bun cunoscător și zelos cercetător al lor, a d-lui Const. Moisil, profesor în Tulcea, pe care Comisiunea, în urma avizului ce i s'a cerut de Minister, l-a recomandat ca reprezentant pentru Dobrogea, al său și al Direcțiunii Muzeului național de antichități, în scop de a se putea priveghia mai de aproape ca să se aplice cu rigoare atât Legea pentru conservarea monumentelor cât și Legea pentru descoperirea obiectelor antice, cari legi — mai ales acolo — se calcă și se eludează la tot momentul și în toate părțile, făcându-se săpături ne-

autorizate de către așa zișii comoroși și neguțitorindu-se obiecte antice de către tot felul de samsari indigeni și străini.

Pe lângă Buletin, biroul Comisiunii, prin Secretarul său, a întocmit și a tipărit, din ordinul Domniei voastre, o elegantă broșură cu informații istorice privitoare la monumentele din Curtea-de-Argeș (Ruina Sân-Nicoară, Bi-

serica domnească și Reședința episcopală), pe seama escursionistilor francezi în România, cari astă toamnă, între altele, au ținut să viziteze și minunata fundație a lui Neagoe-Vodă de pe valea Argeșului. — Tot în biroul Comisiunii, din inițiativa și sub privigherea directă a d-lui Administrator al Casei Bisericii, P. Garboviceanu, se adună materialul necesar pentru întocmirea unei «Călăuze a monumentelor istorice», în care cei doritori să găsească lămuririle trebuitoare pentru cât mai lesnicioasă cercetare și cât mai buna cunoaștere a vechilor noastre bisericiși mănăstiri — monumente istorice.

Pentru interesul deosebit ce arată și concursul prețios ce acordă publicațiilor și, în genere, lucrărilor Comisiunii, ținem de plăcută datorie a

exprima aci toată gratitudinea și mulțumirile noastre Domnului Administrator al Casei Bisericii. Aceasta cu atât mai mult, cu cât preocupările d-sale, chiar și în Administrația specială a prosperei Instituțiuni ce conduce, sunt îndreptate, întrucât privește publicațiile ce editează, în primul loc, tot spre istoricele lăcașuri

36. Paraclisul mănăstirii Hurezi.
— Fațada exterioră, dela apus. După restaurare. —

dumnezeești. Astfel, după ce în 1906, s'a ti-

37. Paraclisul mănăstirii Hurezi.

— Vedere exterioară, dela răsărit. —
— După restaurare. —

părit monografiile mănăstirilor «Polovragi» și «Strâmba», anul trecut s'a tipărit o completă monografie asupra «Tîșmenii», iar acum se pregătesc alte două nouă — asupra «Crasnei» și «Govorei». Toate prin harnicul și distinsul istoriograf al Gorjului — d. Al. Ștefulescu.

Colecțiile deasemenea au sporit în mod îmbucurător. S'au procurat mai multe serii de fotografii noi, s'au cumpărat mai multe zeci de volume publicații de specialitate, s'au întocmit câteva lucrări de relevație și s'au comandat aproape douăzeci copii de vechi zugrăveli bisericești — picturi și acuarele — lucrate de d-nii A. Mihailescu, D. Noroce, Poitevin și de răposatul pictor A. Baltazar. — Toate aceste noi achizițiuni pentru arhivul Comisiunii, prevăzut de articolul 11 din regulamentul legii pentru conservarea și restaurarea monumentelor, s'au clasat, catalogat și rânduit în noul local al Administrației Casei Bisericii, unde s'a pus la dispozițiunea Comisiunii frumoase și îndestulătoare încăperi: un birou pentru lucrări, o sală mare de muzeu pentru colecția tablourilor, acuarelelor, copiilor de picturi și albumelor de foto-

grafii și odăi suficiente pentru Serviciul de arhitectură al monumentelor, înființat în anul acesta.

Prin înființarea acestui Serviciu și a Biroului special pentru monumente s'a ajuns, în sfârșit, la concentrarea lucrărilor, cari, până aci, se îndeplineau prin diferite servicii și birouri ale Administrației Casei Bisericii și ale Ministerului, ceea ce avea de urmărire mai întâi imposibilitatea de a se aplica strict dispozițiile legii și ale regulamentului în ceea ce privește, mai ales, întocmirea studiilor prealabile pentru lucrările de restaurare și apoi greutatea de a supraveghea mersul și executarea acestor lucrări cu seriozitatea cerută. Acum însă, că Serviciul de arhitectură și Biroul special al monumentelor s'a înființat, Comisiunea a avut onoarea a Vă prezenta spre aprobare anumite dispozițiuni, a căror strictă observare va putea garanta un mai bun și serios mers al lucrărilor în viitor. Intre aceste dispozițiuni menționăm următoarele propuse de d. Ion Kalinderu, Președintele Comisiunii :

« 1. Pentru orice lucrare de restaurare sau reparare mai radicală, care ar afecta în câțiva stilul sau ornamentica monumentelor (art. 11, al. 1 din regulament), va trebui să se prezinte lucrări prealabile (relevouri, fotografii și ra-

38. Paraclisul mănăstirii Hurezi.

— Vedere exterioară, dela răsărit. —
— Înainte de restaurare. —

poarte amănunțite despre starea monumentului

respectiv, apoi planuri, devize și studii despre noile lucrări ce urmează a i se face) cât mai complete, pentru ca pe baza lor Comisiunea să-și poată da avizul în deplină cunoștință de cauză, rămânând ca acolo unde trebuința va cere, să se cerceteze lucrurile la fața locului».

«2. Recepțiunea lucrărilor întreprinse sub auspiciile Comisiunii se va face de un membru delegat al ei sau de o persoană tehnică specială, recomandată de Comisiune».

ADMINISTRAȚIA CASEI BISERICII.
COMISIUNEA MONUMENTELOR ISTORICE.
ACEASTĂ BISERICĂ (SAU MĂNĂSTIRE) STĂ
SUB OCROTIREA LEGEI PENTRU CONSERVAREA
MONUMENTELOR PUBLICE.

În ceea ce privește bursele pentru studiul picturii bizantine, pe care Onor. Administrație a Casei Bisericii le a înscris anul acesta în bugetul său, amintim să ele au fost conferite d-lor

39. Foișorul lui Dionisie dela mănăstirea Hurezi.

— După restaurare. —

Ca urmare a acestor dispozițiuni s'a cerut domnilor arhitecți dirigenți ai lucrărilor de restaurare să depună la Biroul Comisiunii studiile și documentele de cari se servesc în lucrările lor. Asemenea, tot după propunerea d-lui I. Kalinderu, s'a recomandat a se întocmi o instrucțiune specială cu privire la modul cum trebuiesc întreținute și îngrijite monumentele istorice, — instrucțiune ce se va afișa la respectivele biserici și mănăstiri, la cari se va mai așeza și câte o tablă cu următoarea inscripție:

Al. Mihailescu și D. Noroce, distinși absolvenți ai Școalei de Arte frumoase, din București și tineri cu lăudabilă râvnă pentru cunoașterea vechii noastre picturi bisericești. Lucrările lor anterioare — cel dintâi la restaurarea frescurilor dela biserica Stavropoleos, al doilea la repararea picturilor dela mănăstirea Govora — au învederat îndeajuns talentul și aptitudinile lor tehnice pentru ca, fără a-i mai supune la alte probe, Comisiunea să le confere aceste burse. Astfel, după ce mai întâi au fost îndrumați să în-

treprindă o călătorie de studii pe la bisericile și mănăstirile țării, spre a cunoaște bine vechile noastre picturi, — tinerii bursieri au fost trimiși în străinătate să îndeplinească, timp de trei ani de zile, programul de studii și lucrări ce li s'a întocmit. De prezent ei se găsesc în Italia (la Ravena), unde, precum dovedesc memoriile și copiile de picturi bizantine înaintate pentru colecțiile Comisiunii, lucrează cu mult interes și râvnă. Sperăm dar că, cu reîntoarcerea lor în țară, vom avea, în sfârșit, la îndemână două persoane bine pregătite pentru a li se putea încredința lucrările de restaurare a vechilor noastre picturi bisericesti, lucrări pe cari, tocmai din cauza lipsei de artiști speciali, Comisiunea a fost și e încă nevoită să le amâne pentru mai târziu — cum bunăoară sunt lucrările pentru restaurarea picturilor dela bisericile lui Ștefan-cel-Mare din Păpăuți, Dorohoi și Hârlău și dela biserica Curții Domnești din Târgoviște, pentru a nu pomeni decât bisericile restaurate ca parte arhitectonică.

Atunci va fi nevoie să se înființeze pe lângă Comisiune o secțiune specială pentru aceste lucrări. Căci astfel numai Serviciul de restaurări

al monumentelor istorice va fi complet organizat, ne mai rămânând decât ca el să fie deplin statornicit printr'o nouă revizuire și completare a legii și regulamentului respectiv, ceea ce se prezintă, tot mai mult, pe an ce trece, ca o imperioasă necesitate.

Aceasta și pentru a răspunde cât mai bine interesului pe care publicul românesc îl manifestă în mod crescând pentru cunoașterea și cuviincioasa conservare a monumentelor noastre străbune, — interes deșteptat și cultivat, în timpul din urmă, și prin silințele neobosite ale unor scriitori luminați și patrioți ca dd. N. Iorga, Al. Tzigara-Samurcaș, Al. Stefulescu etc., a căror colaborare la lucrarea noastră avem deosebită bucurie a o anunța aci.

Cu aceste încheiem, Domnule Ministru, raportul ce — potrivit art. 16 din regulamentul legii pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice — Vă datorăm cu privire la activitatea Comisiunii în anul curent. Mulțumindu-Vă călduros pentru bunăvoința cu care totdeauna ați urmărit și ați sprijinit lucrările noastre, Vă rugăm să primiți asigurarea înaltei noastre considerațiuni.

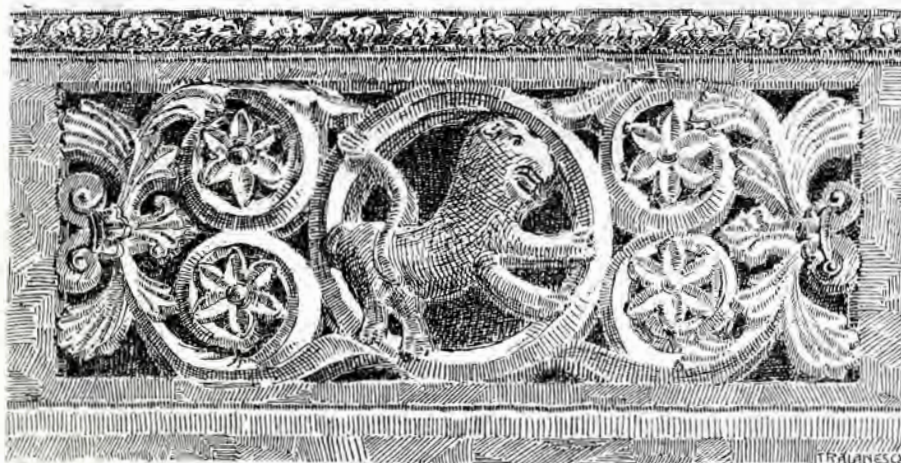
București, 31 Decembrie 1909.

Membrii :

I. KALINDERU, GR. CERKEZ, N. GABRIELESCU, G. MURNU

Secretar :

ALEX. LĂPĂDATU.

40. Parapet sculptat în piatră, la Foișorul lui Dionisie dela Hurezi.

Lucrările hotărâte a se face în această campanie fiind aproape complet terminate potrivit fondurilor disponibile, am hotărît închiderea şantierului pe ziua de 20 Septembrie, când am concediat cei din urmă lucrători şi salariaţi.

În rezumat lucrările executate vara aceasta sunt :

1. *La casele domneşti.* S'a făcut din nou poarta dela pivniţa mare de sub foişorul domnesc din stânga, aceea dela pivniţa mică, precum şi două ferestre la pivniţa mare, toate din lemn de gorun, lucrate în felul unei porţi vechi ce se află la încăperea de jos dela capătul din spre răsărit al chiliilor nordice : în formă de împletituri de zăbrele, ce se încrucişază între ele lăsând spaţiuri pătrate. La încrucişarea lor sunt prinse cu ghinturi de fier. De asemenea s'a făcut din nou cele două ferestre de piatră, din care una pătrată, după modelul celei existente, care s'a curăţit şi s'a lăsat tot la locul ei, iar cealaltă dreptunghiulară din nişa de sub scara foişorului domnesc din stânga, făcută după un desemn nou, inspirat din vechea fereastră ajurată dela pivniţa mare.

2. *La foişorul domnesc din stânga.* S'a nivelat, cu beton de piatră spartă şi cărămizi, partea de deasupra boltei dela parter, pregătindu-se astfel planşoul pentru cărămizile pătrate smălţuite, cari s'au adus, dar nu s'au putut aşeza încă, fiind concediaţi lucrătorii.

De asemenea s'a scos piatra ce acoperia parapetul, în mare parte deteriorată, şi s'a înlocuit cu bordură nouă de piatră, pe jumătate lăţime între bazele coloanelor, iar restul parapetului s'a tencuit. Între bazele coloanelor de jos s'a pus bordură nouă, tot pe jumătate lăţime de bază, ridicându-se astfel nivelul de sub foişor cu 10 cm. prin umplerea cu pământ bine bătut în spaţiul închis de bordure, baze şi zidurile foişorului. S'a curăţit şi buşardat parapetul de piatră al scării, reparându-se cu mortar de maceca toate crăpăturile : iar la capătul de sus al scării s'a făcut din nou stâlpul cu baza lui în felul celui vechiu. Treptele s'au curăţit şi reparat cu ciment.

3. *La foişorul domnesc din dreapta.* S'a continuat lucrările întrerupte toamna anului 1908, şi anume : s'a reziilit cu cărămidă nouă şi veche până sub acoperişul cel vechiu. Atât bolta de jos cât şi cea de sus s'a făcut din cărămidă nouă, cu mortar de ciment. Asemenea şi arcurile.

Legăturile de lemn de stejar ce vin de-asupra coloanelor s'au făcut din nou, fixându-se de capitelele coloanelor, atât la rândul de jos cât şi la cel de sus, cu ancore de fier ce pătrund în piatră şi zidărie. Deasupra arcurilor de sus s'a fixat o legătură de fier lat, ce pătrunde cu ancorele sale în zidărie, iar la capetele din spre peretele caselor domneşti s'a prevăzut cu ancore bifurcate. Între bazele coloanelor de jos ca şi la cele de sus s'au făcut borduri de piatră pe jumătate grosime. Jos s'a nivelat spaţiul de sub foişor, sus parapetul s'a tencuit, iar spaţiul închis de parapetul de sus s'a partosit cu cărămide octogonale, smălţuite şi fabricate în localitate, tot de către olarii cari fac olanele pentru acoperiş.

S'a dărâmat scara lui Ioancihie, scoţându-se cu băgare de seamă parapetul de piatră precum şi treptele, s'a curăţit piatra de vâpseala ce o acoperia şi s'a ajustat în vederea scării celei noi, care s'a aşezat alăturată de foişor, aşa după cum ne arată temelia veche că a fost la început.

S'a făcut şi o scăriţă de legătură între scara cea mare şi pardoseala de sus a foişorului, scăriţă care exista încă dela început, după cum ne arată lipsa de coloană angajată pe perete, ci numai capitelul, care este dispus în formă de consală, lăsând astfel liber pasagiul.

Stâlpul de piatră dela capătul de sus al fostei scări, pe care este însemnată data de 1854 şi numele arhimandritului Ioanichie, s'a curăţit de vopsea şi s'a aşezat din nou la scara actuală ; iar la capătul de jos al parapetului s'a aşezat tot stâlpul cel vechiu şi el curăţit, în cât actuala scară conţine aceleaşi elemente ca mai înainte, cu singura deosebire că scara s'a aşezat în locul ei de altă dată.

Sub noua scară s'a făcut un postament de

zidărie pe fundație de beton de ciment cu piatră spartă și piloți de stejar, iar ca legătură cu galeria de jos s'a făcut sub odihna scării o boltă cilindrică, cu peneteații, susținută pe trei coloane și un stâlp de zidărie alipit foișorului.

În partea masivă a acestui postament s'a scobit o nișă circulară, după îndemnul nișei dela scara foișorului domnesc din stânga. Pentru protejarea acestei scări de picătura ștreășinei — până la refacerea acoperișului caselor domnești — s'a făcut în mod provizor un zgghiab de tablă, atașat la strașina de șindrilă, spre a îndepărta apa.

4. *La dopotniță.* S'a reparat acoperișul pe o suprafață de 6 m. pătrați, cu olane la fel cu cele existente la restul acoperișului.

5. *Clădirea cu cerdac din spre sud și vest.* Această porțiune dintre casele domnești și paraclis s'a acoperit complet cu olane pe șarpantă nouă. De asemenea s'a acoperit și zidul de calcan, tot cu olane smălțuite.

S'a refăcut cele patru coșuri, acoperindu-se cu olane, precum și hogeagul cel mare, acoperindu-se din nou cu șarpantă de stejar și învelindu-se cu olane.

Daliile la coșuri și foișorul lui Dionisie s'au făcut în mod provizor din tablă până la schimbarea lor definitivă cu dali de olane smălțuite cari s'au și depozitat în magazie, însă către sfârșitul campaniei.

S'a completat tencuirea pereților și bolților rămase neterminate din vara trecută și s'au schimbat toate legăturile dela capetele coloanelor cu altele noi din lemn de stejar și s'au vopsit cu carbolineum.

La galeriile de jos s'a desfundat, s'a curățit, s'a reparat tavanele, înlocuindu-se grinzile putrede, și s'a vopsit tavanul cu carbolineum.

6. *La foișorul lui Dionisie.* S'a desființat tavanul de lemn dela camera de jos și s'a înlocuit cu o boltă stelată joasă. Asemenea s'a desființat și tavanul de lemn de sus al foișorului, înlocuindu-se cu altă boltă stelată mai înaltă, făcută în felul boltei ce se află la camera de sus dela capătul din spre răsărit al chiliilor nordice.

Pentru că legăturile de lemn dela partea superioară a coloanelor erau putrezite și pentru că s'a desființat picioarele de zidărie lipite de coloanele de sus ale galeriei, s'a dărâmat toată porțiunea de zidărie de deasupra coloanelor, refăcându-se din nou, cu arcuri noi, cu legături noi din lemn de stejar, cu ancore de fier, iar pentru legare în sens transversal a întregului foișor s'a făcut două legături de fier pătrat, cari prin puternice ancore de fier s'au fixat cu un capăt de extremitățile legăturilor de lemn de stejar de deasupra capitelor, iar cu celălalt cap de zidul longitudinal al galeriei. Asemenea legături de fier s'au pus și la partea de jos a foișorului.

Până s'a construit bolțile și arcurile, precum și zidăria de deasupra lor, s'a menținut tot acoperișul cel vechiu, fiind susținut cu proptele, apoi, după terminarea completă a zidăriei, s'a schimbat vechea șarpantă cu alta nouă de stejar și

brad, cu streășină aparentă și s'a acoperit cu olane smălțuite.

Deasupra boltei de jos s'a nivelat cu beton de piatră sfărâmată și cărămidă, pregătindu-se astfel planșeul peste care se va așeza dalele de cărămidă exagonală smălțuită ce se află depozitate în magazie.

Coloanele dela rândul de jos ca și cele de sus s'au schimbat cu alte noi și anume acelea cari prin stricăciunea lor amenințau statornicia părților superioare.

Coloanele cele frumos sculptate, precum și parapetul foișorului și al scării, dimpreună cu portalul dela intrarea de jos, s'au curățit și spălat de straturile de vopsea de ulei ce le acoperiau.

Treptele s'au demontat, s'au curățit și s'au reșezat la loc pe postament nou de zidărie, făcut ca la scara mare, pe vechea fundație, fiind prevăzut cu nișe și cu gang de trecere la galeria de jos.

Cu lucrările întreprinse la acest foișor, i s'a redat înfățișarea lui originală, căci așa după cum l-am găsit fusese reconstruit în anul 1872, sub îngrijirea Ministerului de Culte, de un oarecare antreprenor Pomerantz, care cu ocazia reparațiunilor generale ce s'a făcut atunci Hurezului a refăcut din temelie și acest foișor, păstrând-i coloanele și parapetele de piatră.

Lipsa de o îngrijire artistică a acestei refaceri precum și defectuozitatea reconstruirii sale ne-a determinat să revenim pe cât caracterul arhitectonic al Hurezului și al elementelor streine foișorului au permis, atât asupra construcției acestui foișor, cât și asupra estetice ce-i convine.

Faptul că s'a regăsit vechiul nivel al curții și în dreptul acestui foișor, prin îndepărtarea dela baza sa a îngrămădirii de materiale provenite din vechile dărâmături, contribuie în mare parte la recăștigarea unei proporțiuni convenabile.

7. *La paraclis.* S'a învelit cu olane partea ce rămăsese neacoperită în vara trecută, — adică acoperișul corpului mare al paraclisului și acela al cerdacului.

S'a așezat ferestrele de sus al turlei, amenajându-se la patru din ele câte un ochiu cu jaluzele fixe, atât la rândul de ferestre exterior, cât și interior, pentru a stabili cu modul acesta o ventilație permanentă.

Cu această ocazie s'a reparat și crăpăturile din boltă, curățindu-se de praf pereții interiori, servindu-ne de o schelă independentă de pereți.

Fațada peretelui din spre grădină s'a tencuit și vărui, rămânând numai de a se curăți coloanele cerdacului și parapetul.

Fațada peretelui din spre curte s'a tencuit și vărui, curățindu-se de praf și icoana cea mare păstrată neatinsă. Fereastra cea mare dela altar s'a făcut din nou de lemn de gorun vechiu. Asemenea și celelalte ferestre mai mici s'au curățit și vopsit.

8. *Curtea.* S'a nivelat, dându-se scurgere apelor spre canalul existent; s'a pavat toată porțiunea nivelată cu bolovani, iar în jurul corpurilor de clădire s'a făcut un trotuar de 1 metru lățime

cu 10 cm. înălțime, având și el pantă de scurgere.

Intreg corpul de clădiri, dela casele domnești și până la foișorul lui Hrisant, este complet curățit și vărut, având o înfățișare mulțumitoare. Bolta de sub clopotniță de asemenea s'a curățit și vărut, iar porțile cele mari s'au curățit și vopsit cu carbolineum. De asemenea și sub această boltă s'a pavat la fel cu curtea și s'a amenajat două mici trotuare dealungul pereților, lăsând un pasaj liber de 3 metri.

La sfârșitul lucrărilor s'a făcut curățenie generală și ordine în materialele depozitate în curte și magazii, apoi toate aceste materiale

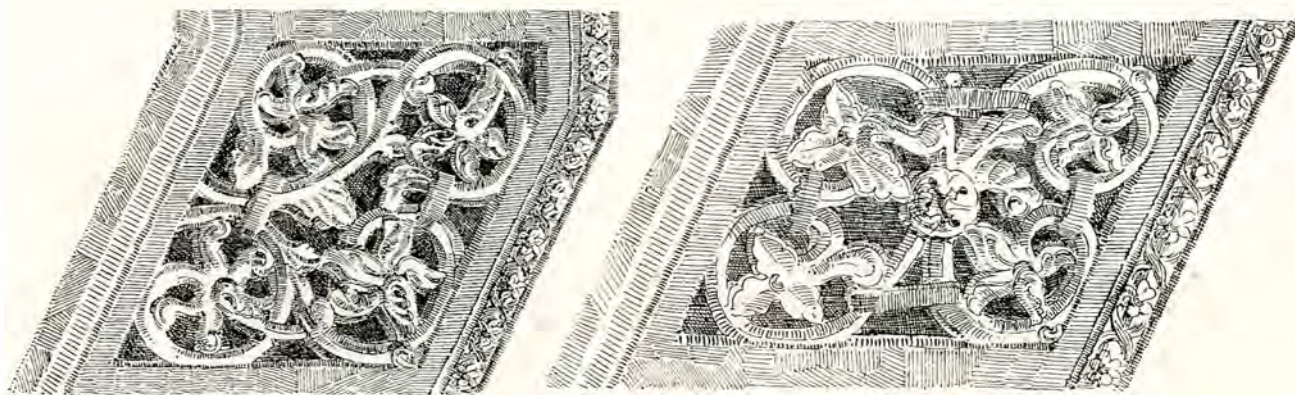
s'au inventariat și prin proces verbal s'au dat în primirea jandarmeriei locale, spre pază.

9. *La schitul Sf. Apostoli.* S'a închis intrarea, după ce mai întâi s'a golit interiorul schitului de grămada de coceni de porumb adăpostiți acolo pentru timpul iernii de către un locuitor din sat.

10. *La schitul Sf. Ștefan.* S'a curățit curtea de burienile ce crescuseră, s'a reparat soclu de stricăciunile cauzate în timpul iernii, s'a astupat intrarea în curtea schitului cu mărăcini. De asemenea s'a pus mărăcini în toate punctele accesibile. Acestea toate în mod provizoriu până ce se va hotărî facerea unei împrejuriri definitive.

ARH. N.-GHICA-BUDEȘTI.

ARH. I. D. TRAJANESCU.

41. Farapet sculptat în piatră, la Foișorul lui Dionisie dela Hurezi.

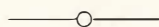

T A B L A D E M A T E R I I

ANUL AL DOILEA

— 1909 —

(ÎNTOCMITĂ ÎN FORMĂ DE INDICE)

T E X T

	Pag.
<i>Aron-Vodă</i> (Mănăstirea lui —) :	
I. Note istorice, de A. Lăpădatu	5
II. Descriere arhitectonică, de N. Ghika	19
<i>Baia</i> (Antichitățile dela --) :	
I. Note istorice, de A. Lăpădatu	55
II. Note arhitectonice și lucrări noi, de N. Ghika	65
<i>Cetăți romane la Dunărea de jos</i> (pe brațul Sf. Gheorghe), de Const. Moisil	85
<i>Comana</i> (Două noi inscripții dela —), de A. Lăpădatu	120
<i>Curțile Domnești Brâncovenesti</i> , de V. Drăghiceanu :	
I. Doicești	101
II. Mogoșoaia	149
<i>Hurezi</i> (Mănăstirea —) :	
Biserica cea mare, de N. Ghika	25
Chiliile dela miază-noapte, de I. D. Trajanescu	157
Paraclisul, de N. Ghika	171
Foișorul lui Dionisie, de I. D. Trajanescu	175
— (Frescurile dela —), de A. Baltazar :	
Biserica cea mare	75, 125
Paraclisul	128
<i>Păpăuți</i> (Clopotnița dela —), de N. Ghika	135
<i>Paraclisul mitropolitan din București</i> (Decorațiunile dela —), de A. Baltazar	55
<i>Tesaurul arheologic al Dobrogei</i> , de Const. Moisil :	
I. O nouă diplomă militară romană	115
II. Antichități creștine din Istros	165
<i>Vințul și Vurperul</i> (Posesiuni ale Domnilor noștri în Ardeal), de A. Lăpădatu	40
Cronică: Raport general cu privire la lucrările Comisiei în 1909.	181
Din lucrările Comisiei	45, 95 și 145
Un „Mithreum“ în Dobrogea (Const. Moisil)	46
Rapoarte despre lucrările de restaurare a mănăstirii Hurezi (N. Ghika și I. D. Trajanescu)	46 și 191
Câteva cuvinte de lămurire cu privire la conservarea monumentelor	95
În cestiunea fondurilor de restaurare (I. Kalinderu)	94
† Gr. G. Tocilescu (I. Kalinderu)	141
† A. Baltazar	144
Din tesaurul arheologic al Dobrogei	144
Tabla de materii	194

ILUSTRAȚIUNI

	Pag.		Pag.
<i>Aron-Vodă</i> (Mănăstirea lui --):		Sfeșnic domnesc din biserică	109
Biserica (înaintea lucrărilor din 1907)	6 și 7	Fereastră de ventilație la biserică	111
Biserica (după lucrările din 1907)	8 și 9	Ruinele împrejurării Curții: latura	
Filaret Beldiman Apamias (fost egu-		sudică și vestică	103 și 106
men al mănăstirii)	10	Ruinele caselor domnești, cu pivnița	103
Planul bisericii	11	<i>2. Mogoșoaia:</i>	
Biserica: Secțiune longitudinală	12	Latura estică a Curții	149
Desemnări pe teracotele de orna-		Planul de situație	150
mentație la biserică	13	Paraclisul	151
<i>Baia</i> (Antichitățile de la --):		Palatul (fațada principală)	152
Ruinele bisericii catolice	54	Colonada loggii dela palat	153
Ruinele bisericii catolice: vedere in-		Consolă (cu stema țării)	154
terioară (supliment)		Consolă (cu foi de acant)	155
Planul bisericii catolice	55	Pisania palatului și ferestre lucrate	
Biserica Albă (înainte de restaurare)	56	ă-jour	156
Biserica Albă (restaurată)	57, 58 și 65	Cadru de piatră la fereastră cuinei	157
Biserica Albă: secțiune longitudinală		Consolă (cu stema cantacuzinească)	158
(supliment)		Palatul (fațada dinspre intrare)	159
Biserica Albă: planul	66	Partea superioară dela colonada foi-	
Biserica Albă: așa cea veche	67	șorului de est	160
Biserica Albă: fațada (desemn)	68	Planul rez-de-chaussée-ului	161
Biserica Albă: vedere laterală (de-		Planul etajului	162
semn)	69	Stâlp dela parapetul loggii	163
Biserica Albă: detaliu de la fețele		Piatră ajurată dela parapetul loggii	164
turlei	70	<i>Curtea Domnească din Târgoviște:</i>	
Biserica Albă: detaliu de la baza		Biserica (înainte de restaurare)	182
turlei	70	Biserica (după restaurare)	183
Biserica Albă: bolți în naos	71	<i>Hurezi</i> (Frescurile de la --):	
Biserica Albă: bolți în pronaos	72	La biserică cea mare:	
Biserica lui Petru Rareș	59	Decorațiuni la pridvor	73
Planul bisericii lui Petru Rareș	60	Bolta pridvorașului	74
Pisania bisericii lui Petru Rareș	61	Bolta centrală a pridvorului	75
Vechiul sigiliu al târgului Baia	64	Bolta stângă a pridvorului	76
<i>Cetăți romane la Dunărea de jos:</i>		Bolta dreaptă a pridvorului	77
Brațul Sf. Gheorghe (hartă)	86	Peretele din stânga: Raiul	80
Salsovia (vedere de pe Dunăre)	87	Peretele din dreapta: Iadul	81
Salmorade (ruinele cetății)	90	Decorațiuni pe arcurile pridvorului	82
Dunăvățul de jos (vedere în detaliu)	91	Inscripție zugrăvită pe pridvor	83
<i>Comana:</i>		Pendantiv dela bolta pridvorașului	84
Pisania paraclisului	120	Boltă în pronaos	124
Epitaful lui Rada-Vodă Șerban și Ni-		Bolți și arcuri în pronaos	125
colae-Vodă Pătrașcu	121	Pantocratorul	126
Ruinele paraclisului	122	Inscripție zugrăvită în biserică	127
<i>Curțile Domnești Brâncovenești.</i>		Patriarhul Neftalam	132
<i>1. Doicești:</i>		La paraclis:	
Biserica Curții	102 și 104	Nașterea Maicii Domnului	129
Pisania bisericii	107	Picturi pe peretele nordic (sus)	130
Ușile împărătești de la biserică	108	Picturi pe peretele nordic (jos)	131

	Pag.		Pag.
<i>Hurezi</i> (Mănăstirea —).		La foișorul lui Dionisie Bălăcescu:	
Releveuri de pictari, decorațiuni și		Inscripția	175
sculpturi, lucrate de A. Baltazar		Plan și secțiune	176
(două tabele)	112 și 136	Fațada (desemn)	177
La biserica cea mare:		Coloane sculptate	178 și 179
Vedere dela apus-miazăzi	16	Parapete sculptate în piatră	180, 181, 190 și 193
Vedere dela apus	17	Fațada (după restaurare)	189
Planul	20	<i>Păpauți</i> (Clopotnița de la —):	134
Fațada (desemn)	21	Planul clopotniței	135
Fereastră	22	<i>Piatra</i> (clopotnița Sf. Ion Domnesc din —)	135
Vedere laterală (desemn)	24	<i>Paraclisul mitropolitan din București:</i>	
Detalii de sculpturi (desemnuri)	25	Decorațiuni pe peretele nordic	35
Ușa bisericii	26	Sf. Mercurie și Sf. Dimitrie	34
Pridvorul cel mic	27	Sf. Artemie și Sf. Mina	35
Fragmente din chenarul așii	28 și 29	Sf. Ierarh Grigorie Teologul	36
Morminte în biserică	30	Chenarul așii	37
Coloană de la pridvor și morminte		Fragment de decorațiune	38
în biserică (desemnuri)	31	Sf. Ana (fragment de frescă)	38
Foișoarele caselor domnești (înainte		Sf. Severian	39
de restaurare)	184	<i>Tesaurul arheologic al Dobrogei.</i>	
Foișoarele caselor domnești și chiile		1. <i>O nouă diplomă militară romană:</i>	
de la miazăzi (după restaurare)	185	Textul diplomii: fața exterioară a	
Chiliile dela miază noapte	138	plăcii groase	114 și 115
Chiliile dela miazăzi cu clopotnița	139	Textul diplomii: fața interioară a plă-	
Chiliile dela apus cu paraclisul	139	cii subțiri	116 și 117
La paraclis:		2. <i>Antichități creștine din Istros:</i>	
Planul și fațada exterioară (dela apus)	172	Dobrogea în regiunea vechiului Istros	166
Secțiune longitudinală și planul tra-		Plăci cu reliefuri creștine găsite la	
pezei	173	Istros	168 și 169
Fațada interioară (dela răsărit)	174	Bronz reprezentând un soldat preto-	
Fațada exterioară (înainte de restau-		rian	119
rare)	186	<i>Vințul</i> (Ruinele castelului domnesc	
Fațada exterioară (după restaurare)	187	din —)	42 și 43
Fațada interioară (înainte de restau-		<i>Gr. G. Tocilescu</i> (portret)	142
rare)	188		
Fațada interioară (după restaurare)	189		